

**DEBRECENI EGYETEM
AGRÁRTUDOMÁNYI CENTRUM
AGRÁRGAZDASÁGI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR
VÁLLALATGAZDASÁGTANI TANSZÉK**

**A mezőgazdasági vállalkozások termelési tényezői,
erőforrásai**

**Dr. Pfau Ernő
egyetemi tanár**

**Dr. Nábrádi András
egyetemi tanár**

**Debrecen
2004**

Lektorok:

Dr. Buzás Gyula
egyetemi tanár

Dr. Posta László
egyetemi docens

A fejezeteket írták:

Dr. Nábrádi András 1. fejezet
Dr. Pfau Ernő 2-7. fejezetek

Tartalomjegyzék

Előszó.....	5
1. A vállalkozás.....	6
1.1. A vállalkozás fogalma, a fogyasztói igény, a piac, valamint a vállalat fogalma.....	6
1.2. A vállalkozások jellege és formája	7
1.3. A vállalkozások típusai, megalapítása, létrehozása	9
1.3.1. Egyéni vállalkozás	9
1.3.2. Mezőgazdasági őstermelő.....	10
1.3.3. Családi gazdaság.....	12
1.3.4. Gazdasági társaságok.....	12
1.3.4.1. Közkereseti társaság	12
1.3.4.2. Betéti társaság.....	13
1.3.4.3. Korlátolt felelősségű társaság	14
1.3.4.4. Részvénytársaság	15
1.3.4.5. Közös vállalat	16
1.3.4.6. Egyesülés	16
1.3.5. Szövetkezet.....	17
1.3.6. Sajátos termelői szerveződések	18
1.3.6.1. Zöldség-gyümölcs termelői szervezetek	19
1.3.6.2. Termelői csoportok	21
2. Termelési tényezők, erőforrások	23
2.1. Vállalkozótól független termelési tényezők, erőforrások	25
2.1.1. Természeti tényezők, erőforrások.....	25
2.1.1.1. A termelés idényszerűsége és hatása a gazdálkodásra	27
2.1.2. Közgazdasági tényezők, szabályozók	30
2.2. Vállalkozótól függő termelési tényezők	32
2.2.1. Tőkejavak	32
2.2.1.1. A tőke általános jellemzői.....	33
2.2.1.2. A tőkével való gazdálkodás	36
2.2.1.3. A tőke forrásai	37
2.2.1.3.1. Saját tőkeforrások	37
2.2.1.3.2. Idegen tőkeforrások.....	38
2.2.1.3.3. Hitel a gazdaságban	39
2.2.1.3.4. A hitel megszerzése.....	42
2.2.1.3.5. A hitelköttelezettségek összehasonlítása	44
2.2.1.3.6. Társtulajdonosi tőke.....	47
2.2.1.3.7. Lízing	48
3. Befektetett eszközök.....	51
3.1. Befektetett eszközök értéke, értékelési módszerei	51
3.2. Befektetett eszközök főbb csoportjai, jellemzőik.....	53
3.2.1. Immateriális javak	54
3.2.2. Tárgyi eszközök.....	56
3.2.2.1. Tárgyi eszközök csoportosítása	56
3.2.2.2. Tárgyi eszközök nagysága és struktúrája	58
3.2.2.3. Tárgyi eszközök éves költségei.....	60
3.2.2.3.1. Az amortizációs (értékcsökkenési leírási) rendszer.....	60
3.2.2.3.2. Az értékcsökkenés költségalkító szerepe és jövedelemelosztást befolyásoló funkciója ...	64
3.2.2.3.3. A befektetett tárgyi eszközök termelőképességének biztosítása, fenntartása	67
3.2.3. Befektetett pénzügyi eszközök	69
3.3. Befektetett eszközök létesítése – beruházás.....	70
3.3.1. A beruházások gazdasági tervezése, döntés megalapozása.....	71
3.3.1.1. Beruházás döntés megalapozása statikus számítási módszerekkel.....	73
3.3.1.2. Beruházás döntésmegalapozása dinamikus számítási módszerekkel	74

4. Termőföld.....	78
4.1. A termőföld értékelése.....	79
4.1.1. A föld használat szerinti értékelése.....	79
4.1.1.1. Művelési mód szerinti használat	79
4.1.2. A föld gazdasági értékelése	83
4.1.2.1. Földjáradék, földár.....	84
4.1.2.2. Földhasználat ökonómiai megfontolásai	89
4.1.2.3. Föld termőképességének fokozása.....	92
4.2. Földvásárlás, földbérlet.....	93
4.2.1. Földvásárlás.....	94
4.2.2. Földbérlet.....	98
4.2.2.1. Fix díjazású bérleti szerződés	101
4.2.2.2. Rugalmas díjú bérleti szerződés.....	104
4.2.2.3. Részesbérleti szerződés.....	105
4.2.2.4. Bérleti szerződések tartalma, fejlesztésük.....	108
5. Forgóeszközök, készletgazdálkodás	111
5.1. Forgóeszközök csoportosítása.....	111
5.2. Forgóeszközök szerepe a termelésben.....	114
5.3. Anyag- és készletgazdálkodás, logisztika rendszer	116
5.3.1. A készletgazdálkodás területei.....	119
5.3.2. Készletfogalmak	120
5.4. A vállalati forgóeszköz szükséglet meghatározása	123
5.5. Forgóeszközök forgási sebességének mérése, -növelése	126
5.6. Készpénzzel kapcsolatos sajátos feladatok vizsgálata	129
6. Az emberi erőforrás, a munka díjazása	131
6.1. Emberi erőforrás	131
6.1.1. Emberi erőforrás-gazdálkodás területei	133
6.1.2. Munkaerőforrás tervezése.....	134
6.1.2.1. Helyzetelemzés	136
6.1.2.2. Stratégiai célok meghatározása.....	136
6.1.2.3. A munkaerő mennyiségének és struktúrájának meghatározása	137
6.1.2.4. A munkaerő fedezet-kínálat számbavétele.....	139
6.1.2.5. A munkaerő-szükséglet, -fedezet összehangolása.....	141
6.1.2.6. Munkaerő munkába állítása, alkalmazása, elbocsátása	144
6.1.3. A munkaerő teljesítményének, hatékonyságának mérése.....	145
6.2. Munkadíjazás, munkabér-gazdálkodás.....	147
6.2.1. Keresetek nagyságának meghatározása	149
6.2.2. Keresetek arányosítása.....	149
6.2.3. Díjazási formák és megválasztásuk	150
6.2.3.1. Időbérben történő díjazás.....	151
6.2.3.2. Teljesítménybérben történő díjazás	152
6.2.3.3. Kiegészítő pénzbenei juttatások.....	153
6.2.3.4. Vezetők díjazása	155
6.2.3.5. Bérjárulékok	155
7. Innováció	157
7.1. Az innováció folyamata	158
7.2. Az innováció megvalósítása.....	161
7.3. Az innováció hatékonysága, mérése	165
Irodalmi források	169
Függelék	170

Előszó

A gazdasági élet legfontosabb egysége a vállalkozás (vállalat), aminek célja az emberi szükségletek kielégítése során saját nyereségének fokozása, ezen keresztül a termelés bővítése. Jelen jegyzetünk azt a célt tűzte ki, hogy bemutassa a mezőgazdasági vállalkozások működésének feltételeit, a vállalkozási formák típusait, azok jellemzőit, valamint a termelés tényezőit, erőforrásait.

Az erőforrások tulajdonságainak, a termelésben betöltött szerepének bemutatása során törekszünk arra, hogy olyan ismereteket nyújtsunk azokról, hogy az olvasókban olyan készségek fejlődését tegyük lehetővé, hogy képesek legyenek az egyes erőforrásokat működtetni, illetve a vállalatok indításakor meg tudják határozni a számukra legmegfelelőbb vállalkozási formát. Az egyes erőforrások típusát, nagyságát meg tudják választani és a velük kapcsolatos döntések tekintetében kellő ismereteket sajátítsanak el. Továbbá olyan kérdésekben is ismereteket kívánunk nyújtani, amelyek a döntéseket megalapozottabbá teszik az erőforrások harmonizálása a finanszírozásuk lehetőségei tekintetében.

a Szerzők

1. A vállalkozás

1.1. A vállalkozás fogalma, a fogyasztói igény, a piac, valamint a vállalat fogalma

A termelés alapvető gazdasági tevékenység, amikor az ember a rendelkezésre álló javakból szükségletek kielégítésére alkalmas javakat állít elő. A mezőgazdasági termelésben ezek döntően kézzel fogható, anyagi dolgokat jelentenek, de lehetnek szellemi termékek is. A termelés fő színtere a vállalkozás, **amely piacgazdasági viszonyok között a nyereséges termeléssel összhangban a termelési tényezőket, erőforrásokat, mint inputokat alakítja át outputokká.** Úgyis fogalmazhatunk, hogy az üzleti vállalkozás alatt olyan emberi tevékenységet értünk, amelynek alapvető célja a fogyasztói igények kielégítése nyereség elérésével. A vállalkozás sajátos kategória a magyar szóhasználatban egyszerre jelent gazdasági tevékenységet és szervezeti keretet.

Fogyasztói igény alatt olyan termék, vagy szolgáltatás iránti szükségletet értünk, amelyért fizetőképes kereslet jelenik meg a piacon.

A definícióból is következik, hogy minden vállalkozás vagy meglévő, vagy a jövőben fellépő szükséglet kielégítését végzi. A fogyasztói igény meghatározásában megjelenik a piac fogalma is.

A **piac** tulajdonképpen nem más, mint az a képzeletbeli terület, **ahol a termék vagy szolgáltatás gazdát cserél.** Ez a piac lehet rendkívül kicsi, pl. egy település virág piaca, beszélünk regionális, területi piacról, országhatáron belüli, földrajzilag kiterjedtebb, pl. európai, vagy világméretűben megjelenő ún. világpiacról is.

A vállalkozások közös jellemzői

Minden vállalkozás szervezetileg elkülönült, formailag önálló. A szervezet elkülönülés még a legegyszerűbb egyéni vállalkozásokra is jellemző. A vállalkozónak külön kell kezelnie a vállalkozási tevékenysége során megjelenő bevételeket és a felmerülő költségeket. Ez akkor is érvényes, ha pl. az egyéni vállalkozónak van főállású munkaviszonya. Önálló cégének nevében a vállalkozás **tulajdont szerezhet, szerződést köthet, perelhet és perelhető,** vagyis **jogalanyisággal rendelkezik.** A jogalanyiség független attól, hogy a cég egyszemélyes, vagy társas vállalkozásként működik.

A vállalkozásra jellemző az is, hogy **létrehozói,** vagy létrehozója biztosítja, vagy **biztosítják** a megalakuláshoz, a **működés megkezdéséhez szükséges anyagi feltételeket.** A hatályos jogszabályok értelmében minden vállalkozásnak létrehozásakor valamilyen nagyságú **alaptőkével,** vagy törzstőkével **kell rendelkeznie.** Ezt a tőkét az alapítónak kell rendelkezésre bocsátani, amely tőke lehet készpénz és ún. **apport is.** Apportnak nevezzük azokat a dologi, vagyoni tárgyakat, vagy szellemi termékeket, amelyek piacképes értékkel rendelkeznek.

Minden vállalkozás a nyereség reményében kockáztat. Kockáztatja az alapítók befektetéseit, a vállalkozásban résztvevők jövedelmét. A vállalkozások különböző formái

viszont a kockázatvállalás szempontjából eltérőek. Amikor csak természetes személyek hoznak létre vállalkozást, van olyan forma, mely esetben az alapítók teljes vagyonukkal felelnek a vállalkozás során vállalt kötelezettségeikért. Ezt nevezzük **korlátlan felelősségvállalásnak**. Olyan forma is elképzelhető, amikor minden egyes tag teljes vagyonával felel a többi tag tetteiért is, ezt nevezzük **egyetemleges felelősségnek**. Létezik olyan kockázatvállalás is, melynek során az alapítók csak a vállalkozásban elhelyezett tőkéjükkel felelnek a kötelezettségvállalásért, ezt nevezzük **korlátolt felelősségnek**. A korlátolt felelősség elnevezés azonban megtévesztő. Ekkor arról van szó, hogy a vállalkozás, mint önálló cég, a teljes vagyonával felel a vállalt kötelezettségeikért, viszont az alapító tagok csak a vállalkozásba fektetett tőkéjük mértékéig felelősek.

A magyar jogrend a **vállalkozások két nagy csoportját különbözteti meg**. Az egyik az ún. **jogi személyiség nélküli** vállalkozások kategóriája, míg a másik a **jogi személyiségű vállalkozások** csoportja.

Jogi személynek minősül az az önálló érdekekkel bíró állandó jellegű kollektíva, amelynek önállóságát – a képviselő szerv által képviselt – szervezet testesíti meg és amely az államilag elismert cél érdekében gazdálkodási önállósággal és ehhez tapadó vagyoni felelősséggel tevékenykedik.

1.2. A vállalkozások jellege és formája

A vállalati jelleg és az üzemelési forma kapcsolatára **négy alapvető kategóriát állíthatunk fel**.

Első: az **egyszemélyes társaság**. Az egyszemélyes társaság, ahogy neve is jelzi, egyetlen tulajdonosból áll. Előnye ennek a vállalkozási formának a szervezet egyszerűsége. A törvény nem ír elő semmilyen megkötöttséget az egyszemélyes vállalkozás szervezeti felépítésére vonatkozóan viszonylag **könnyen alapítható**, nem jogi személyiségű vállalkozási forma. Jellemzője, hogy a tulajdonos a törvényi keretek betartása mellett szabadon dönthet gazdasági tevékenységéről, munkaidő beosztásáról, a vállalkozásban képződött eredmény felhasználásáról. A legtöbb országban – így Magyarországon is – az egyszemélyi tulajdonú vállalat a nagyobb vállalkozásokkal szemben **adózási előnyökkel rendelkezik**. Hátránya viszont, hogy az egyszemélyi tulajdonú vállalat vagy vállalkozás **korlátozott élettartamú**. Az is problémát jelenthet, hogy az egyszemélyes vállalkozásnál a **tulajdonos nem tud megfelelni minden elvárásnak**. Nincs pl. kellő ismerete számviteli elszámolásokról, vagy adózásról, vagy marketingfogásokról, stb. Az egyszemélyes vállalkozásoknál problémát jelenthet a jó alkalmazottak megtartása is. Esetenként nem áll rendelkezésre olyan mértékű tőke, amely a fejlesztést elősegítené. Az egyszemélyi tulajdonú vállalkozások formája jelenleg Magyarországon a következőkre terjed ki: egyéni vállalkozás, mezőgazdasági őstermelő és – sajátos rendelkezés értelmében – a családi gazdaság.

A vállalati jelleg szerint a második nagy csoportot a **tulajdonos társulás** alkotja. Itt már **legalább két tulajdonos** köt szerződést arra, hogy közösen végez önálló név alatt gazdasági tevékenységet. A tulajdonos társulásra is jellemző még a viszonylagosan könnyű megszervezési, alapítási procedúra. Előnye továbbá, hogy **egyesíti a társak tehetségét**, amely egyaránt értendő a szellemi kapacitásra és az anyagi erőforrásokra is. Az egyszemélyi vállalkozással szemben itt már jóval több tőke állhat rendelkezésre, következésképp a fejlődés

növekedési esélye nagyobb, mint azt az egyéni vállalkozásnál láthattuk. A társulási formák hátrányaként megemlíthető viszont, hogy a **hatalom megosztott**. A különböző vállalkozási formák esetében eltérő döntési, szavazati jogkörrel rendelkeznek a tagok, de mindegyik tag rendelkezik valamilyen jogkörrel. Vagy a **paritásos elv érvényesül**, miszerint **egy tag egyenlő egy szavazat, vagy az alapítói tőke arányában történhet a szavazás**. Ez utóbbi a legelterjedtebb a társas vállalkozások között. Mint ahogyan említettük, minden vállalkozás valamilyen mértékű alaptőkével, vagy törzstőkével jön létre. A társulási formáknál egyes esetekben már törvény rendelkezik ennek minimális mértékéről, így pl. 2004-ben Kft., Kht. alapításakor minimum 3 millió forintba van szükség. A társulási formáknál eltérő a tagok kötelezettség-, illetve felelősségvállalása. Van olyan, ahol korlátlan és egyetemleges felelősség érvényesül, azonban van olyan is, ahol korlátozott felelősség is megjelenik. A mai magyar jogrendben az alábbi formák alkotják a társulásokat: **közkereseti társaság, betéti társaság, korlátozott felelősségű társaság, közhasznú társaság, részvénytársaság**.

A vállalkozási formák harmadik nagy csoportját a **közös vállalkozások** adják. A közös vállalkozásoknak az a jellegzetessége, hogy már **meglévő cégek hoznak létre egy új szervezetet**, amely szervezet önálló névvel és tevékenységi körével végzi gazdasági tevékenységét. Közös vállalkozást alapvetően **két célból** hoznak létre. Az első esetben nyereségorientált cégek azért hoznak létre egy új szervezetet, hogy abban a szervezetben olyan tevékenységet lássanak el, amely nem nyereségtermelő, vagy más szóval **non-profit érdekelttségű**. Ilyen tevékenységek, pl. piackutatás, közös anyagkönyvelés, nyilvántartás-vezetés, bérszámfejtés, kutatásfejlesztési tevékenység. A második esetben már tisztán a **nyereség elérése** és fokozása a fő cél a közös vállalkozás megalapításánál. A jelenlegi gyakorlat szerint a közös vállalkozások megjelenési formája Magyarországon az **egyesülés** és a **közös vállalat**.

A vállalkozások negyedik, egyben legnagyobb méretű vállalkozási formáját a **közösségi vállalkozások** alkotják. A közösségi vállalkozásokra egyaránt **jellemző** az, hogy érvényesül a tagok **korlátozott felelősség** vállalása, a **korlátlan élettartamra** történő megalapítás, valamint a nagyobb esély a **tőke növelésére**. A közösségi vállalkozásokat a jogi szabályok erősen kötik, illetve befolyásolják. Megszervezésük, létrehozásuk a legnehezebb, illetve a legbonyolultabb a vállalkozások között. Az alapításhoz szükséges alaptőke nagysága szintén a legnagyobb, pl. részvénytársaság esetében minimum 20 millió forint. A közösségi vállalkozásra jellemző az, hogy nagyon sok tulajdonosa lehet. A tulajdonlást ún. jogokat megtestesítő értékpapír fejezi ki (részvény, részjegy). Az értékpapír gazdája egyben a közösségi vállalkozás tulajdonosa is.

A **szövetkezetek, termelői szervezések** sajátos közösségi vállalkozások. A szövetkezés klasszikus alapelveire épülnek, amelyeket más gazdasági társaságok nem követnek, illetve arra, hogy a szorosán vett gazdasági tevékenységen és nyereségre törekvéseken kívül a szövetkezetek általában más tevékenységeket is ellátnak – külön törvényben nyert szabályozást –.

Amint az eddigiekből is kiderült, a vállalkozásokat különböző szempont szerint csoportosíthatjuk: egyéni, társas, jogi személyiségű, jogi személyiség nélküli, stb. Az 1. táblázat a vállalkozásokat az előbb említett szempontok szerint csoportosítja.

A vállalkozások rendszerezése

Megnevezés	Egyszemélyi tulajdonú vállalkozás	Társas vállalkozás	
		gazdasági társaságok	szövetkezetek
	jogi személyiség nélküli	jogi személy	
Egyéni vállalkozás			
Mezőgazdasági őstermelő			
Családi gazdaság			
Közkereseti társaság			
Betéti társaság			
Korlátolt felelősségű társaság, közhasznú társaság			
Részvénytársaság			
Egyesülés			
Közös vállalat			
Szövetkezet			

1.3. A vállalkozások típusai, megalapítása, létrehozása

A vállalkozások létrehozásának alapvetően két lehetőségét különböztetjük meg. E szerint vagy **új céget** alapítunk, vagy **már működő vállalkozást vehetünk meg**, tehát új társaság megalakulásáról, vagy átalakulásról beszélhetünk. Úgyis létrejöhet egy új vállalkozás, ha egy korábban meglévő átalakul, új tulajdonba kerül. Ez utóbbi esetben az új vállalkozás megszerzi jogelődjének vagyont, rendelkezik mindazon jogokkal és terhelik mindazon kötelezettségek, melyekkel a jogelőd cég rendelkezett.

Minden olyan tevékenységre célszerű vállalkozást létrehozni, ami eredményesen működtethető. Viszont az is ismeretes, hogy **nem minden vállalkozás tud tevékenységének megkezdését követően hatékonyan és jövedelmezően gazdálkodni. Ennek kivédését jelentheti az, ha ún. franchise rendszer keretében kezdi el valaki vállalkozását.**

Franchise alatt komplex rendszer eladását értjük márkanév használatával, eszköz beszerzés és anyagellátási lehetőséggel, betanítással, megállapodott üzleti területen, szigorú előírások alapján, a franchise-t adó cég felügyelete mellett.

A következőkben részletesen ismertetjük az egyes vállalkozási formákat.

1.3.1. Egyéni vállalkozás

Egyéni vállalkozást minden 18. életévét betöltött, szerződéskötésre jogosult **magyar állampolgár indíthat, aki állandó lakhellyel rendelkezik, cselekvőképes és nincs kizárva az egyéni vállalkozás gyakorlásából.** (Melléjük azonban a devizajogszabályok szerint külföldinek minősülő külföldi állampolgárok is alapíthatnak egyéni vállalkozást, ha külön törvény rendelkezései értelmében önálló vállalkozóként gazdasági célú letelepedésre jogosultak.)

Az egyéni vállalkozói tevékenység folytatásához – mezőgazdasági termelőtevékenység és az ahhoz kapcsolódó szolgáltatás kivételével – kizárólag egyéni **vállalkozói igazolványra** van szükség. Vállalkozói igazolványt a vállalkozás székhelye szerint illetékes területi **okmányirodáknak** lehet váltani.

Az egyéni vállalkozó **személyes közreműködése** törvényileg előírt, de annak mértékét és módját maga döntheti el. A vállalkozó korlátozás nélkül alkalmazhat kisegítőt, bedolgozót, alkalmazottat, középfokú szakoktatási intézményi tanulót és segítő családtagot. (Segítő családtagnak minősül a közeli hozzátartozó, az élettárs, az egyeneságbeli rokon házastársa, a házastárs egyeneságbeli rokona, valamint a testvér házastársa.)

Az egyéni vállalkozás megszűnik, ha a vállalkozó igazolványát visszaadja, meghal, vagy cselekvőképességét elveszti, illetve ha az igazolványt a kiállító visszavonja, mert olyan körülmény merült fel, amely annak kiállítását eleve kizárná, vagy a vállalkozó a jogszabályban előírt kötelezettségeinek külön felszólításra sem tett eleget. A vállalkozó a vállalkozás megszűnése előtt vállalt kötelezettségeiért mindenkoron teljes vagyonával, korlátlanul felel.

Az egyéni vállalkozó a székhelye szerint illetékes cégbíróságtól kérheti, hogy a cégjegyzékbe **egyéni céggént** jegyezzék be. Az egyéni cég nem jogi személy. A bejegyzés előnye abban rejlik, hogy a cégjegyzék közhitelesen tanúsítja az egyéni cég bejegyzett adatait, valamint, hogy a bejegyzett cégnév cégalom alatt áll. Az egyéni cég a gazdasági társaságokról szóló törvény rendelkezéseinek megfelelően egyszemélyes korlátolt felelősségű társasággá, vagy egyszemélyes részvénytársasággá is átalakulhat.

1.3.2. Mezőgazdasági őstermelő

A mezőgazdasági őstermelő kategóriáját 1997. január 1-én vezették be. A ma érvényben lévő jogszabályok alapján őstermelő lehet minden 16. életévét betöltött magánszemély, aki saját gazdaságában, a vonatkozó törvényben felsorolt termékek előállítását nem egyéni vállalkozóként végzi, és ennek igazolására **őstermelői igazolvánnyal** rendelkezik. Általános szabály, hogy az őstermelővé válás állampolgárságtól független, tehát hazánk területén ilyen tevékenységet végző, ebből jövedelmet szerző külföldi magánszemély is lehet őstermelő.

Lehetőség van **egyéni** vagy **közös őstermelői igazolvány** kiváltására is. Közös őstermelői igazolványt a magánszemély a vele egy háztartásban élő családtagjával, családtagjaival együttesen tett nyilatkozattal igényelhet. (Ebben a vonatkozásban családtagnak minősül az őstermelő házastársa, egyenesági rokona – ideértve az örökbefogadott mostoha és nevelt gyermekét, örökbefogadó, mostoha- és nevelőszülőjét is.)

A közös őstermelői **igazolvány előnyei:**

- Nem kell külön figyelmet fordítani arra, hogy kinek a nevére adják le a terméket, terményt.
- A vásárlásoknál nincs jelentősége annak, hogy a családtagok közül kinek a nevére szól a számla.
- A családtagok között egyenlő arányban oszlik meg a jövedelem, így azt személyenként nem kell külön számon tartani.

A közös őstermelői **igazolvány hátrányai:**

- Az őstermelői igazolvány csak egy példányban áll rendelkezésre a családban.
- A közös őstermelői igazolvánnyal való termelésnél előírás, hogy a jövedelem egyenlően oszlik meg a családtagok között, nem lehet „irányítani” a bevétel és a költség családtagok közötti megoszlását.

A mezőgazdasági őstermelőnek tevékenysége megkezdésekor nyilatkoznia kell, hogy bevételeit milyen adózási forma alapján kívánja elszámolni az adóhatóság felé. Adózóként a 2. táblázatban felsorolt adózási módok egyikét választhatja jövedelmének megállapítására:

2. táblázat

Az őstermelők által választható adózási módok

6 millió Ft árbevétel alatt	6 millió Ft árbevétel felett
<ul style="list-style-type: none"> • Kistermelői átalányadózás • 10%-os költséghányad • Tételes költségelszámolás 	<ul style="list-style-type: none"> • 10%-os költséghányad • Tételes költségelszámolás

A 3. táblázatban összegezve láthatók az előbbieken kifejtett adózási módokból származó előnyök és hátrányok:

3. táblázat

Az egyes őstermelői adózási formák előnyei és hátrányai

Előnyök	Hátrányok
10%-os költséghányad	
<ul style="list-style-type: none"> • a költségekről nem szükséges számla • nincs költségnyilvántartás • adókedvezményeket lehet igénybe venni • egyszerű, könnyen alkalmazható • nincs árbevételi felsőhatár 	<ul style="list-style-type: none"> • a teljes bevétel 90%-a jövedelemnek számít • a veszteség nem határolható el • nem szolgáltat információt a gazdálkodónak • bizonyos árbevétel felett nem célszerű alkalmazni • a tényleges költségek nem számolhatók el
Kistermelői átalányadózás	
<ul style="list-style-type: none"> • a termelési költségekről nem szükséges számla • nem kell a költségeket nyilvántartani • egyszerűen alkalmazható • minimális a nyilvántartása 	<ul style="list-style-type: none"> • a veszteség nem határolható el • a kedvezményeket nem lehet igénybe venni • az árbevétel felső határa 6 millió forint • diktált a jövedelem meghatározása
Tételes költségelszámolás	
<ul style="list-style-type: none"> • számla nélkül is elszámolható bizonyos költség • a veszteség elhatárolható • kedvezményeket lehet igénybe venni • a jövedelmet a gazdálkodó „irányítja” • a tényleges adófizetés határa kitolódik • nincs árbevételi felső határ 	<ul style="list-style-type: none"> • a költségeket gyűjteni, nyilvántartani szükséges • minimális szakértelemre van szükség • nyilvántartásokat szükséges vezetni

Forrás: Kvancz, 2003

1.3.3. Családi gazdaság

A gazdálkodó család és a családi gazdaság széles körben elterjedt fogalmak, amelyeket ennek ellenére meglepő módon mégis igen nehéz meghatározni.

A vállalkozások jellegét tekintve megállapítható, hogy a családi gazdaság (vagy családi vállalkozás) egy speciális vállalkozási forma, önálló kategória, amely jellegéből adódóan szerveződhet akár egyéni vállalkozás, akár tulajdonos társulás formájában is, attól függően, hogy a benne résztvevők mely szervezeti keretet tartják kedvezőbbnek.

A családi gazdaság **legfeljebb 300 hektár** nagyságú termőföld tulajdonával, illetőleg haszonbérletével, használatával rendelkező gazdálkodó család valamennyi termőföldje, az ahhoz tarozó leltárban megjelölt ingatlan és ingó vagyontárgyak (épület, építmény, mezőgazdasági berendezés, felszerelés, gép, állatállomány, készlet stb.) hasznosításával legalább **egy családtag teljes foglalkoztatásán** és a többi családtag közreműködésén alapuló gazdálkodási forma, amelynek keretében érvényesülhetnek a családi tradíciók is. A családon belül az érdekezonság jellemző, amely alapja a gazdaság továbbfejlesztésének és versenyképesebbé tételének.

Azok a családok, akik a 326/2001. (XII. 30.) számú kormányrendelet alapján családi gazdaságként regisztráltatják magukat, 2001. január 1-től jogosultak az általános agrártámogatásokon túl **többlettámogatásokra** és plusz **kamattámogatásra**. Termőföld, vagy tanya értékesítése esetén elővásárlási jog, bérbeadása esetén előhaszonbérleti jog illeti meg őket. A nyilvántartásba vételt a családi gazdaság központja szerint illetékes megyei (fővárosi) FM Hivatalnál, a leendő családi gazdálkodónak és családtagjainak közösen kell kezdeményezni.

1.3.4. Gazdasági társaságok

A gazdasági társaság üzletszerű gazdasági tevékenység folytatására jön létre, önálló **cégnévvel rendelkezik**. Gazdasági társaság alapítói, tagjai külföldi és belföldi természetes és jogi személyek, jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok lehetnek. A gazdasági társaság alapításához – a korlátolt felelősségű társaság és a részvénytársaság kivételével – **legalább két tag** szükséges. Természetes személy egyidejűleg csak egy gazdasági társaságban lehet korlátlanul felelős, kiskorú személy pedig egyáltalán nem lehet korlátlanul felelős tag. Közkereseti és betéti társaság nem lehet másik gazdasági társaság korlátlanul felelős tagja. Egyszemélyes gazdasági társaság – ha a törvény ettől eltérően nem rendelkezik – nem lehet gazdasági társaság egyedüli tagja, illetve részvényese.

A társasági formák előnye, hogy egyesíti a tagok szellemi tehetségét és anyagi lehetőségeit. Ezáltal szélesebbek az üzleti lehetőségeik, és nagyobb irántuk a partnerek körében kialakult bizalom.

1.3.4.1. Közkereseti társaság

A közkereseti társaság (Kkt.) olyan **nem jogi személyiségű gazdasági társaság**, amelyben a tagok csak természetes személyek lehetnek, akik korlátlan és egyetemleges felelősség mellett közös gazdasági tevékenységet folytatnak és az ehhez szükséges vagyont a társaság rendelkezésére bocsátják. (Ebből kifolyólag közkereseti társaság tagja csak 18. életévét

betöltött, azaz nagykorú személy lehet.) Az alapításhoz **legalább két tag** kell, akik a tevékenységhez szükséges vagyont a vállalkozás rendelkezésére bocsátják. Ebben a társasági formában a tagoknak személyes közreműködési kötelezettségük van, amit azonban viszonylag tágan lehet értelmezni. Megfelel a törvényi előírásoknak a társaság érdekében kifejtett bármely tevékenység, pl. a társaság vezetésében való részvétel, a tevékenység szervezése, menedzseri feladatok ellátása vagy a társaság képviselése.

A társaságot a **tagok vagyoni hozzájárulásával alapítják meg**. A hozzájárulás után a tagok sem kamatot, sem használati díjat nem kapnak. A hozzájárulást csak a társaságból való kilépéskor vagy kizáráskor, illetve a társaság megszűnésekor kérhetik vissza.

A közkereseti társaságot is **társasági szerződéssel** hozzák létre, melyben definiálják a társaság tagjainak jogait és kötelezettségeit. Lefektetik továbbá a taggyűlés működésének szabályait, ezen belül meghatározzák, hogy a szavazások vagyonarányosan történnek-e, vagy minden tag egyenlő, tehát egy-egy szavazattal rendelkezik a taggyűlésben.

A közkereseti társasági forma előnyei között említhetjük meg, hogy **nincs minimálisan előírt alaptőke**, viszonylag egyszerűen vezethető, és a jogi előírások száma sem túl nagy. Azoknak ajánlható, akik alacsony vagyoni hozzájárulás mellett kívánnak társaságot létrehozni, és fontos számukra, hogy minden tag rendelkezzen képviselheti jogosultsággal. Általában családi vagy kisvállalkozások számára ajánlott forma, amelyben a kölcsönös bizalomra alapul a gazdasági tevékenység. Különösen fontos ez, hiszen minden tag köteles valamilyen vagyoni szolgáltatásra, és a társaság kötelezettségeiért a tagok magánvagyonukkal is felelnek.

1.3.4.2. Betéti társaság

A betéti társaság (Bt.) olyan **jogi személyiség nélküli gazdasági társaság**, melyben a tagok közös gazdasági tevékenység folytatására vállalnak kötelezettséget úgy, hogy **legalább egy tag felelőssége korlátlan**. Az ilyen tagot a társaság **beltagjának** nevezik, s ha több beltag van, akkor valamennyi felelőssége korlátlan és egymással egyetemleges. Nem lehet betéti társaság korlátlanul felelős tagja olyan személy, aki más vállalkozásban szintén korlátlanul felelős tag (pl. más betéti társaság beltagja, közkereseti társaság tagja, vagy egyéni vállalkozó). A beltagon kívül a társaságnak legalább egy **kültagja** kell, hogy legyen. A kültag gyakorlatilag csak vagyoni befektető, a társaság tartozásaiért csupán a bevitt vagyonával felel. Üzletvezetésre és a társaság képviselétére nem jogosult. (Kivétel, ha a társaság nevében a kültag neve is szerepel, de ekkor felelőssége szintén korlátlan.)

A betéti társaság saját **cégneve alatt jogokat szerezhethet, kötelezettségeket vállalhat**, szerződést köthet, pert indíthat és perelhető. A betéti társaság alapításához társasági szerződés szükséges, melyet valamennyi tagnak alá kell írnia, és azt közokiratba kell foglalni, vagy ügyvédnek kell ellenjegyeznie. A szerződésben többek között meg kell határozni a tagok által esetlegesen vállalt személyes közreműködés módját, tartalmát, továbbá – amennyiben a társasági szerződés a tagok gyűléséről is rendelkezik – annak szabályait.

A tagok a társaság részére vagyoni betét (pénzbeli, vagy nem pénzbeli) szolgáltatására kötelesek, ami értelemszerűen a társaság vagyonává válik. Minimális alaptőke nincs kikötve, a tagok szavazati aránya a taggyűlésben minden esetben vagyonarányos.

1.3.4.3. Korlátolt felelősségű társaság

A korlátolt felelősségű társaság (Kft.) **a tagok előre meghatározott összegű törzsbetéteiből álló törzstőkével alakuló gazdasági társaság**, amelynél a társasággal szemben a tagok **kötelezettsége csak a társasági szerződésben vállalt vagyoni hozzájárulás szolgáltatására terjed ki**, a társaság tartozásaiért a tagok – néhány kivételtől eltekintve – nem felelnek. Kft-t egy, vagy több tag alapíthat. Egy alapító esetén **egyszemélyes korlátolt felelősségű társaságról** beszélünk.

A társaság **törzstőkéjének** minimális összege 3 millió forint, melynek legalább 30%-át, azaz 1 millió forintot pénzbeli betétként, míg a fennmaradó összeget nem pénzbeli betétként (apportként) jegyezhetnek. Az egyes törzsbetétek összege nem lehet kevesebb százezer forintnál. Amennyiben valamely tag a vagyoni hozzájárulását a társasági szerződésben foglalt teljesítési határidő után írásbeli felszólítás ellenére 30 napon belül elmulasztja teljesíteni, tagsági viszonya automatikusan megszűnik és a mulasztásából eredő kárért – így az elmaradt haszonért is – a társaság felé helytállni tartozik.

A Kft. bejegyzése után a társaság vagyonából a tagokat megillető hányadot és tagsági jogait az **üzletrész** testesíti meg. Minden tagnak csak egy üzletrésze van, másik önálló üzletrész megszerzése esetén az eredeti üzletrész az átvett értékével növekszik. Egy üzletrésznek több tulajdonosa is lehet, ők a társasággal szemben egy tagnak számítanak, a tagot terhelő kötelezettségekért egyetemlegesen felelnek, jogait pedig közös képviselőjük útján gyakorolják. A társaság fennállása alatt a tag által teljesített vagyoni hozzájárulás nem követelhető vissza, a tag csak **osztalékra** tarthat igényt, illetve üzletrészét értékesítheti. Az üzletrész a társaság tagjaira szabadon átruházható, kívülálló személyre történő átruházás esetén a tagot, a társaságot és a taggyűlés által kijelölt személyt elővásárlási jog illeti meg. A társasági szerződés az üzletrész kívülálló személyre való átruházását a társaság beleegyezéséhez kötheti, illetve annak adásvételi jogcímen kívüli, pl. ajándékozás útján történő elidegenítését megtilthatja, vagy korlátozhatja.

A Kft. legfőbb döntéshozó szerve a **taggyűlés**. A taggyűlés akkor határozatképes, ha azon legalább a törzstőke fele képviseltetve van. A taggyűlés egyebek mellett dönthet a társasági szerződés módosításáról, a társaság székhelyének, telephelyének, fióktelepének és tevékenységi körének módosításáról. A taggyűlésen törtétekről és a hozott határozatokról jegyzőkönyvet kell vezetni.

A társaság vezetésével kapcsolatos teendőket az **ügyvezető** látja el. Ügyvezető csak természetes személy lehet, ezen feladatot személyesen kell ellátni, képviseletnek nincs helye. Az ügyvezető a taggyűlés hozzájárulása, vagy a társasági szerződés engedélye hiányában nem szerezhet részesedést, illetve nem lehet vezető tisztségviselő az általa vezetett társaságéval azonos tevékenységet folytató más gazdálkodó szervezetben. További **összeférhetlenségi ok**, hogy a felszámolás elrendelését követően 3 éven át nem lehet más társaságnál vezető tisztségviselő az, aki a felszámolás elrendelését megelőző két éven belül legalább egy évig a felszámolt társaságnál ügyvezető volt, feltéve, hogy ügyvezetővé nem a felszámolás elkerülése érdekében választották.

Az ügyvezető e minőségében a tagok, illetve munkáltatója által nem utasítható, míg az általános képviseleti és cégjegyzési jogosultsággal bíró vezető állású munkavállalót (cégjegyzőt) az ügyvezető utasíthatja.

Felügyelő bizottság létrehozása csak ötvenmillió forintnál nagyobb törzstőkéjű társaság esetében kötelező. A társasági szerződés az ügyvezető megválasztását, visszahívását és díjazásának megállapítását, valamint egyes jogügyletek jóváhagyását a felügyelő bizottságra ruházhatja át.

A társaság üzletrész tulajdonosainak – eredményes működés esetén – **osztalékot** fizethet. Abban az esetben, ha osztalékfizetés következtében a társaság saját tőkéje nem érne el a társaság törzstőkéjét, a tagoknak még akkor sem fizethető osztalék, ha adott évben a társaság felosztható eredményre tett szert. Osztalékfelőleg fizetésére pedig csak akkor van lehetőség, ha a közbenső mérleg alapján valószínűsíthető, hogy az éves osztalék kifizetésének a fentiek szerint nem lesz akadálya.

1.3.4.4. Részvénytársaság

A részvénytársaság (Rt.) olyan gazdasági társaság, amely **előre meghatározott számú és névértékű részvényekből álló alaptőkével** (jegyzett tőkével) **alakul**, és amelynél a **részvényes kötelezettsége** a részvénytársasággal szemben a **részvény névértékének**, vagy kibocsátási értékének **szolgáltatására terjed ki**. A részvénytársaság kötelezettségeiért – néhány kivételtől eltekintve – a részvényes nem felel.

Az Rt. részvényesek vagyoni hozzájárulásából keletkező alaptőkéje nem lehet kevesebb húszmillió forintnál. A részvényesek vagyoni hozzájárulása pénzbeli hozzájárulásból, illetve az Rt. tulajdonába adott nem pénzbeli hozzájárulásból áll. A pénzbeli hozzájárulás összege alapításkor nem lehet kevesebb az alaptőke harminc százalékánál és tízmillió forintnál.

A részvénytársaság **zártkörűen, vagy nyilvánosan működik**. Zártkörűen működik az a részvénytársaság, amelynek részvényei nyilvános forgalomba hozatalra nem kerülnek. Nyilvánosan működik az a részvénytársaság, amelynek részvényei részben, vagy egészben nyilvánosan kerülnek forgalomba hozatalra. Ennek megfelelően Rt. zártkörű, vagy nyilvános eljárással alakulhat. Mindkét formánál kötelező előírás a társaság vagyonának, az alaptőkének részvényesek általi rendelkezésre bocsátása.

Zártkörű alapítás során az alapítók arra vállalnak kötelezettséget, hogy a zártkörűen működő részvénytársaság valamennyi részvényét maguk átveszik, külső személyek az alapításban nem vehetnek részt.

A nyilvánosan működő részvénytársaság nyilvános eljárással, **részvényjegyzés** útján alapítható. A részvényjegyzés az **alapítási tervezetnek** megfelelően, az abban foglaltakkal megegyező módon történik. Az alapítók az alapítási tervezetet az értékpapírokra vonatkozó jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően elkészített **tájékoztató** részeként kötelesek közzétenni. A tájékoztatónak tartalmaznia kell minden, a kibocsátó piaci, gazdasági, pénzügyi, jogi helyzetének és annak várható alakulásának a befektető részéről történő megalapozott megítéléséhez szükséges adatot.

A **részvény** valamely részvénytársaságban fennálló tagsági jogokat és kötelezettségeket megtestesítő értékpapír, amely **bemutatóra**, vagy **névre szóló** lehet. A részvényt nyomdai úton, vagy ún. dematerizált értékpapírként, vagyis értékpapírszámla útján történő kibocsátás és nyilvántartás útján lehet előállítani. A zártkörűen működő részvénytársaság részvényei csak névre szóló részvények lehetnek, a nyilvánosan működő Rt. névre szóló és bemutatóra szóló részvényt is kibocsáthat.

Az egyes részvénytípusokon belül eltérő fajtájú részvények bocsáthatók ki. Ezek lehetnek törzsrészvény, elsőbbségi részvény, dolgozói részvény, és kamatozó részvény.

A részvényesnek joga van a részvénytársaságnak a számviteli jogszabályok szerint számított adózott eredménye közgyűlés által felosztani rendelt, részvényei névértékére jutó arányos hányadára (osztalék). A részvényes az osztalékra csak a már teljesített vagyoni hozzájárulása arányában jogosult.

Az Rt. legfőbb szerve a **közgyűlés**, amely a részvényesek összességéből áll. Minden részvényes jogosult a **közgyűléseken részt venni, felvilágosítást kérni és észrevételt tenni**. A részvényes jogosult indítványt tenni és – szavazati joggal rendelkező részvény birtokában – **szavazni**. A részvényhez fűződő szavazati jogot általában a részvény névértéke határozza meg.

A részvénytársasági forma a magas alapítási költségek és a bonyolult szervezeti felépítés miatt csak a kiemelten nagy vállalkozások számára javasolt választás.

1.3.4.5. Közös vállalat

A közös vállalat csak **jogi személyek által alapítható gazdasági társaság**, mely eredményorientált gazdálkodó és szolgáltató tevékenységet végez. Megalakulásának feltétele a tagok **vagyoni hozzájárulása**. Sajátos a kockázat- és felelősségvállalás a közös vállalatban. A létrehozó tagok ugyanis a vállalat tartozásaiért a közös vállalat vagyonán túl is **kezesként felelnek, a vagyoni hozzájárulásuk arányában**. A társaság tagjai a társaság nyereségéből is vagyoni hozzájárulásuk arányában részesülnek, és a veszteséget is ilyen arányban viselik.

A szervezet munkáját **igazgatótanács** vezeti, amibe minden alapító tag egy-egy képviselőt delegál. Képviselő lehet a jogi személy tag törvényes képviselője, de lehet bármely más általa meghatározott személy is. Közös vállalat viszonylag kevés van. Ennek oka a rugalmatlanságában és a kedvezőtlen felelősségi alakzatokban kereskedők.

Európai Unióba lépésünk alkalmával lehetőség nyílik hazánkban **Európai Gazdasági Egyesülés** létrehozására más Európai Unióbeli tagállamok gazdasági társaságaival. Ezen egyesüléseknek elsődleges funkciója, hogy a közösségi piacon egyforma feltételek érvényesüljenek, megvalósuljon a tagállami határokon átnyúló kooperáció, illetve a kis- és közepes méretű vállalkozások számára hatékony és rugalmas együttműködési forma szülessen.

Európai Gazdasági Társaságok létrehozása is lehetővé válik. Két különböző tagállamban alapított és bejegyzett részvénytársaság (rt.) egyesülhet egy európai részvénytársasággá és azt a kettő közül valamelyik tagállamban jegyzik be 120 ezer eurós alaptőkével.

1.3.4.6. Egyesülés

Az egyesülés nem gazdasági társasági forma, hanem – összhangban az Európai Unió szabályozásával – jogi személyiséggel rendelkező **kooperatív társaság**, szervezetében és működésében mégis **társaság módjára viselkedik**, amit a gazdasági társaságokról szóló törvény azzal is kifejezésre juttat, hogy az egyesülésre is alkalmazni kell az általános részben szereplő szabályokat.

Az egyesülésnek **természetes és jogi személyek** is tagjai lehetnek, akik **korlátlanul és egyetemlegesen felelnek** a társaság tartozásaiért. Az egyesülés nem folytat saját javára üzletszerű gazdasági tevékenységet. Azt főleg résztvékenységek közös folytatására, feladatok koordinálására, a tagok fő tevékenységeinek kiegészítésére, illetve olyan szervezeti egységek működtetésére hozzák létre, amelyek vállalati keretek között nem, vagy csak áttételesen működhetnek gazdaságosan (kutatási, fejlesztési tevékenység, piaci információk gyűjtése, közös marketing tevékenység, adatfeldolgozás, nyilvántartás, szakmai érdekképviselet stb.).

Az egyesülés tehát olyan **nem direkt profitorientált formáció**, ahol a nyereség ugyan nem kizárt, de nem a tevékenység domináns mozgatója. Nem túlzottan gyakori forma, hazánkban mindössze 150-200 működik belőle.

1.3.5. Szövetkezet

A szövetkezeti forma akár egy lehetne a gazdasági társaságok közül, de – tekintettel az olyan klasszikus alapelvekre, amelyeket a gazdasági társaságok nem követnek, illetve arra, hogy a szorosán vett gazdasági tevékenységen és nyereségre törekvésen kívül a szövetkezet általában más tevékenységet is ellát – külön törvényben nyert szabályozást.

A szövetkezet az **alapszabályban meghatározott összegűrészjegytőkével, a szövetkezés szabadsága és az önségély elvének megfelelően alapított**, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint a **tagok személyes közreműködése mellett demokratikusan működő**, a tagok saját gazdálkodása eredményességének előmozdítását szolgáló, jogi személyiséggel rendelkező gazdálkodó szervezet, amely elősegíti a természetes személy tagok fogyasztását és tagjai, munkavállalói és azok hozzátartozói kulturális, oktatási, szociális szükségleteinek kielégítését.

Szövetkezetet **legalább öt tag alapíthat**, akik természetes személyek és – korlátozásokkal – **jogi személyek is lehetnek**. A szövetkezet alapításakor és működése során a jogi személy tagok száma nem érheti el a taglétszám 50 százalékát. A jogi személy tag jogai és kötelezettségei megegyeznek a természetes személy tagokra vonatkozó előírásokkal, de – szervezet lévén – értelemszerűen mentesül a személyes közreműködési kötelezettség alól és – képviselője révén sem – viselhet tisztséget.

Az alapításról szóló döntést az alakuló közgyűlés hozza meg, itt fogadják el az alapszabályt és választják meg a tisztségviselőket. A szövetkezetet a cégbejegyzés megtörténtével kell megalakultnak tekinteni, de – az előtársaságok jogaihoz hasonlóan – a még be nem jegyzett szövetkezet nevében is lehet szerződéseket kötni.

A későbbi működés során is a **közgyűlés a szövetkezet legfőbb önkormányzati szerve**, amely a tagok legalább felének jelenléte esetén határozatképes. A közgyűlést az igazgatóság köteles szükség szerint, de évente legalább egyszer összehívni. Soron kívül erre akkor kerül sor, ha ezt a felügyelő bizottság, vagy a tagok tíz százaléka írásban – az ok megjelölésével – indítványozza.

A működés egyszerűsítését jelentheti a küldöttgyűlés működtetése. A küldöttgyűlésen a tagok által saját soraikból választott küldöttek vesznek részt, az alapszabály határozza meg a küldöttek taglétszámhoz viszonyított arányát, megválasztásuk módját és megbízatásukhoz kapcsolódó egyéb szabályokat. A küldöttek létszáma ötvennél nem lehet kevesebb. A küldöttgyűlés működtetésére, a közgyűlésre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

Az **igazgatóság** legalább három tagból áll. Ötven főnél kisebb létszámú szervezetben az alapszabály ügyvezető elnöki tisztséget rendszeresíthet az igazgatóság helyett. Főszabályként az igazgatóság tagja csak szervezeti tag lehet, de ha az alapszabályban a tagok kifejezetten megengedik, a tisztség munkaviszony keretében is ellátható. Az igazgatóság gyakorlatilag az ügyvezetést látja el és általános hatáskörrel rendelkezik azokban a kérdésekben, amelynek eldöntése nem tartozik a szervezet más szervének a hatáskörébe. Tevékenységéért a közgyűlésnek felelős. Az igazgatóság elnöke és tagja, továbbá az ügyvezető elnök és az ügyvezető igazgató nem választható meg a felügyelőbizottság és az egyeztetőbizottság tagjává, ettől a rendelkezéstől az alapszabály érvényesen nem térhet el.

A **felügyelő-bizottságot** kötelező létrehozni, ami ugyancsak legalább három tagból áll és maga választja meg elnökét. Ötven főnél kisebb taglétszámú szervezet e bizottság helyett könyvvizsgálót alkalmazhat, vagy a szervezet egyik tagját bízhatja meg a feladatkör ellátásával, ami nem egyéb, mint az önkormányzati érdekek képviselője és a folyamatos ellenőrzés.

1.3.6. Sajátos termelői szerveződések

Az agrárgazdaságon belül az alapanyag-termelők nagyon heterogének termelési kapacitásokban, szakmai felkészültségben, technológiai színvonalban és érdekérvényesítő képességben. A feljük közvetített piaci elvárások állandóan növekednek, a piac kínálati helyzete miatt a termelői **verseny egyre élesedik. Ebben a folyamatban beazonosítható egy termelői kör, amely a mai feltételrendszerben veszélyeztetett, összefogás és segítség nélkül tevékenysége feladására kényszerülhet.** Ha ezt nemzeti határokon belül vizsgáljuk, azt mondhatjuk, hogy ez nem más, mint szerkezetváltás, strukturális átrendeződés. Ez ökonómiai megközelítésben pozitív folyamatként értékelhető, de ha azt a vetületét vizsgáljuk, hogy a termékpálya mezőgazdasági szereplői az ágazat hozzáadott értékéből egyre kisebb hányadban részesednek, akkor a folyamat veszélyes, egyrészt az ágazat alulértékelése miatt bekövetkező fejlesztési lemaradások, másrészt a mezőgazdaságból élők jövedelemhelyzetének romlásából adódó, a rurális térségekben megjelenő szociális problémák miatt.

Tekintettel azonban arra, hogy a versenykörnyezet már csak világpiacon dimenzióban értelmezhető igazán, az EU-csatlakozást követően pedig a szabályozási és döntési kompetenciák jelentős része is Brüsszelbe helyeződik át, ezért nemcsak az egyes termelők, hanem a magyar mezőgazdaság térvesztésével, leértékelődésével is számolnunk kell, hacsak nem alkalmazkodunk sikeresen a megváltozott feltételrendszer generálta kihívásokhoz. Ezek részletes elemzését más fejezetek tárgyalják, egy tényezőt azonban itt is célszerű kiemelni, ami nem más, mint a felvevő piacok és az ellátó rendszerek (input oldal) jelentős koncentrációja. **A termelő szempontjából ez úgy jelenik meg, hogy „nagyoktól” vásárol és „nagyoknak” ad el,** akár közvetve, akár közvetett (közvetítő/lánckereskedelem) úton. Egy ilyen struktúrában a **kis és közepes gazdaságok piaci érdekérvényesítő képessége rendkívül alacsony,** amely végső soron a szegénységhez és a gazdasági ellehetetlenüléshez vezet.

A fentiek jobb megértésére néhány gyakorlati példa:

- Ha valaki kis tételben szeretne eladni egy nagy élelmiszer láncnak (TESCO, METRO stb.), nem tud üzletet kötni, mert a felvevő oldal nem így építette ki beszerzési szervezeti egységét.

- Beszerzés esetén akár 20-30%-os árelőnyt is elérhet az a termelő, aki nagy tételben vásárol, de a kisgazdaságok szükségletei egy-egy termék esetén nem érik el ezt a mértéket.
- Napjainkban a politika szintjét is megjárta kistermelői tejerősítés gondjai szintén a koncentrált feldolgozóüzemek költségracionalizálási szempontjára és az élelmiszerbiztonsági követelmények szigorodására vezethetők vissza.

A fenti példák háttérben két markáns folyamat húzódik meg. Az egyik az a fogyasztói elvárás, hogy nagy választékból olcsón, és ráadásul kényelmesen akarunk vásárolni. A másik tényező a profit-érdekeltség, amely a termékpálya szereplőinek piaci körülmények közötti „osztzkodása”.

Ezen összefüggések ismeretében azt kell megvizsgálnunk, hogy kinek mi a teendője a megváltozott feltételrendszerhez való alkalmazkodásban, végső soron a gazdasági pozíciók megőrzésében, javításában.

Szerencsére ez a rövid helyzetértékelés nem ismeretlen az ágazat irányításáért felelős EU-s döntéshozók és az FVM előtt sem, határozott és piacokonform törekvések, illetve intézkedések szolgálják a pozitív folyamatok erősítését, amit a 3/2003. (I. 24.) FVM támogatási rendelet támaszt alá, ugyanis a hivatkozott jogszabály **kiemelt támogatást biztosít a következő szervezeteknek:**

- zöldség, gyümölcs termelői, **értékesítő szervezetek (TÉSZ),**
- egyes termékek **beszerzését, értékesítését, szolgáltatást nyújtó szövetkezesek és egyéb gazdálkodó szervezetek,**
- **termelői csoportok.**

Van tehát egy egyértelmű ágazatpolitika, az azt segítő EU konform támogatási rendszer, amelynek fennmaradásával hosszú távon számolni lehet. Ezt követően a termelőkön a sor, hogy felismerjék érdekeiket, létrehozzák azokat a szerveződéseket, melyek növelik piaci súlyukat, elősegítik a műszaki fejlesztést és lehetőséget adnak az összefogás egyéb előnyeinek kihasználására.

1.3.6.1. Zöldség-gyümölcs termelői szervezetek

TÉSZ-ként elismerhető szervezetet a tagok abból a célból hozhatnak létre, hogy ezáltal

- biztosítsák a termelésnek a kereslethez történő igazítását, elsősorban a mennyiség és minőség vonatkozásában,
- biztosítsák a kínálat koncentrációját, és segítsék a tagjaik által megtermelt termékek piacon történő elhelyezését,
- csökkentsék a termelési költségeket, és stabilizálják a termelői árakat,
- elősegítsék olyan különböző környezetbarát termesztési módszerek és hulladékkezelési eljárások alkalmazását, amelyek védik a környezet minőségét és/vagy javítják a környezet biológiai állapotát,

- biztosítsák termékeik tárolásához, áruvá történő előkészítéséhez és értékesítéséhez szükséges technikai hátteret.

A TЭСZ-ként történő elismerés feltétele, hogy a **szervezet taglétszáma legalább 15 fő**, a tagok által megtermelt zöldség és gyümölcs értékesítéséből származó tárgyevi várható **árbevétel legalább százötven millió forint** legyen. Igazolt természeti katasztrófa esetén ettől el lehet térni. **TЭСZ-ként az a szervezet ismerhető el**, amelynek társasági szerződése (alapító okirata, alapszabálya) (a továbbiakban: alapszabály) tartalmazza a tagok kötelezettségvállalását arra, hogy

- **betartják** a szervezet által meghatározott **termelési és környezetvédelmi szabályokat**,
- betartják a szervezet által meghatározott **értékesítési szabályokat**,
- a szervezet finanszírozásához, a TЭСZ-en keresztül forgalmazott termék értéke, vagy tervezett értéke alapján az alapszabályban meghatározott mértékű **működési költség hozzájárulást fizetnek**,
- az alapszabályban meghatározott módon **termelési adatokat szolgáltatnak** a szervezet felé (különösen a termőterület, a betakarított termék mennyisége, hozama, valamint termékeinek TЭСZ-en kívüli értékesítése vonatkozásában),
- adott termék értékesítésére **csak egy TЭСZ-nek lehetnek tagjai**,
- **zöldség- és gyümölcstermésük száz százalékát a TЭСZ-en keresztül forgalmazzák**, kivéve a rendelet által megengedett és az alapszabályban rögzített eltéréseket,
- belépésüket követő egy évig nem léphetnek ki a TЭСZ-ből, valamint a kilépési szándékukat az előző év május 31-ig írásban jelzik a TЭСZ felé.

A TЭСZ-ként történő elismerés feltétele továbbá, hogy

- a gazdasági társaságként működő TЭСZ-ek esetében az alapszabálya rendelkezzen arról, hogy **egy tag részesedése**, illetve szavazati aránya se **haladhassa meg a szervezet alap-, illetve törzstőkéjének harminc százalékát**,
- a gazdasági társaságként működő TЭСZ-ek esetében a szervezet döntéseinél a tagok számára az értékesítéskor átadott **termékük értékével arányos szavazati jogot biztosítson**,
- a szervezet tagjai számára segítséget nyújtson a **környezetbarát termesztési módszerek** alkalmazásához, valamint
- a szervezet tagjai számára **technikai eszközöket biztosítson** a megtermelt termékeik **tárolásához, csomagolásához és forgalmazásához**, és ezen tevékenységét üzleti és pénzügyi szempontból szakszerűen végezze.

A TЭСZ-ek kötelesek alapszabályt alkotni, amelynek vannak a jogszabály által megfogalmazott kötelező tartalmi elemei.

1.3.6.2. Termelői csoportok

A 85/2002. (IX. 18.) FVM rendelet szabályozza a termelői csoportok létrehozásának céljait, az állami támogatások igénybevételéhez szükséges elismerés feltételeit és rendjét.

A szabályozás EU-konform, **célja az elégtelen termelői szerveződés következtében fellépő strukturális hiányosságok orvoslása és a termelők piaci érdekérvényesítő képességének megerősítése.**

A **termelői csoportok** az azonos termék, illetve termékcsoporthoz szerint szerveződő termelők olyan együttműködései, amelyekben piaci pozícióik megerősítése érdekében az általuk önállóan végzett mezőgazdasági, erdészeti vagy halászati alaptervékenységükhöz illeszkedő tevékenységre, különösen az **általuk előállított növényi és állati termékek termelési folyamatának elősegítésére**, termékeik feldolgozásra való átvételére, **tárolására**, piacképes áruvá történő előkészítésére, valamint **közös értékesítésére**, a rendeletben meghatározott szabályok betartásának vállalásával önkéntesen társulnak.

Termelői csoport tagja az a mezőgazdasági, erdészeti vagy halászati alaptervékenységet folytató természetes személy, jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság (továbbiakban: termelő) lehet, aki (amely) piaci vagy feldolgozóipari értékesítésre szánt terméket termel, és a mezőgazdasági termelők agrártámogatás igénybevételével összefüggő adatszolgáltatásról és nyilvántartásba vételről a mindenkori állami szabályozásnak megfelelően eleget tett, és nyilvántartásba vették.

A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Miniszter (a továbbiakban: miniszter) **termelői csoportnak a termelők által létrehozott szövetkezeti, vagy korlátolt felelősségű társasági formában működő gazdálkodó szervezeteket ismeri el.** Egy adott termelői csoport csak egy termékre, vagy termékcsoporthoz szakosodottan működhet.

A termelői csoport célja:

- biztosítani a **termelés megszervezését** és hozzáigazítását a kereslethez, különösen a minőség és mennyiség tekintetében,
- biztosítani termékeik **tárolásához**, áruvá történő előkészítéséhez és értékesítéséhez szükséges technikai hátteret,
- ösztönözni a kínálati oldal koncentrációját, és elősegíteni a tagok által előállított **termékek forgalomba hozatalát**,
- csökkenteni a termelői költségeket és **stabilizálni a termelői árakat**,
- ösztönözni a tagokat **környezetkímélő természetes technológiai** és termelési, tenyésztési módszerek, valamint hulladék felhasználási eljárások alkalmazására, különösen a víz, a talaj és a táj minőségének védelme, a biológiai sokszínűség megóvása és/vagy elősegítése érdekében.

Az elismerés feltételei:

- Termelői csoportot legalább **tizenöt termelő** alapíthat azzal a feltétellel, hogy a tagok által előállított termékek értékesítéséből származó tárgyévi várható árbevétel legalább százötven millió forint, méhészet, juh-, kecske-, nyúl- és prémésállat-tartás, valamint dohány-, és gyógynövény termesztés esetében pedig hetvenöt millió forint legyen. Legfeljebb ötéves időtartamra előzetes elismerés adható az elismerést kérő azon termelői csoport részére, melynek tárgyévi várható árbevétele legalább hatvan millió forint, méhészet, juh-, kecske-, nyúl- és prémésállat-tartás, valamint dohány- és gyógynövény termesztés esetében pedig harminc millió forint.
- További feltétel, hogy a **létesítő okirata** tartalmazza a tagok kötelezettségvállalását a rendelettel összhangban (termékeiket termelő csoporton keresztül forgalmazzák, 3 évig nem lépnek ki stb.).
- Elismerésük eljárásrendje hasonló a TЭСZ-ekhez.

2. Termelési tényezők, erőforrások

Minden termelési tevékenység bizonyos termelési tényezőket, erőforrásokat igényel, a rendelkezésre álló erőforrások volumene, minősége és struktúrája határozza meg a termelés irányát, terjedelmét és szerkezetét. **A termelésben felhasznált erőforrásokat, termelési tényezőket többféleképpen is csoportosíthatjuk.** Így például beszélhetünk:

- **elsődleges termelési tényezőkről**, melyek alapvető meghatározói a termelésnek a mezőgazdaságban, ilyenek
  - a **természeti tényezők**,
  - a **népesség, munkaerő**.
- **tőketényezőkről**, úgy mint
  - a **termelt tőkejavak**, valamint
  - a **pénz- és értékpapír tőkejavakról**.

Az elsődleges termelési tényezőket nem a termelőegységek hozzák létre, csak tényleges felhasználásuk, vagy használatuk határozódik meg a termelési folyamatokban. **A természeti tényezők külső adottságként jelennek meg** egy-egy gazdaságban, s mivel egy adott táj éghajlata, időjárási viszonya, talajadottsága nem befolyásolható, a termelésnek kell hozzá igazodnia. Figyelembe kell venni itt azt is, hogy a termőföld, a vizek és ásványi kincsek mennyisége nem növelhető, ugyanakkor szakszerűtlen felhasználással termőképessége, forrása kimeríthető, tönkretelhető.

A **népesség** számát közvetlenül nem a társadalmi, gazdasági adottságok határozzák meg, hanem **adott történelmi folyamatoktól, erkölcsi szokásoktól függően alakulnak**, ugyanakkor minőségét – például a munkaerő szakképzettségét – a társadalmi, gazdasági adottságok befolyásolják.

A tőketényezők közül a **termelt tőkejavakhoz tartoznak mindazon eszközök, amelyeket a gazdasági folyamatokban állítanak elő**. Jellemzőik jelentősen eltérhetnek az elsődleges termelési tényezőktől. Lényegüket tekintve, előállításuk nagysága elméletileg az elsődleges termelési tényezőkkel összhangban nem korlátozott.

A **pénz- és értékpapírtőke sajátos formája a tőkejavaknak**. A gazdasági folyamatok általános elszámolási és csere eszközei, melyek a **termelt tőkejavak mozgását biztosítják**. Önálló formát öltve a termelt tőkejavaktól megkülönböztethetők.

A vállalkozások erőforrásának, termelési tényezőinek aszerint, hogy **milyen funkcióval vesznek részt** a javak, szolgáltatások előállításában, a következők szerinti **csoportjait különböztethetjük meg**:

- **Természeti tényezők** közé tartoznak az előbb felsoroltaknak megfelelően az éghajlat, időjárás, a termőföld, a vizek és az ásványkincsek.
- **Munka – munkaerő tényezők.** Az előbb említettekhez itt azt szükséges még hozzátenni, hogy ez a gyűjtőfogalom az ember mindazon szellemi, fizikai képességének összességét tartalmazza, mely a termelési tevékenység során felhasználható.
- **Tőkejavak** mindazon mesterséges eszközök, melyek a termelői folyamatban felhasználásra kerülnek.
- **A vállalkozó,** mint termelési tényező, a puszta munkaerőtől elkülöníthető, mivel ez **az embernek a többi termelési tényezőt kombináló képességét, készségét jelenti.** Döntő tényező, mert az összes többi termelési tényezőt szervezi, kombinálja a vállalkozás hatékonysága érdekében.

A vállalkozó kategória tehát az embereknek e funkcióra specializálódott csoportját, a **menedzsereket** jelöli, akik esetenként alkalmazottak is lehetnek. Ugyanakkor az is tény, hogy főleg kisebb vállalkozás esetén nehéz határvonalat húzni a vállalkozó és a munkaerő között. Egy kisgazdaságot vezető gazda saját gazdaságában egyik alkalommal a termelésben – konkrét fizikai munkát végezve – mint munkaerő, míg máskor – a jövő évi gazdálkodásra vonatkozó döntéseket hozva – mint vállalkozó jelenik meg. Tehát a gazdasági év során kétféle termelési tényezőként működik.

- **Közgazdasági tényezőket, szabályozókat** is a vállalkozások termelési tényezői közé kell sorolnunk, hisz a vállalatot körülvevő társadalom saját érdekében – elsősorban rövidtávon – igyekszik befolyásolni, szabályozni a vállalatok termelését.
- **Különbféle önkéntes állampolgári csoportosulásokat, társadalmi közösségeket** is itt kell megemlíteni, amelyek általában egy-egy kisebb embercsoport speciális érdekeit képviselik.
- **Az információt** a társadalmi fejlődés jelenlegi szakaszában a termelési tényezők közé soroljuk. Jelentősége egyre inkább nő az elektronikus technika széleskörű alkalmazásával.

A termelési tényezők egy-egy vállalkozó esetében mindig korlátokat szabnak, illetve mennyiségük **korlátozott. Értékük** időszakonként nem egyforma, rendelkezésre állásuktól, keresletüktől függően **változó. Egymást** esetenként **helyettesíthetik,** vagy **kiegészíthetik.**

A vállalkozó szempontjából a termelési tényezők úgy is **csoportosíthatók,** hogy a **vállalkozótól függetlenül,** vagy **attól függően működnek.**

- A vállalkozótól független termelési tényezők:**
- természeti tényezők,
  - közgazdasági tényezők, szabályozók,
  - különféle társadalmi közösségek,
  - információ.

- A vállalkozótól függő termelési tényezők:
- tőkejavak,
  - munkaerő.

A következőkben ez utóbbi csoportosítás figyelembevételével kívánjuk áttekinteni a termelés feltételeit, erőforrásait.

2.1. Vállalkozótól független termelési tényezők, erőforrások

2.1.1. Természeti tényezők, erőforrások

A **természeti tényezők, erőforrások vizsgálata során** a mezőgazdasági termelés szempontjából alapvetően két tényező hatását kell vizsgálni:

- az **éghajlati adottságokat** és
- a terület felszín **víz- és talaj adottságait**.

A két tényezővel kapcsolatban a mezőgazdasági termelőnek tudni kell, hogy:

- ezek a tényezők **állandóan hatnak**, s nem szüntethetők meg,
- hatásuk az egész termelési folyamatban érvényesül, bizonyos természeti törvényeknek megfelelően az év **egyes időszakában hatásuk változó**,
- elsősorban a **növénytermesztés**, de szerényebb mértékben az állattenyésztés **feltételeit is befolyásolják**.
- az emberi tevékenység által **egyáltalán nem, vagy csak nagyon korlátozottan befolyásolhatók**.

Ezek összességében azt jelentik, hogy egy-egy adott vidéken, tájon a természeti erőforrások **tartósan, hosszú időre meghatározzák** a mezőgazdasági **tevékenység körét**, az alkalmazható **technológiai eljárásokat**, s ami különösen nagyon fontos, a **gazdálkodás hatékonyságát**. Mindezek a gazdát arra ösztönzik, hogy saját gazdaságának természeti feltételeihez maximálisan alkalmazkodó termelési szerkezetet, tevékenységet alakítson ki.

Az **éghajlati tényezők**, adottságok közé kell sorolni a **hőmérsékletet**, a **napsütéses órák számát**, a **csapadék mennyiségét** és éven belüli eloszlását. Ide sorolható még a **szél gyakorisága**, erőssége és iránya is. Ezen tényezők **mennyiségi paramétereinek különös szerepe lehet az egyes növények természetessége szempontjából**. Az éghajlati tényezők egyes paramétereinek éven belüli megoszlása, változása ingadozásainak mértéke a szélsőségek kialakulásának gyakorisága, mértéke nagyban befolyásolja a termelési folyamatok végzését és adott év gazdálkodásának hatékonyságát. **A növények termés hozamai szoros összefüggésben vannak** a különösen fejlődésük kritikus időszakában – pl. csírázáskor, virágzáskor – előforduló **időjárési tényezőkkel**.

Adott időszakban, különösen a csapadék és a hőmérséklet determinálja egy-egy növény esetében a potenciális termőképesség érvényesülését. Minél jobban eltérnek a növények optimális igényétől az adott év időjárási viszonyai, annál kedvezőtlenebbek lesznek a hozamok. A hozamok csökkenése hazánkban elsősorban az **alacsony** csapadék mennyiségének ingadozásával van összefüggésben. **Minél szélsőséesebb az időjárás évenkénti alakulása egy-egy időszakban, annál nagyobb mértékű a termésátlagok évenkénti ingadozása, annál nagyobb a termelés kockázata.** A szélsőséges időjárás nemcsak a terméshozammal kapcsolatos kockázatot növeli, hanem **kedvezőtlenül hat a termelési eszközök, a munkaerő kihasználására is.** Kedvező időjárási viszonyok mellett az átlagos körülményeket figyelembe vevő kapacitások kihasználása fokozható, ugyanakkor rossz időjárás esetén olyan rövid idő alatt kell megoldani bizonyos termelési feladatokat, amelyre erőforrásaival nincs berendezkedve a gazdaság. Zavar keletkezhet az értékesítés, árbevétel ütemezésében is, s összességében instabillá válhat a gazdálkodás.

Az év egyes időszakaiban az időjárás okozta szélsőségek különbözően alakulhatnak, pl. kedvező lehet a tavaszi, s kedvezőtlen a nyári csapadék mennyisége. Ilyen esetben jó hozamok érhetők el a nyári és szerényebbek az őszi betakarítású növényeknél. Ezért a gazda igyekszik a szélsőségek kivédése érdekében több növény termesztésével foglalkozni, hogy mérsékelje a termelés kockázatát.

A terület **felszíni adottságai** szoros összefüggésben vannak a **domborzati viszonyokkal.** Mezőgazdasági termelésre a síkfekvésű területek a legalkalmasabbak. **A lejtős területeken a lejtés növekedésével egyre kedvezőtlenebbek a termelés feltételei.** Így például bizonyos határon – 20-25%-os lejtésen – túl már nem érdemes szántóföldi termeléssel foglalkozni, még nagyobb lejtés esetében, pedig egyáltalán nem javasolható mezőgazdasági tevékenység folytatása. Ennek okai között felsorolható, hogy:

- minél nagyobb a lejtés mértéke, annál nagyobb mértékű a **termőtalaj lepusztulása,**
- a **csapadék** a nagy lejtésű területen **gyorsan lefolyik,** s magával viszi a bejuttatott tápanyagot, így kevesebb a hasznosuló csapadék mennyisége és a talaj termőképességének fenntartása nagyobb ráfordításokat igényel,
- lejtős **területek művelési költségei** a lejtés fokánál jóval nagyobb mértékben **növekednek,** pl. nő a gépek energia felhasználása és csökken a teljesítményük.

Egyértelmű, hogy a lejtős területeken folytatott mezőgazdasági termelést nagyban befolyásolja a lejtés mértéke. Megfelelő gazdasági számítások alapozhatják meg azon döntéseinket, hogy milyen lejtés mellett, milyen művelési ágat – szántót, gyepet vagy erdőt – alakítsunk ki az adott területen. Ezeknek a döntéseknek meghozatalánál hosszú távú szemléletet érvényesítve, messzemenőleg figyelembe kell venni, hogy adott helyen az eróziós folyamatok ne tudjanak érvényre jutni.

A terület talajadottságainak adott helyen és tájban **meghatározó szerepük van a növénytermesztésben.** Az **ökológiai tényezők** közül a talajadottságoknál csak felsorolásszerűen említünk meg olyan fontos elemeket, mint a talaj kötöttsége, kémhatása, humusz és tápanyag ellátottsága, a talajok vízgazdálkodása, a talaj vízszintje.

Egy kisebb tájon belül alapvetően az ökológiai tényezők **határozzák meg** azt, hogy **mely növények, milyen hatékonysággal termelhetők,** illetve hogy az egyes beavatkozásokat – pl.

a trágyázást, talajjavítást, öntözést – milyen mértékben hálálják meg a növények. A talajadottság előbb felsorolt tényezőivel mélyebben itt nem kívánunk foglalkozni, mert ezeket az ismereteket más témakörök tanulmányozásakor kell elsajátítani. Ugyanakkor a földhasználat ökonómiai kérdéseivel részben fontosságára való tekintettel, másrészt, mint azon természeti erőforrással, amelyet a vállalkozó más természeti erőforrásokkal szemben kisajátított – tőkénének részévé tett –, külön fejezetben kívánunk foglalkozni.

A gazda számára a termelés szempontjából hazánkban – néhány növényt kivéve – **legideálisabb az a mezőségi vályogtalaj**, amely humuszban gazdag és jó vízgazdálkodású. Ennek a talajnak legnagyobb a termelékenysége, és ennél leghatékonyabbak a ráfordítások. **Ezektől a tulajdonságoktól bármely irányban történő változás** legáltalánosabban **azzal jellemezhető, hogy csökken az egységnyi ráfordítás hatékonysága**. Ez nemcsak azzal van összefüggésben, hogy a talaj termőképessége rosszabb, hanem esetenként azzal is, hogy a rosszabb talajadottságok – például kötöttebb földek – esetében, a gépi munkákból nagyobb ráfordítások szükségesek a megfelelő talajállapot eléréséhez. A termőföld felszíni és talajadottságainak a mezőgazdasági termelés szempontjából kiemelkedő szerepe van.

2.1.1.1. A termelés idényszerűsége és hatása a gazdálkodásra

A természeti tényezőkkel, elsősorban az időjárással összefüggésben szólni kell a mezőgazdasági termelés **idényszerűségéről**. A **mezőgazdasági termelés alapvető sajátossága, hogy a termék-előállítást a biológiai folyamatok szabályozzák**. Egy-egy növény, állat esetében a biológiai szabályozottság alapvetően meghatározza a szükséges emberi beavatkozások idejét. Különböző növényeknél ezek többnyire nem esnek egybe, pl. más a kukorica, lucerna vagy a búza vetési, ápolási, betakarítási ideje. A biológiai folyamatok nem változtathatók meg, s így a beavatkozások eltérő időben szükségesek, vagyis a **mezőgazdasági termelés idényszerű**.

Az **idényszerűségnek több hatása és következménye** van. Ezek a következők:

- a termelés során az elvégzendő munkaműveletek és a **termékek eltérő időben jelennek meg**,
- adott időben **eltérő a kézi munka igény**,
- a termelés során eltérő típusú **gépi eszközök szükségesek**, s azokat különböző ideig használják,
- különböző időben **különböző mennyiségű és minőségű anyagokat igényelnek**,
- **időben különböző mennyiségű és minőségű termékeket bocsát ki a gazdaság**,
- mindezekkel összefüggésben **éven belül változó mértékű a termelés tőkeigénye és ennek megtérülése**.

A biológiai sajátosságokon túlmenően adott év időjárási viszonyai mellett az idényszerűség még tovább nőhet. Így pl. egy növényvédelmi munka elvégzésének biológiailag optimális ideje általában 10 nap, ami csapadékos időjárás esetén lecsökkenhet 5-6 munkanapra. Az időjárással összefüggésben hasonló problémák merülhetnek fel a termelési folyamat bármely más szakaszában is.

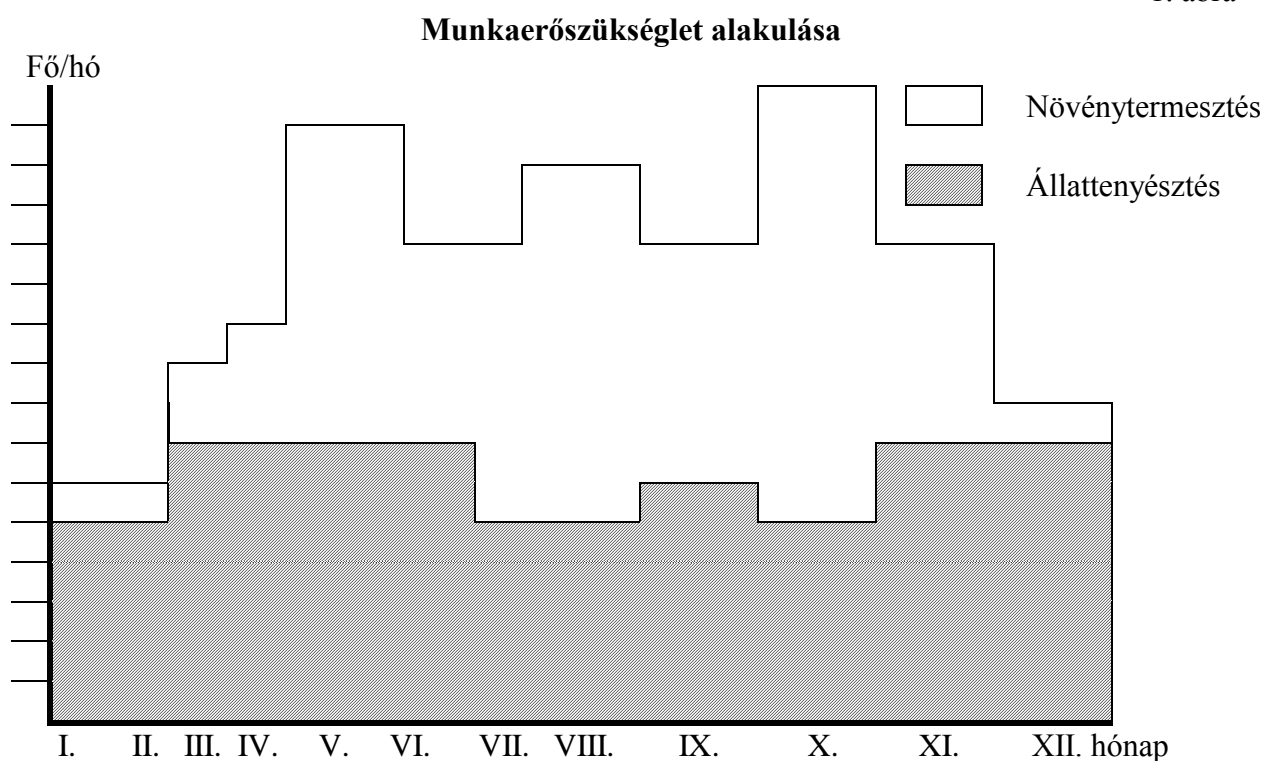
A mezőgazdasági termelésben az **idényszerűség** eltérően alakul. Azonban a **növénytermesztésnél a legjelentősebb**. Ezeknél az ágazatoknál egyrészt jellemző – a vegetációs időszakokkal összefüggésben –, hogy télen a termelés szünetel, illetve csak minimális beavatkozásokra kerül sor pl. télvégi műtrágyázás. Másrészt a vegetációs időszakban a termelési folyamatok eltérő ráfordításokat igényelnek az erőforrásokból. Különösen az évente egyszer, nagy tömegben megjelenő termékek indukálnak nagy szükségleteket a kézi és gépi eszközökben. A nagy **csúcsigények mérséklését** a gazdaságok igyekeznek megoldani olyan **növények társult termesztésével**, amelyek munkái nem esnek egybe. Így pl. kalászosok – kukorica – ipari növények társításával csökkentik az idényszerűség mértékét, s ezzel összefüggésben egy-egy időszakban a szükséges kézi- és gépi- munkaszükségletet. Ezzel nemcsak a szükségletek csökkentését, hanem **adott munkaerő és gépi eszközök jobb kihasználását is el tudják érni**.

Az **állattenyésztési ágazatok** termelési folyamatában **sokkal kisebb az idényszerűség**. A termelés egész évben vagy az év döntő részében folyamatosan tart. A termelésben szükséges erőforrások és anyagok, a munkaerő, a gépi eszközök ráfordításai is egyenletesebbek. A termékek értékesítése is jóval kiegyenlítettebb, mint a növénytermesztésben. Egyes esetekben azonban – pl. tenyészállat előállításakor, vagy gyapjú nyírásakor – időszakosan jelentkeznek feladatok, vagy hízóállat előállításánál kisebb létszám esetén szakaszos munkafeladatok vannak, de az esetek jó részében szinte folyamatos a termelés, a végtermék-előállítás. Ilyen tevékenység pl. a tejtermelés, vagy a tojás előállítás. Ugyanakkor megállapítható, hogy az állattenyésztésben egy napon belül a munkaerő elfoglaltságának mértéke nagyon változó lehet. Például a tejtermelésben a kora reggeli és a kora esti elfoglaltság jelentős mértékű. Míg a napközbeni elfoglaltság elhanyagolható, illetve minimális. Vagyis az állattenyésztésben **a napon belüli változó munkaerő-elfoglaltságot** esetenként a munkavállalók nehezen fogadják el, mint a napi osztatlan foglalkoztatást. Két műszak szervezésével, vagy nagyobb munkadíjjal lehet ezeket a problémákat áthidalni.

Az alaptevékenységhez alkalmanként **kapcsolódó feldolgozó és kereskedelmi tevékenységek** idényszerűsége a tevékenységtől függően eltérő lehet. **Az idényszerűség csökkentése szempontjából előnyösek** a téli foglalkoztatást biztosító kisegítő tevékenységek.

Az **idényszerűség** alakulását általában a **kézi és gépi munkáknál** vizsgáljuk. A vizsgálatot végezhetjük tevékenységenként, főágazatonként és a vállalat összesített mutatói segítségével.

Az idényszerűség alakulását jellemzően havonta vizsgáljuk, de a dekádonkénti szükségletek alakulása még pontosabb képet nyújt. Az idényszerűség változását az egymást követő időszakok szükségletei alapján állapítjuk meg oly módon, hogy tervezésekor, illetve a tényszámok összegzésekor kimutathatjuk a számított szükségletek felhasználásának napi összegét, vagy havi alakulását. Az 1. ábrán egy vállalkozás két tevékenységét – a növénytermesztést és az állattenyésztést – megkülönböztetve a havi munkaerő igényének alakulását mutatjuk be.

Az ábrából kitűnik, hogy a mezőgazdaságra **három – tavaszi, nyári és őszi – munkacsúcs jellemző**. Ezek közül a termelés átlagos körülményeit feltételezve **legnagyobb az őszi időszakban** a munkaerőigény. Ugyanakkor a téli időszak munkaerő igénye nagyon szerény.

Az ábra alapján az előzőekben leírtak szerint megállapítható az is, hogy az **állattenyésztés munkaerőigénye viszonylag kiegyenlített, a növénytermesztés munkaerőigénye viszont a vegetációs időszakban nagy csúcsokat okoz**. A munka idényszerűsége azt is jelenti, hogy míg egyes időszakokban a tevékenységek nagy igénnyel lépnek fel, más esetben az esetleg meglévő nagy kapacitások kihasználatlanul maradnak. A nagy csúcsok általában gondot okoznak, elsősorban a feladatok időbeni megoldásánál, míg az alacsony igények kihasználatlan kapacitásokkal, felesleges munkaerő és tőke lekötéssel, valamint ezzel összefüggésben többletköltséggel járnak. Ezek megszüntetésére minden vállalkozó törekszik. Meg kell azonban állapítani, hogy **a mezőgazdasági munkák idényszerűsége egyben sajátossága is a tevékenységnek**, így az ebből adódó problémák **teljes mértékben sohasem oldhatók meg**. A csökkentésükre irányuló törekvés viszont helyes és szükséges.

Az idényszerűség csökkentésének lehetőségei sokfélék. Kiválasztásuknál azonban mindig hangsúlyozni kell, hogy az csak akkor lesz eredményes, ha adott megoldás nemcsak az idényszerűség csökkentését eredményezi, hanem a termelés jövedelmét legalább szinten tartja, vagy növeli. Tudniillik, ha az idényszerűség csökkentésével a vállalati jövedelem is csökken, úgy döntésünk hibás lehet.

Összességében az **idényszerűség csökkentésénél a mezőgazdasági termelést úgy kell megszervezni, hogy a maximális jövedelem elérése mellett a vállalkozás erőforrásai minél jobban ki legyenek használva**. A vállalaton belül minél kevesebb szabad kapacitás legyen az év során, illetve minél kevesebb külső erőforrást kelljen igénybe venni a termelés feladatainak megoldására.

2.1.2. Közgazdasági tényezők, szabályozók

Az erőforrások taglalása során az előzőekben részletesebben tárgyaltuk a természeti erőforrások jelentőségét, szerepét a termelésben. Ezekkel kapcsolatban megállapítottuk, hogy hosszú ideig hatnak, a vállalkozásoknak kevés lehetőségük van ezeknek befolyásolására.

Nem tekinthetők ugyan erőforrásoknak, de a **vállalkozó döntését jelentősen befolyásolják** a közgazdasági szabályozók. Jellemző, hogy **a vállalkozótól függetlenül működnek**, tevékenységét befolyásolják, általában **rövidebb ideig hatnak, s időről-időre változhatnak**. **Felismerésükkel és tudatos, hozzájuk történő alkalmazkodással – a vállalkozó saját rendelkezésű erőforrásaival – teremthető meg a sikeres vállalkozás.**

Piacgazdasági körülmények között meghatározó szerepe van a termékek cseréjét bonyolító piacnak, az ott jelentkező keresletet-kínálatot kifejező árak. Az árak a kereslet-kínálat törvényei szerint alakulnak. A piac a vállalkozás nagyon fontos területe, mert a kereslet-kínálat függvényében kialakult ár meghatározza a vállalkozás jövedelmét. Tehát **a vállalkozó a piacon termékével, illetve annak költségeivel jelenik meg, jövedelme a termékéért elért ár nagyságától függ.** A piacon az eladók versenyben vannak a vevőkért. A vállalkozásokra jellemző, hogy a piacon nemcsak mint eladók, hanem mint vevők is jelen vannak. Ezért a vállalkozó döntéseit kéttípusú ár befolyásolja, egyrészt

- az általa vásárolt termékek **input-árai**, másrészt
- az általa eladott termékek **output-árai**.

Ezek alapvetően befolyásolják a vállalkozó gazdasági tevékenységének jövedelmezőségét. Az input-output tevékenység során kialakult árak nagyon fontosak a vállalkozó számára. Nem mindegy többek között az, hogy a szükséges anyagokat, eszközöket, mennyiért, hol és mikor szerzi be, illetve előállított termékeit hogy tudja értékesíteni, hiszen termelési tevékenységének hatékonyságán túl nagyban befolyásolják jövedelmét az input-output árak.

A közgazdasági szabályozóknak **másik nagyobb csoportja** – amely jelentősen hat a piaci viszonyokra is – **elsősorban adott kormányzati intézkedésekkel, szabályozókkal van összefüggésben**. Többek között ide olyan fontos szabályozók tartoznak, mint:

- az **adóztatás** rendszere. A mezőgazdasági tevékenység során a termelő fizethet földadót, forgalmi adót, jövedelem adót, vagyoadót, gépjárműadót stb. Ezeknek nagysága, a fizetés formája a kormány gazdaságpolitikájától függően változik, amit a vállalkozónak tudomásul kell venni, és alkalmazkodni kell hozzá.
- az **állam a támogatásoknak** különféle formájával serkentheti, szabályozhatja a mezőgazdasági termelést.

A támogatási formáknál jellemző a termék előállítás

- **közvetlen támogatása** a földalapú támogatás, a termékek árkiegészítése, exporttámogatása, rövidlejáratú hitelek kamattámogatása, vagy a termelés

- **közvetett támogatása**, ami elsősorban az erőforrások fejlesztését segíti, mint például a különféle beruházások vagy a tenyészállatvásárlás támogatása, vagy állategészségügyi feladatok megoldásának támogatása.
- Jelentős lehet olyan támogatások mértéke, mint a **környezetvédelem**, a **vidékfejlesztés**, a mezőgazdasági terület **erdősítése**, a **termékek feldolgozása**, a szakmai képzés, a fiatal **pályakezdő agrárszakemberek stb. támogatása**.
- Sajátos támogatási formája a növénytermesztésnek, **bizonyos földeknek a termelésből való időleges vagy végleges kivonásának támogatása**.

Az állami támogatások jó része nem általános, nem minden tevékenységre és esetre vonatkozik. A **támogatások** a társadalom igényeivel összhangban **célirányosak**, esetleg valamilyen **nem kívánatos helyzet kialakulását gátolják, vagy a jövőbeni termelés valamilyen irányú fejlesztését célozzák meg**. Ezért a támogatások megpályázásakor a vállalkozónak át kell tekinteni gazdálkodását abból a szempontból, hogy pl. egy államilag támogatott program megvalósítása miképpen illeszthető be saját gazdaságába, milyen lesz annak várható eredménye.

A **támogatásokkal** történő állami beavatkozás a mezőgazdasági tevékenységbe a világon mindenütt elterjedt. A **magyar mezőgazdaság** azon országok közé tartozik – Európai Unióba lépésünkkor –, ahol az állami támogatások aránya az árbevételekhez képest az egyik **legszerényebb mértékű volt**.

Az Európai Unióba lépésünkkor a magyar mezőgazdaság ugyanolyan támogatási rendszerbe kerül, mint az Európai Unió többi tagállama. A korábban belépett országokhoz képest a most belépő 10 új ország támogatásának rendszerére jellemző, hogy a támogatás mértéke nem éri el a korábban belépők támogatásának színvonalát. Anélkül, hogy a támogatási rendszer jellemzőit részletesen ismertetnénk, példaként megemlíthető, hogy a növénytermesztés gabona-, olaj- és fehérje (GOF) növények földalapú támogatása az Európai Unióba korábban belépettek támogatásának az új belépők csak 25%-át kapják meg, s a támogatás mértéke évente 5%-kal növekedik. Jelenleg ezt Magyarországon 30%-kal egészíti ki az állam. Így összességében e területen 2004-ben a korábban belépett EU országok támogatásának 55%-át kapják meg a mezőgazdasági vállalkozások. Más növényeknél, növénycsoportoknál a támogatás mértéke az előzőekben leírtaktól eltérő. Sajnos az állattenyésztés támogatása ettől mértékét tekintve lényegesen szerényebb. Esetenként nagysága elhanyagolható.

Az előzőben leírtakkal kapcsolatban arra kívántuk felhívni a figyelmet, hogy az Európai Unióba lépésünkkor egyrészt az új belépők szerényebb támogatásban részesülnek, másrészt a támogatások mértéke az egyes tevékenységek között jelentősen eltérő.

Az **egyéb külső**, termelést befolyásoló **közgazdasági tényezők** közé sorolhatjuk a **különböző hatóságok** pl. önkormányzatok **termelésre kiterjedő szabályozásait, előírásait** a környezetvédelemre, tűzvédelemre vonatkozóan. Ezeknek a szabályozóknak, előírásoknak a betartását törvény írja elő. Be nem tartásuk esetenként súlyosabb következményekkel, bírságokkal járhat.

Az önkéntes állampolgári csoportosulások szerepe egyre nő. Ezek a **társadalmi szervezetek, alapítványok, egyesületek** átvesznek bizonyos funkciókat az államtól, az állampolgároktól. Figyelemmel kísérik a társadalom egyes területeinek változását, fejlődését. A nem kívánt jelenségekkel kapcsolatban fellépnek, jelzéseket adnak.

Sajátos helyet foglalnak el a különféle szakmai csoportosulások, **szövetségek, szakszervezetek, terméktanácsok, kamarák**, melyek közreműködnek különféle információk áramoltatásában, érdekvédelemben, továbbképzésben stb.

Ezek általában nem rendelkeznek szabályozási jogokkal, de nagy befolyással vannak többek között a különféle országos és helyi közösségekre, amelyekben működik az adott vállalat. Szerepük a civil társadalom erősödésével és a nem gazdasági értékek szerepének növekedésével erősödik.

A gazdaságban való hatékony működés a társadalom fejlődésével, előrehaladásával egyre több **információt** igényel a vállalkozótól. Az informáltság foka döntően meghatározza a döntések eredményességét. Az információ annál értékeesebb, minél inkább nem tartalmazza a vele kapcsolatos korábban felhalmozott ismereteket. A gyorsan változó termelési, technológiai, beszerzési-értékesítési, piacsabályozási feltételek egyre több információs igényt indukálnak. Mint más külső tényezővel, így az információval is gazdálkodni szükséges, meg kell szervezni annak beszerzését, vállalaton belüli feldolgozását, hasznosítását. Ki kell alakítani a vállalat megfelelő információs rendszerét, s azt hatékonyan kell működtetni. Az ezzel kapcsolatos vállalati feladatok megismerése más tantárgy keretében történik.

2.2. Vállalkozótól függő termelési tényezők

A vállalkozótól függő tőkével és munkával, mint a vállalkozás belső erőforrásaival részletesebben kívánunk foglalkozni. Egyrészt a **tőke általános kérdéseit** tekintjük át, majd a következőkben a pénzügyi és számviteli törvénynek megfelelő besorolás, illetve nyilvántartás szerint a **befektetett eszközök**, valamint a **forgóeszközök csoportjait** megkülönböztetve **taglaljuk** a tőkejavakat. Ez után a **humán erőforrás gazdálkodás általános kérdéseivel foglalkozunk**.

2.2.1. Tőkejavak

Nagyságuk, milyenségük, struktúrájuk alapvetően a **vállalkozó által kerül kialakításra**. A tőkejavak szükséges eszközök, amelyek a termelő folyamatokban vesznek részt. **A tőkét maga a gazdasági rendszer állítja elő úgy, hogy termelési ráfordításként használja fel az anyagi javak további termeléséhez annak reményében, hogy az előállított új érték lehetővé teszi az újabb tőkenövekedést**. A tőke „kerülő úton” történő létrejöttének példája korábbi tanulmányokból ismert. Lényege az, hogy **az ember saját fogyasztásának mérséklésével megteremti egy olyan befektetés lehetőségét, amivel több terméket tud előállítani**, minek alapján egyrészt saját fogyasztását, másrészt befektetéseit a korábbi helyzethez képest növelni tudja.

A tőkejavaknak – **használatukat tekintve** – a gazdasági életben alapvetően két formáját különböztetjük meg:

- **hosszú élettartamú tőkejavak – befektetett eszközök** – pl. ingatlanok, gépek stb. Ezen belül a **föld sajátos eszköz, országon belül nagysága adott**, mint bármilyen más eszköz kisajátítható, így egy-egy vállalkozó tulajdonában eltérő nagyságú lehet. Milyensége, minősége, használatának lehetősége döntően természeti adottságától függ.
- **rövid tartamú tőkejavak – forgóeszközök** – például: anyagok, pénz stb.

A tőkejavak a kompetitív piacon jelennek meg, adhatók, vehetők. Bérbe adva az időleges használatól tulajdonosa bérleti díjat kér.

2.2.1.1. A tőke általános jellemzői

A tőke sok általános tulajdonsággal rendelkezik, de az egyes tevékenységektől függően több sajátossága is jellemzi. **Általános tulajdonságai** közül a következők emelhetők ki:

- **Fokozatosan elhasználódnak, de javíthatók, pótolhatók.**
- **Inputjaik, outputjaik egyidejűleg jelenhetnek meg.** Egyik vállalkozónál, ami adott esetben végtermék, a másikonál az alapanyag lehet, pl. a növénytermesztésnél a takarmánynövény végtermék, az állattenyésztésben felhasználva alapanyag.
- Mennyiségük rövidtávon adottság, **pillanatnyi állományuk mérhető**, pénzben kifejezhető.
- Normális gazdasági viszonyok között az egyes tőketényezők állománya az **idő függvényében növekszik, felhalmozódik.**
- **Sajátos formája a pénz és értékpapír tőke, amely a gazdasági folyamatok elsődleges általános elszámolási és csere eszköze. Alapvető szerepe van a pénztőkének a kereslet-kínálat közvetítésében.** A termékek piacán a pénz közbeiktatásával bonyolódik le az áruk értékesítése-vásárlása.

Az amortizáció is – amellyel később foglalkozunk – mint pénztőke halmozódik fel, jelenik meg. A pénz a termelt tőkejavak mellett önálló formát ölt, **általános gazdasági funkciót tölt be.**

A pénztőke tulajdonosa tőkéje után hozadékra „kamatra” tart igény. **A kamat a várakozás díja, annak ellenértéke, hogy a pénz tulajdonosa tőkét átengedi, saját fogyasztását későbbre halasztja.** A kamat pénztőkéhez viszonyított értékét kamatlábnak nevezzük.

Az előzőekkel összhangban a tőkejavaknak az a lényegük, hogy bérleti díjat, illetve bevételt biztosítanak az idő függvényében. **A tőke hozadékrátája az az évi átlagos hozadék, amelyet a tőketulajdonos kap.** Egy adott gazdaság tőkehozadékat általában a profit tartalmazza, amit úgy kapunk meg, hogy egy adott időszakban a **termelési értékből levonjuk a termelési költséget**, s az így kimutatott jövedelmet, profitot, ha viszonyítjuk a lekötött tőkéhez, **megkapjuk a tőke hozadékrátáját.**

Például:	Termelési érték	1 000 000 Ft
	Termelési költség	<u>850 000 Ft</u>
	Jövedelem	150 000 Ft
	Lekötött tőke:	900 000 Ft

$$\text{Tőke hozadékrátája \%} = \frac{150\,000\text{ Ft}}{900\,000\text{ Ft}} \times 100 = 16.7\%$$

Az említettek szerint tőke alatt szorosabb értelemben a pénztőkét értjük. A **pénztőke potenciálisan jövedelemtermelő képességgel rendelkezik. Azonban, hogy ezt érvényre jutassák a pénztőkét be kell vinni a termelésbe**, vagy más kifejezéssel **a pénztőkét be kell fektetni.**

A tőkebefektetés olyan folyamat, amelyben a tőketulajdonos közvetlenül – pl. gép, anyag vásárlással –, vagy közvetve – pl. értékpapír-vásárlással – pénztőkét juttat a termelésbe. Tehát a szükségletek, piaci igények kielégítése és az ezzel összefüggő jövedelem elérése érdekében a **tőketulajdonosok az erőforrások transzformálásával új termékeket, szolgáltatásokat állítanak elő.**

A termelés érdekében lekötött, felhasznált **erőforrások nagyon sokfélék lehetnek.** Amennyiben csupán a mezőgazdaságra leszűkítve vizsgálva is megállapítható, hogy sokféle tevékenység, termék előállítás történik. Különböző technikák, technológiák alkalmazhatók, s a termelésnek különböző kombinációi képzelhetők el a termelés struktúrája, színvonalának tekintetében.

A különböző kombinációk eltérő nagyságú és szerkezetű eszközigenye megkívánja, hogy a vállalkozó tisztában legyen az **egyes erőforrások tulajdonságaival.** Ezek közül kiemelten ismerni kell, hogy:

- megfelelő eredmény elérése megköveteli az egyes **erőforrások meghatározott kombinációját**, pl. egyes tevékenységek gépigényét, vagy a hozamok nagyságának és a műtrágya felhasználás összefüggésének ismeretét,
- egyes erőforrások **egymással történő helyettesíthetőségeinek** lehetőségeit, pl. a szervezestratégizálás és a műtrágyázás egymással történő helyettesíthetőségét,
- az erőforrások **mobilitás** azt jelenti, hogy az erőforrást mikor tudjuk likvidé, szabaddá tenni, a termelésből kivonni, **korábbi döntést visszafordítani,**
- az **időtállóság** az eszköznek a termelésben tartható idejét jelzi,
- a **megtérülés mértéke, ideje** jelzi azt, hogy az erőforrások eltérő idő alatt térülnek meg. Ezeknek különböző kombinációira van szükség. Így pl. egy almaültetvény megtérülése sokkal hosszabb idejű, mint a búzatermesztésbe történt befektetése. A helyes arányok kialakítása jelentősen befolyásolja a gazdasági eredményt,
- a gazdaságok a rendelkezésre álló vállalati erőforrásokból **eltérő mennyiségű tőkét vonnak be** a termelésbe, **illetve tartalékolnak.** A nagyobb tartalék az előre nem várható

eseményekhez **rugalmasabb alkalmazkodást** tesz lehetővé, ugyanakkor a kihasználatlan erőforrások nem biztosítanak megfelelő nyereséget. A vállalati rugalmasság mértékének kiválasztása fontos mérlegelési szempont.

Az előbb felsoroltak mérlegelése, a velük kapcsolatos helyes döntések meghozatala alapvetően meghatározza a tőke hatékony működtetését, a vállalkozás eredményességét.

A **tőkével kapcsolatos befektetésekről** pénzügyi döntéseket hoznak. A döntések megalapozásánál – az előzőekben leírtakkal összefüggésben – **bizonyos elveket veszünk figyelembe**. Ezek a következők:

- **Jövedelmezőség elve:** döntésünket alapvetően meghatározza, hogy a befektetett tőkének mindig megfelelő jövedelmet kell biztosítania.
- **Likviditás elve:** a bevételeket mindig úgy kell alakítani, hogy a vállalkozás esedékes tartozásait időben ki tudja fizetni (bevételeiből fedezni tudja kiadásait).
- **Biztonságra törekvés elve:** a gazdaságot úgy kell kialakítani és működtetni, hogy váratlan események bekövetkezésekor is működőképes legyen. Lehetőség szerint minél kisebb kockázattal működjön a vállalkozás.
- **Pénzügyi rugalmasság elve:** ennek biztosítása azt jelenti, hogy a vállalkozó – a vállalkozás típusától függően – rendelkezzen mindig annyi forgóeszközzel, készpénzzel, amely a váratlanul jelentkező kedvezőtlen, vagy kedvező események zavartalan megoldását biztosítja.
- **Függetlenség elve:** minden vállalkozónak természetes törekvése, hogy gazdálkodását úgy tudja megszervezni és működtetni, hogy abba másoknak egyáltalán nem, vagy csak minimális mértékű beleszólási joguk legyen.

A **tőkével való gazdálkodás** során az előbb felsorolt elvek érvényesítését úgy rövid-, mint hosszú távon biztosítani kell. Ezeknek betartását a tőketulajdonos különféle **mutatók számításával értékelni, elemezni tudja**. Ilyenek például a **jövedelmezőség**, vagy a továbbiakban bemutatásra kerülő **likviditást, hitelképességet, eladósodottságot** jelző **mutatók**. Segítségükkel egy-egy tevékenység, vállalkozás hatékonyságáról, életképességéről megfelelő információt kapunk.

A pénztőke piacon ezeknek a mutatóknak használatával alkotnak véleményt a partnerek egymásról. Természeteszerű, hogy azokkal a vállalkozásokkal, amelyeknek e mutatói kedvezőek, szívesen alakítanak ki partneri kapcsolatokat. A bankok pl. szívesebben nyújtanak számukra hiteleket más vállalkozásokkal szemben. Az ilyen vállalkozásoknak az üzleti életben nagyobb elismertségük, tekintélyük van.

A gazdasági **mutatók** értékelhetők egy adott **statikus állapotban, de sokszor fontos az idő változásának függvényében való dinamikus vizsgálat is**. Ez utóbbi esetben a vállalkozás fejlődésének kedvező, vagy kedvezőtlen irányáról is képet kapunk. Az időbeni változás vizsgálata napjainkban az infláció miatt még inkább fontos feladat a gazdálkodásra vonatkozó tisztánlátás érdekében, mert pl. a nyereség mennyiségi növekedésekor elhatárolandó, hogy abban milyen szerepe van az inflációnak, mert az infláció okozta jövedelemnövekedés nem

valódi értéknövekedés, s nem a hatékonyabb gazdálkodást tükrözi, hanem zavarja a valódi változás kimutatását, értékelését.

Az infláció nemcsak a **valós jövedelem** az értéknövekedésének **kimutatását zavarja** meg, hanem **olyan problémákat is okoz** a tőke kimutatásánál, **mint a hosszabb élettartamú eszközök beszerzési értéken történő számviteli nyilvántartása és a valós érték közötti különbség**, vagy az **eszközök után számolt amortizáció** valódi értékének meghatározása. Az infláció további nehézségeket okozhat a gazdaságra általánosan jellemző **progresszív adózás esetén is**. Ez utóbbiakkal a későbbiekben még foglalkozni fogunk.

2.2.1.2. A tőkével való gazdálkodás

A tőkével kapcsolatosan a vállalkozásoknak alapvetően **két feladata** van:

- egyrészt **meg kell határozni** a működéshez **szükséges tőke nagyságát és forrását**,
- másrészt a **tőkét helyesen kell elosztani** és harmonizálni az egyes **erőforrás típusok** – befektetett eszközök, forgóeszközök – **között**, ami tulajdonképpen a konkrét eszközök kiválasztásával fejeződik be. Természeteszerű, hogy ezek után az eszközöket **hatékonyan kell működtetni**.

Jelen fejezetünkben csak az első kérdéssel **kívánunk foglalkozni**, a működéshez **szükséges tőke meghatározásával és megszerzésének lehetőségével**. A tőke helyes elosztásának csak néhány általános problémáját érintjük, hiszen az elosztás kérdése tulajdonképpen az egész gazdasági tevékenységünkön végighúzódik, ezekkel kapcsolatban időről-időre feladatokat kell megoldania a vállalkozónak.

A **működő tőke mennyiségének és forrásának megválasztásakor** alapvető elvként **kell elfogadni**, hogy a **felhasznált tőke mennyiségét a tőkearányos jövedelmezőség marginális rátája és a fizetendő, vagy elvárt kamatláb viszonya határozza meg**, vagyis az, hogy mennyi az utolsó befektetés jövedelmezősége. Ezek mellett figyelembe véve a kockázat és a bizonytalanság tényezőit egyértelmű, hogy egy **vállalkozás csak akkor fog a termelésbe tőkét bevinni, ha annak jövedelme meghaladja a tőke után fizetendő, vagy kapott kamat mértéket**.

Ebből az általános elvből következik az a tény, hogy ha pl. a mezőgazdasági vállalkozásban az elérhető jövedelem lényegesen meghaladja a bankkamatot, úgy a vállalkozók szívesen fektetnek be tőkét a mezőgazdaságba, az ágazat ilyenkor jól prosperál, fejlődik. Míg fordított esetben a vállalkozó tőkéjét az ágazatból kivonja, defenzív, visszafejlődési helyzet alakul ki.

A részletes értékelést itt mellőzve meg kell említeni, hogy a **mezőgazdaság** egyrészt **nagyon tőkeigényes** vállalkozás, ami elsősorban egy sajátossággal, **a föld tőkeigénnyel** van összefüggésben, ami más gazdasági tevékenységnél nem található meg. Másrészt a mezőgazdasági tevékenységben, az előzőekben leírt természeti sajátosságokból fakadóan az **eszközök jelentős részét nem tudják az év során folyamatosan kihasználni**. Mindezek együttesen azt eredményezik, hogy a mezőgazdasági termelés tőkehatékonysága – más gazdasági ágazatokhoz képest – időről-időre kritikussá válik, mert az értékesítési árakban nagyon sokszor a tőke költségét, kamatát, a vállalkozó nem tudja érvényesíteni.

2.2.1.3. A tőke forrásai

A vállalkozó, tevékenységéhez **különböző forrásokból szerezheti be tőkét**. A tőke forrását tekintve alapvetően megkülönböztetjük a **saját és idegen tőkeforrásokat**.

2.2.1.3.1. Saját tőkeforrások

A vállalkozás **legbiztosabb** tőkét jelenti, hisz **fölötte a tulajdonos korlátlanul rendelkezik**, működtetéséről maga dönt. A **forrásait** tekintve megkülönböztetjük:

- **eredeti, vagy pótlólagos hozzájárulásból** származó tőkét. Ilyenek lehetnek:
  - különféle megtakarítások,
  - ajándékból, öröklésből,
  - más tevékenységből származó tőke. Nagyságuk meghatározó a gazdálkodás indítása szempontjából.
- gazdálkodásból származó **nettó jövedelem újbóli befektetése. Szerepe meghatározó a vállalkozás fejlődése szempontjából**, hisz elsősorban ez a forrás biztosítja a vállalkozás növekedését, fejlődését.
- **amortizáció** – a korábban létesített befektetett eszközök után évente elszámolt amortizáció értéke szintén sajátos forrásként jelenik meg –, bár ennek az erőforrásnak elsődleges célja az elhasználódott eszközök pótlása.
- nem valóságos tőkeforrás, de meg kell említeni az eszközök **inflálódásából származó tőkenövekedést**. Az infláció növeli a befektetett tőke forgalmi értékét, s ezzel a tulajdonos tőkét. Ez utóbbi tőkenövekedés nem az anyagi források valóságos növekedését fejezi ki.

A saját tőke **előnyös** a vállalkozó szempontjából mert:

- bármilyen gazdasági döntésben **nagy pénzügyi önállóságot** biztosít.
- saját tőke használata esetén a termelést **nem terhelik kamatköltségek**. Elvileg olcsóbban termel, noha a tulajdonos saját tőkétje után is megfelelő nyereségre számít.
- **nincs visszafizetési kötelezettsége** az idegen tőkével szemben, hisz azt törleszteni kell.
- **hitelképessége** annál jobb, minél **nagyobb** mértékű és arányú saját tőkétje. Az „üzleti életben” nagyobb a tekintélye azoknak a vállalkozóknak, akik nagyobb saját tőkétjevel rendelkeznek. Így pl. hitelek felvételénél, a jó adósok között vannak nyilvántartva, előnyöket élvezhetnek az eladósodottakkal szemben.
- **sikertelen** – pl. váratlan események miatt bekövetkezett – **gazdálkodás** esetén a saját tőkétjevel rendelkezők a termelés **nehézségeit könnyebben át tudják hidalni**, hisz döntéseik nem függenek másoktól. Saját döntéseiktől függően az adott helyzetnek

megfelelően vállalkozásuk tevékenységét ideiglenesen mérséklük, saját fogyasztásukat csökkentik, későbbi időpontra halasztják.

Hátrányuk viszont, hogy a felhalmozásuk mértéke általában lassúbb, mintha idegen tőkét is bevonnánk a termelésbe.

2.2.1.3.2. Idegen tőkeforrások

Többféle formája ismert a gazdasági életben. Ezek lehetnek:

- **hitelek** igénybe vétele kamatfizetés ellenében. A legjellemzőbb idegen forrása a vállalkozásoknak, amelyet döntően bankok biztosítanak, de kereskedelmi hitelek (szállítói követelések) lehetőségei is fennállnak,
- **társtulajdonosok tőkéjének bevonása**, amelyért a vállalat jövedelméből, valamint tulajdonjogából részesülnek a bevont személyek,
- **lízing** – bérlet – útján különféle eszközöket von be a termelésbe a vállalkozó,
- **állami támogatások** szerepe jelentős. Részben a vállalatok éves működését segítik, pl. földalapú támogatás, másrészt a vállalatok fejlesztését, a környezetvédelmet stb. támogatják. További jellemzőjük, hogy az esetek jó részében nincs visszafizetési kötelezettségük.

Az idegen forrásokat több szempontból értékelhetjük. Ezekkel külön fejezetekben foglalkozunk.

Az idegen tőkeforrások igénybevételének **több hátránya van** a vállalkozó szempontjából:

- **a hitel és a lízing esetében:**
  - **visszafizetési kötelezettség** van, amely jórészt előre meghatározott ütemű és nagyságú. A gazdálkodás eredményétől függetlenül visszafizetése kötelező,
  - **kamatterhe** van a tőkének, ami növeli a költségeket és azt a szerződéseknek megfelelő ütemben kell fizetni,
  - az idegen források – ha azoknak tulajdonosai nem lesznek a vállalkozás tőketársai – **növelik a vállalkozás eladósodottságának** mértékét, ronthatják a vállalkozás tekintélyét,
- **a társtulajdonosok tőkéjének bevonásakor azok beleszólnak a gazdálkodás ügyeibe**, tőkéjük arányában jogokat gyakorolnak a vállalkozásban.

Az előzőekben leírtak **arra ösztönzik a vállalkozókat**, hogy vállalkozásaikat **saját tőkére alapozva alakítsák ki, és működtessék**. A **valós gazdasági folyamatokra** viszont **nem ez a jellemző**, hiszen a vállalkozások majdnem mindegyike idegen tőkét von be vállalkozásába, annak aránya sokszor az összes tőke 50%-át is meghaladja.

Felvetődik a kérdés: **mi ennek az oka?** Egyértelmű a válasz: ha az **idegen tőkét** jól tudja működtetni a vállalkozó, akkor annak **költsége kisebb** lesz, **mint az általa elérhető**

nyereség, úgy tehát indokolt annak igénybevétele. Másként fogalmazva, ha a hitel kamata a tőke „külső kamatlába” kisebb, mint az általa a termelésben elérhető nyereség „belső kamatlába”, úgy eredményes lesz a hitel igénybevétele. A külső és belső kamatláb egybevetésénél, azok különbségeinek értékelésénél természetesen olyan fontos tényezőt is mérlegelni kell, mint a **kockázat**, melynek a mezőgazdasági termelésben különösen nagy a jelentősége. A külső erőforrás – hitel – vállalati eredményre gyakorolt hatását egy egyszerű példán keresztül a 4. táblázatban mutatjuk be.

4. táblázat

Külső-belső kamatláb, jövedelem alakulása

Megnevezés	Mennyiség	Belső tőke (saját)	Külső tőke (idegen)
Tőke	eFt	1000	1000
Hitelkamat	%	-	10
Tőke jövedelme	%	15	15
Külső tőke költsége, kamata	eFt	-	100
Saját tőke jövedelme	eFt	200	-
Saját tőkére vetített jövedelmezőségi ráta	%	20	-

Az előzőekben leírtakat a táblázat adatai alapján értékelve – feltételezve, hogy a vállalkozó saját tevékenysége során tőkéje után 15%-os kamatrátát tud elérni –, abban az esetben, ha lehetősége van idegen forrásból pl. 10%-os kamat fizetése mellett hitelt felvenni, s azt vállalkozásába fektetni, az számára nagyon előnyös lesz, hisz saját tőkéjének hatékonyságát ezzel javítani tudja. A példa esetén azonos értékű saját és idegen tőke működtetésekor a saját tőke jövedelmezőségi rátája 15%-ról 20%-ra javul.

2.2.1.3.3. Hitel a gazdaságban

A vállalkozó, amikor hitelt vesz fel akkor vállalja, hogy kamatot ad érte és azt meghatározott időben visszafizeti. **A felvehető hitel maximális nagyságát a vállalat kölcsönfelvevő kapacitása határozza meg**, amely általában szoros összefüggésben van a hitelfelvevő sajátrendelkezésű, főképp befektetett eszközeinek értékével. Tudniillik a hitelt nyújtó vizsgálja, hogy ha a hitel használata sikertelen lesz, milyen garanciákat nyújt a vállalkozó a hitel visszafizetésének fedezetére. Továbbá a vállalkozásoknál adott időszakra vonatkozóan – figyelemmel a bevételek és kiadások különbségére – meghatározható, hogy milyen nagyságú hitelt, illetve annak kamatát tudja zavarmentesen visszafizetni a vállalkozó. Elvileg tehát a **kapacitás nagyságát a hitelgarancia határozza meg, amely összhangban van a hitelnek és kamatainak időben vállalt visszafizetésével.** A maximális hitel összeg nagyságát meghatározhatja a vállalkozó, vagy a hitelt nyújtó.

A kölcsönfelvevő kapacitást – amennyiben a külső kamatláb kisebb, mint a belső – indokolt maximálisan kihasználni. Az óvatosság elvét figyelembe véve azonban – nem várt kedvezőtlen esemény bekövetkeztére tekintettel – a kölcsönfelvevők a **kapacitást általában nem szokták teljes mértékben kihasználni.** A kölcsönfelvevő kapacitás és a kölcsönzött összeg közötti különbséget **hiteltartaléknak** nevezzük.

Például: 350 eFt hitelkapacitás és
250 eFt hitelfelvétel esetén,
 100 eFt a hiteltartalék, amit a hitelkapacitáshoz viszonyítva is ki tudunk fejezni. Adott esetben a hitelkapacitást 71,4%-ban használtuk ki.

Minél nagyobb a hiteltartalék, annál nagyobb kockázatot tud vállalni a gazdálkodó. Ugyanakkor ez hátrány, mert a vállalkozó adott külső erőforrást nem von be a termelésbe, így ez a tőke nem hoz jövedelmet.

A hitel igénybevételével kapcsolatban különféle esetek tételezhetők fel. Így pl. a bemutatott 5. táblázatban a vállalkozó 400 eFt saját tőkéje mellett változó hitel igénybevételével az eladósodottság mértéke eltérő lesz.

5. táblázat

Eladósodottság mértékének alakulása

Me.: eFt

Megnevezés	A	B	C
	változat		
Összes eszköz	400	800	1 200
Ebből: - saját tőke	400	400	400
- hitel	0	400	800
Tőke szerkezet	100 : 0	50 : 50	33,3 : 66,6
Saját és idegen tőke aránya	-	1 : 1	1 : 2
Eladósodottság mértéke, %	0	100	200

A táblázat alapján több mutató is kiszámítható. Ezek egyértelműen **utalnak a tőke szerkezetére**, a saját és idegen tőke arányára, a gazdálkodás **eladósodottságának mértékére**. A saját és idegen tőke aránya, a gazdálkodás eladósodottságának mértéke bizonyos értelemben jól tükrözi a **gazdálkodás stabilitását**.

Jól érzékelteti a problémát a 6. táblázat, amikor változó mértékű eladósodottság esetén, azonos hitelköltséggel (12%) kalkulálva, eltérő a tevékenység jövedelmezőségi rátája. „A” változatban 16%, „B” változatban 8%, s ezek alapján vizsgáljuk a gazdálkodás eredményét.

6. táblázat

Az eladósodottság és a növekvő kockázat bemutatása

Megnevezés		Eladósodottsági arány		
		0,0	1,0	2,0
Saját tőke	Ft	600 000	300 000	200 000
Hiteltőke	Ft	0	300 000	400 000
Összes tőke	Ft	600 000	600 000	600 000
Eladósodottság mértéke	%	0	100	200
„A” változat				
Összes tőke jövedelmezőségének mutatója (16%)				
Jövedelem	Ft	96 000	96 000	96 000
Hitelkamat (12%)		0	36 000	48 000
Saját vagy. jöv.	Ft	96 000	60 000	48 000
S. vagy. jöv. rátája	%	16	20	24
„B” változat				
Összes tőke jövedelmezőségének mutatója (8%)				
Jövedelem	Ft	48 000	48 000	48 000
Hitelkamat (12%)		0	36 000	48 000
Saját vagy. jöv.	Ft	48 000	12 000	0
S. vagy. jöv. rátája	%	8	4	0

A táblázat alapján jól érzékelhető, hogy **nagyobb hitel igénybevételénél jelentősen nő a kockázat mértéke**, ami kedvező viszonyok esetén „A” változatban nagyobb jövedelemmel jár, míg a táblázat „B” változatában látható növekvő eladósodottság erőteljes negatív hatású a tiszta vagyoni jövedelmezőségére. Ezt a kapcsolatot a **„növekvő kockázat elvének” nevezzük**. Tehát a kockázat növelésével a gazdálkodás eredményei jelentősen fokozhatók, azonban kedvezőtlen viszonyok esetén ez a gazdálkodás tönkremeneteléhez is vezethet.

A vállalkozás **hitelfelvételi kapacitásának** meghatározása megfelelő kalkulációkkal történhet. Minden üzleti vállalkozásnak legalább **annyi bevételt kell adni, amely elegendő:**

- a **költségek** fedezésére, beleértve a kamatterheket is,
- megfelelő **jövedelem biztosítására** (családi vállalkozások esetén a család megélhetési költségeit is fedezni kell),
- **kölcsönök visszafizetésére**.

A hitelek lejáratú ideje eltérő lehet, minél hosszabb a visszafizetési idő és kisebb a kamatláb, annál kisebb a visszafizetendő tőke, illetve a kamat költsége, annál inkább kedvező a kölcsön felvétele. Adott törlesztési év és kamatláb esetén a **visszafizethető kölcsön összege a vállalkozás gazdálkodásától, illetve azzal szorosan összefüggő pénzforgalmától függ**. A pénzforgalom vizsgálható egy egész év gazdálkodására, illetve azon belül az év egyes időszakaira vonatkozóan.

Jellemző, hogy a **hitel-visszafizetési kapacitás nagyságának megállapításakor több éves pénzforgalmi terv alapján végezzük a becslést**. Célja ennek megfelelően, hogy **meghatározzuk a vállalat hitelfelvevő, illetve törlesztő kapacitását**. A hitelfelvevő képesség alapvetően a vállalkozás jövedelmétől függ, de a számításoknál figyelembe vesszük az évente rendelkezésre álló amortizáció összegét is.

A következő 7. táblázatban egy vállalkozás hitelfelvevő, törlesztő kapacitásának számítását, egy egyszerűsített példán keresztül mutatjuk be.

7. táblázat

Vállalkozás hitelfelvevő kapacitásának becslése egy évre vonatkozóan

	Me.: eFt
Vállalkozás árbevétele	25 000
Termelés költségei	20 000
Vállalkozás jövedelme	5 000
Amortizáció összege*	2 000
Vállalkozás törlesztő kapacitása	7 000
ebből: - eddig felhasznált kapacitás**	-2 500
- rendelkezésre álló kapacitás	4 500
Egy új 4 éves lejáratú, egyenletesen törlesztendő hitel és kamatai nagyságának maximális összege (4 500 x 4)	18 000

*korábbi években beruházott eszközök amortizációjának évi összege

** pl. korábbi hitelek visszafizetésére

Amennyiben a családi vállalkozás hitelfelvevő képességét kívánjuk kiszámítani, úgy a bruttó jövedelmet határozzuk meg. Ugyanakkor a jövedelem felhasználásakor a család megélhetési költségeit is figyelembe vesszük.

2.2.1.3.4. A hitel megszerzése

A pénztőke hitelként történő megszerzésére nagyon sok lehetősége van a vállalkozásoknak. A sokféle bank és hitelnyújtó szervezet különféle feltételek mellett – eltérő időre, kamatra, visszafizetési módra – nyújt hitelt. A sokféle lehetőség alapján a **hitelfelvevőnek mérlegelni, választani kell**, hogy adott feltételek mellett számára melyik lesz a legelőnyösebb. Ugyanakkor azt is tudni kell, hogy a **hitelezőnek** a hitelfelvevővel szemben **is sok igénye van**, a hitelnyújtással összefüggésben. Addig, míg a hitelt igénybevevő a legkedvezőbb hitelnyújtási lehetőséget keresi, a hitelnyújtónál fontos szempont, hogy ideiglenesen átadott tőkéjét, a hitelt igénybevevő, annak kamatival együtt, képes legyen teljes összegben, időben visszafizetni.

Az előzőekből következik, hogy a hitel felvétele előtt mindkét fél részéről részletesen mérlegelni kell, át kell gondolni a hitel igénybevételének, illetve nyújtásának körülményeit. A kölcsön felvételénél a **mérlegelés szempontjait öt csoportba sorolhatjuk:**

– **Kölcsön célja**

Alapvetően meghatározza a hitel felvételét, hogy **mire kívánja felhasználni** azt a kölcsönbevevő. Milyen tevékenységre, eszközre, a termelés bővítésére, stb. akar felvenni hitelt. Általában a jó célok megválasztása eldönti a hitel igénybevételének helyességét.

A kiválasztott **cél helyességét gazdasági számításokkal kell alátámasztani** a hitelkérelemben. Esetleg **üzleti terv bemutatásával bizonyítani kell**, hogy a hitellel megvalósított céloknak, tevékenységeknek **megfelelő jövedelemtermelő** képessége van. Bizonyítani szükséges, hogy a **nyereség elegendő** nagyságú **az esedékes hitelek és a kamatok visszafizetéséhez**, ez utóbbi **alapvető kritériuma a hitel felvételének**. Ennek hiánya esetén ugyanis a vállalkozónak nehézségei keletkeznek a termelés zavartalan folytatásához, pl. újabb hitelek felvételét indukálhatja a helyzet, amely sokszor a vállalkozás tönkremeneteléhez vezet.

Mindezeken túl a **kockázat** tényezőit, azoknak hatását is mérlegelni kell a hitelfelvétel esetén. Vizsgálni kell a kockázat nagyságát, csökkentésének lehetőségeit, mennyire van összhangban a kockázat a nyereség tömegével.

– **Hírnév, vezetési képességek**

A vállalkozónak bizonyítani kell, hogy megfelelő becsületességgel kíván eljárni a hitel felvételekor, a hitelt nyújtó felé **megbízható partner** lesz, vállalt **kötelezettségeit** maradéktalanul **teljesíteni tudja**. Nem kevésbé fontos annak bizonyítása is, hogy a vállalkozásához felvett hitelt **szakmailag helyesen tudja befektetni**, illetve **működtetni**.

A hírnévnek fontos szerepe van a hitelügyleteknél. Egy **több évtizede jól működő vállalatnak nagyon könnyű hitelhez jutni**, hisz szakmai körökben a vállalkozás elismert, nagy a biztonsága az időbeni visszafizetésnek. Ezzel szemben a **kezdő, vagy gyengén működő vállalkozók** jó hírnevük hiányában e kritériumoknak nem tudnak eleget

tenni, ezért nehezebben, **több biztosíték nyújtásával**, sokszor **nagyobb kamat fizetése ellenében kapnak hitelt**.

– **Eredményes működés bizonyítása**

A hitel felvételekor egy működő vállalatnál nem elegendő annak bizonyítása, hogy a hitel kellő hatékonysággal hasznosítható, hanem a hitel felvétele előtt **át kell tekinteni a vállalkozás jelenlegi és múltbeli eredményeit is**.

Különösen nagyobb összegű hitel felvétele esetén **3-5 évre visszamenőleg** olyan fontos pénzügyi kimutatások, mint pl. a mérleg, a jövedelemadó bevallás áttekintése a hitelnyújtó számára elengedhetetlen. Ezek alapján megfelelő képet, tájékoztatást kap a gazdálkodás helyzetéről, az elmúlt időbeni fejlődésről, az eladósodottság mértékéről, változásáról, az eszközök állapotáról. Ezek alapján meggyőződhet, hogy az új hitel megfelelő gazdasági körülmények közé kerül és az új befektetés ténylegesen, a korábban kimutatott jövedelemtermelő képességét ki tudja fejteni, a vállalkozás pénzügyi helyzete jó.

– **Visszafizetési kapacitás**

Meghatározása azt jelenti, hogy bemutatjuk a hitel igénybevételének időbeni ütemezését, valamint azt, hogy a **jövőben miként alakulnak a bevételek és kiadások**, ezeknek különbségéből mennyi jut a hitelek, illetve a kamatok törlesztésére. Ezek általában havi ütemezésben, a **pénzforgalmi tervben mutathatók** be. Segítségével igazolható, hogy a felvett hitelek a szükségleteknek megfelelő ütemezésben kerülnek felhasználásra, illetve a bevételek és kiadások különbsége fedezi a hitelekkel kapcsolatban vállalt kötelezettségeket. (A hitelfeltevő-visszafizetési kapacitás éves becslését a 7. táblázatban mutattuk be.)

– **Biztosítékok**

A hitelfeltevőnek a vállalt adóságok fedezetére biztosítékokat kell adni arra az esetre, ha a tevékenység nem terv szerint halad (pl. elmaradnak a tervezett bevételek). Ezért a **hitelvező, hogy pénzt visszakapja**, annak fedezetére a hitel felvételekor **biztosítékokat – hitelgarancia alapokat – kér**. A biztosítékok értéke nagyságrendileg 120-200%-a a felvett hitel összegének. Ez tulajdonképpen védi a pénztulajdonost a hitelfeltevő fizetéseképtelenségétől.

A hitelfeltevő korábban készített mérlegében szerepelnek azok az eszközök – jórészt ingatlanok –, amelyek jelzálogként, biztosítékként felhasználhatók. Egyes vállalkozások esetében az állam is garanciákat adhat a hitel visszafizetésére.

A hitelfelvételi-eljárásnak csak egyik, de legjelentősebb része a kölcsönadás. A hitelt nyújtó **a hitel igénybevétele, használata során továbbra is informálódik**, hogy a hitelt

- az igénybevevő ténylegesen csak **arra a célra használja-e**, amire azt felvette,
- a hitelfeltevőtől rendszeresen **informálódik az üzletmenetről**,
- ellenőrzi a **visszafizetési terminusok betartását**.

2.2.1.3.5. A hitelkötelezettségek összehasonlítása

A korrekt hitelkérelem megfelelő adatokkal, biztosítékokkal alátámasztva, a jó adós esetében mindig sikeres. Ugyanakkor a hitelfelvevőnek is nagy körültekintéssel kell eljárnia a hitel felvétele előtt, többek között nagy figyelmet kell fordítania arra, hogy adott feltételek mellett **milyen típusú hitelkötelezettséget vállal, ezen belül**

- milyen nagyságú a **hitel kamata**, és a **törlesztés** a felvett hitel egy részletben szereplő hányada,
- milyen nagyságú a **türelmi idő**, amely alatt a felvett hitel teljes összege után csak kamatot kell fizetni,
- milyen nagyságú a **futamidő**, vagyis a hitel törlesztésének megkezdésétől annak visszafizetéséig eltelt időtartam. A türelmi idő és a futamidő együttes összege a **lejárat** **idő** nagyságát jelöli.

A hitel megválasztásánál tehát nagy óvatossággal és körültekintéssel kell eljárni. A hitelfelvevőnek is ismerni kell különféle eljárásokat, hitelformákat. Ezek közül kívánunk néhány alapvető kamat és hiteltörlesztési módot bemutatni.

- **Egyszeri kamat és hitel visszafizetés.** Akkor használják, amikor a hitelt egy összegben kell visszafizetni, például:

$$\begin{aligned} &100\,000 \text{ Ft hitelt vesz fel } 1/2 \text{ évre (6 hónapra)} \\ &\text{Kamat egy évre } 15\% \\ &\text{Kamatköltség} = \text{Kölesöntőke} \times \text{kamatráta} \times \text{évek száma} = \\ &100\,000 \times \frac{15}{100} \times 6/12 = 7\,500 \text{ Ft} \end{aligned}$$

A hitelfelvevő a hitel lejárta után a hitel kamattal növelt értékét 107 500 Ft-ot fizet vissza a hitelezőnek.

- **Több változó összegű részletben fizetendő a kamat és a hiteltörlesztés.** Az egyes időszakokhoz kötött tőkemegtérülés esetén szokták igénybe venni, például a 8. táblázat szerint.

100 000 Ft hitelt vesz fel 1 évre
Kamat egy évre 15%
Első félévben visszafizeti a hitel 50%-át, valamint kifizeti az esedékes kamatot,
míg a 2. félévben törleszti a hitel 2. részét és ennek kamatát.

8. táblázat

Több részletben fizetendő kamat és tőketörlesztés alakulása

Me.: Ft

Törlesztési idő	Kamat	Tőke	Összesen
I. félév	$100\,000 \times 0,15 \times 6/12 = 7\,500$	50 000	57 500
II. félév	$50\,000 \times 0,15 \times 6/12 = 3\,750$	50 000	53 750
Összesen	11 250	100 000	111 250

- **Leszámítolási módszer.** Lényegét tekintve azt jelenti, hogy a kamat – rátájának megfelelően – beépül a hitelbe, a hitelfelvevő a valóságban így a kamattal csökkentett hitelt veszi igénybe. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a megjelölt kamatlábtól a valóságban nagyobb kamatot fizet a hitelt felvevő, például:

100 000 Ft hitelt vesz fel 1 évre
 Kamat egy évre 15% = 15 000 Ft
 A kamat összegét levonva, a hitelt felvevő csak
 $100\,000 - 15\,000 = 85\,000$ Ft hitelt vesz fel, s így
 ennek a tőkének a valóságos kamatrátája:
 $15\,000 : 85\,000 \times 100 = 17,5\%$

- **Hozzáadott kamatérték.** Az a hitelezési forma, amelyben egyenlő részletű tőke és hiteltörlesztés esetén a hitel igénybevételének idejére tekintettel, a tőkéhez hozzáadják az egész kamatot, majd az így meghatározott összeget a fizetési határidőknek megfelelően egyenlő arányban osztják el, például:

100 000 Ft hitelt 3 évre veszünk igénybe,
 36 havi egyenlő részletben tervezzük a törlesztést
 Kamat 1 évre 15%
 Összes törlesztés: tőke + kamat =
 $100\,000 + (15\,000 \times 3) = 145\,000$
 Havi törlesztés és a kamat összege:
 $145\,000 : 36 = 4028$ Ft

Átgondolva a hitelfelvétel és törlesztés gyakorlatát itt is kitűnik, hogy a kamat összegét a teljes tőke 3 éves lekötésével számoltuk, ugyanakkor az idő előre haladtával, pl. a törlesztés félidejében a lekötött tőke már csak az eredetinek az 50%-a lesz. Így tehát erre a tőkére már az eredeti tőkekamatnak a kétszeresét fizetjük, vagyis a valós (effektív) kamatláb az eredeti értékhez képest másképpen alakul.

A **valós (effektív) kamatlábat** a következő képlet segítségével határozhatjuk meg:

$$\text{Kamat \%} = \frac{2 \times \text{kamatköltség} \times \text{évi visszafizetések száma}}{\text{kölcsöntőke} \times \text{teljes visszafizetések száma} + 1}$$

$$\text{Kamat \%} = \frac{2 \times 45\,000 \times 12}{100\,000 \times 36 + 1} = 29,2$$

A bemutatott példa alapján a felvett tőke valós kamatrátája 29,2% lesz, vagyis az állandó kamatlábak melletti hitelfelvétel nagy különbségeket takar a valós hitelköltségek tekintetében. Különösen szembevetünk, hogy az egyenlő részletben történő fizetés esetén az eredeti tőkére vetített kamat százaléka milyen jelentős eltérést okozhat az előző fizetési módokkal szemben.

- **Változó kamatlábak.** Különösen inflációs viszonyok mellett jellemzőek a gazdasági életben. Az infláció változó mértéke a hitelnyújtókat, de a hitelfelvevőket is arra ösztönzi,

hogy – különösen az 1 évet meghaladó hiteleknél – **a kamatlábat az infláció, illetve a Nemzeti Bank alapkamat változásával arányosan időről-időre változtassák.** Ez a feltétel a hitelt igénybevevő helyzetét bonyolítja, döntéseit nehezíti, esetenként a kockázat mértékének növekedésével is számolnia kell.

A hitelek költségeire leginkább a kamatköltségek a jellemzőek, meghatározó szerepük van. Ezek mellett a **hitelt igénybevevőt még további költségek is terhelik**, amit szintén a hitelt nyújtó kap. Ilyenek a **hitelszámla nyitás-,** valamint a **hitelek kezelésének, nyilvántartásának költségei.**

A hitelek különböző ütemben fizethetők vissza. Napjainkban mind a rövidlejáratú – 1 évet meg nem haladó –, mind a hosszúlejáratú hiteleknél jellemző az egyenlő és állandó nagyságú részletekben történő visszafizetés.

Hiteltörlesztés állandó részlettel. A hiteltörlesztés általánosan elterjedt gyakorlata az a konstrukció, amikor a törlesztés során a részletek (A_t) nagysága azonos. Ilyen esetekben **annuitásos hiteltörlesztésről beszélünk.** A kapcsolódó számítások elvégzéséhez – mellőzve a matematikai összefüggések részletes tárgyalását – meg kell ismerkednünk a törlesztési faktorról, amely a következő összefüggés alapján számolható ki:

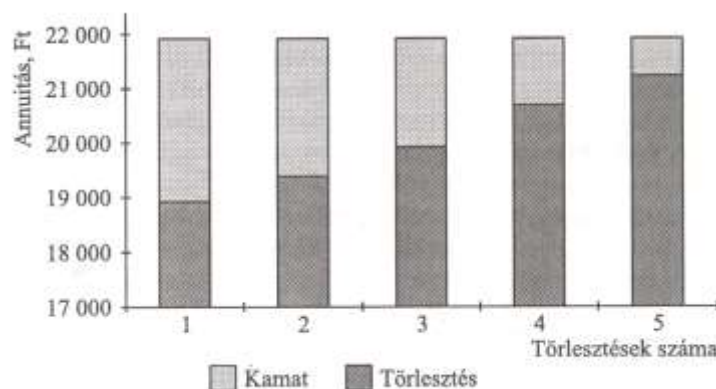
$$\text{Törlesztési faktor} = \frac{(1+r)^n - 1}{r(1+r)^n}.$$

r = törlesztési időszakra (járadékközre) érvényes kamatláb

A törlesztési faktor az a tényező, amellyel elosztva a hitel összegét, a fizetendő részlet összegét kapjuk. Ezen törlesztési konstrukció esetében a részlet összegéből a törlesztés eleinte kisebb, majd egyre nagyobb aránnyal szerepel. Ezért van az, hogy hosszú lejáratú hiteleknél a hitelállomány összege kezdetben csak kismértékben csökken. Az elmondottakat szemlélteti a 2. ábra.

2. ábra

Hiteltörlesztés állandó részletekkel

Forrás: Buzás et al., 2000

Esetenként előfordul, hogy a hitel igénybevételének idejére a részlet az idő előrehaladtával csökkenő, esetenként növekvő mértékű. Egyértelmű, hogy ez utóbbi forma – a **későbbi**

időpontban történő nagyobb törlesztés – a hitelt igénybevevőnek, míg a kezdeti nagyobb törlesztés a hitelnújtó számára előnyösebb.

2.2.1.3.6. Társtulajdonosi tőke

Az idegen tőke bevonásának másik jellemző formája. A vállalkozó működéséhez idegen források megszerzése, majd befektetése érdekében értékpapírokat bocsáthat ki. Ezeknek **két legjellemzőbb formáját** különböztethetjük meg, a **részvényt** és bizonyos körülmények között a **kötvényt**.

A két értékpapír kibocsátásában, vállalkozásbani működésében, tulajdonosának jogaiban, forgalmazásában, járadékában alapvető különbségek vannak. Jellemző rájuk bizonyos általános szabályok megléte, amelyeket a kibocsátótól függően különféle sajátosságokkal is felruháznak. Legjellemzőbb tulajdonságaik a következők:

Részvények kibocsátásával a vállalkozás saját tőkéjének növelését biztosítja a gazdaság. Tulajdonosának vagyoni, illetve tőkearányos osztalék jogot biztosít. Ez utóbbi mértéke a vállalkozás sikeres működésétől függően időről-időre változik. A részvénytulajdonos részvénye után nem csak osztalékhoz jut, hanem sikeres vállalkozás esetén a részvények tőzsdei ára a kereslet-kínálat függvényében változik, jobbra növekszik. **A részvények értéknövekedése jellemzően sokkal nagyobb, mint az évente kapott osztalék.** Természetesen a részvény árnövekedéséből származó jövedelmet, **árfolyamnyereséget** csak a részvény értékesítése alkalmával lehet realizálni.

A részvény tulajdonosának irányítási jogokat biztosít. A tőke arányában érvényesül a vállalat működésébe való **beleszólási jog**. Ebből adódóan az **a részvénytulajdonos-tulajdonosok, akik a vállalati tőkének több mint 50%-ával rendelkeznek, alapvetően meghatározzák a vállalat irányítását, működését.** A tőkenövelés ilyen formája előnyös abból a szempontból, hogy a részvényt vásárlóval szemben – a kibocsátás forgalmazási költségeit kivéve – nincsenek költségei a kibocsátónak. Ennek a nagy előnynek hátrányaként kell megemlíteni, hogy a részvénytulajdonosoknak beleszólási joguk van a gazdálkodásba és különösen, ha az osztalék mértéke meghaladja a bankkamatot, az osztalék címén kifizetett összeg nagyobb lesz más hitelezési formánál fizetett kamatnál. Ugyanakkor ez esetben azt is figyelembe kell venni, hogy **a részvényt vásárlónak mindig nagyobb kockázata van más tőkebefektetési formákkal szemben,** továbbá a részvénykibocsátónak nincs visszavásárlási kötelezettsége a részvényt illetően. Eljárásilag más, de pl. Kft-be történő belépés esetén, ahol nincs részvény, az alapítók, belépők tőkéjük erejéig szintén tulajdonosai lesznek a vállalkozásnak. Ugyanolyan jogok, kötelezettségek illetik meg a belépőt a Kft. vonatkozásában, mint a részvénytulajdonost a részvényvásárlással összefüggésben. Eljárásilag vannak ugyan bizonyos különbségek, de ezekkel itt nem kívánunk foglalkozni.

A kötvény hitelezési jogokat testesít meg tulajdonosának. A kötvényt kibocsátó kötelezettséget vállal a visszafizetésre és a kamatfizetés nagyságára, előre meghatározott ütemezés szerint. Tehát a kötvényt kibocsátó a kötvényben megfogalmazottak szerint a tőke visszafizetésére, a kamatfizetés módjára, nagyságára és időbeni ütemezésére kötelezettséget vállal. A részvényt szemben a **kibocsátó** a kötvény értékével arányos **kamat költségeket visel, így fontos szempontként jelentkezik a tőkével kapcsolatban vállalt visszafizetési kötelezettség.** A hitelt nyújtó számára előnyöket jelent, hogy a kötvény vásárlásának időpontjában tisztában van a várható kamat nagyságával, s a tőke visszafizetésének időpontjával.

Mai gazdasági helyzetünkben figyelemmel az inflációra és annak változó mértékére, a tőketulajdonos valódi tőkejárdékát az infláció mértékével mindig csökkentve kell meghatározni, elemezni. Fix kamatozású kötvények esetében jellemző, hogy az infláció mértéke sokszor meghaladja a fizetett kamat nagyságát, s ilyenkor a kötvényvásárló tőkéje nem hogy járadékot biztosítana, hanem tőkéjének vásárló értéke csökken. Az infláció mérséklése, csökkentése esetén viszont előfordulhat, hogy a kötvénytulajdonos a gazdaságra jellemző reálkamatlábat meghaladó jövedelemhez jut.

A **részvények** kibocsátása elsősorban a **gazdálkodó szervezetekre jellemző, míg a kötvényeket elsősorban az állam és különféle bankok bocsátják ki.** A kötvény kibocsátásának ugyanis szigorú feltételei vannak.

2.2.1.3.7. *Lízing*

A tőke megszerzésének sajátos eszköze a lízing. A tőke hasznosítására szerveződött **vállalkozás a lízingeljárással gyakorlatilag hitelt nyújt a vásárlónak,** aki ezt részletekben, kamatokkal megnövelten fizeti vissza. Nagyon sokféle lízing ismert, legjellemzőbb a tartós eszközök, főképp gépek, berendezések lízingelése.

A lízing **előnyei** közül ki kell emelni, hogy

- a vállalkozó lízing igénybevétele esetén **saját tőke bevonása nélkül tudja eszközállományát, tevékenységét bővíteni,**
- az **eszköz maga lehet a fedezet** oly módon, hogy **jogilag a hitelyújtó tulajdonában marad,** aki ha a részletek fizetése elmarad az eszközt egyszerűen visszaveheti,
- ugyanakkor, **ha a lízingdíj kifizetésre kerül** az esetek döntő részében ingyen, vagy szerény készpénz fizetése mellett – a maradvány érték kifizetésével – **az eszköz átmege a lízinget igénybevevő tulajdonába,**
- a **lízingdíjat** a vállalkozó – adott állami szabályozás figyelembevételével – a **termelés költségei között el tudja számolni.** Mivel a lízing ideje rövidebb, mint adott lízingelt eszköz elhasználódása, ezért a később ismertetésre kerülő **amortizációs elszámolási lehetőségeknél gyorsabban számolható el** az eszköz amortizációja költségként, s **így a vállalkozás gyorsabban tudja eszközparkját megújítani** vagy **inflációs viszonyok** mellett a gyorsabb elszámolás **kevésbé rossz hatású,** mint ha a hosszú idejű amortizációs elszámolást kell alkalmazni az eszközöknél,
- amennyiben valaki **saját eszközeit,** pl. gépparkját átadja lízingelő cégnek, s azt azonnal **visszalízingeli,** a költségei emelkednek. Ugyanakkor a „visszlízing”-gel a vállalkozó saját termelésbe fektetett tőkéjét felszabadítja, ezzel termelését más területen bővíteni tudja, de gyakran fizetőképtelenségi, likviditási problémáit is át tudja hidalni ezzel az eljárással.

A **lízing** igénybevételének legnagyobb **hátránya,** hogy jelentős, általában a **bankkamatot meghaladó költség terheli.** Ezért a lízing számos előnye mellett mindig mérlegelni kell, hogy mely esetekben indokolt az igénybevétele. Napjainkban, **amikor bankhitelekhez nehéz hozzájutni, illetve azok folyósításának jelentős garanciális feltételei vannak,** tőkeszegény, de nagy jövedelemmel kecsegtető vállalkozások létrehozásakor, fejlesztésekor **indokolt lehet a lízing igénybevétele.**

A lízingelés feltételeit, körülményeit **lízingszerződésben rögzítik**. A szerződésnek fontos része a lízingelés során az eszköz rendelkezésre bocsátásának, szavatosságának, garanciájának, működtetésének, visszavételének és a lízing díjának, a fizetés módjának rögzítése. A terjedelmes szerződésben minden várható és nem várt körülményre vonatkozóan megállapodnak a felek. Gyakran előírják, hogy az eszközre biztosítást kell kötni. Ez többletköltség. Mindezek alapján aláírása előtt mindkét félnek alaposan tanulmányoznia kell a szerződést.

Külön vizsgálni kell, hogy a vételárat, milyen értéken – ÁFA-val, vagy anélkül – határozzák meg a szerződésben, milyen mértékű a maradvány érték, azt hogyan egyenlítheti ki a vevő, vagy esetleg a lízing lejártá után az eszköz a lízinget nyújtó tulajdonában marad.

A **lízingdíj**, s annak **megállapítása**, a fizetés ütemezése és rendje a **legfontosabb része a szerződésnek**. A lízingdíjat az eszköz beszerzési értékének %-ában adják meg, s minél hosszabb a lízingelés ideje, annál nagyobb a lízingdíj %-os értéke. A lízingnél gyakran előfordul, hogy a vételár bizonyos százalékát az igénybevételkor kifizetik. Beszélhetünk továbbá évente, vagy havonta egyenlő részletű, illetve progresszíven, vagy degresszíven változó lízingdíj fizetésről. Természetes, hogy ezektől függően más-más lehet a lízingdíj nagysága. Inflációs viszonyok esetén a szerződésben egy inflációra utaló záradék is szerepelhet, annak figyelembevételére vonatkozóan.

A lízingpiacon sokféle kínálattal találkozik a vevő, ezeket az ajánlatokat indokolt megvizsgálni, elemezni és ennek alapján kell a megfelelő lízingelési lehetőséget kiválasztani.

A következőkben két lízingajánlat egybevetésének módját mutatjuk be a 9. táblázatban. Az „A” és „B” ajánlat egymástól a törlesztés idejében tér el. Az eltérően fizetendő lízingdíj hatását a jelenérték számítással, a törlesztendő tőke diszkontálásával végezhetjük el. A példában 24%/év kamatlábbal számoltunk. A táblázat értékelése alapján megállapítható, hogy a „B” változat kedvezőbb törlesztési feltételei miatt az azonos értékben törlesztett tőke diszkontált értéken (jelenértéken) számítva mintegy 31 ezer forinttal kisebb költséget eredményezett.

9. táblázat

Lízingdíj számítása

a., Kiindulási adatok

Megnevezés	Mennyiség	„A” változat	„B” változat
1. Eszközérték*	eFt	1 250 000	1 250 000
2. Lízingszorzó	%	124	124
3. Törlesztő részletek a lízingdíj %-ában			
- átadáskor	%	25	-
- 3 hónap múlva	%	-	30
- 6 hónap múlva	%	30	25
- 9 hónap múlva	%	-	15
- 12 hónap múlva	%	30	10
- 15 hónap múlva	%	-	5
- 18 hónap múlva	%	15	5
- 21 hónap múlva	%	-	5
- maradvány érték ÁFA nélküli érték	%	-	5

* 25% ÁFA-val növelve

b., Törlesztés alakulása

Hó	„A” változat			Díj- részlet jelenlegi értéke	„B” változat			Díj- részlet jelenlegi értéke
	Díjrészlet		Disz- kont tényező		Díjrészlet		Disz- kont tényező	
	%	eFt			%	eFt		
0	25	387,5	1 000	387,5	-	-	-	-
3	-	-	-	-	30	465,0	0,9195	427,6
6	30	465,0	0,8511	395,8	25	387,5	0,8511	329,8
9	-	-	-	-	15	232,5	0,7775	180,8
12	30	465,0	0,7243	336,8	10	155,0	0,7243	112,3
15	-	-	-	-	5	77,5	0,6574	50,9
18	15	232,5	0,6164	143,3	5	77,5	0,6164	47,8
21	-	-	-	-	5	77,5	0,5590	43,3
24	-	-	-	-	5	77,5	0,5112	39,6
Összesen	100	1 550,0	-	1 263,4	100	1 550,0	-	1 232,1

3. Befektetett eszközök

A tőke általános kérdéseit áttekintve ezek után a tőkével, mint erőforrással kívánunk részletesebben foglalkozni. A pénzügyi és számviteli törvénynek megfelelő besorolás, illetve nyilvántartás szerint a befektetett eszközök, valamint a forgóeszközök gazdálkodásban betöltött szerepét tekintjük át.

Befektetett eszközöknek azokat a piaci értékkel rendelkező vagyoni értékeket nevezzük, amelyek a **vállalkozási tevékenységet tartósan** – legalább egy évet meghaladóan – **szolgálják**.

A régebbi nyilvántartási gyakorlathoz képest ezen eszközök besorolásánál csak az időhatár a meghatározó, értékhatáruk nincs.

Ezek az eszközök sajátosságuknak megfelelően több oldalról is hatnak a termelésre:

- Mint munkaeszközök **tartósan befolyásolják a termelés keretét, méretét, hatékonyságát**.
- **Meghatározzák az előállítandó termékek körét, mennyiségét**, technikai-műszaki színvonalát, a termékek **minőségét**.
- **Merevítik**, rugalmatlanná, nehezen változtathatóvá teszik a **termelést**.
- Több termelési ciklusban szolgálják a termelést, **hosszú időn keresztül mennek át az új termék értékébe**, ezért a termelésből való idő előtti kivonásuk az esetek jó részében kedvezőtlen hatású a gazdálkodásra.

Az előzőekből következik, hogy a befektetett eszközök műszaki jellemzői jelentősen befolyásolják a gazdálkodás reálfolyamatait. Jelen esetben nem a műszaki jellemzőkkel, hanem elsősorban azokkal a gazdasági összefüggésekkel foglalkozunk, amelyek a vállalat befektetett eszközállománya és a jövedelmet befolyásoló gazdasági folyamatok között áll fenn. Megismerve a különböző befektetett eszközcsoportokat, azoknak sajátosságaiból adódóan keressük a választ, hogy mennyi eszközre van szükség, azok mennyit érnek, mennyi idő alatt térül meg az eszközcsoportba fektetett tőke és hogyan tudjuk ezt megszerezni, továbbá meddig érdemes a befektetett eszközöket a termelésben tartani. A kérdésekre adott válaszok különösen azért fontosak, mert **ez az eszközcsoport teszi ki a mezőgazdaságban működő tőke döntő részét, mintegy 70-90%-át**.

3.1. Befektetett eszközök értéke, értékelési módszerei

Egy-egy vállalkozás az idő függvényében értékeli saját eszközeinek értékét, jövedelemtermelő képességét, nagyságát. Azoknak az eszközöknek az értékelése, amelyek rövid időn belül, pl. egy termelési folyamatban elhasználódnak, viszonylag könnyű feladat. Sokkal **bonyolultabb a befektetett eszközök értékelése, mert hosszú ideig vesznek részt a termelésben,**

korlátozott a mobilizálhatóságuk, az általuk előállított termékek piaca változó, ezért előre meghatározott kapacitásuk eltérő mértékű kihasználásával összefüggően, értékük, jövedelemtermelő képességük változhat. Éppen ezért időről-időre különböző okok miatt a tulajdonosokat érdekli, hogy **mennyit érnek befektetett eszközeik**. A következőkben azokat a lehetőségeket, s módozatokat tekintjük át, amelyek a **befektetett eszközök értékelésénél alkalmazhatók**.

- **Bekerülési érték (bruttó érték) a befektetett eszközök létesítési, beszerzési költségével egyenlő**. A költség tartalmazza mindazon ráfordításokat a befektetett eszközökkel kapcsolatban, amelyek az **üzembeállításig felmerülnek**. Ezeknél a költségeknél alkalmanként vitatottak az állami szabályozás alá eső tételek, pl. az importvám, hitelkamat, az állami preferenciák, szubvenciók kezelése. Sokszor tehát a tényleges létesítési költség, és a vállalkozás tőkebefektetésének nagysága eltér egymástól. A **jelenlegi gyakorlat szerint a befektetett eszközöket bekerülési költségen**, vagyis bruttó értéken **tartják nyilván**. Azt, hogy e fogalomba mi tartozik bele, az állam szabályozza. Tény, hogy esetenként bizonyos eltérés van a valós és a bruttó érték között. A gyakorlatra általában az jellemző, hogy az eszköz értéke nagyobb a nyilvántartott értéknél.
- Ennek a fogalomnak az összefüggésében kell megemlíteni a befektetett eszközök **nettó értékét**, amit **úgy kapunk meg, hogy a bruttó értékből levonjuk az eszköz eddig elszámolt értékcsökkenési leírását**. Ennek a két értéknek egybevetése jól tükrözi egy eszköz, vagy egy gazdaság összes befektetett eszközeinek elhasználódottságát.
- **Piaci érték** a dolgok keresletének-kínálatának alapján alakul ki. Tulajdonképpen akkor alkalmazzák, amikor a tőketulajdonos tőkéjét be kívánja fektetni, s annak nyereségtermelő képességét vizsgálja. Ezek szerint a befektetett **eszközök értékét azok jövedelemtermelő képessége alapján határozzák meg**. Egy befektető pl. ha tőkéje után 15% nyereséget akar elérni úgy, hogy a vásárolandó gépek több év átlagában évi 1200 eFt nyereséget termelnek, akkor a tőke nyereségtermelő képességét figyelembe véve – a nyereséget tőkésítve –, a vállalkozó 8000 eFt-ot hajlandó fizetni az eszközökért.
 $\left(\frac{1200}{15} \cdot 100 = 8000 \text{ eFt}\right)$ Ez az érték esetenként úgy pozitív, mint negatív irányban jelentősen eltérhet a nyilvántartott értéktől. Adott év jövedelmét nemcsak a befektetett eszközök határozzák meg, hanem a forgóeszközök, a menedzseri munka, a vállalati gazdálkodás múltbeli eredményei, adott piaci konjunktúra stb. A felsoroltak jól érzékeltetik, hogy a teljes vállalat értéke és a befektetett eszközök értéke között laza a kapcsolat. Elfogadható viszont, hogy a tőketulajdonosokat a középtávon kalkulált jövedelmek jelentősen befolyásolják ezen eszközcsoport piaci árának kialakításában, vásárlásaikra vonatkozó döntéseikben.
- **Új beszerzési ár** megmutatja, hogy egy bizonyos meglévő eszköz **pótlása** a piaci viszonyok változásának függvényében **mennyibe kerül**. Így az eszköz mindenkor a jelenlegi helyzetnek megfelelően értékelhető.
- **Az állóeszköz értékesítésekor realizálható ár** azt fejezi ki, hogy ha egy vállalkozó használt eszközétől meg akar szabadulni, vagy hitelezője biztosítékul eszközét értékeli, az eladás esetén milyen ár lenne elérhető.

Az értékesítési ár ott fejezi ki a valós értéket, ahol fejlett használati eszköz piac van. Ennek hiányában torz értékeket tükrözhetnek az árak, tehát túl nagy kínálat, vagy kereslet az árat a valós értéktől eltérítheti. Így pl. jellemző, hogy a fejlett országokban nagyobb a használt eszközök kínálata a kereslethez képest, s ezért ott a használt eszközök ára kisebb.

- **Saját előállítású eszközök ára.** Az előzőekhez képest más problémát vet fel a saját előállítású eszközök értékelése, ami történhet önköltségi áron – ahol csak a közvetlen bekerülési költségeket veszik figyelembe –, vagy piaci áron. Ez utóbbi esetben a tevékenység után különféle adók terhelnék az eszközöket, vagy esetleg nem lehetne elismerni az előállítás költségeit, ha a piaci ár kisebb lenne a saját előállítási költségnél. A jelenlegi állami szabályozás szerint a **közvetlen költségek alapján számolt önköltségi árat (szűkített költséget) használják** a saját előállítású befektetett eszközök értékelésénél, áruk megállapításakor.

Mint látható, egy adott befektetett eszköz értékelésére sokféle módszer alkalmazható. Döntéseknél, mindig a vállalati céltól függően kell a megfelelőt kiválasztani, ami pl. más lehet vásárláskor, eladáskor, vagy az eszközök nyilvántartásakor.

A legtöbb országban a befektetett eszközök nyilvántartási módszerét, s az ott alkalmazott árat államilag szabályozzák. Így nálunk is az előbb említetteknek megfelelően a **vásárolt eszközöket beszerzési áron**, míg a **saját előállítású eszközöket a közvetlen költségek alapján kalkulált önköltségi áron tartják nyilván.**

A vállalat befektetett eszközeinek korrekt értékelése a vállalati döntéseknél, úgy a tőkebefektetések, mint a megtérülések szempontjából nagyon fontos.

3.2. Befektetett eszközök főbb csoportjai, jellemzőik

A befektetett eszközök a 10. táblázatba foglaltak szerint három csoportba sorolhatók. **Korábban ide csak az úgynevezett állóeszközök tartoztak**, melyeket ma tárgyi eszközöknek nevezünk, s melyek jelenleg **két másik eszközcsoporttal, az immateriális javak, valamint a befektetett pénzügyi eszközök csoportjával egészültek ki.**

A bemutatott táblázat szerint a befektetett eszközök 3 fő csoportját megkülönböztetve – ezeket külön-külön tárgyalva – tekintjük át az egyes befektetett eszközök csoportjait.

A bemutatott táblázatból is kitűnik, hogy a befektetett eszközök között szerepel a termőföld, aminek a mezőgazdasági termelésben, akár mint tőkének, akár mint a termelés eredményének szempontjából kiemelkedő szerepe van, ezért az előzőekben jelzettekkel összhangban a termőfölddel, mint sajátos erőforrással külön, a 4. fejezetben, kiemelten kívánunk foglalkozni.

Befektetett eszközök csoportosítása

Befektetett eszközök		
Immateriális javak	Tárgyi eszközök	Befektetett pénzügyi eszközök
Vagyonértékű jogok	Ingtatlanok és a kapcsolódó	Részesedések
Szellemi termék	vagyon értékű jogok	– Részvény
Üzleti vagy cégérték	– Földterület	– Üzletrész
Kísérleti fejlesztés	– Telek, telkesítés	– Vagyon betét
aktivált értéke	– Épületek, építmények	Értékpapírok
Alapítás-átszervezés	– Erdő, ültetvények	Hosszúlejáratú bankbetétek
aktivált értéke	Műszaki berendezések,	Adott kölcsönök
Immateriális javak	gépek, járművek	Befektetett pénzügyi
érték helyesbítése	Egyéb berendezések és	eszközök érték helyesbítése
	felszerelések	
	Tenyészállatok	
	Beruházások	
	Beruházásra adott előlegek	
	Tárgyi eszközök	
	érték helyesbítése	

3.2.1. Immateriális javak

Az **immateriális javak** azok a **forgalomképes, nem anyagi eszközök**, amelyek a **vállalkozás tevékenységét közvetlenül és tartósan szolgálják**.

Az ebbe a csoportba sorolt eszközök **nem tárgyasultak**, nem foghatók meg, legfeljebb dokumentációkban pl. szerződésekben, számlán határozhatók meg. Ugyanakkor **valós, forgalomképes értéket képviselnek**, melyek a mindennapi forgalomban **átruházhatók, eladhatók**.

A tartós szolgálat legalább egy évet meghaladó idő. A közvetlen szolgálat pedig azt fejezi ki, hogy **nem vehetők állományba csak akkor, ha adott vállalat tevékenységét szolgálják**. Más nem forgalomképes immateriális javak – függetlenül attól, hogy ténylegesen azok a vállalkozás tulajdonában vannak – nem vehetők adott vállalat eszközállományába.

Immateriális javak csoportosítása

- **Vagyonértékű jogok** általában ingatlanhoz kapcsolódnak, de nem a tulajdonból származó jogokat testesítik meg. Ilyenek a bérleti jog, a használati jog, a koncessziós jog, a védjegy, földhasználati-, haszonélvezeti-, játékjog, márkanév, licenc, valamint az ingatlanhoz nem kapcsolódó egyéb jogok.
- **Szellemi termékek** közé tartoznak a vállalkozási tevékenység során **hasznosított szellemi alkotások**, mint

- a találmány,
- a szabadalom,
- know-how,
- a védjegy,
- ipari minta, szerzői jogvédelemben részesülő javak,
- szoftver termékek,
- egyéb szellemi alkotások (újítás, gazdasági-, szellemi szolgáltatás stb.),
- jogvédelemben nem részesült, de titkosság révén monopolizált javak, gyártási eljárások.

A **szellemi termék előállítója általában annak felhasználási jogát adja el** a vállalkozásoknak. A vásárolt szellemi termékeket beszerzési áron, saját előállítású termékeket tényleges, közvetlen önköltségen kell állományba venni.

- **Üzleti vagy cégérték** a megvásárolt társaságért, vállalatért **beszerzési áron fizetett ellenérték, és a megvásárolt társaság, vállalat eszközeinek a kötelezettségekkel csökkentett értéke.**

A számviteli törvény szerint ide csak akkor lehet értéket beállítani, ha adott cégérték a vásárlás pillanatában nagyobb, mint az értékeléssel kialakított könyv szerinti érték. Abban az esetben, ha a cégértékként fizetett összeg kisebb, mint az eszközök számított értéke, akkor ez utóbbiakat le kell értékelní a vásárláskor kifizetett cégértékre. Negatív cégérték ugyanis nem szerepelhet a mérlegben.

Itt kell megemlíteni, hogy a cégérték nem azonos a vállalat hírnevét kifejező good will fogalmával.

- **Kísérleti fejlesztés aktivált értékeként** adott, a jövőben hasznosítható kutatási, kísérleti fejlesztés eredménye érdekében felmerült, olyan előállítási költségeket kell figyelembe venni, amelyek jelenleg aktiválható termékben nem vehetők számításba, de a javára hasznosíthatók. Ezt a többletköltséget az immateriális javak között kell szerepeltetni.
- **Alapítás átszervezés aktivált értékeként** a vállalkozási tevékenység megkezdésével, bővítésével, átalakításával, átszervezésével kapcsolatos költségek mutathatók ki. Felmerülésük után, már az első évben költségként elszámolhatóak, viszont ha értékük túl magas, úgy indokolt őket aktiválni és több évre vonatkoztatva elszámolni azokat. Költségként történő elszámolásuk maximálisan 5 évre terjedhet ki.
- **Értékhelyesbítésekre** jellemzően a számviteli nyilvántartásokkal, elszámolásokkal összefüggésben kerülhet sor.

Az **immateriális javak beszerzési vagy előállítási költségét azokra az évekre kell felosztani és értékcsökkenésüket elszámolni, amelyekben ezeket az eszközöket előreláthatólag használni fogják.** Kivételt képeznek a vagyoneértékű jogok, melyeknél ez 6 év, vagy ennél

hosszabb idő. A kísérleti fejlesztés, továbbá az alapítás-átszervezés aktivált értékét maximum 5 év alatt lehet leírni, értékcsökkenését elszámolni.

3.2.2. Tárgyi eszközök

Tárgyi eszközök – vagy a korábbi szakirodalom szerinti állóeszközök – között azokat az anyagi eszközöket kell kimutatni, **amelyek tartósan, legalább 1 éven túl közvetlenül vagy közvetve szolgálják a vállalkozási tevékenységet, függetlenül attól, hogy üzembe helyezésre kerültek-e, vagy sem.**

A tárgyi eszközöknél meghatározó a tartósság, ezért **értéküket több évre osztják el.** A törvények azonban lehetővé teszik a **kis értéket képviselő – 50 ezer forint alatti – egyedi beszerzésű eszközök** értékcsökkenési **költséggént való elszámolását, a használatba vétel évében egy összegben.**

Ugyanakkor azokat az anyagi eszközöket, amelyek egy évnél rövidebb ideig szolgálják a termelést, értéküktől függetlenül a forgóeszközök között kell kimutatni.

A mezőgazdasági vállalkozások jelenlegi tőkestruktúráját vizsgálva megállapítható, hogy **a tárgyi eszközök a befektetett eszközöknek 95-99%-át teszik ki,** vagyis ezzel az eszközcsoporttal kapcsolatos gazdasági döntések meghatározóak a befektetett eszközök hasznosítása szempontjából.

3.2.2.1. Tárgyi eszközök csoportosítása

A tárgyi eszközöknek **hét csoportját különböztetjük meg.** A csoportok elsősorban az eszközök tartóssága, illetve a termelésben betöltött szerepe alapján különböztetik meg az eszközöket.

– Ingatlanok és kapcsolódó vagyoni értékű jogok

Ebbe a csoportba a **föld és mindazon anyagi eszközök tartoznak, amelyeket a földdel tartós kapcsolatban létesítettek.**

A **föld** rendeltetését tekintve lehet:

- **termőföld,** amely alapvetően a **mezőgazdasági tevékenységet szolgálja** – szántó, ültetvény, erdő – meghatározó szerepe van a termelésben. Az előzőekben utaltunk rá, hogy a termőföld fontosságára tekintettel ezt külön fejezetben tárgyaljuk. Itt csupán az a tény említhető meg, hogy a számvitelben **külön nyilvántartásban szerepel a telkesítés,** amely olyan beruházási tevékenység, amely tartósan megváltoztatja a föld tulajdonságát, termőképességét pl. talajjavítás, talajvédelem esetén.
- **építmény elhelyezésére szolgáló föld,** amelyen tulajdonképpen a vállalkozás felépítményei vannak. Ezt a területet **teleknek nevezük,** s a rajta lévő ingatlantól megkülönböztetve tartjuk nyilván.
- **hasznosításra alkalmatlan föld,** amely adott időben mezőgazdasági termelésre, mint termőföld nem került használatra és felépítmények sincsenek rajta.

Az épületek, építmények az ingatlanok másik nagy csoportját teszik ki.

- Ide tartozik minden végleges vagy ideiglenes rendeltetéssel megvalósított **ingatlan jellegű műszaki alkotás**, épület, egyéb építmény, amely a **talajjal való egybeépítés** révén, vagy a talaj természetes állapotának megváltoztatásával **jöhet létre**, válhat ingatlanná.
- A **víz-, villany-, gáz-, csatornázási vezetékek, központi fűtésellenőrzési berendezések** és felvonók is, amelyek az építmények szerkezetei és - beépítve - annak használhatóságát és ellátását biztosítják, az **építmény fogalmába tartoznak**.
- **Egyéb építménynek** kell tekinteni minden nem épületnek minősülő építményt, pl. **út, vasút, kerítés**.

A föld értéke után a **tárgyi eszközök második legnagyobb csoportját az épületek, építmények teszik ki**. A föld értékét figyelmen kívül hagyva, egy jellemzően több tevékenységgel foglalkozó mezőgazdasági vállalkozásnál, ahol úgy növénytermesztéssel, mint állattenyésztéssel is foglalkoznak, ennek az eszközcsoportoknak az **értéke mintegy kétharmadát teszi ki a befektetett tárgyi eszközök értékének**.

Sajátos jellemzője, hogy **élettartama** a leghosszabb, sokszor **20-30 évre tervezik** elhasználódásukat. Nagyon sok olyan épület van, amely ennél 2-3-szor hosszabb ideig is szolgálja a termelést. Ezzel összefüggésben az is megállapítható, hogy a föld után hosszútávon **ez az eszközcsoport határozza meg legtartósabban a termelés szerkezetét, az előállítható termékek körét**. Jellemzője továbbá, hogy ezek az eszközök nagyobb részt az állattenyésztési tevékenységet szolgálják.

– **Műszaki berendezések, gépek, járművek**

A termelést tartósan és közvetlenül szolgáló **gépek, berendezések, járművek** tartoznak ebbe az eszközcsoportba.

Csoportosításuk:

- erőgépek, eróművi berendezések,
- egyéb gépek és berendezések, műszerek, szerszámok,
- szállítóeszközök, hírközlő berendezések,
- számítástechnikai eszközök,
- járművek.

Ez a csoport teszi ki a **közvetlenül termelést szolgáló eszközök értékének legkisebb hányadát, mindkét tevékenységgel** – úgy állattenyésztéssel, mint növénytermesztéssel – foglalkozó gazdaság esetében nagyságrendileg az épületek, építmények értékének mintegy 50%-át. Ugyanakkor **mértékük, állaguk nagyon fontos a folyamatos termelés fenntartása érdekében**. Lényegesen **rövidebb ideig vesznek részt a termelésben, mint az épületek**. **Elhasználódási idejük** a számviteli elszámolás szerint **4-10 év**. Az épületekkel,

építményekkel szembeni rövidebb használati idő lehetővé teszi, hogy a termelésben alkalmazott technikai, technológiai eljárás **gyorsabban újuljon meg**.

A mezőgazdasági termelésre jellemző, hogy **ezen eszközcsoportnak** nagyobb részét mintegy **2/3-át az erőgépek** – traktorok, gépjárművek – és tehergépkocsik értéke teszik ki, míg a fennmaradó **1/3** értéknek döntő hányadát egyéb, főképp a **munkagépek** értéke adja. Továbbá az is jellemző, hogy az eszközök nagyobb része a növénytermesztést szolgálja. Az állattenyésztésben ezen eszközök egy része – a berendezések – szorosan beépülnek egy-egy technológiába, épületbe, pl. a fejőberendezés.

– **Egyéb berendezések, felszerelések, járművek**

Ide mindazon berendezéseket, felszereléseket, járműveket soroljuk, amelyek **a termelést nem közvetlenül szolgálják**. Így pl. azok a járművek tartoznak ide, amelyeknek költségeit a termelés közvetett költségei között számoljuk el, pl. a vezetést, irányítást szolgáló személygépkocsi.

– **Tenyészállatok**

Azok az állatok tartoznak ide, amelyek a tenyésztés, tartás során leválasztható terméket pl. szaporulatot termelnek és e termékek értékesítése vagy egyéb hasznosítása pl. őrzési feladat, lovagoltatás biztosítja a tartási költségek megtérülését. Ide tartoznak független attól, hogy meddig szolgálják a vállalkozási tevékenységet.

– **Beruházások**

Ebbe a csoportba tartoznak a **folyamatban lévő beruházási ráfordítások**, mint pl. új eszközök létesítése, beszerzése, meglévő tárgyi eszközök felújítása, átalakítása, élethosszának növelése stb.

– **Beruházásra adott előlegek**

Jellemzően azok a pénzügyi eszközök tartoznak ide, amelyek a jövőben megvalósuló beruházások érdekében a **termelőknek, kivitelezőknek** adott előlegeket jelentik.

– **Tárgyi eszközök értékhelyesbítése**

Az immateriális javak értékhelyesbítésénél leírtak szerint.

3.2.2.2. Tárgyi eszközök nagysága és struktúrája

Az előzőekben szóltunk arról, hogy a mezőgazdasági vállalkozások befektetett eszközei közül a tárgyi eszközöknek meghatározó szerepük van. A tárgyi eszközök nagysága értéke a vállalkozás típusától függően nagyon különböző lehet. Jellemző, hogy a saját előállítású szántóföldi takarmányra épülő állattenyésztésnek legnagyobb a tárgyi eszközigénye. Az extenzívebb gyepré alapozott juhtartás, vagy a szántóföldet döntően gabonatermesztéssel hasznosító növénytermesztési tevékenység igénye lényegesen szerényebb.

Az eszközszükséglet nagyságát jellemezhetjük 1 dolgozóra, 1 ha területre jutó értékkel. A mezőgazdasági termelésre főképp a föld jelentős értéke, de más tőkejavak nagysága miatt is

elmondható, hogy **egy dolgozóra átlagos** körülmények között **10-30 millió Ft befektetett eszközérték jut.**

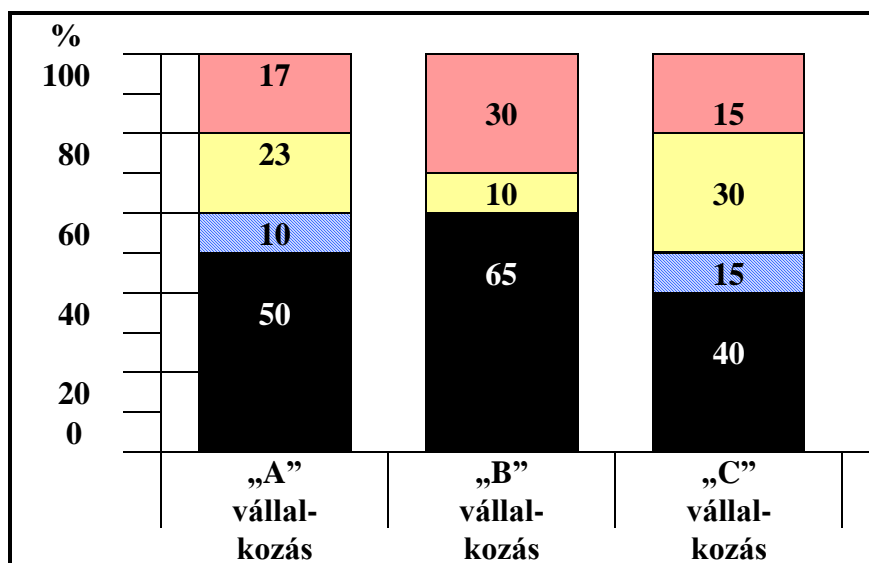
Az 1 hektárra jutó befektetett tárgyi eszközök értéke – föld nélkül – a termelés struktúrájától, színvonalától függően jelentősen változik. Átlagos körülmények között a **növénytermesztés befektetett tárgyi eszközigénye bruttó értéken számolva 200-300 eFt között változik.** Amennyiben az **állattenyésztés befektetett eszközszükségletét is figyelembe vesszük,** az előző értékek kétszeresére-háromszorosára növekedhetnek.

A bruttó érték természetesen az eszközök elhasználódottságának mértékétől függően jelentősen kisebb nettó eszközértéket tükröznek. Dinamikusan működő vállalkozásoknál a **bruttó értéknek 50-70%-át teszi ki a nettó érték.** Sajnos, napjainkban az elmúlt évek kedvezőtlen gazdasági helyzete miatt a mezőgazdasági vállalkozásoknál az eszközök szerény mértékű pótlása, fejlesztése miatt a nettó érték a bruttó értéknek csak 15-20%-a.

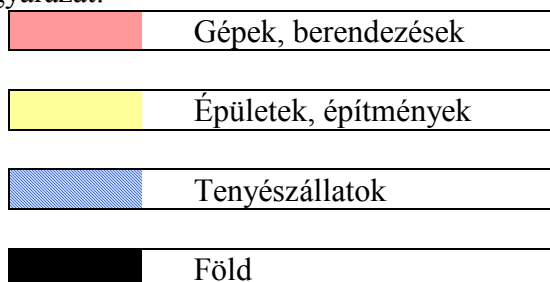
A **befektetett eszközök** nagyságán túlmenően a vállalkozás jellegétől függően e tőkerész belső **struktúrája is eltérő,** így a bemutatott 3. ábra 3 tőkestruktúrája közül az „A” változat a mai vállalkozások általános tőkestruktúráját jelöli, míg a „B” változat elsősorban növénytermesztéssel foglalkozó vállalkozásra jellemző, a „C” változat pedig a jelentős épület-, tenyészállat igénnyel összhangban a növénytermesztés mellett főleg az állattenyésztési tevékenységgel foglalkozó vállalkozásokra jellemző.

3. ábra

Tárgyi eszközök struktúrája különféle típusú vállalkozásokban

Jelmagyarázat:

3.2.2.3. Tárgyi eszközök éves költségei

A tárgyi eszközök éves költségei egyrészt az idővel és használattal összefüggő **értékcsökkenési** költséget, másrészt az eszközök állagát, termelő képességét fenntartó **javítás, karbantartás** költségét foglalják magukba. A következőkben ezek gazdasági kérdéseit taglaljuk.

3.2.2.3.1. Az amortizációs (értékcsökkenési leírási) rendszer

A **tárgyi eszközök** – valamint itt tárgyalva, az immateriális javak – értéke a **fizikai kopás és a műszaki avulás** (erkölcsi kopás) miatt folyamatosan csökken, az eszközök értéke fokozatosan átkerül az előállított termékek, szolgáltatások értékébe. A folyamat **pénzügyi elszámolása az értékcsökkenési – amortizációs – rendszer keretében valósul meg.**

Az **amortizáció elszámolási rendszere, illetve az értékcsökkenési leírás a befektetett tárgyi eszközöket és az immateriális javakat jellemzi. Az amortizációs rendszer az egyszeri tőkebefektetés folyamatos költségként való elszámolását, valamint megtérülését biztosítja.** Az amortizáció, vagy értékcsökkenési leírás rendszere a tárgyi eszközök elhasználódásával összhangban, **egyrészt a termelés költségét növeli, másrészt az így elszámolt tőkerész szabaddá, ismét felhasználhatóvá válik. Megteremtődhet annak a lehetősége, hogy újra eredeti céljának megfelelően pótolja** az eszközt, a vállalkozó vagy azt egyéb célra, pl. más tevékenység fejlesztésére, a termelés bővítésére **fordítsák az elszámolt összeget.** Amennyiben a beruházás hitelből történt, akkor felhasználható a hitel törlesztésére is.

Az **amortizáció rendszerének** e két alapfunkciója mellett **fontos szerepe van a műszaki fejlesztés megvalósításában** is. Jellemző, hogy az új beszerzések forrását tekintve az értékcsökkenés címén akkumulált összegből finanszírozzák a beruházások 70-90%-át. Mint adóalap az állami bevételeket is befolyásolja, hatással van a piaci egyensúlyra, befolyásolja a vásárlóerő nagyságát, és a beruházási javak árát.

Az **amortizációs rendszer** helyes kialakítása tulajdonképpen **két folyamat, az egyszeri tőkebefektetés részletekben történő – a törlesztés és ezzel összefüggően a költség – elszámolását, valamint a pótlás időbeli összekapcsolását jelenti.**

A befektetett eszközök fizikai és erkölcsi avulás következtében végbemenő **értékvesztését** (tőkeelhasználódását) **értékcsökkenési leírásként kell meghatározni és elszámolni.** Egy-egy eszköz elhasználódásának valódi mértékét nagyon nehéz meghatározni. Ez az idő – pl. egy gép **fizikai kopása** – esetében nemcsak az előállítás technikai színvonalától, hanem az időbeni használat mértékétől, körülményétől, használójától stb. is függ. Az **erkölcsi kopás** akkor következik be, amikor az eszköz műszakilag avulttá válik, mivel tőle korszerűbb, gazdaságosabban termelő újabb eszközt alkottak, ezért a régi eszközt ki kell vonni a termelésből, mivel az már nem versenyképes. Általában jellemző, hogy az erkölcsi kopása az eszközöknek gyorsabban következik be, mint azok fizikai elhasználódása.

A tőkefogyasztás-elhasználódás pontos mértékét szinte lehetetlen meghatározni, így a valódi elszámolás határfoka különböző lehet. Az elhasználódás megközelítően pontos elszámolására a használattal összefüggésben **különböző amortizációs rendszereket – értékcsökkenési leírási módokat – használhatunk.**

A sokféle leírási mód áttekintésekor mindenképp **meg kell különböztetnünk az időarányos és teljesítményarányos amortizációs elszámolási rendszert.** Az előbbi szerint egy adott eszköz használatát években fejezik ki, s ezek arányában határozzák meg az értékcsökkenés mértékét, míg a második esetben az életteljesítményt, pl. az összes üzemórát veszik alapul az értékcsökkenés elszámolásánál, és így az értékcsökkenés éves értéke a használat mértékétől, az üzemórák számától függ. **Időarányos elszámolás esetén az értékcsökkenés a használat idejének függvényében van meghatározva, értéke egy évre vonatkozóan állandó, s az eszköz, pl. gép éves kihasználásától függően az egységnyi teljesítményre vonatkoztatva változó.** **Teljesítményarányos elszámolás esetén az egységnyi teljesítményre jutó értékcsökkenési leírás összege mindig azonos, de az egy évre jutó értéke az eszköz kihasználásától függően változik (12. táblázat).**

Az időarányos amortizációs leírási rendszernek többféle formája van. Így ismertek a lineáris, degresszív és progresszív amortizációs leírási módok.

A lineáris amortizációs leírási eljárás alkalmazása esetén az eszközök leírandó értékéből és az eszközök használati idejéből kiindulva határozzák meg az értékcsökkenés éves összegét. E leírási mód esetén **a használat minden egyes évében azonos összeg vagy mértékű értékcsökkenés kerül elszámolásra,** vagyis az eszközöknek azonos nagyságú értéke térül meg (11. táblázat). A leírás mértékét a leírási kulcs százalékos formában fejezi ki, amely lineáris leírás alkalmazása esetén állandó. Az elszámolás alapja jellemzően az eszköz bruttó értéke, de lehetséges a maradvány értékkel csökkentett bruttó érték is.

11. táblázat

Értékcsökkenés meghatározása lineáris módszerrel

<p>Értékcsökkenési kulcs (%/év) = $\frac{100 (\%)}{\text{élettartam (év)}}$</p> <p>Pl. adott erőgép esetén = $\frac{100\%}{7 \text{ év}} \cong 14,3\%/év$</p> <p>Az értékcsökkenési kulcs (%/év) és az eszköz bruttó értéke alapján meghatározhatjuk az értékcsökkenés évi összegét.</p> <p>Értékcsökkenés évi összege = $\frac{\text{Eszköz bruttó értéke} \cdot \text{leírás kulcs \% / év}}{100}$</p> <p>Pl. adott erőgép esetén = $\frac{1\,000\,000 \cdot 14,3}{100} \cong 142\,860 \text{ Ft/év}$</p>
--

A táblázat szerint a lineáris értékcsökkenési leírás számításakor – figyelemmel az eszközhasználat idejére – először meghatározzuk az értékcsökkenési leírás évi %-át, ami a példa esetében 7 éves használat során 14,3%/év.

Az amortizálandó, vagy leírandó összeget úgy kapjuk meg, ha az eszköz bekerülési költségéből (bruttó értékéből) levonjuk az eszközmaradvány selejt értékét.

A példa szerint a lineáris leírás évi összegét úgy kapjuk meg egy 1 050 000 Ft értékű gép esetében – figyelembe véve az 50 000 Ft selejtértéket – az értékcsökkenésként elszámolható

bruttó értéket szorozzuk az éves értékcsökkenési kulcs/100, s akkor az 1 év alatt elszámolható értékcsökkenés 142 860 Ft lesz.

A **lineáris amortizációs leírási rendszer nagyon egyszerű**, könnyen kezelhető, nyilvántartható, áttekinthető és tervezhető módszer. A mai gyakorlatban a **legelterjedtebb, majdnem egyeduralgató leírási mód**. Hátrányként említhető meg az a tény, hogy évi állandó összege **nincs tekintettel az eszközök valós időbeni kihasználására**. Egy-egy év kiugró mértékű eszközkivétel nem teszi reálissá az adott év egységnyi teljesítményére jutó amortizációs költséget. Másrészt az új gépek használatuk kezdeti időszakában nem igényelnek jelentősebb javításokat, s így költségeik lényegesen szerényebbek lesznek, mint a gép tervezett élettartamának második időszakában, amikor az azonos értékű amortizációhoz jelentős javítási költségek kapcsolódnak. **Az eszköz élettartamának második időszakában jelentkező nagyobb költségek kedvezőtlenül befolyásolják a gazdálkodás költségeinek alakulását**, ezért a vállalkozókat arra ösztönzi, hogy adott technológiájukat újjal cseréljék fel, korszerűbb eszközöket alkalmazzanak, s így csökkentsék a termelés költségeit. Ugyanakkor a még le nem amortizált eszközök termelésből történő kivonásával az adott év költségeit aránytalanul megnövelik.

A **degresszív amortizációs leírási módszer** alkalmazása azt jelenti, hogy az eszközök használatának **kezdeti időszakában nagyobb értéket számolnak el** – gyorsítják az elszámolást –, s a **használat idejének előrehaladtával az értékcsökkenés összege egyre kevesebb lesz**.

A degresszív leírásnak **többféle lehetősége ismert**. A legegyszerűbb degresszív leírási mód az, amikor az eszközök használatának alaptulajdonságaira jellemzően **csökkenő értékcsökkenési kulcsokat alkalmaznak**. A degresszív leírás másik módja, amikor az eszközök **nettó értéke** (bruttó érték - amortizáció = nettó érték) **az alapja az elszámolásnak**. Azonos amortizációs kulcs alkalmazásával a csökkenő nettó érték alapján számolva, az amortizáció évi összege az idő előrehaladtával egyre kisebb lesz.

Az **„évek összegzése módszer”** alkalmazása szintén degresszív leírási mód. Az egyes évek amortizációs kulcsának nagyságát az eszközök hátralevő használati idejének és az állóeszköz élettartamából adódó évek összegének $(1+2+\dots+n)$ hányadosa határozza meg.

A 12. táblázatban egy gép esetében 3 amortizációs elszámolási formát mutatunk be. A táblázat szerint az amortizálandó érték – elszámolandó értékcsökkenés – 1 000 000 Ft. 7 évig használjuk a gépet, teljesítménye évenként változó, összesen 6600 üzemóra. A táblázatból kitűnik, hogy az egyenletes – lineáris – elszámolással szemben a degresszív és a teljesítményarányos leírás értéke változó.

Tárgyi eszköz – gép értékcsökkenése

Használat ideje, teljesítménye		Értékcsökkenési leírási forma		
Használati év	Évi teljesítmény üő/év	Időarányos		Teljesítményarányos leírás
		Lineáris leírás	Degresszív (évek összegzése alapján)	
1	1 000	142 857	250 000	151 520
2	1 200	142 857	214 280	181 820
3	1 100	142 857	178 570	166 670
4	900	142 857	142 860	136 360
5	900	142 857	107 140	136 360
6	800	142 857	71 430	121 210
7	700	142 858	35 720	106 060
*28	6 600	1 000 000	1 000 000	1 000 000

* összesen

Számításuk:

Degresszív leírás (évek összegzése alapján):

Évek összege: $7 + 6 + 5 + 4 + 3 + 2 + 1 = 28$

$1\,000\,000 : 28 \approx 35\,720$ Ft/egység

Teljesítményarányos leírás: 6 600 üő.

$1\,000\,000 : 6\,600 \approx 151,52$ Ft/üő.

A táblázat alapján megállapítható, hogy degresszív leírás esetén az első évben 250 ezer Ft ($35\,720 \times 7$), míg a 7. évben csak 35 720 Ft az értékcsökkenés értéke. A teljesítményarányos elszámolásnál a gép éves használatának függvényében változik az értékcsökkenés éves összege.

A **degresszív amortizációs leírási módszer mindegyik változatára jellemző**, hogy a befektetett **tőke megtérülése az eszköz használatának első felére koncentrálódik**. A nagyobb érték ugyan kezdetben növeli a költségeket, de hamarabb jut vissza a tőkének ez a része a tulajdonoshoz, ami után már nem adózik. Ez különösen jól illeszkedik a vállalkozás céljához. Ha a gazdaságpolitika a termelés gyorsütemű növekedését és az újabb technika gyors elterjedését tűzi ki célul, úgy ez jó állami szabályozó is lehet. Az új technika, technológia nagyobb extraprofitot biztosíthat, ami lehetővé teszi a nagyobb amortizáció elszámolását, illetve a termelés előrehaladtával a csökkenő amortizációs költségek, és növekvő javítási költségek a termékek önköltségének csökkenését, de legalábbis szinten tartását teszik lehetővé. Összességében a degresszív leírási módszer a **műszaki fejlesztés egyik ösztönzője lehet**.

A **progresszív amortizációs leírási mód** alkalmazása esetén – mely lassítja az elszámolást – kezdetben kisebb, majd az **idő előrehaladtával időről-időre egyre nagyobb az értékcsökkenés mértéke**. Az eszközök korának növekedésével az amortizáció növekedése nem lehet jellemző módszere a leírás gyakorlatának, mivel az esetek döntő részében az eszközök évenként jelentkező javítás-, karbantartási költsége az idő előrehaladtával egyre

nagyobb lesz. Ezért **nem indokolt az értékcsökkenést progresszív módszer segítségével elszámolni.**

Néhány esetben azonban pl. gyümölcs, szőlő kultúráknál, ahol a termelés hozamai az első években szerényebbek, vagy egy új termék előállításának kezdetén, amikor nagyobbak a termelés egyéb költségei, indokolt lehet az amortizációs költségnek kezdetben szerényebb, majd növekvő mértékű megállapítása.

Végül meg kívánjuk jegyezni, hogy a technika, technológia gyors fejlődése során **előfordulhat**, hogy az **eszközök erkölcsi elhasználódása** is bekövetkezik. Ez **akkor áll elő – az előzőekben bemutatottak szerint –, ha az újabban alkalmazott eszköz, gép költségei kedvezőbbek a meglévő eszközhöz képest.** A vállalkozások érdeke a régi, még el nem használódott, illetve amortizálódott gép kivonása a termelésből. Természetesen, az ilyen döntések esetében mérlegelni kell annak veszteségét, hogy milyen mértékű a még el nem számolt értékcsökkenési leírás, kompenzálja-e ezt az alkalmazott új eszköz, eljárás többlet jövedelme.

Az értékcsökkenés elszámolása jelentősen befolyásolja a műszaki-technikai fejlődést. A **lineáris amortizációs leírási rendszert** elsősorban **ott indokolt alkalmazni**, ahol az eszközök technikai avultsága, **erkölcsi kopása kis mértékű**, pl. épületeknél, illetve telkesítéseknél. A társadalom mai fejlettségének időszakában, **ahol** az eszközök és gépek **technikailag gyorsan fejlődnek**, a régi technika hamar elavul, ott a termelés fejlesztésének fokozása **megköveteli az eszközök gyorsabb leírását**, ezért indokolt a termelésbe vett eszközöket használatuk kezdeti időszakában leírni. Ez azt jelenti ugyan, hogy a termelési költségek a jövedelem rovására nőnek – így az állam jövedelme az adókból kisebb lesz –, de ez összességében a termelés növekedését eredményezi. Amennyiben a régi eszközök értékének nagyobb része a használat kezdeti időszakában leíródik, a használat időszakának második részében fennmaradó kisebb amortizációs költségek a vállalkozót arra ösztönzik, hogy a gazdaságilag elavult eszközöket kicserélje, és újabb, műszakilag értékesebb, korszerű eszközöket állítson a termelésbe. Összességében a **degresszív leírási forma alkalmazásával gyorsítható a műszaki fejlesztés**, míg más esetben adott technika kisebb-nagyobb mértékben konzerválódhat a termelésben.

3.2.2.3.2. Az értékcsökkenés költségalkító szerepe és jövedelemelosztást befolyásoló funkciója

Az amortizáció, mint közgazdasági kategória felveti az értékcsökkenés tárgyának és tartalmának meghatározását. Amortizációra akkor van feltétlenül szükség, ha olyan nagy értékű eszközököltséget kellene egyszerre, egy alkalommal elszámolni, amely a termelés költségét irreálissá tenné. Ezért minden olyan eszköz, amely több éven át történő hasznosítást tesz lehetővé, amortizálásra kerülhet. Ez a sajátos időbeli elhatárolódás az egy éven belül elhasználódó eszközöket, készleteket kivonja az amortizáció köréből.

Az előzőekben tárgyaltak szerint a vállalkozást egy éven túl szolgáló eszközöket tárgyi eszközökké kell minősíteni, s utánuk értékcsökkenést kell elszámolni. A tárgyi eszközök beszerzési, illetve előállítási költségét fel kell osztani azokra az évekre, amelyekben az eszközt használni fogják. Ettől a vállalkozó eltérhet, de pl. **az előírásnál nagyobb értékcsökkenési kulcs használata esetén a nagyobb értéket nem számolhatja el költségként, hanem az adózott eredmény terhére mutathatja ki.**

A **kis értékű**, jelenleg 50 000 Ft értékhatár alatti **tárgyi eszközök** a vállalkozó döntésétől függően a **használatbavételkor** értékcsökkenési leírásként **egy összegben elszámolhatók**.

Az **értékcsökkenésként elszámolt összeg szempontjából** – az előzőekben leírtaknak megfelelően – az **eszközöknek két csoportját kell megkülönböztetni:**

- a **vásárolt tárgyi eszközöket**, amelyek értékébe beszámítható az eszköz beszerzési árán kívül, az üzembe helyezésig felmerülő összes költség, magába foglalva a hitelből vett eszköz üzembeállításáig fizetett kamatot és biztosítási költséget is,
- **saját előállítású tárgyi eszközöknél** az esetek jó részében nem határozható meg objektíven az eszköz piaci értéke, ezért a számviteli törvény az **előállítási (közvetlen) költséget írja elő értékcsökkenésként elszámolható értéknek**. Így a saját előállítású és használatú eszközök létesítése (beruházása) révén nem lehet fedezeti összeget, illetve nyereséget termelni.

A tárgyi eszközállomány értékének előbb említett növekedésén – beszerzésen, saját előállításon – túl még **további értéknövekedéssel is számolhatunk**. Így:

- a **meglévő tárgyi eszközök termelőképességének, terjedelmének bővítésével**, rendeltetésük megváltoztatásával növelhető az eszközök értéke. Ezek elvégzése után az eszközök megnövelt értéke alapján kell értékcsökkenésüket meghatározni és évente elszámolni,
- **nagyjavítás, felújítás** – melyet nem tekintünk beruházásnak – a tárgyi eszközök eredeti állagának **több évre ható helyreállítását jelenti**, mely szintén növeli az eszközök értékét. Ezt az értéknövekedést a használati idő függvényében, mint **amortizációs költséget kell elszámolni**.

A vállalkozó mérlegelheti azt, hogy a 0-ra leírt eszközeit meddig tartsa még a termelésben. A döntést elméletileg úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a **régi eszközt mindaddig érdemes a termelésben tartani, amíg annak egy évre jutó javítási költsége kisebb, mint az új gép egy évre jutó amortizációs és javítási költsége**. A döntésnél nemcsak az új eszköz árát és a régi eszköz felújítási költségeit kell egybevetni, hanem azzal is számolni kell, hogy esetleg a felújított eszköz éves költségei között elszámolandó karbantartás, kisjavítás költségei nagyobbak lehetnek az új eszköz ilyen jellegű költségeinél. Különösen gépi eszközöknél merülhet fel ilyen irányú mérlegelés szükségessége. A kutatóintézeti és gyakorlati tapasztalatok azt igazolják, hogy a mezőgazdaságban az egyik legfontosabb eszközcsoport, a **gépek**, gépi berendezések túlhasználata, illetve **felújítása egy-két alkalommal még gazdaságos**. A felújított használt gép összes éves költségei kedvezőbben alakulnak, mint az új gépek költségei.

Mezőgazdaságunkban a jelenlegi gyakorlat az, hogy a gépek indokolt felújítását elvégzik, sőt azon túl is felújítják így az **optimális használati időn túl is használják a gépeket**. E **tevékenységet főként a vállalkozók tőkeszegénysége**, az új eszközök beszerzésének fedezethiánya **motiválja**, amit elsősorban a mezőgazdasági vállalkozások alacsony jövedelemtermelő képessége és az infláció befolyásol.

Sajnos, inflációs viszonyok között, amikor **az értékcsökkenés mértéke nem követi az inflációt**, az állami szabályozás gyakorlata oda vezet, hogy az amortizáció értéke az idő

előrehaladtával nem fedezi sem a szükséges tőkekivonás mértékét, sem a termelés költségeinek megfelelő növelését. Eredményeként a már korábban felhalmozott tőke valós értéke csökken, továbbá - ha az értékcsökkenés értéke kisebb lesz, s **a nyereség ennek megfelelően nagyobb - a vállalkozó olyan nyereség után is fizet ismételten adót, ami a korábban már adózott nyereségből származik.**

Ennek a hiányosságnak kiküszöbölése úgy oldható meg, ha az eszközöket az infláció arányának megfelelően időről-időre felértékelik, s ennek megfelelően növelik az amortizáció értékét. Így a nyereség a valóságos helyzetet tükrözi és nem tartalmaz amortizációs elemeket.

Az elszámolás rendszerét az állam szabályozza. Sajnos, az előbb említett gyakorlattal az állami szervek elég ritkán élnek, s csak alkalmanként utólag végeznek korrekciókat. A jelenlegi gazdasági helyzetünkben, amikor az infláció mértéke jelentősnek mondható, ennek a problémának a megoldása sokkal fontosabb kérdés, mint azon országokban, ahol az infláció csak évi 1-3%-ot ér el.

Az értékcsökkenés, mint költségtényező, a termelés befektetett tárgyi eszköz igényességétől függően eltérő. A mai gyakorlat szerint az összes **termelési költségnek 3-15%-át teszi ki.** Az elszámolható amortizáció az előzőekben elmondottakkal összhangban általában a valós helyzethez képest szerényebb, kisebb. Aránya különösen az állattenyésztés költségei között jelentősebb.

Az értékcsökkenési költség nagysága **egységnyi termékre vonatkoztatva, nagyban függ a termelőkapacitás kihasználásától, és a termelésben résztvevő emberek, eszközök, állatok produktivitásától.** A 13. táblázatban egy tehenészeti telep értékcsökkenési költségeinek alakulását mutatjuk be, a telep változó kihasználása és a termelés változó színvonala mellett.

13. táblázat

Értékcsökkenés és az eszközkivhasználás összefüggése

Me.: Ft/l

500 férőhelyes tehenészeti telep évi értékcsökkenése = 16 millió Ft		
Megnevezés	100%	50%
	kihasználás esetén	
1 tehénre jutó értékcsökkenés, Ft/év	32 000	64 000
1 l tejjre jutó értékcsökkenés, Ft		
4 000 l tej/tehen/év esetén	8,00	16,00
7 000 l tej/tehen/év esetén	4,57	9,14

A táblázat értékelése alapján kitűnik, hogy a kihasználástól és a tehének termelőkéességétől függően az 1 l tejjre jutó amortizáció a legjobb és a legrosszabb változat között, közel 12 Ft különbséget mutat. Ez esetenként a jövedelem nagyságának 20-90%-os változását eredményezheti.

Az értékcsökkenési költségek tehát az eszközök kihasználásának, a termelés színvonalának függvényében jelentősen eltérhetnek. Úgy az állattenyésztésre, mint a növénytermesztésre vonatkozóan elmondhatjuk, hogy az **amortizáció, mint állandó költség – egységnyi termékre vonatkozóan – nagyban változik.** Azonos állandó költség megosztása esetén nem mindegy, hogy pl. egy állattal hány liter tejet, hány kilogramm húst, vagy a növénytermesztés esetében egy hektár területen hány kg búzát, napraforgót stb. termelünk.

Az amortizációs rendszernek adópolitikai funkciója is van, ami abban nyilvánul meg, hogy az amortizáció a jövedelemmel szemben áll. Minél nagyobb az amortizáció az eszköz értékéhez képest, a vállalkozó annál hamarabb és nagyobb arányban tudja tőkét – amiért már korábban adózott – adómentesen visszanyerni, és újra befektetni. Az elszámolható amortizáció a jövedelmet, illetve adóalapot csökkentő tényező, így az amortizáció mértéke nagyban befolyásolja az állami adóbevételeket, ezért **minden országban törvény szabályozza az amortizáció elszámolásának rendjét, idejét, éveit**. Egyértelmű, hogy hosszútávon **minden ország érdeke az, hogy adópolitikájával növelje a pótlólagos befektetések mértékét, ezért lehetővé teszi az elhasználódás mértékétől gyorsabb leírást**. Így hazánkban is az elhasználódás valós mértékétől gyorsabb az értékcsökkenési leírás, a gépek, berendezések esetében ez 4-8 év, de az épületek, építmények amortizációs periódusa sem több 15-25 évnél. Ugyanakkor ez esetben is jellemző – hazánkban is – a lineáris leírási forma, és csak saját célra készített kalkulációk esetében adódik lehetőség a vállalat számára az értékcsökkenés degresszív leírására, illetve költségként történő elszámolására. A fennálló szabályok szerint ilyenkor csak a nyereség terhére engedik meg a lineáris elszámolás értékét meghaladó amortizáció elszámolását.

3.2.2.3.3. A befektetett tárgyi eszközök termelőképességének biztosítása, fenntartása

A vállalat tárgyi eszközeivel kapcsolatban fontos feladat a használatuk ideje alatti termelőképességük fenntartása.

A tárgyi eszközök rendeltetésszerű használata során, hogy azok biztonsággal működjenek, ráfordításokat kell eszközölni. Az üzemeltetés biztonsága és költségeinek vizsgálata alapozza meg adott eszközök hatékony működését. **A tárgyi eszközök folyamatos termelőképességének fenntartásából, karbantartásából és a kisebb javításokból származó költségeket fenntartási költségeknek nevezzük**. Ezeknek a költségeknek az elszámolása – a nagyjavítás, felújítás költségeivel szemben, amelyeket amortizációként számolunk el – **a termelés folyó évi költségei között, felmerülésükkel összhangban folyamatosan történik**.

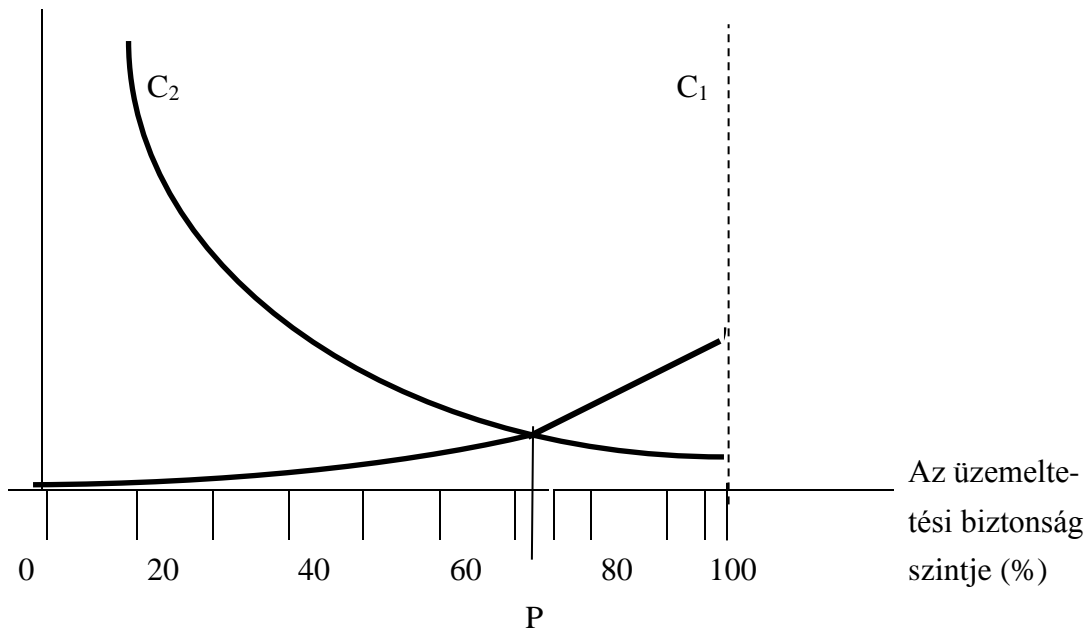
A tárgyi eszközök fenntartási költségeinek **jellemzői**:

- Ezeknek a költségeknek a **célja** – az előbb említettek szerint – a vállalati **termelés biztonságának megteremtése**. A **termelés biztonságának növelése együtt jár a költségeknek a növelésével**, pl. a gyakoribb karbantartás, egyes alkatrészek gyakoribb cseréje, vagy nagyobb karbantartói létszám alkalmazása, költségnövelő tényezők. Ezeket szembe kell állítani a nagyobb üzembiztonság előnyeivel, pl. az üzemzavarok elmaradásának hatásával.
- A fenntartás biztosítása – különösen korszerű technikák alkalmazásánál – nagy létszámú, és **jól felkészült szakembereket igényel**. A zavartalan **üzembiztonság, a javítási munkák pedig bizonyos eszköz- és anyagkészletet igényelnek**. Akár a munkaeszközök, akár a készletek nagyságát kívánjuk kimutatni, azt alapvetően az eszközállomány műszaki paramétereiből kell kiindulni, amihez még kapcsolódik a beszerzés gyorsasága és a szállítási készség. Ezeknek helyes mérlegelése szintén az üzembiztonságra hat, de jelentős költségtényező is. Túlméretezett készletek a raktárban elfeksznek, pénzeszközöket feleslegesen kötnek le.

A költségek alakulását és az üzemeltetési biztonság változásának problémáját jól tükrözi a 4. ábrában bemutatott összefüggés.

4. ábra

Fenntartási költségek és az üzemeltetés biztonságának összefüggése

C_1 = Az üzemeltetés biztonságának növeléséből származó költség.
(100%-os biztonság elérhetetlen.)

C_2 = A működési zavarokból adódó költség.

P = Az üzemeltetés azon szintje, amelynek fenntartása minimális költséggel jár.

Az ábrából kitűnik, hogy a két tényező harmonizálása fontos szempont. Kellő összhangjuk megteremtése az összes költség optimalizálását jelenti. Jellemző a két tényező görbéjének alakulására, hogy **az üzemeltetés biztonságának növelése a fenntartási költségek (C_1) fokozottabb, progresszívebb növelésével jár.**

Egy idő után felvetődik a kérdés, hogy **a javítás, a karbantartás folytatása, vagy inkább az adott eszköz cseréje indokolt-e.** Ez esetben az eszközök egyidejű létesítési- és folyó költségeinek minimalizálásáról van szó.

A beszerzés, valamint az üzemeltetés költségeinek viszonyítása adja meg a választ. Tipikus esetei a következők:

- Mindkét költség időben változatlan, vagy mindkét költség időben egyformán lineárisan nő. Az eszközbeszerzés és javítási állag fenntartás folyamatos feladat. Minden beszerzés, pótlás, javítás az eszközgazdálkodásban a kitűzött feladattal összhangban történik.
- Abban az esetben, ha az új beszerzés ára exponenciálisan, a fenntartás költsége lineárisan nő, az eszköz minél hosszabb idejű üzemeltetése az előnyös. Hasonló hatású az infláció, amikor bekövetkezik az amortizáció értékvesztése.

- **Legjellemzőbb az a gyakorlat, hogy úgy az új eszköz ára, mint az üzemeltetés költsége exponenciálisan nő.** Amennyiben az exponenciális növekedés mértéke nem egyforma, úgy annak irányában tolódik el előnyösen, ahol kisebb a növekedés. Jellemzően a két exponenciális függvény együttes minimumhelye határozza meg a cserét.

Mindhárom esetben **meghatározható az eszközök árának és javítási költségeinek függvényében az eszközcsere ideális ideje.** Mindezekhez a gyakorlat oldaláról közelítve megjegyzendő, hogy a **különösen tőkeszegény körülmények** – ami jelenlegi gazdasági helyzetünkre is jellemző –, továbbá az eszközök beszerzésének a vállalkozó számára kedvezőtlen helyzete – pl. a magas kamatterhek – **elodázzák az új eszközök beszerzését.**

Természetesen az előbb elmondottak nemcsak a folyó javítás és az új eszközök beszerzésének döntését alapozhatják meg, hanem a használt eszköz nagyjavításának és a folyójavítás költségeinek egybevetésére is alkalmas a módszer.

3.2.3. Befektetett pénzügyi eszközök

A mezőgazdasági vállalkozók körében ez az eszközcsoport kevésbé elterjedt, s a befektetett eszközök között még elég **széles arányt képvisel**, ugyanakkor megállapítható, hogy a jövőben jelentősége növekedni fog.

A befektetett pénzügyi eszközök között azokat az eszközöket kell kimutatni, amelyeket a vállalkozó egy évnél hosszabb időtartamra fektet be más vállalkozónál, hogy ott tartós jövedelemre (osztalékra, illetve kamatra) tegyen szert, vagy befolyásolási, irányítási, ellenőrzési lehetőséget érjen el. A befektetett pénzügyi eszközök sajátossága, hogy vállalkozáson kívül termelnek a vállalkozás számára hasznot. Ugyanakkor azokat a pénzügyi eszközöket, amelyeket egy évnél rövidebb ideig tartanak meg, a forgóeszközök között kell nyilvántartani.

Csoportosításuk:

- **Részesedések** között kell kimutatni azokat a pénzügyi befektetéseket, amelyeket azért vásárolt a vállalkozó, hogy a tartós befektetés után osztalékot kapjon, és/vagy azokat később nagyobb áron értékesítse, vagy a vállalkozásban befolyásolási, ellenőrzési, irányítási lehetőségre tegyen szert. Ilyenek: a részvény, korlátolt felelősségű társaságnál az üzletrész, a vagyoni betét, szövetkezeti részjegy.
- **Értékpapírok** között azokat a pénzügyi befektetéseket kell kimutatni – a részesedések között kimutatott részvényeken túl –, amelyek 1 évet meghaladóan szolgálják a vállalkozó elképzeléseit. Célja az, hogy a befektetés után kamatot kapjon, vagy más módon érvényesítse hosszú távú érdekeit a vállalkozó. Itt mutatják ki a különböző állampapírokat, kötvényeket, záloglevelet, közzraktárjegyet, árujegyet stb.
- **Adott kölcsönök** közé soroljuk az egy éven túl kölcsön adott pénzeszközöket. Szerződés szerint ezek után kamatjövedelemhez jut a tulajdonos, vagy egyéb kapcsolatokat biztosít a kölcsönnel. A kölcsönadónak nagyon fontos meggyőződni az adott kölcsön megfelelő elhelyezéséről, ami a kamatok és a tőke időben való visszafizetési feltételeinek mérlegelését is jelenti.

- **Hosszú lejáratú bankbetétek.** A gazdálkodás során tartósan képződött szabad pénzeszközöket a vállalkozó bankba is elhelyezheti. Hasonló az eljárás a kölcsönnél elmondottakhoz. Általában a bankokban hosszú időre elhelyezett pénz – az állampapírokat is beleértve – kamata kisebb, mintha ezt másutt, más formában helyezik el, de biztonságosabb elhelyezési lehetőséget jelent, mert más befektetésekkel szemben kisebb a kockázata.

A befektetett pénzügyi eszközöket **mindig a vételi áron kell nyilvántartani.** Rendkívüli esetben, **ha értékvesztésük az egy évet meghaladta, pl.** a gazdasági társaságokban levő tulajdoni rész, vagy különféle értékpapírok értéke csökkent, **úgy a mérlegben értéküket olyan mértékben kell csökkenteni, hogy ez a piaci értéknek megfelelően szerepeljen.** Ugyanakkor fordított esetben **értéknövekedésüket nem lehet elszámolni,** az csak értékesítéskor, továbbadáskor vehető figyelembe.

3.3. Befektetett eszközök létesítése – beruházás

A vállalatok a rendelkezésre álló szabad pénzügyi kapacitásukat, azok hatékony hasznosítását megcélözva

- **befektetett tárgyi eszközök létesítésére,**
- **készletek növelésére, vagy**
- **értékpapír vásárlásra fordítják.**

Az, hogy ezek közül melyiket választják, elsősorban a gazdálkodás rövidebb-hosszabb távú céljaival és természetesen az egyes befektetések hatékonyságával van összefüggésben.

A befektetések hosszabb időtávra történnek, s azok tárgyi eszközök, immateriális javak létesítésére vagy vásárlására terjednek ki. Ezeket vállalati beruházásoknak nevezzük. Nem tekinthető beruházásnak a meglévő eszközök felújítása. Az előzőekre jellemzőek, hogy nagyobb az időbeli távolság a befektetések és a várható hozadék, vagyis a megtérülés időpontja között.

Általában a befektetett tárgyi eszközök létesítésének megvalósítása maga után vonja bizonyos forgóeszközök többlet igényét is. **A készletek növekedését tágabb értelemben készlet beruházásoknak nevezhetjük,** de a szakirodalom **ezt a fogalmat kevésbé használja. Inkább a tárgyi eszközök beruházásakor megjelenő többlet forgóeszköz szükségletéről beszélnek.**

A vállalati **beruházások céljukat tekintve lehetnek**

- **az elhasznált eszközök pótlását,**
- **a termelés bővítését, valamint**
- **a munkahelyek korszerűsítését célzó beruházások.**

A beruházásoknak ezen típusai külön-külön is előfordulhatnak, de nagyon sokszor **egyszerre két, vagy három célt is megvalósíthatnak.**

A **beruházás** az előzőek szerint **egyrészt pénzügyi befektetés**, amelynek lehetőségét a vállalat pénzügyi helyzete határozza meg, **másrészt műszaki, gazdasági tevékenység.** A beruházás magába foglalja:

- **a tervezést**, megkülönböztetve a műszaki és gazdasági tervezést,
- **a kivitelezést**, a beruházás bonyolítását, valamint
- **az üzembe helyezést** és az utólagos értékelést.

A következőkben csupán a tervezés néhány gazdasági kérdésével foglalkozunk.

3.3.1. A beruházások gazdasági tervezése, döntés megalapozása

A beruházások **hosszú időre határozzák meg a tevékenységek körét, méretét, hatékonyságát**, ezért **a velük kapcsolatos döntések stratégiai jellegűek.**

A beruházások **tervezésének kiemelkedő szerepe van a gazdálkodásban**, hiszen nagy érték hosszú időre történő befektetését kell megfelelő mérlegeléssel megalapozni. A különböző célú, típusú és nagyságú beruházásoknál más-más részletességű lehet a tervező munka mélysége és színvonala. A nagyobb beruházásokra **külön tanulmánytervet készítenek**, jórészt külső szakemberek közreműködésével. Ugyanakkor a terv készítésébe mindenkor be kell vonni a megrendelőt, a beruházás üzemeltetőjét is. Fontos beruházási kérdésekben véleményét meghatározónak kell tekinteni.

A **műszaki tervezés elsődleges célja, hogy technikai, műszaki paraméterek segítségével többféle megoldás rangsorolását végezze el.** A műszaki tervezés nemcsak az épületek, gépek stb. típusának összehasonlítására, megvalósítására, hanem – különösen új vállalkozás indításakor – a beszerzési, értékesítési piacok feltárására, a telephely kiválasztására, a munkaerő szükséglet tervezésére, ez utóbbi biztosítási lehetőségeire is kiterjed. **Erre épül a pénzügyi tervezés, mely – figyelemmel a vállalati erőforrásokra – a gazdasági kritériumoknak megfelelően értékeli, rangsorolja a már előzetesen, technikai paraméterekkel értékelt beruházásokat.**

A **pénzügyi terv** egyrészt a különböző megoldások beruházási költségeit, másrészt a **különböző gazdaságossági számításokat foglal magában**, annak eldöntésére, hogy a különböző kimunkált változatok közül a jövedelmezőségi, hatékonysági követelményeknek melyik megoldás felel meg a legjobban. A gazdasági számítások **segítségével lehet kiválasztani** – a vállalkozás adott körülményeire tekintettel – **a legkedvezőbb alternatívát.** A fejlesztés jövedelmezőségének végül is azt kell tükrözni, hogy **egységnyi ráfordítással milyen jövedelem érhető el.** A kimunkált azonos célú változatok ilyen jellegű mutatóinak egybevetése alapozza meg a beruházás megválasztásával – adott változat kiválasztásával – a vállalkozó helyes döntését.

Az időnek sajátos vonása van a beruházásoknál. A megvalósítás sokszor, pl. különféle ültetvényeknél, de az építési jellegű beruházásoknál is éveket vesz igénybe. Ezek az időszakok és azokon belül a költségek megjelenése eltérő lehet, ami a mezőgazdaságban

sokszor **biológiai folyamatokkal van összefüggésben**, aminek ideje nem korlátozható, **míg más esetben csak technikai, pénzügyi korlátai vannak a megvalósítás idejének**. Ez utóbbiakat a költségek csökkentése (pl. kamat, elmaradt haszon) érdekében indokolt szűkíteni.

A beruházás **megvalósításának költségein túl, az üzemeltetés költségei éveken, évtizedeken át az idő függvényében jelentkeznek**. Továbbá különösen a mezőgazdasági tevékenységre jellemző, hogy változó nagyságúak lehetnek. Mindezek mellett olyan tényezőknek is fontos szerepük van, amelyeket az **idő függvényében változó input-output árakkal vannak összefüggésben**.

A gazdasági számításokban ezek módszertani problémákat jelentenek, ezért a beruházások hatékonyságának megítélésénél többféleképpen gondolkodhatunk, kalkulálhatunk. A beruházás **hatékonysági számításokat két nagy csoportba soroljuk**, így megkülönböztetjük a **statikus**, valamint a **dinamikus számítási módszereket**.

A **statikus beruházás elemzési módszerekre** jellemző, hogy csak egy értékkel – a döntés időszakában érvényes adatokkal – számolnak. Azon túlmenően, hogy a beruházás megkezdése előtt **egy statikus helyzet alapján mérlegelünk**, arra is figyelemmel kell lennünk, hogy

- azonos beruházási célt szolgáló változatok azonos irányú és ütemű változásúak legyenek,
- az üzemeltetés körülményei, és a jövedelemképződés kiegyenlített legyen.

A **dinamikus beruházás elemzési módszerek alkalmazása esetén prognosztizált, időben változó adatokkal számolunk, amelyeket időpreferenciába helyezünk**. A beruházás, de különösen a működtetés költségeinek és a termelés harmonikus változásának összefüggésében értékük megállapításához prognosztizált adatokat használunk, amelyek a várható műszaki-gazdasági jellemzők változásának előrejelzésén nyugszanak.

A gyakorlatban nem mindig tisztán statikus, vagy dinamikus módszerekkel dolgoznak, hanem **sokszor egyes megoldásokat alkalmaznak**. A módszerek megválasztása mindig a döntés céljával van összefüggésben. Elsősorban szakmai mérlegelés alapján választhatók ki.

A számítások során általában **két időhorizontot kell megkülönböztetni**:

- a **beruházás megvalósításának időtartamát**. Ebben az időszakban az egyszeri ráfordítások révén jön létre a beruházási kapacitás.
- az **üzemeltetés időtartamát**, amely a beruházás üzembe helyezésével veszi kezdetét és az eszköz elhasználódásáig tart. Ekkor merülnek fel a folyamatos ráfordítások és képződnek az eredmények.

Általában minden beruházásra **jellemző az optimális üzemeltetési idő meghatározása**. Ezek gyakorlati tapasztalatok, valamint az állami szabályozások alapján vehetők figyelembe, hozzáteve azt, hogy ezek az időhorizontok egy-egy konkrét beruházás esetében lényegesen eltérnek. Jellemző, hogy pl. az állami szabályozások általában rövidebb használati idővel kalkulálnak, mint az a valóságban be fog következni. Ezt igazolják az eszközök túlhasználatával kapcsolatban elmondottak. A gépekre jellemzően pl. 20-30%-kal nagyobb használati idő lehet indokolt. Mivel nem ez a gyakorlat, a jobban elhasználódott eszközök a vállalati nyilvántartásban a valósághoz képest alulértékeltek.

Az **üzemeltetési időt befolyásolhatják**, meghosszabbíthatják még a **működési idő alatt eszközölt pótlólagos beruházások, felújítások**. Ezeknek amortizációs költségként történő elszámolása összhangban van a meghosszabbított használati idővel.

A **gazdaságossági számításoknál** az üzemeltetés időhorizontját általában a **beruházás még belátható, tervezhető teljes élettartamára indokolt számítani**. Ettől esetenként eltérően is számolhatunk akkor, ha a beruházás jellemzően részben, vagy egészen hitelből valósul meg, ugyanis e számításoknál a hitel teljes visszafizetésének időhorizontját vehetjük figyelembe.

3.3.1.1. Beruházás döntés megalapozása statikus számítási módszerekkel

Az előzőekben elmondottaknak megfelelően a **statikus számításoknál** egy időpontra vonatkoztatva vizsgáljuk meg a beruházás hatékonyságát. A számításoknál:

- a fejlesztési ráfordításokat egyszerre, egy időben felmerültnek tekintjük, „pontberuházással” számolunk,
- a beruházással a működési idő alatt elérhető eredmény évi átlagával számolunk,
- az üzemeltetés eredménye elméletileg időben nem korlátozott – végtelen.

A statikus számítási módszereknél e három tényezőnek a figyelembevételével a **következő mutatók számítása végezhető el:**

- **Fajlagos beruházási költség**

Az **egységnyi termelő kapacitás beruházási költségét** tükrözi, pl. az egy hektárra, egy termelő állatra-, egy férőhelyre jutó beruházási költséget mutatja. Kiszámításakor az összes beruházási költséget osztjuk az összes kapacitással. **Nem beruházási hatékonysági mutató, de segítségével jól érzékelhető az egyes beruházási változatok kapacitás egységére jutó költség.** Különösen tőkeszegény helyzetben sokszor fontos mutatója lehet a döntések megalapozásának.

- **Rentabilitási mutató**

A legegyszerűbb formában fejezi ki a beruházás hatékonyságát, a ráfordítás és az eredmény viszonyát.

$$E_{\text{év}} \% = EN_{\text{év}} / B \times 100$$

ahol $E_{\text{év}} \% =$ egységnyi ráfordításra jutó évi eredmény %
 $EN_{\text{év}} =$ évi eredmény átlagosan
 $B =$ beruházás értéke
pl.
 $EN_{\text{év}} = 300 \text{ eFt}$
 $B = 1\,500 \text{ eFt}$

$$E_{\text{év}} = 300 / 1\,500 \times 100 = 20\%$$

A **mutató a ráfordítás hatékonyságát fejezi ki**. A példa szerint a befektetett tőke 20% jövedelmezőséggel működik, vagyis a beruházásba fektetett 100 Ft tőke egy év alatt 20 Ft jövedelmet biztosít.

– **Megtérülési idő**

Kifejezi, hogy adott **beruházás az átlagos eredménytöbbletből hány év alatt térül meg**.

$$M_{\text{év}} = B / EN_{\text{év}}$$

ahol $M_{\text{év}}$ = megtérülési idő években

Az előző példa szerint: $1\,500 \text{ eFt} / 300 \text{ eFt} = 5 \text{ év}$
vagyis 5 év alatt térül meg a beruházás.

– **Beruházott pénzeszköz forgási sebessége**

A befektetett tőke **megtérülési gyakoriságát fejezi ki az üzemelési idő alatt**. Az üzemelési idő jellemzően az eszköz elhasználódásának, amortizálódásának idejével (év) azonos.

$$BF_s = H\ddot{U}_i / M_{\text{év}}$$

illetve $BF_s = EN_{\text{év}} \times H\ddot{U}_i / B$

ahol BF_s = beruházott pénzeszköz forgási sebessége
 $H\ddot{U}_i$ = az eszköz használatának időtartama (év)

Amennyiben a példa szerint az eszköz elhasználódásának időtartama 16 év, úgy

$$16 / 5 = 3,2$$

illetve $300 \times 16 / 1\,500 = 3,2$

vagyis a használat alatt a befektetett tőke 3,2-szer térül meg.

3.3.1.2. Beruházás döntésmegalapozása dinamikus számítási módszerekkel

A dinamikus számítási módszerek alkalmazásakor a **jövő gazdasági körülményeit becslés alapján határozzák meg**. A **becslés hibákat, illetve kockázatot tartalmaz**, pl. az értékesítési feltételek, vagy a költségek nem lesznek azonosak a becsült értékkel. A **mezőgazdasági tevékenység esetében** még további tényezők bonyolítják a becslést, mivel a **változó időjárási viszonyok jelentős eltéréseket eredményezhetnek**. **Mindezekkel szemben a hiba, a kockázat mértéke számszerűsíthető**, s a dinamikus számításoknál ezek figyelembe vehetők. A számítások **megbízhatóbb eredményeket adnak, jobbak, mint a statikus módszerek**.

A dinamikus számítási módszerek figyelembe veszik az időtényezőt, az összehasonlítás, az értékelés csak akkor válik reálissá. A tőkelekötés idejével összefüggő **elmaradt hasznot** kalkulálhatjuk. Itt arról a pénzről, tőkéről van szó, amennyiről le kell mondani abban az esetben, ha a tőkét meghatározott ideig lekötjük. Vagyis ekkor a tőkét más célra nem használhatjuk fel. Annak hasznáról így le kell mondanunk. A vállalkozó, ha pénzét bankba helyezi el, úgy azért kamatot kap. A kamat több évig tőkésítve jelentősen növelheti a bankban

elhelyezett tőkét az „n” éven, éveken keresztül számított végösszeget **kamatos-kamat számítással** határozhatjuk meg. Vagyis a kamatos-kamat számítással megállapíthatjuk a lekötött pénzösszeg jövőbeni értékét.

A **kamatos-kamat számítás esetén a befektetések eredményét a használati idő végére prognosztizáljuk, míg a diszkontálással fordítva, a jövőben megjelenő értékeket jelenlegi értéken mutatjuk be.** A gyakorlatban a diszkontálásra alapozott módszerek terjedtek el, elsősorban abból a megfontolásból, hogy ezek a mutatók jobban illeszthetők a mai valóságba, könnyebben kezelhetők, értékelhetők. (A kamatos kamat-, illetve a diszkontálás számítására, értékelésére a „Függelékben” táblázatok találhatók.)

Mindkét eljárásra jellemző, hogy a ráfordításokat és eredményeket azonos időpontra, ún. jelen időpontra-értékre kell átszámítani. Többféle jelen időpont-érték választható, általában a beruházás üzembe helyezésének idejét, vagy a beruházás üzemeltetésének utolsó évét választják, de bármely más időpont is választható.

Az elmúlt időkben nagyon sokféle dinamikus számítási módszert dolgoztak ki, melyek sokszor speciális feladatok megoldására készültek. Komplikáltabb formái számítógépes programok használatát igénylik. Logikájukat tekintve azonban az előbb megfogalmazottak a meghatározók.

A dinamikus **mutatók számításánál** általában jellemző, hogy:

- a megvalósítás során az időben jelentkező **ráfordítások és hozamok évente eltérő nagyságrendben merülnek fel,**
- az időegységre (évre) eső **ráfordítások és eredmények mindig azonos időpontban és egy összegben** – év elején vagy év végén – **jelentkeznek,**
- a **kamatláb** jellemzően kifejezi az egységnyi idő (év) alatti minimális hozadék értékét.

A **dinamikus számítási módszerek** sokféleségéből csupán **két egyszerűbb,** de a dinamikus számítás logikáját tükröző **számítást mutatunk be.**

– **Megtérülési idő**

Számításakor – a diszkont ráta vagy kamatos kamat alapján számolva – a **beruházás költségét osztjuk a tőke első megtérüléséig számolt összes amortizáció és jövedelem értékével.** A számításnak megfelelően az eredményt is vagy diszkontáljuk vagy, kamatos kamattal felértékeljük. Így számítása:

$$M_{\text{év}} = B : (A_i + E_i) \times Sz_{\text{év}}$$

A képletben az előzőkhöz képest három új jelölés van:

A_i = amortizáció értéke az első megtérülésig (diszkontálással vagy kamatos-kamat számítással meghatározva)

E_i = eredmény értéke az első megtérülésig (diszkontálással vagy kamatos-kamat számítással meghatározni)

$Sz_{\text{év}}$ = a tőke – becsléssel számításba vehető – első megtérülésének éve.

– **Beruházott tőke forgási sebessége**

Az összes **amortizáció és jövedelem diszkontált vagy kamatos-kamattal számolt élettartam alatti összeget osztjuk a beruházott tőke diszkontált vagy kamatos-kamattal számolt értékével.** A képlet használatával **megkapjuk** a befektetett tőke működési ideje alatti megtérülésének **gyakoriságát**, forgási sebességét.

$$BF_s = (A_{\bar{o}} + E_{\bar{o}}) : B$$

A képletben két új jelölést találunk:

$A_{\bar{o}}$ = amortizáció összes értéke az eszköz használati ideje alatt (diszkontálással vagy kamatos-kamat számítással meghatározva)

$E_{\bar{o}}$ = összes nyereség értéke az eszköz használatának ideje alatt (diszkontálással vagy kamatos-kamat számítással meghatározva)

A két képlet használatát a 14. táblázatban mutatjuk be, az értékeket diszkontáljuk, vagyis az eredményt a jelenlegi helyzetnek megfelelően számoljuk.

Alapadatok:

Egy gép összes beruházási költsége 4 800 eFt.

Használati ideje 6 év.

Nyeresége évente változó (1 300-1 450 eFt/év).

Diszkont %: 12.

14. táblázat

Dinamikus beruházás hatékonysági mutatók számítása

Évek	Amortizáció eFt	Nyereség eFt	Ö s s z e s e n	
			eFt	Diszkontált ért. eFt
1	800	1 300	2 100	1 875
2	800	1 450	2 250	1 794
3	800	1 400	2 200	<u>1 566</u> <u>5 235</u>
4	800	1 450	2 250	1 429
5	800	1 550	2 250	1 276
6	800	1 350	2 150	1 089
Összesen	4 800	8 400	13 200	8 959

–	$\text{Megtérülési idő} = \frac{\text{Beruházás költsége (B)}}{\text{A megtérülés évéig számolt összes amortizáció és jövedelem diszkontált értéke. (Ai + Ei)}}$	• Megtérülés éve (S _{Zév})
	$\frac{4\,800}{5\,235} \cdot 3 = 2,75 \text{ év.}$	
–	$\text{Tőke forgási sebessége} = \frac{\text{Összes amortizáció és jövedelem diszkontált értéke (A0 + E0)}}{\text{Beruházás értéke (B)}}$	
	$8\,959 : 4\,800 = 1,87$	

A táblázatban bemutatott két mutató egyrészt tükrözi a beruházás használatának első megtérülés időpontját, ami 2,75 év ($4\,800 : 5\,235 \times 3$), míg a másik mutató tükrözi a tőkebefektetés és a használat idejének függvényében a tőke fordulatának számát, ami 1,87 ($8\,959 : 4\,800$). A számításoknál úgy az amortizáció, mint a nyereség évi értékét diszkontálással vettük figyelembe.

Dinamikus hatékonysági vizsgálatok során más számításokat is **végezhetünk**, így pl. **annuitás számítások** esetében a jelenlegi, vagy a jövőbeni értékből évente azonos összegeket állapítunk meg (járadék vagy amortizáció számítás), továbbá évenként azonos összegeket jelenlegi értéké vagy jövőbeni értéké összegezünk. A hatékonyság vizsgálatokat gazdagíthatják többek között a **fedezeti hozzájárulás, más néven a nettó jelenérték számítás**, valamint a **belső megtérülési kamatláb alakulásának vizsgálata stb.**

4. Termőföld

Az előzőekben taglalt termelési tényezők közül a **mezőgazdaságban meghatározó szerepe van a földnek**, mint alapvető természeti erőforrásnak. Néhány sajátos termelési eljárást kivéve egy vállalatban föld nélkül növénytermesztési tevékenység nem képzelhető el.

A föld mennyiségének, minőségének és a hozzá kapcsolódó éghajlati tényezőknek fontos szerepe van egy-egy ország, táj mezőgazdálkodásában. A lakossághoz viszonyított föld mennyisége és minősége nagyban meghatározza, pl. egy ország mezőgazdaságának jelentőségét. **Magyarországon egy lakosra vonatkoztatva általában nagyobb mezőgazdaságilag művelt földterület jut, mint Európa más országaiban és ez a föld jó minőségű.** Elsősorban ez a feltétel teremti meg azt, hogy a mezőgazdasági termelés nemcsak a lakosságot tudja élelmiszerekkel ellátni – hanem valós piaci viszonyok között – nagyobb mennyiségű versenyképes exportterméket is elő tud állítani.

Glóbuszunkon a föld olyan **természeti erőforrás, amely emberek által kisajátított, ugyanúgy értéke van, mint más tőkejavaknak, a közgazdaságtan mégis kiemelten, külön kezeli** részben az előbb említettek miatt, részben pedig azért is, mert:

- **Nem emberi munka eredményeként jött létre.** Közép- és hosszútávon determinált erőforrás.
- **Természeti – elsősorban időjárási – folyamatoknak van kitéve,** mérete, földrajzi elhelyezkedése még hosszabb távon sem változtatható meg.
- **Kötött mennyiségű erőforrás, használata rugalmatlan.** Noha több célra használható a mezőgazdaságon belül és kívül, alternatív felhasználása mégis korlátozott.
- **Alapvetően a termelés eszköze, de szerepe van a tőkefelhalmozás olyan területein is, mint a kincsképzés.**
- **Nincs elhasználódási ideje,** mint más eszközöknek. Mivel nem munkatermék, így nem mérhető az újraelőállítása.
- A mezőgazdasági termelésben egy **pár speciális tevékenységet** – pl. a vízkultúrás zöldségtermesztést – **kivéve mással nem pótolható.** Ez abból adódik, hogy az emberi beavatkozástól függetlenül **termékenységgel rendelkezik,** ami alapvetően azt jelenti, hogy biztosítja a növények víz- és tápanyagellátását és annak felvételét. Mivel ez a **termékenység a különböző földek esetében eltérő, ezért a föld használata alapvetően differenciált hatékonyságot biztosít.** A földek termékenységének különbözősége az egyes termelési tényezők közül különösen a szántóföldi növénytermesztés esetében befolyásolja legjobban a termelés hatékonyságát. A földek minősége tehát jelentősen befolyásolja a rajta folytatott tevékenység eredményét, a **termelőket a gazdálkodás eredményessége szempontjából első helyen a föld minősége differenciálja.**

Pótolhatatlanságával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy közgazdasági értelemben a föld ráfordításokkal pótolható, hisz adott földterületen a ráfordítások növekedésének eredményeként megjelenő többlethozam a földet helyettesítheti.

- A föld tulajdonlásával, annak **termékenységét a tulajdonos monopolizálja**. Ezért a tulajdonosa, illetve a föld használója, a föld minőségétől, termelékenységétől függően hasznot realizál. **A föld minőségéhez kapcsolódó hasznot földjáradéknak nevezzük.**

Mindezek a **sajátosságok azt jelentik, hogy a mezőgazdasági tevékenység alapvetően eltér a más termékeket előállító tevékenységtől**. A **gazdálkodás** más termelési tényezőinek struktúráját, a termelés módját és annak **eredményét nagyban befolyásolja** az adott helyen **rendelkezésre álló föld mennyisége és minősége**. Ezeknek a földdel kapcsolatos sajátosságoknak néhány összefüggését tekintjük át a következőkben.

4.1. A termőföld értékelése

A termelőföld értékelése többféle szempont szerint történhet. **Vizsgálhatjuk** egyrészt **használat szerint** abból a szempontból, hogy **milyen tevékenység folytatható rajta, másrészt**, hogy hasznosítása **milyen gazdasági eredménnyel** jár. Ezeknek megismerése abból a szempontból fontos, hogy a vállalkozó tájékozódjon az őt körülvevő gazdasági környezetben a föld használatával kapcsolatos lehetőségeiről, s ennek alapján megfelelő döntéseket hozzon hatékony gazdálkodásának kialakítására, fejlesztésére.

4.1.1. A föld használat szerinti értékelése

A használat szerinti értékelésnél alapvetően különbséget kell tennünk a föld művelési **módja**, s ezen belül a minket érdeklő mezőgazdasági hasznosítások között. Az előzőkben, amikor a befektetett eszközök csoportosítását mutattuk be, szóltunk arról, hogy a földet a tárgyi eszközök közé soroljuk, s a föld használata többféle formában történhet. Ez alkalommal **csak a mezőgazdaságilag hasznosított földről szólnunk**.

4.1.1.1. Művelési mód szerinti használat

A bemutatott 15. táblázatból kitűnik, hogy Magyarországon 2002-ben az összes föld területe 9,3 millió hektár, ebből a hasznosított, művelésbe vont terület 7,73 millió hektár. A művelés alól kivett földterület az összes területnek csupán 16,9%-a, ami arányaiban nagyon kedvező. Az értékeléshez azt is hozzá kell tenni, hogy ez a terület az elmúlt negyven év alatt indokolatlanul nagymértékben nőtt, megduplázódott. Sajnos ezt nemcsak a gazdasági fejlődés indokolta, hanem az a tény is, hogy a földnek nem volt értéke, ezért mint erőforrással nem bántak vele takarékosan.

A művelési ágak változása 1950-2002 között (ezer hektárban)

Művelési ág	1950	2002	Változás 1950-hez képest (+ -)
Szántó	5 518	4 516	-1 002
Kert	94	98	+4
Gyümölcsös	58	97	+39
Szőlő	230	93	-137
Gyep	1 475	1 063	-412
Mezőgazdaságilag művelt terület	7 375	5 867	-1 508
Erdő	1 166	1 772	+606
Nádas	36	60	+24
Halastó	25	33	+8
Termőterület	8 602	7 732	-870
Műv. alól kivett	697	1 571	+874
Összes földterület	9 299	9 303	+4

Mezőgazdálkodásunk szempontjából különösen értékes az a tény, hogy az összes földterületből – statisztikai beszámolóknak megfelelően – több mint 5,8 millió hektár a mezőgazdaságilag művelt terület. Indokolt ezt még a nádas, halastó területtel kiegészíteni. Így összességében az **összes földterületnek 64%-án folyik mezőgazdasági tevékenység**, ami alapján megállapítható, hogy hazánkban a hasznosított terület arányait tekintve más országokhoz képest kedvező feltételei vannak a mezőgazdálkodásnak.

A földek hasznosításával kapcsolatban a táblázatból az is kitűnik, hogy az **erdő területe** az elmúlt évtizedekben **jelentősen nőtt**, amit több szempontból is előnyösnek ítélnénk meg. Az erdőterületek növekedése alapvetően a földhasználat hatékonyságával van összefüggésben. Elsősorban olyan területeken telepítettek erdőket, amelyek gyenge termőképességük miatt mezőgazdasági tevékenységre alkalmatlanok. A folyamat napjainkban sem állt meg, hisz a jövőben is indokolt a gyenge minőségű földek erdőtelepítéssel történő hasznosítása. Az erdők művelése az elmúlt 40 évben döntően elvált a mezőgazdasági tevékenységtől. Napjainkban a földtulajdonlás generális változása maga után vonja, hogy az erdők művelése, hasznosítása a jövőben sokkal inkább a mezőgazdasági termeléssel integrálódjon. Várhatóan a mezőgazdasági tevékenységet folytató földtulajdonosok jó része jelentős erdőtelepítéseket fog végrehajtani.

A művelési ágak adott időben tükrözik a föld használatának módját, strukturáját.

A mezőgazdaságilag művelt területen belül jelenleg **öt – szántó, kert, gyümölcs, szőlő, gyep – művelési ágat különböztetünk meg.**

A művelési ágak közvetett módon **kifejezik:**

- A **földhasználat intenzitását**. Adott művelési ágban a földterület használatának mértéke eltérő, pl. más intenzitású a szántó, valamint a szőlő művelési ágban a földhasználat foka.

- Bizonyos értékrendekben az egyes művelési ágak **eltérő nagyságrendű ráfordításokat igényelnek**. Adott esetben a szőlő művelési ág ahhoz, hogy mint szőlő ágazat működjön, többszörös ráfordítást igényel, mint a gyep művelési ág.
- A **hozamok** várható mennyisége és színvonala is **nagy különbségeket tükröz**, szoros összefüggésben a használattal, a választott művelési ággal és a ráfordítások nagyságával.

Egy-egy tájban, vállalkozásban, az adott művelési ágak kialakulása, struktúrája összefüggésben van az éghajlati viszonyokkal, de különösen a talajok termőképességével, továbbá a lakossági igényekkel és az előállítható termékek értékesítési lehetőségeivel. Ezekkel összhangban, egy adott földterület művelési ágak szerinti hasznosítása az emberi beavatkozás alapján változik. Jellemző, hogy a hosszú évszázadok során kialakult **művelési ágak napjainkban elsősorban a piaci viszonyoktól függően változnak**. Kedvező piaci igények alapján nő az intenzívebb ráfordításokat igénylő ágazatok aránya – mint pl. a szántó, szőlő, gyümölcsös –, míg a piaci igények szűkülése esetén csökken az intenzív hasznosítás és nő a gyep területe.

Napjainkban, különösen a gazdaságilag fejlett országokban – a mezőgazdasági termelés mérséklése érdekében – a piac szabályozásán túl – főleg a gyengébb termőképességű területeken – az állam támogatást nyújt a föld végleges, vagy időszakos termelésből való kivonása érdekében.

A bemutatott 15. táblázatból kitűnik, hogy az 5 művelési ágba sorolt mezőgazdaságilag hasznosított földterület – a gyümölcsös és a kert kivételével – összességében az elmúlt évtizedekben jelentősen csökkent. A csökkenés okairól az előzőekben szoltunk.

Az egyes művelési ágak értékében és használatában több tekintetben is különbség van. A **művelési ágak egyrészt kifejezik a föld minőségbeli és – ezzel összefüggésben – értékbeli különbségeit, másrészt használatuk differenciált mértékét**, s nem kevésbé az **emberi beavatkozás hosszantartó eredményét**, mint pl. a szőlő, gyümölcs ágazatoknál.

A **szántóterületként** hasznosított termőföldekre jellemző, hogy az **emberi beavatkozás általában csak a termelési folyamat során történik**. Kevésbé jellemző rá a termelési folyamatot megelőző tartós, évekre kiható beavatkozás.

Kivételt képeznek ez alól a melioráció, pl. a **telkesítések**, melyek olyan – beruházásnak minősített – tevékenységek eredményei, amelyek a talaj termékenységének növelése érdekében módosítják a talaj tulajdonságait, felszínét és általában javítják a talaj- és vízellátás feltételeit. A telkesítés a beruházásként elszámolt tereprendezési, területfeltöltési, talajjavítási és talajvédelmi ráfordításokat foglalja magában.

Fontos jellemzője a szántónak, hogy **rajta nagyon sokféle növény termeszthető**, melyek – néhány esetet kivéve – csak egy évig veszik igénybe a területet. A rajta kialakítható vetésszerkezet tehát időről-időre változtatható, így **használatra nagyon rugalmas lehet**. A vállalkozó ennek megfelelően – szántójának hasznosításával – jól tud igazodni a mindenkori piaci viszonyokhoz.

Kert művelési ágba soroljuk azokat a községek belterületén található területeket, amelyek az úgynevezett lakótelkek nagyságát – 700 négyzetmétert – meghaladják. **Vegyes hasznosításúak**, ami azt jelenti, hogy e területeken szőlő, gyümölcs, szántó művelési ágakra

jellemző termelés egyaránt folytatható. Arányuk nagyon szerény, elsősorban a **kertek tulajdonosainak közvetlen, friss termékekkel történő ellátását szolgálják**, árutermelés kevésbé jellemző e földhasználati módra.

Gyümölcsös művelési ágba azokat a gyümölcsöt termő területet, ültetvényeket soroljuk, amelyekre jellemző, hogy **a termőfölddel tartósan összefüggő több éves rendszeres termelésre létesítették**. Jellemzője, hogy mesterséges beavatkozással teremtik meg egy-egy gyümölcskultúra termesztését. **Létesítésüknek nagy tőkeszükséglete van, élettartamuk 10-30 év.**

A gyümölcsöst ültetvénynek is nevezzük, de az ültetvényhez soroljuk a szőlőt, komlót, spárgakultúrát, szórványültetvényeket, valamint a nyárfát és fűztelepet is. Az ültetvény értéke a tervezés, a terület-előkészítés, a támberekezés, valamint a telepítés összes költségét tartalmazza a termőre fordulásig.

A **szőlő** művelési ág nevének megfelelően **egy növénykultúra eltérő célú – bor, étkezési szőlő – termelését szolgálja**. Mint ültetvényre az előbb megfogalmazottak rá is érvényesek. A szőlő telepítése hazánkban általában a gyümölcsstelepítéshez képest még nagyobb költségekkel jár, s a terület használatát is hosszabb időre – 20-40 évre – határozza meg.

A **gyep** művelési ág a **földhasználat egyik legtermészetesebb módja**. Jellemzője, hogy a **mezőgazdaságilag hasznosított leggyengébb termőképességű területeket foglalja magába**. Napjainkban várható, hogy rövidtávon a **mezőgazdasági termelés hatékonyságának növelésével – a gyenge termőképességű szántók csökkentésével** összefüggésben – területe növekedni fog, így a gyengébb minőségű szántókból gyepek lesznek. Alkalmanként telepítik, de ez csak az intenzív gyephasználat esetén indokolt, jelentős költségvonzata miatt. A gyepek használatának intenzitása termőképességüktől függően változó.

Korábban a gyengébb képességű gyepeket legelőnek, míg a jobb minőségűeket rétnak nevezzük. Ez utóbbira elsősorban a tartósított szálastakarmány – széna – előállítás volt jellemző.

Az egyes művelési ágak – az előzőekben leírtak szerint – a termelés ráfordításaiban és hozamaiban nagy különbségeket tükröznek. Egy gazdaságban a művelési ágak terület egységben – hektárban – történő kifejezése termelésük volumenéről, intenzitásáról nem mutat megfelelő képet. Ezért gyakorlattá vált, hogy **az egyes művelési ágakat – figyelemmel a földhasználat intenzitására – egyenértékben fejezik ki. Az egyenérték alapjául nyilvánvalóan a legnagyobb területű művelési ágot választották – 1 ha szántó = 1 szántóegység (sz.e.) –**, s így a többi művelési ágot szántó egyenértékben fejezték ki.

Ennek megfelelően egy hektár

szántó	=	1 szántóegység,
kert	=	4 szántóegység,
gyümölcs	=	4 szántóegység,
szőlő	=	5 szántóegység,
gyep	=	0,1-0,5 szántóegység.

A **szántóegyenérték használata lehetővé teszi a gazdaságok jobb összehasonlíthatóságát**, hisz egy 300 ha-os gazdaság természetesen egészen más intenzitási fokot tükröz, ha az mind szántó – vagyis 300 szántóegység értékű –, mint az a gazdaság, amely ekkora területen gyümölcsöt termel, s így területe 1200 szántóegységgel azonos értékű.

A szántó egyenértéket áttekintve az is kitűnik, hogy a gyepterületeket – melyek korábban két művelési ágra tagolódtak – összevonásuk után minőségileg differenciáltan értékeljük.

A **szántóegységnek** – noha minden bizonnyal pontosabb képet ad a földről, illetve használatáról – nagy fogyatéka, hogy **a művelési ágak önmagukban nem fejezik ki a föld termőképességét, hasznosításának különbségét**. Egy művelési ágon belül ugyanis nagy különbségek lehetnek a termőképesség nagyságában, illetve a termesztett kultúra termelésének intenzitásában. Különösen kiütözik ez a különbség a szántó minősége esetében, egyrészt azonos kultúra, pl. a kukorica hozamának nagyságában, vagy egy eltérő kultúránál a ráfordítás-hozam különbségeibe, pl. gabona vagy dohány termesztésénél, de pl. gyümölcsösben is a dió, vagy az alma termesztése esetén. Mindezeket tudomásul véve – a későbbiekben taglalva a kérdést – összességében üzemi és országos összehasonlításoknál alkalmas és elterjedt a szántóegység használata, hisz segítségével nagyságrendek kifejezésére alkalmas mutatókat képezhetünk.

A **szántóegységet** a nem mezőgazdasági művelési ágak közül a **halastó és a nádas esetében** is használják. Ezek **1 ha-nyi területe 0,1 szántóegységgel egyenlő**. Továbbmenően – a **nagyobb intenzitást figyelembe véve – esetenként az öntözött szántó értékét 1,6, míg 1 ha faiskola értékét 8 szántóegységgel értékelik**.

4.1.2. A föld gazdasági értékelése

Az előzőekben taglaltak szerint a termőföld speciális természeti tényező, külső, környezeti adottságként jelenik meg a gazdaság számára. A földterület adott helyen kötött mennyiségű erőforrás, amelynek alternatív felhasználása is igen korlátozott. Művelői általuk használt nagyságát vásárlással, értékesítéssel, bérlettel szabályozni tudják. A **föld sajátos tőke**, mert természeti adottságából adódóan **termőképességgel rendelkezik**, ezzel összefüggésben értéke – produktumát tekintve – **állandó. Emberi beavatkozással termékenysége befolyásolható, változtatható. Ezekből következik, hogy a föld mezőgazdasági hasznosításakor többféle termékenységet kell megkülönböztetni:**

- **A természetes termékenysége, az őserőben lévő talajállapot termékenységet tükrözi.** Alapvetően összefüggésben van a növények számára fontos ökológiai tényezőkkel, pl. a talaj tápanyag-humusz tartalmával, vízgazdálkodásával s nem kevésbé a tartósan ható időjárási tényezőkkel. A föld természetes termőképessége **alapvetően meghatározza és befolyásolja a gazdálkodás hatékonyságát**. Egyes talajoknak – az adott természeti feltételek mellett – természetes termőképessége többszöröse lehet más talajok termőképességének. A mezőszéli löszhat természetes termőképessége – egy adott kultúra pl. gabona esetében – többszöröse lehet a futóhomokon kialakult termőtalajnak.
- **A mesterséges termékenysége az emberi beavatkozással eszközölt ráfordítások eredményeként jelenik meg.** A talajok mesterséges termékenysége a ráfordítások változtatásával, növelésével jelentősen befolyásolható. Így pl. trágyázáskor, talajjavításkor a mesterséges ráfordítások alapvetően befolyásolják a terület termőképességét.

Ugyanakkor a **ráfordítások növelésével, a természetes termőképesség hatása az összes eredményen belül egyre kisebb lesz.**

A föld mesterséges termékenysége szoros összefüggésben van a természetes termékenységgel. A jobb természeti feltételekkel rendelkező földeknek nemcsak a természetes termékenysége jobb, hanem a mesterséges termékenysége is kedvezőbb. E szerint a **jobb termőképességű földön az azonos mennyiségű műtrágya ráfordítás eredményeként jelentkező többlethozam nagyobb lesz, mint a gyenge termőképességű földön.**

Ezekkel összefüggésben itt utalunk a mezőgazdaságra jellemző – és előzőkben már említett – **csökkenő hozadék törvényére.** Ez a föld esetében azt jelenti, hogy általában a **ráfordítások lineáris növekedésével a hozamok degresszíven változnak.** Az első ráfordítás tehát jóval nagyobb hozamot eredményez, mint az azt követőek. Sőt, egy adott növényfajta bizonyos technológiai eljárása esetén a ráfordítások eredménye negatív előjelűvé is változhat. Mindez a földminőséggel összefüggésben úgy játszódik le, hogy egységnyi azonos értékű **pótlólagos ráfordítás hatása a jobb minőségű földeken – a természetes termékenységgel összhangban – jobb lesz.**

- **A tényleges termékenység** azt fejezi ki, hogy egy adott föld – meghatározott ráfordítás eredményeként – mekkora hozamot biztosít. Ez a **természetes és mesterséges termékenységek együttes értékét tükrözi.**
- **A közgazdasági termékenység** egy viszonylagos kategória. **A természetes hozamokat egy adott ár-érték alapján vizsgálja, amit alapvetően mindig a piaci viszonyok kereslet-kínálat, valamint a piac távolsága, infrastruktúrája stb. befolyásolnak.** A közgazdasági termőképességből kiindulva – figyelembe véve a szintén piaci viszonyoknak megfelelően változó termelési költségeket – meghatározhatjuk a föld, illetve az azon eszközölt ráfordítások jövedelemtermelő képességét.

A közgazdasági termékenység tulajdonképpen – adott piaci feltételek között – tükrözi a földön végzett termelés hatékonyságát. Alapvetően befolyásolja a gazda, a földtulajdonos magatartását a földhasználat során, **ami az eltérő földminőség szerint eléggé különböző lehet.** Ezekkel a fontos összefüggésekkel a következőkben részletesen foglalkozunk.

4.1.2.1. Földjáradék, földár

A föld speciális eszköz, amely egyben tőke is. Amennyiben a vállalkozó saját földdel rendelkezik, ez tőkénének meghatározó, jellemzően legnagyobb részét képezi. Az **összes tőkének 40-60%-át is kiteszi,** ezért ennek működtetése, azaz a föld hatékony használata alapvető kérdése a gazdálkodásnak.

A föld sajátos tőke, mert a mezőgazdaságban használt más tőkejavakhoz képest, a kincsépzés eszköze is. Értéke – a legutóbbi időkgig – évről-évre nőtt, ezért a tőkével rendelkezők a föld vásárlását biztonságos befektetésnek tekintik. Olyan kincsépző eszköz, amely nem használódik el, ugyanakkor folyamatosan új érték előállítására alkalmas. Ezzel összefüggésben más tőkejavakhoz képest a hozadék – tőkejáradék – számítása és ebből levezethetően a föld árának meghatározása eltérő.

A **földtőke járadéka** – amit földjáradéknak nevezünk – a bankkamatokhoz képest lényegesen szerényebb mértékű **Nyugat-Európában pl. évi 1-3%**. A bankkamatokhoz képest **kisebb mértékű földjáradékot kompenzálja az évente bekövetkező földérték növekedés**, amit tulajdonképpen évi tőkejáradéknak is nevezhetünk.

Hazánkban jelenleg a föld évi értéknövekedésének százaléka lényegesen meghaladja a bankkamat nagyságát. Ez a tény elsősorban azzal van összefüggésben, hogy a korábbi években a volt szocialista államokban a földnek nagyon szerény piaci értéke volt a piacgazdasági viszonyok között működő államokhoz képest. Ez a különbség napjainkban csak lassan számolódik fel. Ezt a tény felismerve a külföldi földvásárlók földvásárlását ezen államokban időszakosan korlátozták, megakadályozva e nemzeti kincsnek az elkótyavetyélését. Természetesen a földárak kiegyenlítődése után ez a probléma meg fog szűnni. Itt említhető meg az a sajátos nyugat-európai probléma, hogy a föld a valóságos jövedelemtermelő képességéhez képest túl van értékelve. Nem termeli ki a tőke kamatát csak évről-évre történő értéknövekedése indokolja a földvásárlási kedvet, másrészt – mint a biztonságos kincsképzés eszköze – nem használódik, pusztul el, ezért szubjektíve jó tőkebefektetésnek tartják. A földhöz ragaszkodást az EU országokban tükrözi az a tény is, hogy a földpiac nagyon szerény, a földnek évente csupán, mint egy 1%-a cserél gazdát.

A föld, mint tőke szerepel az erőforrások között, így értékét a piaci viszonyok határozzák meg, aminek alapja a föld jövedelemtermelő képessége. A föld kötött mennyiségű erőforrás, kereslettől és ártól egyaránt független adottság, így kínálata is független az áratól. **Árát, a rajta termelt mezőgazdasági termékek – határtermékek – értékéből származtatott tényezőkereslet határozza meg.** A föld árát ezek szerint, a földön elérhető egy éves jövedelem – a földjáradék – tőkésítéséből vezethetjük le.

Elméletileg adott terület földjáradékát (F_j) úgy kapjuk meg, hogy a gazdálkodás során elért termelési értékből (TÉ) levonjuk a termelési költséget (TK), valamint más tőketényezők (befektetett tárgyi- és forgóeszközök) kamatigényét (K_i) és a vállalkozói járadékot, amit a vállalkozói tevékenységért, kockázatvállalásért a birtokot működtető kap. Számítását egészen leegyszerűsítve a 16. táblázatban mutatjuk be.

16. táblázat

Földjáradék számítása

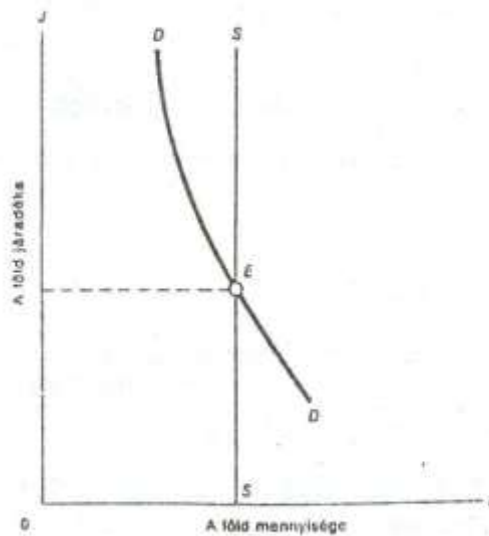
Megnevezés	Érték
Termelési érték	190 000
Termelési költség	150 000
Jövedelem	40 000
Földtőkén kívüli tőke kamatigénye és vállalkozói járadék:	19 800
ebből - befektetett eszközök	120 000
- forgóeszközök	65 000
Összesen	185 000
a Tőke kamatigénye 8%	14 800
- vállalkozói járadék	5 000
F _j = TÉ - (TK + K _i + V _j) = 190 000 - (150 000 + 14 800 + 5 000) = 20 200 Ft/ha	

A számításból kitűnik, hogy a **föld jövedelmét-járadékát az elért jövedelemből, az egyéb – nem földjellegű – tőkejavak kamatigényének és a vállalkozói járadéknak a levonása**

után kapjuk meg. Ezzel kapcsolatban már Ricardo kifejtette, hogy nem a földjáraadék nagysága miatt – ami az esetek jó részében egyenlő a föld bérleti díjával – magas a gabona ára, hanem fordítva, a gabona ára miatt nagy, vagy kicsi a bérleti díj. A **földjáraadék tehát nem független a mezőgazdasági termelés jövedelmétől, hanem a jövedelemnek szerves része. Nagysága mindenkor a termelés során elérhető összes jövedelemtől függ.** Ez másként megfogalmazva azt jelenti, hogy a földjáraadék nagysága az optimális input kereslet feltétele szerint határozódik meg, a merev kínálat és a változó kereslet egybeesése alapján. A problémát jól szemlélteti az 5. ábra.

5. ábra

Járaadékmeghatározás a verseny viszonyai között

Forrás: Samuelson és Nordhaus, 1987

A bemutatott ábra jól tükröz egy adott helyzetet, a föld bérleti díjának (E) alakulásával kapcsolatban. A kínálat (SS) és kereslet (DD) egybeesése meghatározott földjáraadékokat – bérleti díjat – indukál.

Természetes, hogy a kereslet vagy a földkínálat változásával, a változás irányának megfelelően, a **földjáraadék** – amit a föld bérbeadásakor bérleti díjnak is nevezünk – **egyszerű tőkésítéssel el tudunk jutni a föld árának meghatározásához.** A föld árát (F_a) megkapjuk, ha a földjáraadék évi értékét (F_j) osztjuk a figyelembeveendő földtőke kamatigényével (K_i) és a hányadost szorozzuk százszal.

Az előző példa szerint, ha a földtőke kamatigénye 3%, a föld ára a következők szerint alakul:

$$F_a = (F_j/K_i) \times 100 = (20\ 200/3) \times 100 = 673\ 333 \text{ Ft/ha.}$$

Az így meghatározott földár lesz az alapja a földtulajdonos éves jövedelemigényének, s ezen belül földjáraadékoknak meghatározásakor. Természetesen, a számításokat fordítva is el lehet végezni, például ha ismerjük a föld árát, s ennek alapján határozza meg a tulajdonos az általa elvárt földjáraadék nagyságát.

Az előző számításokból kitűnik, hogy a **3%-os földtőkejárdék nagyon alacsony**. Az általános gyakorlat, hogy az infláció nélküli gazdaságban a vállalkozók elvárják, hogy minimum a bankkamatot (4-7%), vagy azt meghaladó vállalkozói hasznot – legalább 7-12%-ot – érjenek el tőkájukkal. A földtőkejárdék alacsony színvonala a nyugat-európai államokban – az előzőekben ismertetettek szerint 1-3% – azzal a ténnyel van összefüggésben, hogy a földtulajdonos jövedelme általában nem csak a földjárdékból, hanem a föld értéknövekedéséből is származik. Ez utóbbi a nyugati világban, sok év átlagában 5-15%. **A földjárdék és a föld értéknövekedése együttesen általában így eléri, az esetek jó részében meghaladja a mindenkori bankkamat évi nagyságát, illetve más tőkejavak jövedelemtermelő képességét.** Ezek mellett azt is mérlegelni kell, hogy a föld befektetésének más tőkejavakkal szemben nagyobb a biztonsága, ami a föld állandóságával, értékének örökös megtartásával, növekedésével van összefüggésben.

Amennyiben az előzőekben bemutatott földjárdék értéket tételezzük fel és a föld értéknövekedését évi 6%-nak vesszük, úgy a tulajdonos jövedelme a következők szerint alakul a 17. táblázatban.

17. táblázat

A földtőke jövedelme

1. Földjárdék	20 200 Ft/ha
2. Földérték növekedés	
(673 333 Ft/ha 6%-a)	40 400 Ft/ha
Földtőke jövedelme összesen	60 600 Ft/ha

Összességében tehát, ha a földtulajdonos valós földtőke járadékát határozzuk meg, az eléri, illetve meghaladja az átlagos tőkejárdékot. A számításokkal kapcsolatban meg kívánjuk jegyezni, hogy az elmúlt 30 évben az Európai Unió országaiban a föld értéknövekedésének sokkal nagyobb szerepe van a földtőke jövedelemtermelésében, mint a földjárdéknak. Jelenleg nem egy országban a földjárdék mértéke a tőkének csak 1-2%-a. A mezőgazdasági termékek árai egyszerűen nem teszik lehetővé nagyobb földjárdék érvényesítését. A tőkés gazdaságra jellemző, hogy az elmúlt évek nagymértékű földárnövekedése **a jövőben sem fogja lehetővé tenni a földtőke kamatigényének csak a földjárdékba történő beépítését.**

Hazai körülményeink mellett még egy jó pár évig jellemző lesz a nyugat-európaihoz képest alacsonyabb földár. Az előzőekben leírtak szerint ez azért történt így, mert az elmúlt évtizedekben nem volt értéke a földnek, ezért ára csak napjainkban alakul ki. Az európai integrációs folyamatok alapján Magyarországon jelenleg is – s nagy valószínűséggel ez a jövőre vonatkozóan is prognosztizálható – az alacsony földár évi növekedésének üteme jelentősen meghaladja az előbb jelzett nyugat-európai 5-15%-os nagyságot. Így a mezőgazdasági piacok konszolidációja során a föld értéke és a növekedéséből származó jövedelem rendszeresen meg fogja haladni a földjárdék mértékét. Ezek alapján megállapítható, hogy napjainkban a földbe fektetett tőke járadék viszonyai – más tőkejárdékokhoz képest – kedvezőbbek, bár **a jövedelmek földárnövekedésből származó része csak a föld értékesítése során realizálható.** A gazdálkodó számára tehát ez a nyereség nem használható fel, így az nyilvántartásaiban sem kerül kimutatásra.

Minden országban, így hazánkban is gyakorlat, hogy a föld gazdasági értékelését egységes rendszerben – adott természeti közgazdasági körülményeket figyelembe véve – végzik el. Az értékelésnél két feltételt vizsgálnak:

- A föld **természetes termőképességét**, ökológiai adottságait, amelyek meghatározók az értékelésnél, hiszen tartósan befolyásolják az adott termőhelyen termelhető növényeket és a termesztés hatékonyságát. A föld természetes termőképessége az előzőekben tárgyaltak szerint szoros összefüggésben áll a **mesterséges termőképességgel, azaz megállapítható, hogy a jobb természetes termőképességű földek mesterséges termőképessége is jobb.**
- A **közgazdasági tényezőknél** elsősorban az infrastrukturális ellátottságot, a piacok nagyságát és távolságát, az értékesítés lehetőségeit értékelik. Ez utóbbi tényezők az idő előrehaladtával, a technika fejlődésével jelentősen változhatnak, ezért időnként ezek átértékelésre szorulnak, gondolva itt olyan körülményekre, mint például a szállítási távolság jelentőségének csökkenése, aminek a technika változásával napról-napra egyre kisebb szerepe lesz.

Hazánkban a földek értékelését s egységes rendszerbe foglalását először az 1880-as években végezték el. **Az 1887-ben bevezetett földértékelési rendszer tulajdonképpen a földek évi jövedelemtermelő képességét mutatta ki** – az akkor érvényes pénzegységben –, **aranykoronában kifejezve.** A kialakított rendszer az előbb említett két értékelési szempontnak megfelelően 25 évenként átdolgozásra került. Sajnos, az elmúlt 50 évben ezt a munkát egyáltalán nem, vagy csak nagyon hiányosan végezték el, s így a ma is működő aranykorona értékelésünk sok tekintetben nem tükrözi hűen az időközben bekövetkezett változásokat. Itt jegyezhető meg, hogy az 1980-as években kidolgoztak egy új értékelési rendszert, de ennek bevezetésére – különösen a közgazdasági értékelés vitatott kérdései miatt – a mai napig nem került sor.

Az érvényben lévő aranykorona rendszer szerint a **mezőgazdaságilag művelt 1 ha terület jövedelemtermelő képessége 1-48 aranykorona/év** – szőlő, gyümölcs esetében ezt meghaladó – értékek között változik.

A föld értéke országos átlagban:

- a mezőgazdaságilag művelt területeknél 17,1 aranykorona/ha,
- a szántó területnél 21,1 aranykorona/ha.

Aranykorona értékelési rendszerünk nagyon sok szempontból – különösen a bekövetkezett változásokkal összefüggésben – kifogásolható, de jobb hiányában ezt kell használnunk, hiszen végül is **tükrözi az egyes földek minőségbeli különbségét a jövedelemtermelés szempontjából.**

A földek **aranykorona értékelése sok gazdasági tevékenységben alapul szolgál** bizonyos számítások, **döntések megalapozására**, így pl.:

- **A földadó értékének megállapítása.** A világ mezőgazdaságilag fejlett országaira jellemző, hogy a föld minőségétől függően a tulajdonosok földadót **fizetnek.** **Magyarországon 1993-ig szintén fizettek földadót**, később ezt az adózási formát eltörölték.

Egyébként a földadó fizetésére általában jellemző, hogy a gyenge földeket egyáltalán nem, vagy csak szerényebb mértékben adóztatják, míg a jobb minőségű földeken elérhető nagyobb jövedelmek fokozottabb megadóztatásával a föld minőségéből származó jövedelem kiegyenlítődségét segítik elő.

- Az aranykorona érték a **földnek, mint ingatlannak a forgalmánál** – vásárlásnál, földcserénél, öröklésnél – is **alapul szolgálhat** a földminőség kifejezésére, **értékének megállapítására**. Adott időszakban a föld pénzforgalmi értékének megállapításához reális összehasonlítási alapul szolgál az aranykorona, s így elősegítheti az inflációs körülmények kiszűrését. Napjainkban a föld adás-vételekor pl. szántó esetében annak minőségétől, fekvésétől stb. függően aranykoronánként 15-35 ezer forintot tekintenek kiindulási alapnak.
- Támpondul szolgálhat a **földek bérbeadásakor**, a bérleti díj meghatározásánál. Napjainkban például elterjedt az a gyakorlat, hogy a föld évi bérleti díját annak minőségétől, fekvésétől stb. függően aranykoronánként 20-35 kg gabonában állapítják meg.
- Az 1993/94-es években a **kárpótlási eljárás során** a kárpótlás mértékének megállapításánál szintén az aranykorona értékéből indultak ki. Egy aranykorona értéke 1000 Ft-tal volt egyenlő.
- 2003-tól az állam a nyugdíjasoknak **„földért életjáradékot”** ajánlott fel. Az életjáradék megállapításánál szintén a föld aranykorona értékéből indultak ki.

4.1.2.2. Földhasználat ökonómiai megfontolásai

A mezőgazdasági vállalkozásokra jellemző, hogy a föld értéke – az előbbieket szerint – az összes tőkének 40-60%-át teszi ki.

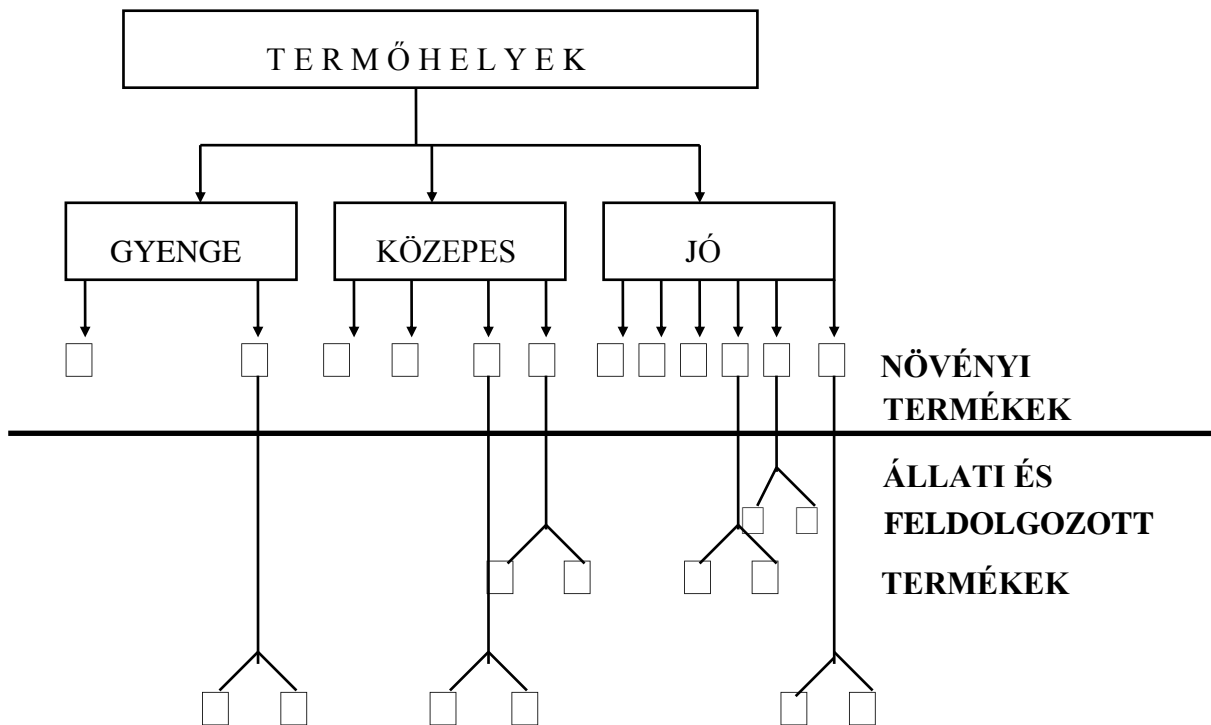
A termőföld az egyik **legnagyobb tőkelekötést jelenti a termelésben**. Ennek éves költsége – bérlet esetén – az **összes termelési költségnek 10-25%-át adja**. Bérleti díj alakulását természetesen jelentősen befolyásolja a föld értéke, jövedelemtermelő képessége és az utána elvárható földjáradék mértéke. Akár mint tőkeértékről, akár mint éves költségeiről szólunk, ezek a termelés szempontjából rendkívül jelentősek. Döntően meghatározzák a vállalkozás tőkeszükségletét, a termelés költségeit és a gazdálkodás jövedelmezőségét. Ezekkel összefüggésben – adott feltételek, körülmények között – mindenkor a racionális földhasználat kritériumainak kell eleget tenni.

A **racionális földhasználat alapvetően azt jelenti, hogy a föld termékenységének leromlása nélkül, a föld és a rajta lévő növények összhangját kell megteremteni a hozamok és a ráfordítások optimális szintje mellett**. A föld és a rajta termelt növények maximális összhangjának kialakításakor mindig figyelembe kell venni azt, hogy a termőhely – a föld – állandó, és a termelés számára fontos, hogy adott növény, növényfajta termelőpotenciálja ki legyen használva. Ez **egyrészt** azt jelenti, hogy **a termőhelyhez adaptálni kell a növényt**, azaz ki kell választani adott termőhelyhez azt a növényt, fajtát, amelynek biológiai potenciálja legjobban érvényesülni tud, **másrészt a ráfordításokat is adaptálni kell, összhangba kell hozni a biológiai oldalról támasztott követelményekkel**. Adott talajon, adott növényhez úgy kell megválasztani az egyes ráfordítási elemeket pl. műtrágyát, növényvédőszert, gépi eszközöket, hogy **azok a legjobb hatékonysággal érvényesüljenek**.

A termőhelyi adottságok – alapvetően a termőföld – jelentősen behatárolják a termelhető növényeket, s nem kevésbé a termékekre épülő állattenyésztést, illetve feldolgozó tevékenységet. Ezt az összefüggést a 6. ábrán mutatjuk be.

6. ábra

Termőhely és termékvariációk

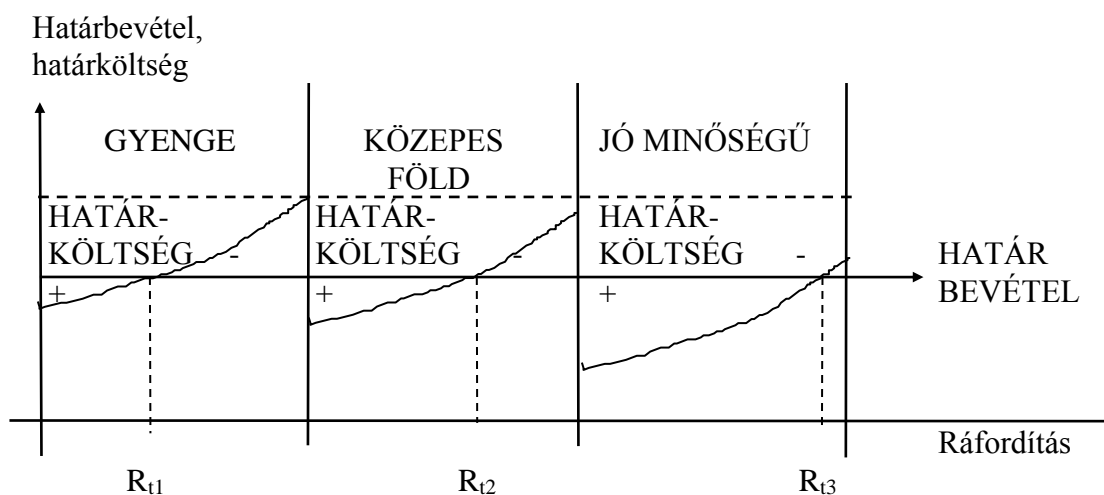
Forrás: Gönczi et al., 1967

Az ábrából kitűnik, hogy **kedvezőbb termőhelyi adottságok esetén a tevékenységek száma sokkal több lehet, mint kedvezőtlen termőhelyeken**. Például jó földminőségen a gabonafélék mindegyike sikeresen termelhető, míg rossz termőhelyen – például futóhomokon – ezek közül csak a rozs. Hasonlók mondhatók el – bár ezek esetenként lazábban kapcsolódnak a földhöz – az állattenyésztési és a mezőgazdasági termékeket feldolgozó tevékenységekről.

A kedvezőbb termőhelyek felé haladva megállapítható, hogy nemcsak az előállítható termékek száma nő, hanem a ráfordítás-hozam viszonyok is kedvezőbbek. **A jobb minőségű földeken a ráfordítások hatékonysága – a föld természetes, valamint pótlólagos (mesterséges) termőképességéből adódóan – kedvezőbb.**

A bemutatott 7. ábra jól tükrözi ezt a problémát, azt, hogy hogyan alakul a marginális bevétel és költség eltérő talajadottságok mellett. A csökkenő hozadék törvényének érvényesülésekor jól érzékelhető, hogy eltérő földminőség esetén milyen nagyságú határkölségek (ráfordítások) mellett lesz nyereséges, illetve veszteséges a termelés.

Határköltség, határbevétel viszonyainak változása

Forrás: Szűcs, 1998

Így kitűnik, hogy gyenge minőségű földön – az alacsony természetes és mesterséges termékenység miatt – csak szerény ráfordítás (R_{t1}) esetén lesz eredményes a termelés, míg a jó minőségű földeken a kedvező hatékonyság miatt, a ráfordítások mértéke jelentősen kiterjeszhető (R_{t3}). **A gyenge minőségű földeken tehát csak szerényebb ráfordítások lehetnek hatékonyak**, illetve a termelés csak kisebb költségekkel lehet eredményes. Ugyanakkor a jó termőhelyeken megfelelő hatékonyságuk lehet a nagyobb ráfordításoknak is.

A föld minőségbeli különbsége és ebből adódóan a **ráfordítások hatékonysága alapvető problémája a gazdálkodásnak**. Különösen a gyengébb minőségű földeken időről-időre felvetődik a kérdés, hogy egy adott földterület érdemes-e mezőgazdasági termelésbe vonni, illetve milyen művelési ágaként lehet azt eredményesen hasznosítani. **A döntés mindig a határköltség és a határbevétel viszonyától függ.** Így kedvező piaci árak esetén több földet vonunk be a termelésbe, míg az alacsonyabb termékárak arra ösztönzik a gazdát, hogy gyengébb minőségű szántóföldjeit kivonja a termelésből, vagy legalább csökkentse ráfordításait.

Hazánkban az elmúlt évek gazdaságpolitikája szintén arra ösztönzi a termelőket, hogy a gyenge termőhelyeken szerény ráfordításokat eszközöljenek, vagy kivonjanak bizonyos területeket a szántóföldi termelésből, a továbbiakban ezeket gyepeként hasznosítják, vagy erdőt létesítenek rajtuk.

Az előbb bemutatott ábra alapján nemcsak a gyenge földek hasznosításának problémája elemezhető, hanem a közepes, vagy jobb minőségű földek esetében a ráfordítások növelésének – **az intenzifikálásnak** –, illetve csökkentésének – **az extenzifikálásnak** – a kérdése is vizsgálható.

Adott termelés ráfordítás-hozam viszonyának pénzben történő kifejezésekor

- **Csökkenő jövedelem esetén a vállalkozó, hogy egységnyi tőkéje után azonos jövedelmet érjen el a föld termőképességével összhangban** – legyen ez akár az értékesítési ár csökkenésével, vagy a vásárolt anyagok, eszközök árnövekedésével összefüggésben – **csökkenteni ráfordításait,**
- **Fordított esetben** – kedvezőbb termékértékesítés vagy költségalakulás esetén – **növelni ráfordításait** a nagyobb jövedelem elérése érdekében.

A problémát – nagy régiókban gondolkodva – úgy is exponálhatjuk, hogy – versenyképes árak esetén – minél kevesebb a föld a lakosság létszámához és az export igényekhez képest, annál nagyobb az ösztönzés a termőföld kihasználására, a pótlólagos ráfordítás fokozására, míg ellenkező feltételek esetén a termelés visszaszorításában érdekelt a vállalkozó.

Hazánkban a belső ellátáson túl a mezőgazdaság termékeinek egy részét exportáljuk. A termelés szervezésekor fontos mérlegelési szempont a világpiaci árakhoz való igazodás. Sajnos, a mezőgazdasági termékek világpiaci árai jellemzően alacsonyak és ingadozóak, ezért fontos – különösen a gyenge és közepes minőségű földeken – a ráfordítások hatékonyságát időről-időre mérlegelni, s azok alakulásának függvényében a ráfordítások mértékét meghatározni pl. a műtrágyázás színvonalát csökkenteni, vagy fokozni. Tartósan kedvezőtlen eredmény esetén pedig a földet a szántóföldi művelésből kell kivonni.

Az Európai Unióba lépésünkkel ez utóbbi gondolatsort azzal egészíthetjük ki, hogy – a földhasználat kérdésében – az Európai Unió országok összességében kell gondolkodnunk és a földhasználatunkat alakítanunk.

4.1.2.3. Föld termőképességének fokozása

A földek termőképessége különböző – mely ráfordításokkal fokozható –, ugyanakkor az előzők szerint az is megállapítható, hogy egy-egy ráfordítási elemre eltérően reagálnak. A földek minőségüktől függően – termőképességük fokozása érdekében – más-más beavatkozást igényelnek és a beavatkozások eredménye is eltérő.

A **termőképesség fokozásának eszközeit**, a hatás ideje szerint megkülönböztetve csoportosíthatjuk. Így vannak:

- **rövid ideig ható beavatkozások**, melyek jórészt forgóeszköz jellegű, évente ismétlődő ráfordítások, pl. a műtrágyázás,
- **hosszú ideig ható beavatkozások**, amelyeket telkesítéseknek, meliorációnak nevezünk, mint pl. a talaj- és vízrendezés stb. Ezek a hosszú ideig ható ráfordítások, tárgyi eszköz létesítések a korábban tárgyaltak szerint beruházásoknak minősülnek.

A föld termőképességének akár rövid, akár tartós fokozását kívánjuk elérni, lényeges annak mérlegelése, hogy ezek a beavatkozások milyen gazdasági előnyöket biztosítanak. **A rövid ideig ható ráfordításoknál adott beavatkozás költség-hozam viszonyait vizsgáljuk, míg, a hosszú ideig ható ráfordításokat** – amelyekkel a továbbiakban még foglalkozunk – **beruházásként elemezzük.**

Az ilyen jellegű vizsgálatoknál – az előzőkben is említettek szerint – nagyon fontos tudni azt, hogy a **földek – eltérő termőképességük miatt – az azonos mértékű egységnyi ráfordításra különbözően reagálnak**. Például azonos adagú műtrágyák kijuttatása esetén minden azonos adagú műtrágya kedvezőbb eredményt hoz a jó minőségű földön, szemben a gyenge minőségű föld eredményével. Természetszerű lehet az, hogy a gyenge földön az 1. azonos adag műtrágya hatékonysága ugyanannyi lehet, mint a jó földön a 4. vagy az 5. adag felhasználása. A csökkenő hozadék törvényének megfelelően a jó minőségű földön esetleg csak az 5. adag hatékonysága lesz rosszabb, mint a gyenge földön kiadott 1. műtrágyaadag hatékonysága.

Ezt a nagyon fontos összefüggést a gazdák sokszor figyelmen kívül hagyják, pedig mindkét irányba való eltolódás esetén döntéseik hibásak lehetnek. Úgy gondolják például hibásan, hogy a pótlólagos befektetéseket csak a jó földbe érdemes eszközölni, s gyengébb földjeiket nem részesítik többlet ráfordításokban. Előfordul az is, hogy ennek az ellenkezőjét teszik, s a **hatékonyság függvényében nem differenciálnak kellően**, hanem minden földet egységesen műtrágyáznak. Mindkét szemlélet hibás felfogást tükröz.

4.2. Földvásárlás, földbérlet

A földvásárlás és -bérlet általános gyakorlata a mezőgazdasági vállalkozásnak. A termelésre jellemző, hogy mindig vannak vállalkozók, akik különböző okok miatt a földet eladják-megveszik, illetve bérbe adják-bérlik.

Napjainkban e témakörnek az átlagos viszonyokhoz képest kiemelkedő szerepe van, ami abból indukálódik, hogy az országban a régi földtulajdonosok, illetve leszármazottaik a kárpótlás során 1993-1994 években földhöz jutottak. Ennek mennyisége 1-1 család esetében nagyon szerény mértékű, átlagosan 3-5 ha volt. Ilyen nagyságú földterületből egy család nem tartható el, ezért egyrészt aki főfoglalkozású mezőgazdasági vállalkozó kíván lenni, megélhetésének biztosítására újabb földterületeket kell vásárolnia, illetve bérelnie. Legyen ez egyéni vállalkozó, vagy társas vállalkozásban gazdálkodó. Másrészt nagyon sok olyan új földtulajdonos van, aki nem kíván hosszú távon földműveléssel foglalkozni, ezért földjét vagy bérbe adja, vagy rövidebb-hosszabb időn belül el kívánja adni. Harmadrészt vannak olyan termelők, akik koruknál fogva abbahagyják a termelést, földjüket bérbe adják, vagy értékesítik. Ezért az elkövetkező időkben úgy a földvásárlás, mint a földbérlet jellemző gyakorlata lesz a gazdálkodásnak.

A **földnek**, mint alapvető erőforrásnak – akár értékét, akár hatékonyságát mérlegeljük – **vásárlásával, bérletével kapcsolatos hibás döntések végzetesek lehetnek a vállalkozó számára**. Aránytalanul magas áron vásárolt, vagy bérelt föld előbb-utóbb a vállalkozó tönkremenéséhez vezet, míg az alacsony áron eladott, vagy bérbe adott földek a tulajdonost károsítják. A megszerzett föld értékjellemzői és a beszerzés módja sok gazdálkodói döntést alapvetően befolyásol. A **föld megszerzésének az előzők szerint tehát két módja van: a föld bérlete, illetve megvásárlása**.

Amennyiben a **gazda a földbérlet mellett dönt – a bérleti szerződésben rögzítettek szerint –, az befolyásolja a földhasználat módját**, az ágazatok megválasztását, a munkaerő, a különféle termelési eszközök megválasztásának, felhasználásának és a gazdálkodás irányításának módját.

Földvásárlás esetén jelentős hatása van a kifizetett pénznek, s az esetlegesen felvett hitel nagyságának a vállalkozás pénzügyi helyzetére. Mindezek a vállalkozót a föld használatával, tulajdonlásával kapcsolatos eljárás során **nagy körültekintésre ösztönzik.** Az óvatosság azt is jelenti, hogy a megoldások választása során bizonyos fokozatossággal kell számolnia, hiszen **élete során a földbérlet, illetve a vásárlás lehetőségével többször is találkozni fog.**

A földvásárlásnál és bérletnél általában kétféle tulajdont különböztetünk meg. Egyik a **földbirtok**, amely a földfelszín azon darabja, mely felett tulajdonosi jogok gyakorolhatók. Másik az **ingatlan**, ami alatt rendszerint a földet és az azon lévő további beruházásokat értjük. A világ mezőgazdaságának döntő részén a földbirtokon helyezkednek el a család lakóépületei és az állatállomány elhelyezését szolgáló épületek is, ezért **az esetek döntő részében ingatlan (farm) vásárlással, bérlettel találkozunk.** Hazánkban jelenleg inkább jellemző a földbirtok vásárlása és bérlete, mivel az elmúlt évtizedekben a tanyasi családi gazdálkodás jórészt megszűnt. Nagyfalus települések és nagyméretű állattenyésztési telepek alakultak ki, tehát a lakás és az állattenyésztési telepek javarészt elváltak a földbirtoktól.

4.2.1. Földvásárlás

Az embernek mindig fennálló törekvése bármilyen vagyontárgy, így a föld tulajdonlása is. A tulajdon nagysága, mértéke bizonyos tekintélytisztelettel jár. Az emberek nagy részénél elégedettséget és megnyugvást jelent, ha tulajdonát növelni tudja, mert úgy érzi, hogy vállalkozása sikeres. Természetesen a szubjektív ítéleteken túlmenően, megfelelő kalkulációk segítségével **ki lehet azt mutatni, hogy a föld vásárlása milyen gazdasági eredménnyel, jövedelemmel jár,** indokolt-e adott feltételek mellett földet vásárolni, vagy el kell azt utasítani.

A földvásárlás jövedelemtermelő képességén túlmenően abból a szempontból is értékelhető, hogy hitel felvétele esetén **kedvelt kölcsönbiztosítékként funkcionál** a földtulajdon. Könnyebb hitelekhez jutni akkor, ha a visszafizetés záloga a föld. Mivel a forgóeszköz jellegű hitelekhez általában könnyebb hozzájutni, mint a földvásárlási hitelekhez, ezért nagyon **sok vállalkozó földbe fekteti pénzét, és gazdálkodását forgóeszközhitelből finanszírozza.** Ez olykor a kedvező hozamokkal és értékesítési lehetőségekkel van összefüggésben. A föld birtoklása esetenként nagyobb jövedelem megszerzéshez juttatja a tulajdonost. Általában **jelentősebb a földtulajdon értéknövekedéséből fakadó jövedelemnövekedés,** mint a földjáradék nagysága. A földek értéknövekedése alkalmanként kiugró mértékű, s így az ebbe fektetett tőke más tőkejavakhoz képest jobban nő. Ez a szituáció jelenleg – s még jó pár évig – jellemzője lesz mezőgazdaságunknak. Az előbb említettek miatt a földek ára jelenleg jóval a nyugat-európai átlag alatt van. Várható, hogy az idő előrehaladtával – egy fokozottabb árnövekedéssel – ezek a különbségek eltűnnek, illetve mérséklődnek, ezért jelenleg a földvásárlás perspektivikusan igen hatékony tőkebefektetésnek tűnik.

A **földvásárlás** legkritikusabb kérdése mindig az, hogy milyen árat indokolt érte adni. A vásárló körülményeinek mérlegelése alapján **a helyesen megválasztott ár azt jelenti, hogy a befektetés megfelelő jövedelmet ad és a vele kapcsolatban vállalt terheket – pl. hitelvisszafizetést – a vállalkozó biztosítani tudja.** Amennyiben túl magas árat fizet, nő a vállalkozás kockázata a megfelelő jövedelem elérése és a kötelezettségek teljesítése szempontjából. A remélt jövedelem hiánya, a nagy hitelterhek vállalása és visszafizetésük elmaradása végül a vállalkozás felszámolásához vezethet, ezért a földvásárlást alapos

megfontolás tárgyává kell tenni, **négy szempont figyelembevételével kell mérlegelni** és a döntést meghozni. Ezek a szempontok a következők:

- **A föld piaci ára.** Adott föld piaci ára mindig csak az eladás alkalmával derül ki. Ennek kialakításához ugyanakkor bizonyos támpontok vehetők figyelembe. A föld értékét becsülni lehet, ami a hasonló viszonyok mellett realizált földeladásokon nyugszik. A becslés több eladás összehasonlításával, vagy szakértők bevonásával végezhető el.

A föld piaci ára **időről-időre változik, amit jelentősen befolyásol a rajta előállítható termékek költsége, ára, s esetenként a föld piaci túl- vagy alulkínálata.** Egyértelmű, hogy a föld ára a vásárló szempontjából akkor a legkedvezőbb, ha a termékek piaci ára alacsony és túlkínálat van a földből. Az eladó számára természetesen fordított eset a kívánatos, ezért ezeket a tényeket mindig mérlegelni kell, úgy a vásárlás, mint az eladás szempontjából.

- **Árajánlat felső határa a jövedelmezőség figyelembevételével.** A föld piaci árának alakulásában meghatározó szerepe van a föld jövedelemtermelő képességének, ezért adott esetben a vásárlás során **mindig meg kell határozni az árajánlat felső határát, a föld jövedelemtermelő képessége szempontjából.**

A számítás meglehetősen bonyolult, hisz elég nehéz a jövedelemtermelő képességet az idő és az esetleges – a nálunk még érvényesülő – infláció függvényében meghatározni, de nem kisebb problémát okoz a termelésben résztvevő más tőkejavak jövedelemhez való hozzájárulásának mértékét meghatározni, vagy magának a menedzsmentnek a jövedelem hozzájárulását tisztázni sem.

A probléma egyrészt bizonyos egyszerűsítéssel, másrészt **a föld állandósága miatt, több év átlagának megfelelő jövedelem meghatározása alapján oldható meg.** Egy adott statikus helyzetet tükröző kalkuláció során – a földjáraadék számításával megegyezően – a **jövedelemből levonva más tőkejavak kamatigényét meghatározzák a földjáraadékot és annak tőkésítésével a föld árát.** Amennyiben az idő előrehaladtával a jövedelem mennyisége változik, úgy a jövedelem diszkontálásával meghatározzák annak jelenlegi értékét, s úgy végzik el a számítást. A kalkulációk során **figyelembe vehetők továbbá olyan adótételek,** amelyek esetleg a földet terhelik.

Az előzőekben már bemutatott – a földjáraadék, illetve földár meghatározásnál használt – példát tovább folytatva végezzük el a számításokat. Mivel a **föld árának növekedése várható,** ezért ennek évi átlag értékét is hozzáadjuk a földjáraadékhoz, s így **megkapjuk a föld összes hozamát egy évre vonatkozóan.** Ez után meghatározzuk, hogy hány év alatt kell a befektetésnek megtérülni, majd az **évi földhozadék összegét szorozzuk az elvárható megtérülési idővel, így megkapjuk az adott föld árajánlatának felső határát,** figyelemmel a jövedelem alakulására. Végül a föld piaci árát ehhez viszonyítva támpontot kapunk arra, hogy érdemes-e a földet adott ajánlaton megvásárolni.

A számítás – egy egyszerű példán bemutatva – a következőképpen alakul: a vevő 20 ha föld 12 600 eFt-os árajánlatával rendelkezik. A 16. és a 17. táblázatban bemutatott adatokat felhasználva a földjáraadék évi összege 20 200 Ft/ha/év, a föld értéknövekedése pedig évi 40 400 Ft/ha volt. A befektetett tőke elméleti megtérülési idejét 10 évben határoztuk meg. Ezek alapján a kalkuláció a következők szerint alakul (18. táblázat):

Föld ára jövedelemtermelő képességének meghatározása alapján

Megnevezés	Mennyiségi egység	Ft/ha	20 ha-ra összesen
1. Földjáraadék	Ft/év	20 200	404 000
2. Föld értéknövekedése	Ft/év	40 400	808 000
Összes hozadék	Ft/év	60 600	1 212 000
3. 10 évre számolt hozadék	Ft	606 000	12 120 000
4. Föld piaci ára	Ft	630 000	12 600 000
Különbség	Ft	24 000	480 000

A számítás szerint megállapítható, hogy a föld piaci ára és jövedelemtermelő képessége – a tőke 10 éves megtérülését feltételezve – közel állnak egymáshoz. Ugyanakkor az évente hektáronként 2 400 Ft-tal nagyobb nyereség elérésének igénye arra ösztönöz, hogy egy valamivel szerényebb alkuba bocsátkozzon a vevő.

A számítás erősen leegyszerűsítve tükrözi a földjövedelem számításának lényegét. További pontosításokkal a módszer javítható, mivel többek között nem számoltunk az időben várható változásokkal, mint például az infláció mértéke, az esetlegesen változó jövedelemtömeg, továbbá olyan adótételekkel, amelyek eltérők lehetnek a földjáraadék, a földértéknövekedés, vagy a föld adóztatásának változásával, illetve az Európai Unióba lépésünkkor a földalapú támogatás várható hatásával. Mindezen számításoknál, egy-egy szempont kiemelése alkalmával indokolt lehet további pontosításokat végezni (pl. a változó értékkel történő számítás jelenértékre való diszkontálása pontosabb eredményekhez vezethet). Különösen indokolt pontosabb számítások elvégzése, pl. ültetvény vásárláskor, amikor az idő előrehaladtával a hozamok változása – növekedése, majd csökkenése – törvényszerűen bekövetkezik.

- **Árajánlat felső határa a pénzügyi megvalósíthatóság függvényében.** A földvásárlás gyakorlatában jellemző, hogy a földet vagy készpénzért vásárolja meg a vevő, vagy **hitel igénybevételel szerzi azt meg.** Ez utóbbi esetben kalkulációt kell készíteni arra, hogy ez a vásárlás pénzügyileg megvalósítható-e. Rendelkezik-e annyi tőkével, illetve vissza tudja-e fizetni időben a felvállalt adósságot a vevő. **A föld ára nem lépheti túl azt az összeget, amit a rendelkezésre álló saját tőkéből első alkalommal fizetni tud, valamint ami a hitel törlesztésére – a vevő tervezett nyereségéből, pénzforgalmából a hiteltörlesztés ideje alatt – rendelkezésre áll.** Ez megfelelő pénzforgalmi terv alapján számítható ki. Egyértelmű, ha a pénzforgalmi tervek azt tükrözik, hogy a vevő nem képes fizetni az esedékes részletet, úgy a vásárlástól vissza kell lépnie.

A pénzügyi megvalósíthatóság kalkulációit természetesen akkor végezzük el, ha a földvásárlás az előző számítások szerint indokolt. Ezeknek a számításoknak főképp akkor van nagy jelentőségük, ha a vásárlás, a föld árához képest nagy arányú hitel igénybevételel történik. **A földvásárlás különösen akkor lehet a vevő számára kedvező, ha annak éves jövedelméből nagy biztonsággal fizetheti a felvett hitel éves részleteit.** Ugyanakkor más belső erőforrások – pl. más tevékenység jövedelme, vagy időlegesen földvásárlásra átengedett amortizáció – is bevonhatók a földvásárlás megvalósításába.

A következő táblázatban egy **döntést megalapozó** eljárást mutatunk be a **föld** maximális árának becslésére, amikor a pénzügyi megvalósíthatóságot vesszük figyelembe. A példában az ár felső határa a rendelkezésre álló készpénz és azon hitel mennyiségével egyenlő, amelyet a vevő a földvásárlás után nettó pénzforgalmából (a kamatokkal együtt) vissza tud fizetni. Az adósság visszafizetési feltétele függ a hitel kamatától és a kölcsön visszafizetésének idejétől. A táblázat 2. pontjában a hitelvisszafizetési-kapacitás meghatározása becslésen alapszik. A becslés a megvásárolt föld, valamint a gazdaság más tevékenységének pénzforgalmi terve alapján kimutatott, földvásárlásra rendelkezésre álló hitelvisszafizetési-kapacitást tükrözi. Azt a tényezőt, amely megmutatja azt az adósságmennyiséget, amit évi 1 Ft kölcsön visszafizetés finanszírozhat, a Függelékben lévő táblázat alapján számítottuk ki. A kiválasztott tényezőnek összhangban kell lenni a földkölcsön adózás utáni kamatlábalával és a kölcsön visszafizetésének időtartamával. Példánkban ez 6% és 10 év, továbbá a 20 ha föld vásárlásához 2 500 eFt készpénz áll rendelkezésre.

19. táblázat

Árajánlat felső határának meghatározása a pénzügyi megvalósíthatóság függvényében

	Me.: eFt
Vásárláshoz rendelkezésre álló tőke	2 500
A gazdaság hosszúlejáratú éves hitel-visszafizetési kapacitása a földvásárlás után	1 400
A Függelék táblázata alapján számított földtőke kamatának adózás utáni szerződés szerinti rátájával egyenlő kamatláb és a kölcsön visszafizetési időszak éveinek számára vonatkozó tényező értéke	7,3601
Maximális kölcsön földvásárlásra (2. sor szorozva a 3. sor értékével)	10 304
Az összes területért fizethető ár felső határa	12 804
1 ha-ra jutó ár felső határa (5. sor osztva a tervezett vásárlás méretével, ami 20 ha)	640

- A táblázat szerint az árajánlat felső határa 12 804 eFt, hektáronként 640 eFt. A kalkulált érték meghaladja a piaci értéket, a 630 eFt/ha-t. A földvásárlásnak ezek szerint a pénzügyi megvalósíthatóság szempontjából nincs akadálya. Természetesen, ha ez utóbbi érték alatta marad a jövedelem – illetve a piaci ár – alapján kalkulált értéknek, úgy a vásárlás nem valósítható meg. A vásárlónak ugyanis minden bizonnyal pénzforgalmi problémái lesznek, ha a földet megvásárolja és nem tudja a hiteleket időben visszafizetni. Ez utóbbi esetben a vásárlás megvalósítható például úgy, hogy a hitelvisszafizetés időtartamát növelve, az évente törlesztendő részlet nagysága csökkenni fog.

A kalkulációt a döntések jobb megalapozása érdekében indokolt a különböző tényezők jövőbeni változásának megfelelően több variációban is kidolgozni. Így eltérő hozamokkal, termékárakkal, költségekkel, ingatlanhitel-tarifákkal, visszafizetési kötelezettséggel jobban fel lehet mérni egy-egy eltérés hatását. Különösen hasznosak lehetnek az ilyen számítások azért is, mert kimutatják az időjárás kedvező, vagy kedvezőtlen alakulásának hatását, vagyis azt, hogy mire számíthat a gazda ilyen, átlagtól eltérő években a visszafizetési kötelezettségeinek teljesítéskor.

- **Pénzügyi veszteség kockázata.** Ez az utolsó mérlegelés támaszkodik a föld jövedelemtermelő képességének és pénzügyi megvalósíthatóságának kalkulációira, amelyeket az előzőekben ismertettünk. A földvásárlásra általában nagy kölcsönöket vesznek igénybe a vevők, jelentősen növelik pénzügyi kötelezettségeiket. A földvásárláskor – figyelemmel az esetleges kedvező vagy kedvezőtlen piaci áralakulásra,

nem kevésbé az időjárás okozta bizonytalanságra – széleskörű vizsgálatokra alapozva kell meghozni a döntést a gazdának. Ebben a szituációban annak van jelentősége, hogy milyen mértékű kockázatot hajlandó vállalni a vevő. A földvásárlás esetén egy rossz döntés következményei katasztrofálisak lehetnek. **A vásárlónak óvatosnak kell lenni, nem helyes az átlagos, vagy a legkedvezőbb eredmény alapján dönteni.** Az ár felső határának megállapítására alkotott döntési változatok készítésénél több szempontú mérlegelést kell végezni. Ezen értékelés során **az emberek** óvatossága rendkívül differenciált, **egyéniségüktől függően változó a kockázatvállalásuk mértéke.** **Mindenesetre, ha a földvásárlásnak nagy a kockázata, indokolt a földvásárlást egy későbbi időpontra halasztani, amikor esetleg kedvezőbbek a földárak, vagy a hitelek, valamint jobb jövedelmi viszonyokkal lehet számolni.** Ezek közül a tényezők közül már egynek is – de különösen több tényezőnek – a változása, természetesen újra átgondolását jelentheti az elmaradt, vagy újabb földvásárlásoknak.

Az előzőekben leírt gondolatokhoz megjegyzendő, hogy az EU országaihoz képest alacsonyabb földárak a vállalkozókat a földvásárlásra ösztönzik. Ennek egyik jelentős akadálya – kínálatának hiányán túl – a földvásárlás hitelből történő fedezése, szemben más európai országokkal. A hitelfelvétel lehetőségei, kondíciói nincsenek jól kialakulva, de az Európai Unióba lépésünk alkalmával valószínű, hogy e korlátok feloldódnak.

4.2.2. Földbérlet

A föld használatának **időleges jogi átruházása bérleti díj fizetés, vagy termésből való részesedés ellenében** bérbeadás útján történik. **A föld bérbeadása a bérlő és a tulajdonos számára különféle előnyökkel és hátrányokkal jár.**

A **tulajdonos számára** a bérbeadás olyan **előnyökkel jár**, hogy a föld hasznosításának gondjai – a **gazdálkodás terhei** – **döntően a bérlőre hárulnak, neki csak a földjáradék biztosításáról és a föld állagának megóvásáról kell gondoskodnia.** Különösen azon tulajdonosok számára előnyös ez, akik időlegesen vagy véglegesen nem kívánnak mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozni, más területen dolgoznak, vagy időskorúak. Ugyanakkor földtulajdonuktól objektív, vagy szubjektív okok miatt nem kívánnak megválni. További előnyként ismerhető el, hogy **ekkor a tulajdonos nem vállalja a termelés bizonytalanságával járó kockázatot**, de ez egyben hátrányként is megemlíthető, mivel a nagyobb hozamokkal és jobb értékesítési lehetőségekkel összefüggő kedvezőbb termelési, gazdálkodási eredményekből sem részesedik. A földtulajdonosnak **hátrányai** abból az érdekelletéből származhatnak, **hogy míg számára a föld termőkapacitásának szintentartása vagy fokozása a cél, addig a bérlő a szerződés rövid határideje alatt – a föld esetleges kizsarolásával is – a minél nagyobb jövedelem elérésére törekszik.** Az ellentmondás hosszú távú megállapodások megkötésével lenne feloldható.

A **bérlő számára a földbérlet előnyei** közül hangsúlyozni kell, **hogy tevékenységét szellemi és fizikai kapacitásaival jól összehangba tudja hozni.** Így nagyobb területen gazdálkodva, munkája után nagyobb jövedelemre tud szert tenni. A birtokméret növelésével élvezheti mindazon előnyöket, amelyek ezzel járnak, így pl. a nagyobb méretű beszerzés-értékesítés kedvezményei, vagy a jobb gépkihhasználásból adódó eredmények.

Nagy előnyként kell értékelni azt a tényt, hogy a **bérlőnek a földvásárlás esetén a földbe lekötendő tőkére nincs szüksége.** Igaz, hogy e tőke után járó jövedelemről, a földjáradékról is le kell mondania, de **meglévő tőkéjével nagyobb birtok működését biztosíthatja** és így

várhatóan vállalkozásának jövedelme összességében nagyobb lehet, mintha kisebb saját földön gazdálkodna. Ez a helyzet különösen a **kezdő, fiatal vállalkozók esetében nagyon fontos**, hisz a rendelkezésre álló szerény összegű tőkéjük működtetése során a kisebb kockázatvállalás azt diktálja, hogy kezdetben ne vásároljon nagy jelzálogkölcsonnel **földet**, hanem **inkább bérelje** azt, és **saját tőkéjét a gazdaság működtetésére, más tőkejavak vásárlására fordítsa**.

A **bérllet hátrányaként szokták megemlíteni** azt a tényt, hogy a **bérlőnek** a föld használatával kapcsolatban **korlátozottabbak a döntései**, mintha az a tulajdonában lenne, gondolva itt a föld évről-évre történő hasznosítására, a termelés fejlesztésére.

A bérlletnek egyrészt előnyeként, másrészt hátrányaként kell megállapítani az **időbeni bizonytalanságát**, és a jövedelmi viszonyok változását. A bérlő ki van téve annak, hogy felmondják a bérlletet, noha számára is fenn áll annak a lehetősége, hogy ha más helyen tőkéjének és munkájának jobb befektetési lehetőséget talál, megszüntesse a bérlletét.

A **tulajdonos és a bérlő – e kölcsönös előnyök és hátrányok egymás kárára történő változtatásának elkerülése érdekében – rövidebb időre – 3-5 évre – szóló bérlleti szerződést kötnek** a föld használatának feltételeire, illetve ezen időszakokra vonatkozó változtatások körülményeire vonatkozóan.

A **bérllet tárgyát** képezően megkülönböztetjük:

- a **föld bérlletét**,
- a **föld, valamint az ott lévő vagyontárgyak együttes bérlletét**, valamint
- a föld nélküli – csak a **vagyontárgyakra vonatkozó – bérlletet**.

Hazánkban, az előbbieken említettek miatt gyakoribb csak a föld bérllete, de elég gyakran az is előfordul, hogy föld nélkül csak vagyontárgyakat pl. istállókat, állattenyésztési telepeket bérelnek.

A **földbérllet a föld használatának jogát ruházza át a bérlőre, de a tulajdonos az ingatlan minden más jogát fenntartja**, ami elsősorban a tulajdonnal van összefüggésben. A földbérllet szokás és hagyomány alapján alakult ki évszázadok során. Hazánkban az 1950-es évektől az 1990-es évek elejéig a földbérllet gyakorlata erősen visszaszorult, mivel a földnek nem volt értéke és jellemzően piaci forgalma sem. Jelenleg ugyanakkor a **föld nagy részét – több mint 50%-át – tulajdonosaik bérlbe adják**. Ezért is szükséges a következőkben néhány olyan általános szempontot hangsúlyoznunk, amelyek nélkül jó és tartós bérlleti szerződések nem alakulhatnak ki.

A szokásnak és a kialakult gyakorlatnak nagy befolyása van a mindenkor kötendő bérlleti szerződésekre, mert biztonságot nyújtanak arra, hogy nagy tisztességtelenségeket ne kövessenek el a szerződő felek. A szokás által kialakított bérlletek hosszú távú gazdasági befolyást tükröznek. A bérlletek lassan változnak meg, s sokszor a megváltozott gazdasági körülményeket csak késve követik. **Kívánatos, hogy a bérlletek ne kövessék a gazdaság mindennemű rövid távú változásait, de az is baj, ha alapvető, hosszútávra kiható változásokat sem követnek a bérlleti szerződések**, illetve az abban rögzített döntően fontos

bérelti díjak. Esetenként ugyanis a korábban kialakított bérelti formák konzerválása a jobb gazdálkodási módszerek elterjedésének, az erőforrások jobb kihasználásának gátjává válhat.

Egy-egy föld bérbevétele esetén potenciálisan több bérlő is jelentkezhet. A tulajdonosnak a bérlőkkel szemben bizonyos elvárásai vannak, földjének helyes művelése, a gazdálkodás hosszútávon meghatározott színvonala érdekében.

A gyakorlat a **jó bérlő kiválasztásánál a következő szempontokat mérlegeli:**

- **Becsületesség, szakmai felkészültség** és gazdasági **gyakorlat**, együttműködési készség a tulajdonossal a földhasználat tekintetében.
- **Megfelelő mennyiségű tőke** a hatékony működéshez.
- **Képesség** az új eljárások és rendszerek befogadására és alkalmazására.
- **Gondosság** a feljegyzések, nyilvántartások vezetésében, a földtulajdonossal való elszámolásban.

Kíváncsi vagyok, hogy a **tulajdonosokat is jellemezze becsületesség, megfelelő szakértelem, nyitottság** az új ismeretek befogadására és együttműködési készség. Azon tulajdonosok számára, akik a gazdálkodáshoz nem értenek, úgy saját, mint a bérlő részéről, indokolt olyan megfelelő szakember, szaktanácsadó szolgáltatásainak igénybevétele, aki nemcsak a bérelti szerződés megkötésekor, hanem a helyes földhasználat elbírálásakor is közreműködik. **A jó béreltetnek mindkét fél számára megbízható rendszert kell nyújtani.**

A bérelti tárgyalások a helyi körülményeket, szokásokat tükröző, mindkét fél számára megfelelő bérelti díjak alkujával kezdődnek. A helyi bérelti díjak befolyásolják a bérelti tarifákat. **A béreltet tárgyat képező gazdaság, föld, állattenyésztési telep** mérete, elhelyezkedése, minősége, különösen a földek termelékenysége **más-más bérelti díj megállapítását teszi szükségessé.** Ennek alapos felmérése és tisztességes értékelése lehet az alapja a hosszú idejű bérelti szerződéseknek. **A becsületes gazdálkodás alapvető mozgatója az, hogy a jövedelem a földtulajdonos és a bérlő között, a vállalkozás erőforrásainak arányában kerüljön felosztásra.** Amennyiben a földtulajdonos pl. az erőforrások 1/4-ét, a bérlő a 3/4-ét adja, úgy a tisztesség azt követeli meg, hogy a jövedelemből is ilyen arányban részesedjenek.

A korrekt béreltet elveti a tisztességtelenséget. **A tisztességtelen partner előbb-utóbb saját csődjét idézi elő.** Aki hosszútávon a földtulajdon, vagy a bérelt föld használatából akar megfelelő jövedelemhez jutni, annak csakis tisztességes, mindkét fél számára igazságosnak ítélt földbérelti szerződésre lehet alapozni célkitűzéseit.

A korrektség hangsúlyozása mellett ugyanakkor nagyon fontos az a tény, hogy végül a **béreltet feltételeit a mindenkori piaci viszonyok határozzák meg.** A mezőgazdasági termékek lehetséges kínálatával és a földhasználat változásával összefüggésben változhat a föld bérelti díja is. Jellemző az, hogy a földek jövedelemtermelő képessége a meghatározó, de a föld mennyiségének mindenkori kínálata is befolyásolja a bérelti díjat.

A földbérletet a fizetés módja szerint osztályozhatjuk, így **megkülönböztetjük a fix díjazású, rugalmas díjazású, valamint a részes bérletet.** A következőkben ezt a három fő bérleti típust, s annak válfajait tárgyaljuk.

4.2.2.1. Fix díjazású bérleti szerződés

A fix díjazású bérlet hagyományos formája azt jelenti, hogy a **bérlő egy adott földtulajdon használatáért általában egy évre vonatkozóan, időben előre meghatározott pénzüsszeget fizet vagy termés mennyiséget ad.** A bérlő kapja az összes bevételt és fedezi az összes kiadást. Alapja a bérleti szerződés, amelyben egyes költségeket esetenként a földtulajdonosra hárítanak, így az adókat, biztosítást, nagyobb épületek javítását.

A fix díjazású bérlet a **földbérletek legegyszerűbb formája.** Könnyen megtárgyalható és rögzíthető, karbantartása is egyszerű. Ennek a bérleti formának is megvannak az előnyei és hátrányai úgy a tulajdonos, mint a bérlő számára. **A bérlő a föld használatáért pénzt fizet, vagy meghatározott mennyiségű gabonát ad,** mely számára fix költséget jelent, **nagysága független a hozamok alakulásától és a termék áráról.** Ekkor a bérlő vállalja az ezekkel összefüggő ingadozások kockázatát. Ugyanakkor **azok a bérlők, akik fix értékkel fizetnek,** általában **több gazdálkodási szabadsággal rendelkeznek,** menedzseri képességüket jobban tudják érvényesíteni. A tulajdonosok garantált bevételük tudatában sokszor alacsonyabb bérleti díjat is elfogadnak, ezért a bérlő jövedelme ekkor nagyobb lehet más bérleti formákkal szemben, alacsonyabb árbevétel mellett is megfelelő tőke- és vállalkozói járadékhoz juthat.

Az olyan bérlők számára, akik több tulajdonossal állnak bérleti jogviszonyban, a fix díjas bérlet még inkább biztosítja a nagyobb irányítási szabadságot. Rendelkeznek pl. a növények elhelyezése, a technológiák megválasztása és technikai lebonyolítása tekintetében. Természetesen ez utóbbi előnyöknek is lehetnek bizonyos méretezési problémái.

A **földtulajdonosok** a fix díjas bérlet esetén stabil – esetleg a gazdasági évben több alkalommal –, **időben meghatározott bevételekhez jutnak. Megszabadulnak a gazdálkodás felelőségétől, valamint a rossz terméseredmények kockázatától.** Amennyiben gabona mennyiségben határozzák meg a bérlet díját, úgy a gabona árváltozásának kockázatát magukra vállalják. Ez a bérleti forma különösen ideális olyan tulajdonosoknak, akik kevés gazdálkodói tapasztalattal rendelkeznek, valamint azoknak, akik a birtoktól távol laknak.

Hátrányként említhető, hogy a **fix díjat fizető bérlők kizsarolhatják a földet és az ott található vagyontárgyakat, különösen akkor, ha rövid ideig akarnak csak gazdálkodni,** illetve nincs biztosítékuk arra, hogy a bérletet meghosszabbítják. Ezért ennek kiküszöbölése és a szakszerű gazdálkodás – az értékek megóvása – érdekében a **bérleti szerződésben olyan kritériumokat kell meghatározni, amelyek kizárják ennek lehetőségét.** Ilyen lehet a tápanyag visszapótlás előírása, vagy olyan trágyaszerek költségtérítése a tulajdonos részéről, amelyek a bérlet lejáta után fejtik ki hatásukat, vagy bizonyos körülmények között a bérleti szerződés további meghosszabbításának kikötése.

A fix bérleti díjak általában nem igazodnak automatikusan a termelés és az árak változásának körülményeihez. Így a **fix bérleti díjak idővel túlhaladottá válnak, ezért időközönként új szerződéseket kell kötni,** vagy a régieket módosítani, az újabb helyzetnek megfelelően. A bérleti szerződéseket – amint azt már az előzők szerint is megfogalmaztuk – **írásban kell rögzíteni.** Gyakran előfordul, különösen a készpénzes bérleti szerződéseknél, hogy csak bizalom alapján, szóban kötik meg azokat. Ez sokszor problémákat okoz, különösen a bérleti

díj változtatása, vagy a föld eladása esetén. Az ilyen problémák megelőzése miatt is – a kialakult jogi szabályozóknak megfelelően – mindenkor helyes a fix díjazású bérleti szerződéseket írásban rögzíteni.

A **föld bérleti díjának** megállapításakor – a föld árának meghatározásakor elmondottak szerint – a **földtulajdonosnak a költségei alapján meghatározott igényét**, a földhasználó (bérlő) **fizetőképességét** és döntően **az adott piac értékítéletének szempontjait kell mérlegelni.**

A **piaci érték az adott tájban meghatározott gazdasági körülmények között kialakult bérleti díjakon alapszik.** A piaci árak természetesen, tartósan figyelembe veszik a tulajdonos elvárásait, az általa kalkulált költségeket, valamint a bérlő fizetőképességét, a termelés során az általa megállapított, földre jutó jövedelem nagyságát. Mindezek mellett az is tény, hogy ez időről-időre változik. A változások figyelemmel kísérése és a bekövetkezett változásoknak a bérleti szerződésbe való beépítése elég bonyolult és összetett feladat, ezért földbérlés esetén indokolt a bérleti díj változásáról tájékozódni. Ezekről sokszor csak szaktanácsadás keretében lehet megfelelő információkhoz jutni. Indokolt meggyőződni arról is – a saját számítások elvégzésével párhuzamosan –, hogy a piaci földár mozgások reálisak, kedvezők-e, természetesen más-más előjelekkel a földet bérbeadó, illetve bérbevevő szempontjából. **A piaci értékítélet figyelembevétele mellett mérlegelni kell továbbá mindazokat a specifikumokat, amelyek adott földbérlés esetén számításba veendők,** mint pl. a föld minősége, az épületek használhatósága, továbbá a bérleti díj fizetésének időpontjai, a bérlés időtartama.

A **tulajdonosi költségek számítása alapján meghatározható az a legkisebb éves bérleti díj, amiért a tulajdonos hajlandó bérbe adni birtokát.** A tulajdonosi költségek egyrészt a **földtőke kamatigényéből,** másrészt a meglévő **egyéb eszközök amortizációs és javítási költségeiből,** valamint a **földön lévő vagyontárgyak biztosítási díjából tevődnek össze.** A bérleti szerződéstől függően figyelembe vehetők itt még a különféle adók is. A jelenlegi magyar gyakorlat szerint sem földadót, sem vagyoadót nem kell fizetni, ezért a költségkalkuláció nem számol ezekkel a tételekkel. A számítást a 20. táblázatban foglaltuk össze, ahol a korábbi példa alapján a földtőke kamatigénye 1 ha-ra 513 333 Ft értékű tőke évi 3%-os kamatával egyenlő (17. táblázat).

20. táblázat

A földtulajdonos hektáronkénti költsége a bérleti díj megállapításakor

	Ft/ha
Földtőke kamatigénye (673 333 Ft 3%-a)	20 200
Amortizáció (vízelvezető rendszer)	200
Javítás, karbantartás	200
Biztosítás	100
Adók (földadó, vagyoadó)	-
Földtulajdonos ha-onkénti költsége	20 700

A tulajdonosi költségek kiemelkedően legnagyobb része a példa szerint – de a gyakorlatban is – a föld értékével összefüggő földjáradék igény. Jelentősebb költségtényező lenne még – a jelenleg nem számolt – föld-, illetve vagyoadó.

Az éves költség a föld piaci értékén és a megtérülési rátán alapszik. A kívánt megtérülési ráta – 3% – meglehetősen szerény. Ennek okát korábban, a földérték növekedésével kapcsolatban már tárgyaltuk. Így a korábbi példának megfelelően, azt tovább folytatva indokolt itt is csak a kisebb értékkel számolni, mivel a valós földtőkejáradék a földtőke éves értéknövekedésével kiegészül és a két érték együtt eléri a szükséges tőkejádék mértékét.

A bérlő fizetőképességét úgy határozzuk meg, hogy az **éves termelési értékből** (árbevételből) levonjuk az **éves termelési költségeket**. **A megkapott jövedelemből levonjuk a bérlő saját tőkéjének és menedzsment munkájának elvárt jövedelmét.** Ezek egybevetése után kapjuk meg a bérlő fizetőképességét az adott földterület bérleti díjára vonatkozóan.

21. táblázat

A bérlő fizetőképességének meghatározása

		Me: Ft/ha
Termelési érték (árbevétel)		190 000
Termelési költség		150 000
Jövedelem		40 000
le: bérlő saját tőkéjének járadéka		14 800
bérlő vállalkozói járadéka		5 000
A földjádékra rendelkezésre álló jövedelem		20 200

A bemutatott 21. táblázatból kitűnik, hogy a 190 000 Ft/ha bevételből a termelés költségeit levonva, a föld bérleti díjára a kalkuláció szerint maximum hektáronként 20 200 Ft áll rendelkezésre.

A példát tovább folytatva, a piac értékítélete alapján 1 ha földre jutó bérleti díj 19 000 Ft.

22. táblázat

A bérleti díj három változatának összehasonlítása

		Me: Ft/ha
Piaci érték a kereslet-kínálat alapján		19 000
Földtulajdonos költsége alapján		20 700
A bérlő jövedelemtermelő képessége alapján		20 200

A 22. táblázatban összefoglalt, **három oldalról megközelített bérleti díj összege természetszerűen nem azonos**. A két fél által végzett kalkuláció és a piaci érték alapján a továbbiakban egy **alku folyamat indul meg, s az esetek döntő részében kompromisszumok eredményeként kötik meg a bérleti szerződést**. Az, hogy a végső bérleti díj a tulajdonosi költségekhez, vagy a bérlő jövedelméhez lesz-e közelebb a felek relatív alkupozíciójától függ. A kereslet-kínálat függvényében alakul ki a végleges ár, tehát nagyobb kereslet esetén a tulajdonos költsége, alacsonyabb kereslet esetén a bérlő rendelkezésre álló jövedelme, illetve a piaci ár lesz a meghatározó. Az alku során a tulajdonos sokszor – alacsony bérleti díj esetén – a föld eladása mellett dönt, ugyanakkor, ha a földek túl magas bérleti díja mellett nem térülnek meg a bérlő költségei, ő hagyja abba a mezőgazdasági termelést. Mindkét **döntés előtt** nagyon körültekintő kalkulációkat kell végezni, s **nem elegendő csak egy statikus, rövid időszak adatait figyelembe venni, feltétlenül mérlegelni kell a jövőben várható változásokat és azok gazdasági hatását**. Az Európai Unióba lépésünk alkalmával az új helyzetnek megfelelően különösen át kell tekinteni úgy a tulajdonosoknak, mint a bérlőknek

ezt a kérdést. Várható többek között a **földjövedelmek növekedése az állami földalapú támogatás növekedése következtében.**

4.2.2.2. Rugalmas díjú bérleti szerződés

A rugalmas díjú bérleti szerződés a fix díjas bérleti szerződés bizonyos mértékben továbbfejlesztett változata. E változatnál a **bérleti díjat a hozamhoz, vagy az árszinthez, vagy mindkettőhöz igazodva határozzák meg.** Ez a bérleti szerződés lehetővé teszi, hogy a tulajdonosnak fizetett bérleti díj igazodjon az adott területen elért termés mennyiségéhez, értékéhez. **Lehetővé teszi tehát a kockázat bizonyos mértékű megosztását a tulajdonos és a bérlő között.** A rugalmas bérleti díjnak **több formája** van. Ezek közül a jellemzőek:

– Az értékesítési árhoz kapcsolt rugalmas bérleti díj.

Számítások során az **egységnyi területre – 1 hektárra – több év átlagának megfelelően meghatározzák a bérleti díj és az értékesítési ár bázisszámát, pl. a búza tőzsdei árát. Amennyiben adott termék értékesítési ára felfelé, vagy lefelé mozog a bázis ártól, annak arányában változik a bérleti díj nagysága.** Például az elmúlt 3 év átlagában bázisszámnak tekintjük a bérleti díj hektáronkénti 20 000 Ft-os értékét és a főtermék (búza) értékesítési árát 25 000 Ft/t értékben. Adott évben a búza ára 10%-kal nagyobb, így a bérleti díj is ennek megfelelően növekszik, 22 000 Ft lesz hektáronként. A megállapodás tehát az árkockázatot osztja meg a tulajdonos és a bérlő között. Ez a bérleti forma lehetővé teszi a tulajdonos számára, hogy részesedjen a termékárak esetenkénti látványos, váratlan növekedéséből eredő bevételből, ugyanakkor az ellenkező előjelű eredménnyel is számolnia kell.

Ezt a fajta megegyezést könnyű megérteni és alkalmazni, de a tulajdonosnak és bérlőnek előzetesen meg kell egyezni, hogy az árakat miként határozzák meg. Az ár lehet a helyi gabonakereskedő ára, vagy a gabona tőzsdei ára, esetleg az intervenció ár. Bármely ár megválasztásakor fontos, hogy az minden évben azonos időpontra vonatkozzon, mert nem lehet egyik évben a mérték a betakarítás utáni júliusi ár, míg a másik évben a raktározott gabona decemberi ára. A két ár ugyanis a piaci viszonyoktól függően jelentősen eltérhet egymástól.

– A hozamokhoz kapcsolt rugalmas bérleti díj.

Az **előzőekben bemutatottakhoz hasonló eljárást** alkalmazzák, csak ez esetben a **hozamok változásától függően határozzák meg a bérleti díjat.** A kalkuláció során itt is először a több év átlagának megfelelő terméshozamra egy bázis számot határoznak meg, pl. a búza 3 éves átlaghozama 4,5 t/ha. Ebben az esetben is az elmúlt 3 év átlagában a bérleti díj 20 000 Ft hektáronként, s amennyiben a hozam adott évben a bázisszámtól eltér – pl. 13%-kal több, azaz a búza hozama 5,08 t/ha lesz –, akkor a bérleti díj is 13%-kal, 22 600 Ft/ha-ra nő.

Mindkét kalkuláció esetén olyan megállapodás is születhet, hogy a bérleti díj csak jelentősebb árváltozás, vagy hozamváltozás esetén módosul. Például csak akkor végeznek korrekciót a hozamváltozással összefüggésben a bérleti díjon, ha a hozamok 10%-kal nagyobbak, vagy kisebbek lesznek a standard értéknél.

– **Az ár és a terméshozam együttes változásához kapcsolt rugalmas bérleti díj.**

Tulajdonképpen ez a **bérleti díj a tulajdonos és a bérlő között úgy az árkockázat, mint a terméshozammal összefüggő kockázat megosztását jelenti a bérleti díjra vonatkozóan.** Itt is először a bázisszámokat képező alapidíjban, valamint az árban és a hozamban kell megegyezni, majd adott év eredményei alapján a következő formula alapján kell megállapítani a bérleti díj adott évre vonatkozó értékét:

$$\text{Módosított folyó évi díj} = \text{Alap bérleti díj} \times \frac{\text{Folyó évi termésátlag}}{\text{Alap termés átlag}} \times \frac{\text{Folyó évi termés ár}}{\text{Alap termés ár}}$$

Az előző adatok felhasználásával az adott év módosított bérleti díja a következők szerint alakul:

$$20\,000 \times \frac{5,08}{4,50} \times \frac{27\,500}{25\,000} = 24\,838 \text{ Ft/ha}$$

A bérleti díj tehát az adott év termésátlagának és a termékek árának függvényében változtatható. Ezzel érdekeltté tehető a tulajdonos a hozamok alakulásában és az értékesítési ár változásában, növelésében.

Többféle kultúra termesztése esetén a számítások kissé bonyolultabbak. Ebben az esetben az egyes növényeknek külön-külön ki kell számolni a **standard árait, hozamait és vetésszerkezeti arányuknak megfelelően meghatározhatjuk – a tényleges eredmények figyelembevételével – adott év földbérleti díjának nagyságát.**

4.2.2.3. Részesebérleti szerződés

Ennek a bérleti formának **jellemzője, hogy a tulajdonos a bérleti díjat az előállított termék egy részének formájában kapja meg.** Így az ár, és a terméssingadozás kockázata megoszlik a két fél között. **A bérlő szempontjából különösen előnyös lehet ez a kockázatmegosztás.** Ugyanakkor e bérleti formával a bérlő számára bizonyos hátrány indukálódik, hisz ez **arra ösztönzi a tulajdonost, hogy a bérleményt úgy adja oda a bérlőnek, hogy az minél jobban használja ki, növelje a termelés hozamait.** Ezzel szemben sok esetben a bérlőnek előnyösebb lehet újabb birtok bérleménybe vétele, mint adott földterületen a ráfordítások növelésével a hozamok fokozása. Ennek eldöntése kalkulációk alapján állapítható meg, **de a csökkenő hozadék törvénye szerint – adott piaci feltételek mellett – nagyon sokszor előnyösebb az, ha újabb földeket bérel a vállalkozó, mintsem ráfordításait fokozza a meglévő földterületen.**

Az **előállított termékek elosztása** a tulajdonos és a bérlő között, a birtokon előállított termékeknek és a tulajdon megosztottságának megfelelően **többféle lehet.**

Növényi és állati terméket egyaránt előállító gazdák választhatnak az állatállománybeli, vagy a növénytermesztési részesedés között. Az állatállománybeli részesedés esetén jellemző, hogy

a termelésben mindkét fél részt vesz. A partneri kapcsolatnak **ideális formája az, hogy a működő tőkének 50-50%-át birtokolják, egyenlően megosztják a termelés kiadásait**, pl. a vetőmag, tápanyag, takarmány stb. költségeket, s mindketten az állattenyésztés, valamint a növénytermesztés bevételeinek a felét kapják. Ezzel szemben **természetesen előfordulhat, hogy pl. a tőke vagy a munka ráfordításaiban, eltérések vannak a felek között, s ekkor a különbségeket értékelik és ennek alapján osztják meg a termelés hozamát.**

Amennyiben növénytermesztésbeli részesedést alkalmaznak, a tulajdonos nem vesz részt az állattenyésztésben. A bérlő tulajdonában van az állatállomány, a tulajdonos csak az előállított árunövények egy meghatározott részét kapja meg és természetesen a bérlő még kifizeti a tulajdonosnak az állattenyésztést szolgáló épületeknek, gépeknek, valamint annak a földnek – legelőnek, szántónak – a bérleti díját, ahol takarmányt állít elő az állatállomány részére. Ha csak árunövény előállítására szerződnek a felek, úgy az árunövények ráfordításának arányában osztják meg az előállított termékeket.

Az előzőek alapján megállapítható, hogy a vegyes szerkezetű – **növényeket és állatokat egyaránt előállító – gazdaság részesbérleti szerződése sokkal bonyolultabb, mint a csak növényi termékeket felölelő részesbérleti szerződések. Ezért az előbbi megkötése pl. az állatállomány biológiai sajátosságai miatt is nagy körültekintést, figyelmet igényel.** Sokszor a felek arra törekednek, hogy a szerződésekben a növénytermesztésre és az állattenyésztésre vonatkozó megállapodásokat elkülönítsék egymástól, mert pl. baromfi, illetve sertés esetében a telep nem mindig kötődik szorosan a földhöz és ekkor a tevékenységek költség-hozam viszonyai jobban meghatározhatóak és elhatárolhatók egymástól. Ugyanakkor, ha a szerződő felek a növénytermesztést és állattenyésztést együtt kívánják kezelni, nem tagadható annak előnye, hogy a két tevékenység együttkezelése a kockázatvállalás szempontjából előnyösebb.

A részesbérlet a tulajdonosoknak lehetővé teszi, hogy a jó években nagyobb legyen a hasznuk, de cserébe vállalják a termelés és az árkockázat egy részét. Mivel osztozkodnak a terméken, ezért a tulajdonos bizonyos döntésekben is részt vesz, többek között a vetésszerkezet meghatározásában, egyes ráfordítások kiválasztásában, nagyságának meghatározásában. **Az együttműködés általános gyakorlata az, hogy a tulajdonos biztosítja a földet, épületeket, s fizeti az ezekkel kapcsolatos tulajdoni költségeket. A bérlő a szerződésben meghatározottak szerint biztosítja a gépeket, a munkaerőt, fizeti a működés-termelés költségeit. Napjainkban egyre gyakoribb – főképp a magas termelési színvonal érdekében –, hogy pl. a tápanyag, vetőmag költségeknek egy részét megosztják a tulajdonos és a bérlő között.**

A költségmegosztás pl. a műtrágyafelhasználás esetében azért válik szükségessé, mert annak növelése során, egyre kevesebb hasznot biztosít az egységnyi tápanyag. Abban az esetben, ha a tápanyagfelhasználás költségéhez a tulajdonos ugyanolyan arányban járul hozzá, mint amilyen arányú tőkéjének hozzájárulása a termelésben, úgy sokkal magasabb színvonalú a termelés, nagyobb hozamok érhetők el és úgy a tulajdonos, mint a bérlő megfelelő színvonalú jövedelemhez jut a tőkéje után. Amennyiben azonban csak a bérlő vállalja a műtrágyázás költségeit, jóval alacsonyabb színvonalon fogja az adott termék előállítását folytatni, mert ha csak ő viseli a nagyobb ráfordítások költségeit, akkor saját tőkéjének hatékonysága egy bizonyos szinten túl nem lesz kielégítő, ugyanakkor a tulajdonos pótlólagos ráfordítások nélkül jut többletjövedelemhez.

Az előzőekben már említést tettünk arról, hogy a föld tulajdonosa és a bérlő között a földön előállított terméket erőforrás-hozzájárulásuk alapján indokolt elosztani. Ez azt jelenti, hogy a munka elvégzésének első lépése az, hogy felmérjük a termelésbe vont erőforrások nagyságát, értékét és annak a két fél közötti megosztását. A költségmegosztás során tisztázni kell, hogy a változó költségek között lesznek-e olyanok – pl. a műtrágyázási költségek –, amelyek a két fél között megosztásra kerülnek. Amennyiben ilyen költségek vannak, úgy meg kell egyezni azok megosztási arányában. A következő lépés, hogy megbecsüljék mindkét fél hozzájárulását a termeléshez. Ez a munka úgy a tulajdonos, mint a bérlő részéről elég nagy gondot okoz. Könnyű lenne a helyzet, ha mindkét fél részvállalása pénzben jelenne meg, a föld, a munka, a gép és a menedzsment évi hozzájárulásának azonban nincs konkrét értéke, ezért ezeket meg kell becsülni.

A 23. táblázat tükrözi azt, hogy adott esetben miként lehet a tulajdonos és a bérlő részvállalását megbecsülni, értékelni. A felek előzetesen megegyeznek abban, hogy a műtrágyázás költségeit a többi költség arányában osztják meg egymás között, ezért e tétel nem szerepel a hozzájárulás-arányok meghatározásában.

23. táblázat

A tulajdonos és a bérlő költség hozzájárulásának meghatározása

Me.: Ft/ha

Felhasznált erőforrások	Költség		
	összesen	tulajdonosé	bérlőé
Műtrágya	(25 000)	megosztott	megosztott
Vetőmag	8 000	-	8 000
Gépüzemeltetés	35 000	-	35 000
Bérmunka	1 000	-	1 000
Forgóeszköz kamata	4 400	-	4 400
Géptőke kamata	7 200	-	7 200
Földadó	-	-	-
Földhasználat költsége (bérleti díja)	20 700	20 700	-
Bérlő munka és menedzsment költsége	5 000	-	5 000
Összesen	81 300	20 700	60 600
Hozzájárulás %	100	25,5	74,5

A példa szerint az erőforrásokkal összefüggő költségekhez 25,5%-kal a tulajdonos, míg 74,5%-kal a bérlő járul hozzá. Ennek megfelelően a műtrágya költségek is ilyen arányban oszlanak meg és az előállított termékből is így részesednek a partnerek.

A kialakított arány a két fél mérlegelése alapján jött létre, azonban adott tájban a kialakult gyakorlat ettől eltérhet. Ebben az esetben mérlegelés tárgyává kell tenni, hogy elfogadják-e a saját számításaikon nyugvó arányokat, vagy az általánosabb gyakorlathoz igazítják azt.

További problémákat okoz, ha egy bérlő több tulajdonossal létesít bérleti szerződést. Ilyenkor a bérlő arra törekszik, hogy a szerződések tartalmukat tekintve azonosak legyenek, de a bérlemények nagysága, a földek minősége, a felépítmények eltérő állaga, használhatósága miatt a szerződéseknek szükségszerűen el kell térniük egymástól. A különbségek számbavétele általában objektív felméréseken alapszik, de nem nélkülözheti az adott helyi szokásoknak megfelelő szubjektív értékítéletet sem.

4.2.2.4. Bérleti szerződések tartalma, fejlesztésük

Azt a bérleti szerződést tartjuk jónak, amelyet mindkét fél úgy ítél meg, hogy összhangban van a ráfordításaival. Esetenként a szerződést csak szóban kötik meg, különösen, ha a tulajdonos és a bérlő kölcsönösen megbíznak egymásban. Ajánlatos, sőt a jövőben kötelező a **bérleti szerződést írásban megkötni**, mert ennek különböző gazdasági és eljárásjogi előnyei vannak:

- lehetővé teszi, hogy **mindkét fél megfontolja az összes bérleti szabályozást, feltételt az aláírás előtt,**
- részletes és **segít megelőzni és eldönteni az esetleges vitákat,**
- **nemcsak az eredeti feleket védi, hanem azok örököseit is** abban az esetben, ha bármelyik fél meghal.

Fontos, hogy a bérleti szerződés minden körülménynek, feltételnek megfelelő körültekintéssel készüljön el, ezért a **bérleti szerződés elkészítésénél tartalmi szempontból különösen figyelembe veendő a következők:**

- A tulajdonos és bérlő neve, címe.
- A bérbe adott ingatlan leírása, helyrajzi száma, nagysága.
- A bérlet érvényességének időtartama.
- A bérleti díj nagysága, a fix/rugalmas díjú és/vagy a részesbérlet pontos meghatározása.
- A bérleti díj fizetésének, vagy a tulajdonos termékrészesedésének átadási időpontja.
- Az egyes felek által fizetendő költségek aránya, nagysága.
- A bérlet automatikus megújítására vonatkozó feltételek.
- A bérlet felmondására vonatkozó eljárások, beleértve a lejárat előtti értesítés szükségességét, idejét.
- A bérlő által követendő gazdálkodási gyakorlat.
- A bérlő által létrehozott ingatlanfejlesztésekkel kapcsolatos kártalanítási feltételek.
- A tulajdonos igénye, kötelezettségei.
- Halálesetre vonatkozó kitételek.
- Nézeteltérések tisztázása.
- A szerződés felülvizsgálatára, aktualizálására vonatkozó eljárások.

Legkedvezőbb időpont a bérleti szerződés megkötésére a következő termelési év előtti időszak, amikor még a következő év ráfordításaira nem került sor. Ez az idő alkalmas az adott

helyzet alapos felmérésére, a nézetkülönbségek tisztázására. Tekintettel arra, hogy a szerződés jogi okmány, ezért elkészítésébe – de legalább is áttekintésébe – **indokolt jogászt bevonni**.

Bármilyen jól elkészített bérleti szerződést az **idő előrehaladtával aktualizálni kell**. A szerződések felülvizsgálata során általában **jelentkező problémákat öt tényező köré csoportosíthatjuk**:

- A bérleti jogokat és kötelességeket az egyik, vagy mindkét fél másképp értelmezi.
- Kevesebb a bevétel, mint amit bármelyik fél elvár.
- Méltánytalanok a bérleti feltételek.
- A kívánatos vagyonfejlesztés nem biztosított.
- A bérlő nem rendelkezik megfelelő fedezettel.

Ezek a problémák esetenként időről-időre jelentkeznek, s ha mindkét fél megértően foglal állást, úgy leküzdhetők és az újabb bérleti szerződésben már az új feltételek rögzíthetők.

Az előzőekre is figyelemmel a tulajdonosoknak és bérlőknek időről-időre (szükség szerint esetleg évente) át kell tekinteniük bérleti szerződésük feltételeit, meg kell tárgyalni mindazt, amit úgy ítélnek meg, hogy a jelen szerződéshez képest meg kell változtatni, vagy új szerződést kell kötni. Különösen fontos tényezője lehet az új szerződés megkötésének a termelés fejlesztésével, növelésével kapcsolatos ráfordítások megbeszélése, a költségek egymásközi megosztása. A **földtulajdonosnak hosszú távon célja** az, hogy **földjének termelékenységét megőrizze, illetve növelje**. Ezért mindig fontos kikötése a szerződésnek a birtok, a föld állagának megőrzése érdekében tett intézkedések meghatározása. Ugyanilyen fontos lehet azonban a termelés fokozása is többlet ráfordításokkal. Itt a **befektetések tekintetében megkülönböztetjük a termelési folyamat után azonnal és a hosszabb időszak alatt, több termelési folyamatban megtérülő befektetéseket**. A megtérülő többlet-befektetéseknél rögzíteni kell a költségmegosztást a felek között. **A bérlő hosszabb időre szóló befektetéseknél csak akkor lesz érdekelt, ha a tulajdonos részéről biztosítékot kap, hogy a bérlet megszűnésével az ilyen jellegű befektetések még meg nem térült részét a tulajdonos megtéríti**. Ha egy bérlő pl. egy istálló 2 millió Ft értékű felújítást végez, aminek várható elhasználódása 10 év, s a bérlet 5 év után megszűnik, akkor a tulajdonosnak a felújítási költségek meg nem térült részét – adott esetben 50%-ot – köteles kifizetni a bérlőnek a végelszámoláskor.

A magyar mezőgazdaságban az átalakulással összhangban, csak most kezdenek kialakulni a különféle bérleti szerződések. A változó piaci-jövedelmi viszonyok, a bérleti szerződések kiforratlansága jelenleg mindkét felet – de főleg a földtulajdonosokat – arra ösztönzi, hogy inkább rövid távú szerződéseket kössenek, vigyázva természetesen arra, hogy a szerződésekben biztosítsák az adott föld meglévő termőképességének fenntartását, illetve a bérlő érdekeit is kielégítsék.

A gyakorlatban a rövid távú bérletek 2-5 évesek. Ez összhangban van úgy a bérlő, mint a tulajdonos azon elképzelésével, hogy a piaci viszonyok változásával, újabb technológiai eljárások alkalmazásával, jobb szerződéseket tudnak kötni egy újabb bérleti időszakban. Érthetően egyik fél sem akarja a kockázatot túl hosszú időre vállalni. A magyar

mezőgazdaságban a földbérlés korábban említettek szerint jelentős arányú és várhatóan a jövőben is a földnek több mint 50%-a bérlés útján fog hasznosulni. Az elmúlt években jellemzően a fix bérlési díjas szerződések voltak az általánosak. A mezőgazdasági termékek árának jelentős ingadozása miatt általában a földbérlésnél gabona mennyiségben határozták meg a bérlési díjat, aranykoronánként 20-35 kg búza-gabona mennyiséget írtak elő a szerződő felek.

Az Európai Unióba való lépés a földbérlés rendszerében változásokat hozhat. Egyrészt a bérlési szerződések ideje nőhet, másrészt a bérlési díj mértéke emelkedhet. Különösen, ha figyelembe vesszük az Európai Unió mezőgazdaságára jellemző földalapú támogatások nagyságát, ami pl. a szántó esetében több mint 75 000 Ft/ha, ezért várható, hogy ennek egy részére a földtulajdonos igényt tart majd.

5. Forgóeszközök, készletgazdálkodás

Forgóeszközöknek azokat a piaci értékkel rendelkező vagyoni értékeket nevezzük, amelyek a termelés körfolyamatában vesznek részt, jellemzőjük, hogy a **vállalkozót egy évnél rövidebb ideig szolgálják, egy termelési folyamat során elhasználódnak, átmennek az új termék, szolgáltatás értékébe.**

A korábban megfogalmazottak szerint a befektetett eszközök a termelési kapacitások volumenét határozzák meg, **a forgóeszközök pedig a kapacitások kihasználását biztosítják.**

5.1. Forgóeszközök csoportosítása

A forgóeszközöket többféle szempontból csoportosítjuk, egyrészt beszélhetünk **anyagijellegű eszközökről**, amelyeknek meghatározó szerepük van a forgóeszközök között. Ezekkel az anyagokkal, készletekkel való gazdálkodást az úgynevezett **logisztikai rendszerbe foglalva** tárgyaljuk.

Másrészt beszélünk a készletek finanszírozását, megóvását biztosító **pénzügyi eszközökről.**

A számviteli nyilvántartások, attól függően, hogy a forgóeszközök a termelés melyik szakaszában vesznek részt – sajátos differenciált szerepet betöltve a termelésben –, négy nagy csoportot különböztetnek meg:

Ezek szerint megkülönböztetjük a:

- **készleteket,**
- **követeléseket,**
- **értékpapírokat,**
- **pénzeszközöket.**

A **készletek** olyan forgóeszközök, amelyek közvetlenül, vagy közvetve szolgálják a termelést, általában egyetlen, vagy néhány termelési folyamatban vesznek részt és azonnal elhasználódnak, beépülnek a létrehozott termékek és szolgáltatások értékébe. A mezőgazdasági vállalkozásoknál az a **legnagyobb forgóeszközcsoporthoz** tartoznak. Eredetük alapján lehetnek:

- **vásárolt készletek és**
- **saját termelésű készletek.**

A két csoport szerinti megkülönböztetés – noha a termelés folyamatában ezek összefolynak – elsősorban azért szükséges, mert értékük nyilvántartása, s elszámolása tekintetében

különbségek vannak. **A vásárolt készleteket teljes bekerülési költségük alapján tartjuk nyilván s számoljuk el, míg a saját termelésű készleteket szűkített – közvetlen – költségeik alapján.**

A készleteknek különféle csoportjait különböztetjük meg. Ezek:

- **Anyagok**, amelyek a termelés során eredeti alakjukat elveszítve beépülnek a termék, szolgáltatás értékébe. Itt kell továbbá kimutatni azokat a készleteket is, amelyek a termelés során nem használódnak el azonnal – fogyóeszközök –, de a vállalkozási tevékenységet 1 évnél rövidebb ideig szolgálják. Ezek:
  - nyers és alapanyagok, ilyen pl. a vetőmag, műtrágya növényvédőszer, takarmány stb.
  - üzem- és fűtőanyagok, munkaeszközök működtetéséhez szükséges anyagok
  - segédanyagok, az előállított terméket, szolgáltatást sajátos tulajdonsággal látják el
  - fenntartási anyagok pl. javítási anyagok, tartalék alkatrészek stb.
  - építési anyagok pl. téglá, cement stb.
  - egyéb anyagok pl. csomagoló anyag, irodaszer, védőruha, egy éven belül elhasználódó szerszámok, berendezések, felszerelések stb.
- **Befejezetlen termelés** az a készletállomány, amelyen már néhány munkaműveletet elvégeztek, de még további megmunkálásra kerülnek. Ezek a készletek nem értékesíthetők. A termékcsoporthoz **sajátosan jelentkezik a mezőgazdasági termelésben**. Ahol az emberi **beavatkozások a termelésben szakaszosak**, néha hónapok telnek el, hogy pl. az ember a búza elvetése után ismételten beavatkozzon a termelés folyamatába. Ugyanakkor állományuk mérhető, pl. a gyakorlat szerint év végén felméri minden befejezetlen tevékenységnek az értékét az adott év eredményének megállapítása érdekében, s az ilyen jellegű ráfordításokat befejezetlen termékként, befejezetlen termelésként (mezei leltár) tartják nyilván.
- **Növendék-, hízó- és egyéb állatok**. Ebbe a csoportba átminősítésükig, étkezésükig tartoznak a szarvasmarha, sertés, juh növendék és hízó állatok, valamint az egyéb állatok közé sorolt baromfi, galamb, nyúl, hal, prémes állat stb.
- **Félkész termékeknek** tekintjük mindazon termékeket, amelyeken a vállalat egyik egysége a szükséges munkálatokat már elvégezte, de a termékek a vállalat más egységeiben további feldolgozásra, esetenként eladásra is kerülhetnek. Félkész termék csak olyan vállalatnál lehet, amelynek több egysége van, és ezek egymásra épülnek, hasznosítják egymás termékeit. Ilyenek lehetnek például, ha egy gazdaságnál külön van a tejtermelő tehenészet és a marhahizláló telep, s ezek jövedelmét külön-külön ki akarjuk mutatni. Az utóbbi a tehenészet egyik végtermékét a borjút - melyet ez esetben félkész terméknek nevezünk - átveszi hízalás céljára s a végterméket a hízómarhát, a marhahizláló telep bocsátja ki.

- **Késztermékeknek** nevezzük azokat a termékeket, amelyekre a vállalat már további ráfordításokat, termelési műveleteket nem eszközöl. Ekkor eladásra kész állapotban van a termék.
- **Áruk** között tartjuk nyilván jellemzően azokat a termékeket, amelyeket értékesítés céljából vásároltunk, illetve ide soroljuk a göngyölegeket és a folyamatban lévő beruházások teljesítményeit is. Ennek megfelelően vannak:
  - **kereskedelmi áruk** – azok a vásárolt készletek, amelyeket abból a célból vásároltak, hogy azt tovább értékesítve nyereségre tegyenek szert,
  - **göngyölegek** – olyan többször felhasználható csomagoló-, tároló eszközök, amelyek a termékeket a szállítás során a rongálódástól óvják,
  - **alvállalkozói teljesítményekre** jellemző a vállalkozónál **beruházást végzők teljesítménye.**

A követelések jelentős részét tehetik ki a forgóeszközöknek. Több csoportja van:

- **Vevőkövetelések:**
  - **Az eladott, de még ki nem fizetett termékek, szolgáltatások.** Más néven **vevőállománynak is nevezzük.** Ezeket tulajdonképpen még **be nem folyt pénzeszközöknek is tekinthetjük.** A vállalkozó igyekszik különféle határidős fizetési szerződésekkel azt elérni, hogy vevőállománya minél kisebb értékű legyen. Az áru leszállítása és a vevő tartozásának kiegyenlítése között eltelt időre a vállalkozó gyakorlatilag hitelt nyújt a vevőjének (jellemző a 30 napos fizetési határidő). Érthető, hogy ez számára nem előnyös. **A vállalkozónak azok az ügyletek a legelőnyösebbek, amikor az áru átadásakor annak értéke is azonnal kiegyenlítésre kerül.**
- **Váltókövetelések.** A váltó sajátos követelési forma, lejáratának időpontjára szóló fizetési ígéret, pénzkövetelést kifejező **rövidlejáratú értékpapír**, amelynek névértéke a kiváltott követelésből és a lejárat időpontjáig felszámított kamatból áll.
- **Egyéb követelések.** Olyan rövidlejáratú követelések tartoznak ide, amelyek a munkavállalókkal, önkormányzatokkal, vagy más szervezetekkel szemben állnak fenn. Például a munkavállalóval szembeni követelések, visszatérítendő adó, még nem folyósított állami támogatás, értékpapír értékesítéséből eredő követelés.

Az értékpapírok valamilyen vagyonnal kapcsolatos követelést megtestesítő forgalomképes okiratok. **Mint forgóeszközt, az értékpapírok között tartjuk nyilván a forgatási célból, átmeneti, nem tartós befektetésként vásárolt kötvények, részvények, váltók,** egyéb értékpapírok vételi értékét, továbbá saját részvények, üzletrészek visszavásárlási értékét. Ezeket az értékpapírokat – ha egy évnél rövidebb ideig szolgálják a vállalati tevékenységet – forgóeszközökként kezeljük.

A pénzeszközök a készpénzt, a csekket, az elektronikus fizetési eszközt, a bankbetétek értékét foglalják magukba. Csoportosításuk:

- **Pénztár, csekkek.** A vállalkozó készpénzbefizetéseinek teljesítése érdekében, valamint közvetlenül befolyó készpénzbevételeinek kezelésére házi pénztárt létesíthet, ahol ezeket a pénzeszközöket kezeli.
- **Bankbetétek** a vállalkozás nagyobb összegű bevételeinek és kifizetéseinek bonyolítását szolgálják. Több formája ismert:
  - **Elszámolási betétszámlán** köteles a vállalkozó pénzeszközeit – a készpénzben teljesíthető kifizetések céljára szolgáló pénzeszközök kivételével – tartani, pénzforgalmát bankszámlán bonyolítani.
  - **Elkülönített pénzeszközök** kezelésére lehet a pénzügyintézeteknél külön számlát vezetni. Ilyenek:
    - **Kamatkozó betétszámlák** – a vállalkozó pénzeszközeit kamatozó betét formában helyezheti el. Itt csak az 1 éven belül lejáráó betétek helyezhetők el.
    - **Fejlesztési célra elkülönített pénzeszközök** számlán az elszámolási betétszámláról beruházási célra elkülönített pénzeszközt tarthatja a vállalkozó.
    - **Kötvénykibocsátásból elkülönített pénzeszközök.** A kötvény-kibocsátásból származó, s még rendelkezésre álló pénzeszközt kezelik e számlán.
    - **Egyéb célra** elkülönített pénzeszközök:
      - **felvásárlásra** elkülönített pénzeszközök,
      - **devizafedezetre** elkülönített pénzeszközök, amelyek devizában állnak rendelkezésre.

5.2. Forgóeszközök szerepe a termelésben

A termelés körforgására – négy szakasz – jellemző, hogy abban a forgóeszközök különböző formát vesznek fel. A vállalat **pénzeszközeiért** a termeléshez szükséges **anyagokat**, eszközöket kell **beszerezni, készletezni** (első szakasz). A körforgás **második szakaszában termelésbe állítják** ezeket az eszközöket – amely a termék előállítási folyamatára jellemzően rövidebb-hosszabb ideig tart –. A **mezőgazdaságra jellemzően ez hosszabb s biológiai tényezők által szabályozott folyamat.** Ez a **forgóeszköz-gazdálkodás szempontjából a legfontosabb szakasz**, mert az új termék előállítása ebben a szakaszban történik.

A termelés szakaszának befejezésével a forgóeszközök körforgása a **késztermékek raktárra vételével folytatódik** (harmadik szakasz). Ezeknek kiszállításával, **értékesítésével** az eszközök **áruformából pénzformába mennek át.** A **körforgás** végül a termékért járó **pénz beszedésével zárul** (negyedik szakasz). A körforgás során tehát a forgóeszközök több alakváltozásban mennek át. **A pénzből – anyag – félkész termék – késztermék – követelés – majd újra készpénz lesz.** Ez a körforgás jelzi, hogy egy vállalati termelés forgóeszközeinek mozgása elég bonyolult, hisz általában egyszerre több termék előállítása folyik. Különböző anyagokat, különböző helyen kell egy időben beszerezni, a termelés eltérő fázisai jelennek

meg azonos időben, majd a készletraktározás, értékesítés, számlázás, pénzbeszedés is jórészt egymással párhuzamosan jelentkezik.

Ugyanakkor eltérő időben, mértékben, mennyiségben, más-más partnerekkel kell a feladatokat megoldani. Mindezekből egyértelműen megállapítható, hogy a **vállalaton belül egyidőben jelen van a forgóeszköz minden formája**. Ezek az eszközök jelentős erőforrásokat kötnek le, ezért a vállalkozások mindent elkövetnek, ezért hogy feleslegesen ne kössenek le eszközöket, hisz jelentős költséget okozhatnak.

Az előbb említettek szerint, a forgóeszközök biztosítják a befektetett tárgyi eszközök kihasználását. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a befektetett eszközök a termelés, a forgóeszközök pedig a működés feltételeit teremtik meg.

A termelési tevékenységtől függően a **forgóeszközök nagysága és belső struktúrája eléggé változatos**. A mezőgazdasági termelésben általában az **összes tőkének 10-25%-át teszi ki**. Nagyságát jellemzően olyan mutatók fejezik ki, mint a termelésben dolgozó **egy főre, az egy hektár** mezőgazdasági, vagy intenzíven művelt területre, esetleg **egy termelő állatra jutó forgóeszköz érték**, továbbá a tőke belső struktúráját kifejező **befektetett eszközök és forgóeszközök egymáshoz viszonyított aránya**. Vizsgálhatjuk a termelési érték és a forgóeszköz szükséglet arányát is. Ezeknek a mutatóknak a használata alkalmas lehet arra, hogy meghatározzuk az egész vállalkozás, vagy **egy-egy tevékenység forgóeszköz igényességét**, illetve a termelésbe lekötött tőke belső szerkezetét.

A gazdálkodás zavartalan lebonyolítása minden esetben feltételezi, hogy a vállalkozó megfelelő mennyiségű pénzzel rendelkezik. Mindig biztosítania kell, hogy az esedékes mindenkor tartozását ki tudja egyenlíteni. Ennek érdekében általában előre fel kell mérnie esedékes bevételeit abból a szempontból is, hogy fizetési kötelezettségének eleget tud-e tenni. A vállalkozó még alkalmoszerű fizetéseképtelensége is nagyon előnytelen képet jelez róla a szállítóinak, esetenként bizalmatlanságot indukálhat. **Fizetéseképtelenség** ismétlődése esetén sokszor a szállítások megkezdése előtt garanciákat kérnek a fizetőképességre. Ez a helyzet mindenképpen elkerülendő, és ha vállalaton belül nem oldható meg, **elsősorban hitel felvételével hidalható át**.

A mezőgazdasági vállalatokra jellemzően a forgóeszközök nagyságát elsősorban a naptári fordulóra, december 31-ére vonatkozóan szokták bemutatni, de nagyságuk a számviteli nyilvántartások alapján az év bármely időpontjában megállapítható. A 24. táblázatban a mezőgazdasági termelésre jellemző forgóeszköz struktúrárt mutatunk be. A december 31-i készletre jellemző – szemben az évközi forgóeszköz készlettel –, hogy állománya alacsonyabb.

Forgóeszközök belső szerkezete december 31-én

Megnevezés	%
– Készletek	60-90
ebből:	
– anyagok	10-30
– befejezetlen termelés és félkész termékek	40-65
– növendék-, hízó- és egyéb állatok	0-25
– késztermékek, áruk	5-10
– Követelések	3-20
– Értékpapírok	0-10
– Pénzeszközök	5-20
Összesen	100

A táblázatból kitűnik, hogy a **készleteknek meghatározó szerepük** van. A december 31-i állapotot tükröző szerkezetben különösen **jelentős a befejezetlen termelés értékének aránya**, ez a sajátosság **a mezőgazdasági termelés szakaszosságával van összefüggésben**. Míg a követelések, pénzeszközök szerényebb értékűek, bár mértékük esetenként eléggé változó lehet. Értékpapírok jelenleg alig találhatók a mezőgazdasági vállalkozók tulajdonában.

Jelentős különbségek vannak a növénytermesztés és az állattenyésztés forgóeszköz szükséglete és szerkezetében. Jellemző, hogy általában azonos értékű termék előállításához **a növénytermesztésben kisebb értékű forgóeszközre van szükség, mint az állattenyésztésben**. Ennek oka elsősorban a **jelentős állat értékkel van összefüggésben**.

Egy vállalat forgóeszköz-gazdálkodása többféle feladatot foglal magában. Ezek sikeres megoldása biztosítja a forgóeszköz-gazdálkodás sikerét, hatékonyságát. A feladatokat a következőkben alfejezetekre bontva tárgyaljuk.

5.3. Anyag- és készletgazdálkodás, logisztika rendszer

Amikor az anyag- és a készletgazdálkodásról beszélünk, akkor a reálfolyamatokat anyagi oldalról közelítjük meg. A forgóeszköz-gazdálkodás általában a pénzkötésre, a pénzfolyamatokra koncentrálna közelíti meg ugyanezt a tevékenységet.

A vállalkozások gazdálkodása alapvetően forgalmi és termelési folyamatokból áll. A két folyamat szorosan kapcsolódik össze az előzők szerint. Tulajdonképpen a forgalmi folyamat egyrészt a pénzből történő anyagvásárlást, másrészt a késztermékek értékesítését, pénzváltását jelenti, míg a termelési folyamat pedig döntően az anyagok átalakítását foglalja magában. Mindezekből kitűnik, hogy **az egész vállalati tevékenységet átszövi az anyagokkal való gazdálkodás**.

Az anyaggazdálkodás a termeléshez és a forgalomhoz szükséges anyagokat-energiákat biztosító tevékenységek és folyamatok összefoglaló elnevezése. A korszerű anyagáramlási

folyamatok rendszerszemléletű megtervezése, megszervezése és **megvalósítása a logisztikai rendszer keretében realizálódik.**

A logisztikai rendszer **felépítését**, a készletgazdálkodás rendszerét a 8. ábra tükrözi.

8. ábra

A logisztikai rendszer szerkezete

Forrás: Chikán, 1995

Az ábrából kitűnik, hogy **három – beszerzés, termelés, értékesítés – készletet megkülönböztetve, a folyamatos, sikeres működés érdekében a készletezés, az anyagi folyamatok bonyolítása és az ezekkel összefüggő információ kezelését kell egyidőben megoldani. A feladatok harmonizálása jelenti a logisztikai rendszer hatékony működését.** A sikeres működés feltétele, hogy a vállalkozásoknak meg kell tervezniük logisztikai rendszerüket. A rendszer tervezésének kiindulópontja a vállalat termékszolgáltatás kibocsátásának mennyisége, üteme, aminek alapján építhető fel az egész logisztikai rendszer.

A logisztika rendszer két alapvető célt szolgál:

- **a legjobb színvonalú kiszolgálást,**
- **a legkisebb költséggel** biztosítsa az anyag- és készletgazdálkodás területén, ezzel segítve a hatékony vállalati forgóeszköz-gazdálkodást.

A kiszolgálás színvonalát mérhetjük a

- **Rendelkezésre állással,** amely megmutatja, hogy a jelentkező igényeket milyen arányban tudják azonnal kielégíteni. Ez a logisztikai rendszer **készenléti állapotát** mutatja meg. Jelzi, hogy a rendszer mennyire tudja a termelés és értékesítés változását követni.

- **Kiszolgálási idővel**, ami az igény jelentkezése és annak kielégítése között eltelt időt jelenti. Ez a logisztikai rendszer **reakcióidejét** mutatja meg.
- **Kiszolgálás minőségével**, ami a rendszer finom hangolását jelenti. Tükrözi részletekbe menően a feladat megoldásának színvonalát, illetve azt, hogy milyen mértékben szorul rá a helyettesítő termékek alkalmazására.

A **hatékony költséggazdálkodás** a színvonalas kiszolgálás mellett fontos feladat. **A logisztikai rendszer költségeinek 3 csoportját különböztetjük meg**, úgy mint:

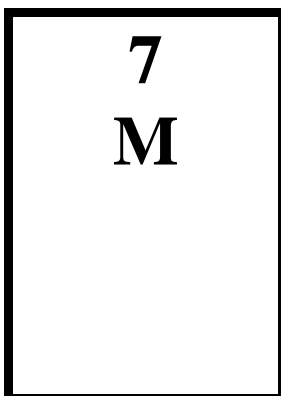
- **Beszerezési költségek**, amelyek az anyaghoz való hozzájutás költségeit jelentik, pl. szállítás, rakodás, ügyintézési költségek, szállítási veszteségek stb.
- **Készletezési költségek** az anyagbeszerzés és az anyagigény felmerülése közötti térbeli és időbeli eltérés kiegyenlítésének költségei, pl. a raktározás, anyagmozgatás, biztosítás, tárolási veszteség, adminisztráció stb.
- **Hiány költsége** akkor merül fel, hogy ha valamilyen anyagigény nem elégíthető ki megfelelően, pl. kötbér, állásidő költsége, adminisztrációs többletköltség stb.

A szakirodalom szerint feltűnő az a tény, hogy **a termékek előállítási költségeiben** milyen nagy mértékű, esetenként **30-35%** a **logisztikai költség**. Ez **jól szervezett logisztikai rendszer esetén az összköltségnek csak 20-25%-át teszi ki**. A mezőgazdasági tevékenységeknél – a biológiai folyamatokkal összefüggésben – különösen a tárolás költségei nagyok, így pl. a takarmányfélénél, ahol hosszabb időt jelent a tárolás, s ezt sokszor a takarmány beltartalmi értékének vesztesége tovább fokozza.

Az előbbieken elmondottaknak megfelelően a **jó logisztikai rendszernek a 9. ábra szerint hét M (megfelelést) feltételét kell teljesíteni**.

9. ábra

A logisztikai rendszerrel szemben támasztott követelmények

A
megfelelő termék,
megfelelő minőségben,
megfelelő állapotban,
megfelelő helyen,
megfelelő időben,
megfelelő felhasználónak,
megfelelő költségen álljon rendelkezésre.

Forrás: Varga et al., 1997

5.3.1. A készletgazdálkodás területei

A készletgazdálkodás során három jól elkülöníthető terület – a beszerzés-készletezés-értékesítés – különböztethető meg.

- **A beszerzés összetett folyamat.** Olyan kérdéseket kell itt tisztázni, illetve körülhatárolni, mint a
  - rendelési tétele nagyságot,
  - termékmennyiséget és minőséget,
  - szállítási határidőket,
  - szállítók kiválasztását,
  - rendelés feladás idejét,
  - a termék átvételének idejét, helyét, formáját.

Ezeknek a feladatoknak a sikeres megoldása alapját képezi a termelési folyamatok megvalósításának. Természetesen e feladatok megoldása nem csak a termelés zavartalan folytatását jelenti, hanem erősen befolyásolja az anyaggazdálkodás költségeit is.

- **A készletezés, raktározás** során a **mozgatás, tárolás, anyagnyilvántartás feladatait** kell megoldani. Itt olyan kérdéseknek van fontos szerepük, mint
  - a tárolóhelyek elhelyezése,
  - a raktározás rendszerének helyes megválasztása, pl. polcrendszer, támfalás helyiségek, tartóhelyes tárolás választása, vagy a készletek fix, illetve szabad – a beérkezés sorrendjében történő – tárolása,
  - a termelőhelyek anyagokkal történő ellátása,
  - a nyilvántartás, raktári ügyrend kialakítása, az alapbizonylati rendszer és ezek kiállítási módjának tisztázása.
- **Értékesítés és kiszolgálás**, a késztermékek vevőhöz való juttatása **egyrészt a szállítás módját, másrészt az egyes késztermék raktárak készleteinek szabályozását jelenti.** A feladat megoldható sok raktár fenntartásával, magas készletezési költséggel, amiből adódóan a cég mindig tele kamionokkal szállít. A másik lehetőség kevés raktár fenntartása és gyakori szállítás, itt viszont nagyobbak a szállítási költségek.

A raktárak ellátása lehetséges úgynevezett „szívásos” módszerrel, ahol a rendeléseket a raktári készletek ismerete nélkül a vevők adják meg, vagy „nyomásos” módszerrel, amikor a központi raktár a vevők készleteit ismerve szállítja a készleteket. Ez utóbbi kisebb költséggel jár, de nagyobb szervezettséget igényel.

A jelentkező igények kielégítési-kiszolgálási módszereinek kialakítása elsősorban a gyors és pontos ügyintézésért jelenti. **A kiszolgálás sorrendjének többféle formája ismert.**

- **FIFO** rendszer („first in first out” szavak első 4 betűje.) Elsőként be, elsőként ki, tehát érkezési sorrendben történik a kielégítés.
- **LIFO** rendszer („last in first out”). Utolsóként be, elsőként ki, tehát a beérkezés fordított sorrendjében történő kiszolgálást jelenti. Speciális esetekben fordul elő, pl. amikor a gépjárműveknek a mozgása korlátozott.
- **PRI** rendszer („priority” – elsőbbség szó első 3 betűje). Fontossági sorrendben elégíti ki az igényeket.
- **RND** („random” – véletlen). A találmányra, véletlenszerűen történő kielégítést jelenti. Akkor alkalmazzák, ha a kielégítés sorrendjének nincs jelentősége.

5.3.2. Készletfogalmak

A vállalati készletgazdálkodás – logisztika – az előzőekben tárgyaltak szerint nagyon fontos, egyúttal összetett feladatot jelent. A hatékony készletgazdálkodás **szervezése, irányítása, ellenőrzése érdekében több mutatóból álló rendszert lehet kialakítani.** Ezen mutató rendszerből néhány fontosabbat kívánunk itt **bemutatni.** A **készletek nagyságát** a készletezés mértékét többek között **kifejezik:**

- **Biztonsági készlet, vagy minimális készlet:** az a készletmennyiség, ami alá a készletszint nem süllyedhet. Ilyen nagyságú készletnek mindig rendelkezésre kell állni adott helyen, raktárban, azonnal vissza kell pótolni.
- **Jelzőkészlet:** eléréskor az új készletek megrendeléséről gondoskodni kell. Mértékét úgy határozzák meg, hogy a napi felhasználást megszorozzák az utánpótlás időtartamával.
- **Folyókészlet:** az anyagellátást két utánpótlási időpont között biztosító készlet. Kiszámítása: két utánpótlás között eltelt napok száma x napi készletfelhasználás mennyisége.
- **Átlagkészlet:** A folyókészlet felének és a biztonsági készletnek az összege. Normális körülmények között, egyenletes fogyás esetén a vállalatnál az adott készletből átlagosan ennyi található.
- **Maximális készlet:** A minimális készlethez hozzáadva a folyókészlet értékét. A készlet nem emelkedhet ezen szint fölé.
- **Normán felüli készlet:** az a készletmennyiség, amivel az adott készletféleség a vállalatnál előírt készletnormát meghaladja.

A készlet- és anyagnormák szorosan kapcsolódnak a készletfogalmakhoz, amelyek kifejezhetők időben, mennyiségben és értékben. Ezek tulajdonképpen a készletek megengedhető szintjét jelzik.

A készletnormáknak fontos szerepük van az anyaggazdálkodásban, mivel a vállalat **ezen segítségével szabályozza készleteinek nagyságát**. Fontosabb fajtái:

- **Folyónorma:** a termelés és a forgalom egy adott időpontjára – jellemzően a jelenlegi helyzetre – előírt készletek megengedhető szintjét írja elő.
- **Tervnorma:** a jövőbeni anyagszükséglet kielégítése érdekében előírandó készletszinteket határozza meg. Elsősorban a tervezést szolgálja.
- **Egyedi norma:** egy adott készletfőleség megengedhető szintjét írja elő.
- **Csoportos norma:** egy készletfajta, -csoport megengedhető szintjét írja elő.

A készletgazdálkodás során **az anyagfelhasználás mértékét is előírhatják**, ezzel szabályozva az anyaggazdálkodást. Így teremtik meg elsősorban az anyagfelhasználás mértékének és a termékkibocsátás nagyságának összhangját.

A norma lehet

- **anyagfelhasználási norma**, amikor egységnyi termékhez szükséges anyag felhasználását határozzák meg,
- **anyagkihozatali norma**, amikor egységnyi anyagból kihozható termékmennyiséget adják meg. **Mindkét mutató esetén beszélünk:**
- **nettó normáról**, ami a tényleges gyártmányba előállításakor kerülő anyagmennyiség és
- **bruttó normáról**, ami tartalmazza a nettó normán felül az előállítás során keletkező hulladékot és veszteséget. A nettó és bruttó anyagfelhasználási norma hányadosa az **anyagkihozatali mutató**.

Az **anyagnormákat** a vállalaton belül ki kell dolgozni, s időről-időre figyelemmel kísérve, a termelés változásával összhangban kell változtatni, „**karban tartani**”. Az anyagnormák megállapításánál a következő **módszerek** alkalmazhatók:

- **Becslés.** A termelés előző tapasztalatainak alapján becsülhetjük meg a normát. Csak ott szabad alkalmazni, ahol nincs más adat, lehetőség a norma kialakítására.
- **Műszaki-gazdasági számításokon** alapuló normamegállapítás. Ez alkalommal az alkalmazott technológiai eljárás konkrét adataiból kiindulva határozzuk meg az anyagnormát.
- **Statisztikai módszerek.** Az előző időszak nagy adathalmazából statisztikai módszerek segítségével határozzuk meg a megfelelő anyagnormákat.

A készletek vállalaton belüli szabályozása mellett fontos kérdés a készlet beszerzésének sikeres megoldása. A készlet rendelése, beszerzése során két kérdésre kell választ adni, illetve ezeknek két-két megoldása van:

a., Mikor rendeljük?

- egyenlő időközökben,
- amikor a készlet meghatározott szintre csökken.

b., Mennyit rendeljük?

- mindig ugyanannyit,
- a készlet egy adott szintet érjen el.

A „mikor és mennyit rendeljük” kérdésekre az előzők szerint négyféle választ adhatunk:

- egyenlő időközökben – állandó mennyiséget rendelünk (fűrészfog modell),
- egyenlő időközökben – a készletet egy adott szintre töltik fel (ciklikus modell),
- rendelés mennyisége állandó – akkor rendelünk, ha a készlet egy meghatározott szintre csökken (két raktáros modell mivel mindig a raktáron lévő jelző készlet alapján rendelünk),
- sem a rendelési idő, sem a rendelés mennyisége nem állandó. A készletnek egy meghatározott szintre történő csökkenése esetén azokat egy meghatározott szintre töltjük fel (csillapításos modell).

A két kérdésre, illetve a négy megoldásra vonatkozóan a zavartalan termelés biztosítása mellett **fő kérdés a rendelési és a készletezési költségek együttes minimalizálása**. A gazdaságos rendelési mennyiség, mely időponthoz is kötött, eltérő megoldásokra ösztönzi a vállalatot.

Az anyagszükséglet tervezése, elemzése során különféle mutatókat is számolhatunk. Ezek közül a legjellemzőbbek:

- **Kronologikus átlagkészlet.** Adott időszak tényleges átlagkészletének számbavételét jelenti oly módon, hogy a nyitó és záró időpontok készletét 50-50%-kal, míg a közbeeső időszakok készleteit 100%-kal vesszük figyelembe, s így képezzük az időszakok, pl. napok számával az egyszerű számtani átlagot. A kronologikus átlagkészletet természetesen számolhatjuk egy hónapra, negyedévre, vagy bármely más időszakra.
- **Fajlagos anyagfelhasználás.** Az anyagfelhasználás és a termelt termékmennyiség természetes mértékegységben megadott hányadosa. Kifejezi, hogy pl. egy termék előállításához fizikai mértékegységben mennyi anyagot használtunk fel.
- **Anyagellátottsági mutató.** Az időszak kronologikus átlagkészletének és az átlagos napi felhasználásnak a hányadosa. Ez a mutató tükrözi, hogy mennyire volt „feszített” a készletgazdálkodás. Amennyiben 1-hez minél közelebb van az értéke, annál feszítettebb a készletgazdálkodás.
- **Termelés anyagigényessége.** Az anyagköltség és az összes termelési költség hányadosa egy adott időszakban. Az anyagfelhasználás százalékos arányát mutatja az összes költségen belül, jól tükrözheti ez a mutató az ez időszakban beálló változás irányát, mértékét.

- **Anyaghányad mutató.** Az anyagköltség és a termelési érték hányadosa egy adott időszakban. Tükrözi a termelőfelhasználás mértékét, nagyságát a kibocsátott termékek értékéhez képest. A vállalat számára fontos, hogy csökkenjen a felhasznált anyagok nagysága a kibocsátáshoz képest.

5.4. A vállalati forgóeszköz szükséglet meghatározása

A forgóeszköz szükséglet nagyságát, struktúráját, annak mozgását nagyon sok tényező befolyásolja. Egy-egy gazdasági tevékenységnek jellemző paraméterei vannak, amelyek egyrészt jelzik a termelésben, másrészt a forgalomban a forgóeszköz tartózkodásának idejét, nagyságát. Ezek felmérése fontos feladata a vállalati forgóeszköz gazdálkodásnak.

A **forgóeszköz szükséglet** időbeni nagyságának **meghatározása a forgóeszköz gazdálkodás legfontosabb feladata.** A mezőgazdasági termelés forgóeszköz szükségletére jellemző, hogy annak **döntő része a termelésben van** lekötve, s lényegesen szerényebb része a forgalomban. A forgóeszköz igény nagysága az egyes mezőgazdasági **tevékenységek között jelentős eltérést mutat**, amit egyrészt abszolút nagysága, másrészt az összes **tőkén belüli aránya jelez.** Úgy a befektetett, mint a forgó-eszközök tekintetében az állattenyésztési ágazatok eszközigénye általában nagyobb, mint a növénytermesztési – kivéve ültetvény – ágazatok eszközigénye. Belső struktúrájukat tekintve a korábban említettek szerint a befektetett eszközök aránya 75-90%, míg a forgóeszközöké 10-25%.

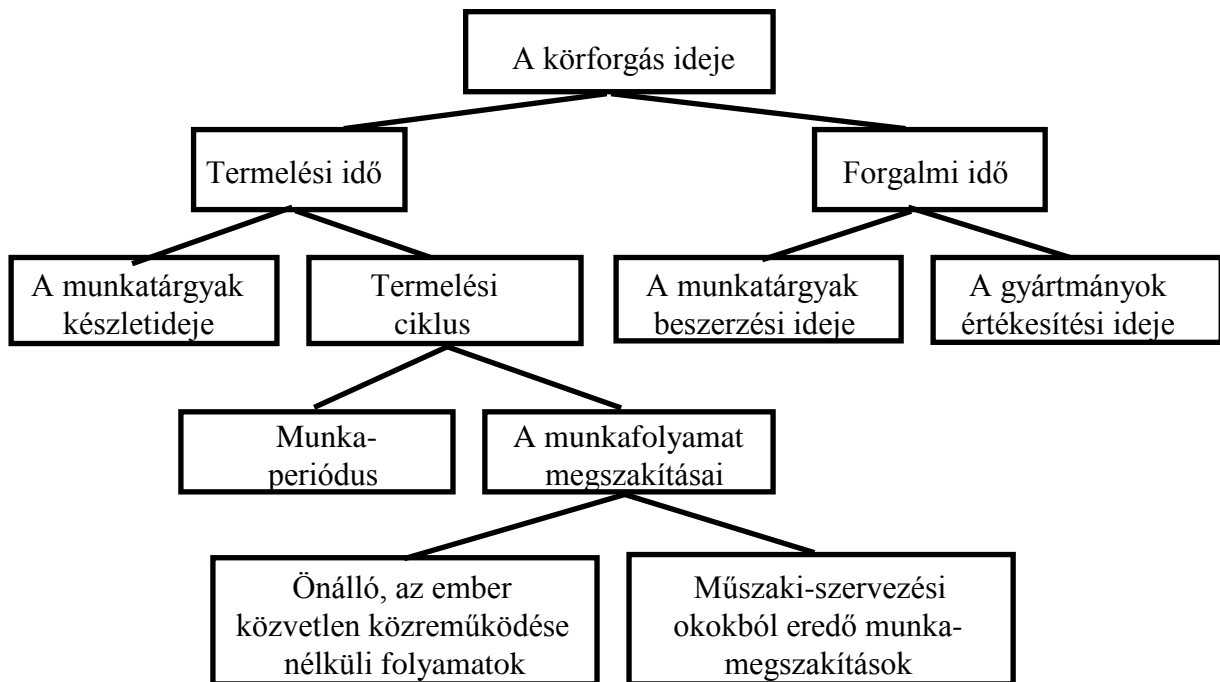
Amennyiben a termelés és forgalmazás forgóeszköz igényét vizsgáljuk, úgy megállapítható, hogy a termelés folyamata döntő többségét köti le – a forgalom folyamatához képest – az eszközöknek.

A forgóeszközök nagyságát a korábban érintettek szerint vetíthetjük egy termelő kapacitásra, pl. 1 ha területre, 1 termelő állatra. A termelés forgóeszköz-igényességét a 100 Ft termelési érték előállításához szükséges forgóeszköz mennyiségével is kifejezhetjük. Ezeknek a mutatóknak a használata alkalmas különféle technológiai eljárások összehasonlítására.

A forgóeszköz igényességi mutató tükrözi, hogy azonos értékű termék kibocsátás milyen nagyságú forgóeszközt igényel. A termelési és forgalmi periódusok hossza a termelési időn belül – a költségek felmerülési üteme szerint – fontos tényezője a forgóeszköz szükséglet meghatározásának.

A termelési és a forgalmi periódus hossza, a termelési időn belül a költségek felmerülési üteme szintén fontos tényezője a forgóeszköz szükséglet meghatározásánál. A bemutatott 10. ábrából kitűnik, hogy a forgóeszköz-szükséglet és **készletezés egyrészt függ a termelési időtől**, másrészt a **forgalmazás idejétől**.

A készletezési idő összetevői

Forrás: Varga et al., 1997

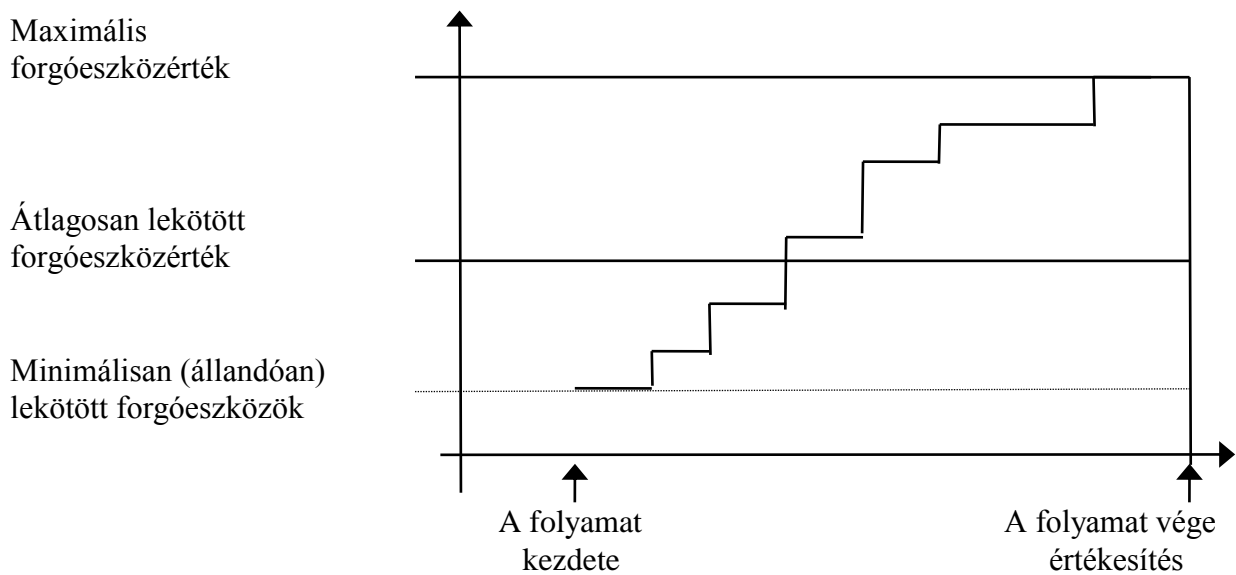
A mezőgazdasági tevékenységekre jellemzően a **biológiai folyamatokhoz erősen kötődik** a készletezési idő. A munkák végzése periodikus, sokszor megszakított. A termelési folyamatok emberi beavatkozások nélkül is lejátszódhatnak, ezért a **termelés ideje emberi beavatkozások által kevésbé szabályozható**. Ugyanakkor a **forgalmi idő befolyásolásának az esetek döntő részében nincsenek akadályai**.

Az előzőekben említettek szerint a termelési periódusoknak meghatározó szerepe van a forgóeszköz szükségletnél. Egy-egy periódus hossza viszont nagyon eltérő idejű lehet, így pl. egy brojler csirke előállítás 2 hónap, míg egy tenyésztő az egy évet is meghaladó lehet. Világos, hogy a hosszabb termelési idő a forgóeszköz befektetés idejét is meghosszabbítja.

A készletezési idő, illetve annak szükségletei, a forgóeszköz lekötés felmérhető **egy termelési folyamatra vonatkozóan**, pl. a búzatermelés, vagy a baromfihús előállításának folyamatára, valamint egy vállalkozás összes tevékenységére.

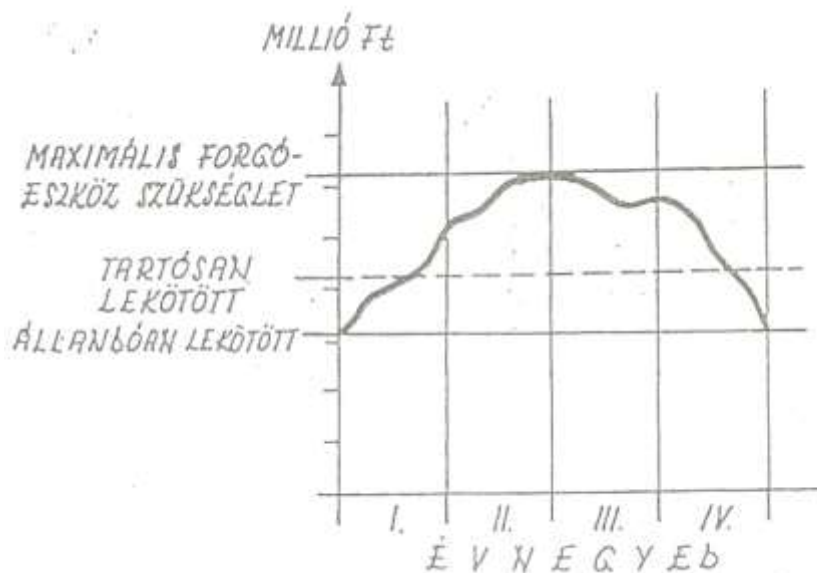
A bemutatott 11. ábrából kitűnik, hogy egy **termelési folyamat egyes szakaszaiban más-más mértékű a forgóeszköz szükséglet**. Így a termelési folyamat indulásakor beszélünk egy **minimálisan (állandóan) lekötött forgóeszköz** szükségletéről, a termelési időszak végén pedig a **maximálisan lekötött forgóeszköz** értékről. A termelési ciklus **átlagosan lekötött forgóeszköz értékét**, az egyes időben jól elhatárolható, pl. havi szükségletek súlyozott számtani átlaga alapján kaphatjuk meg. Az átlagosan lekötött forgóeszköz szükséglet, illetve felhasználás számítását, elsősorban a különböző termelési tevékenységek, a termelés időszakaiban eltérő forgóeszköz szükségletek különbségeinek meghatározása, illetve egybevetése indokolja. Az ilyen számítások alapján lehet **egy ágazat forgóeszköz szükségletét meghatározni**.

Forgóeszköz lekötés egy termelési folyamatban

A 12. ábra szerint ugyanezek a számítások – figyelemmel a vállalat különböző tevékenységeinek költségeire és a megtérülések alakulására – a termelés egy egész évi forgóeszköz szükségletének vizsgálatára is elvégezhetők.

A termelés forgóeszköz szükségletének vállalati szintű alakulása

A mezőgazdasági vállalatok esetében, amelyek úgy növénytermesztéssel, mint állattenyésztéssel is foglalkoznak, a termelésben felmerülő forgóeszköz szükséglete a kalászosok betakarításának idején, júliusban a legnagyobb. A kalászosok értékesítése után a termelés forgóeszköz szükséglete már szerényebb mértékű.

Az eltérő vállalati szükséglet és a rendelkezésre álló forgóeszközérték bizonyos magatartási formákat indokol. Többek között **mérlegelés tárgyát képezi az összes saját, illetve az idegen forgóeszköz arányának kialakítása**, mert valószínű, hogy **indokolt lehet a rövidebb ideig tartó csúcsok igényét idegen forrásból, hitelből biztosítani**, mintsem azokat saját forrásból fedezni. Az, hogy milyen legyen az idegen forgóeszköz aránya, nagyban függ a mindenkori kamatok mértékétől. A bemutatott ábrából kitűnik, hogy a vállalati forgóeszköz gazdálkodásnál minimálisan, maximálisan és évi átlagban tartósan lekötött forgóeszköz nagyságról beszélhetünk. **Elvileg** – kiegyensúlyozott piaci viszonyok esetén –, a **vállalati forgóeszköz saját forrásból történő fedezésekor a tartósan lekötött forgóeszköz nagyságot kell alapul venni, gondolva a más időszakok igényeinek hitelből történő fedezésére, illetve a felesleges forgóeszközeinknek máshol való hasznosítására.**

Az előzőekben említettek szerint, a forgóeszköz szükséglet megállapításakor szólni kell a **forgóeszköz igényesség** számításáról is. A fogalom **azt fejezi ki, hogy egységnyi termeléshez milyen nagyságú forgóeszköz szükséges.** A mutatószámot úgy kapjuk meg, ha a termelés időhorizontján belül az átlagosan lekötött forgóeszköz értéket elosztjuk a termelési értékkel. Például, ha egy vállalkozás éves termelési értéke 27 millió forint, az átlagosan lekötött forgóeszköz érték pedig 9 millió forint, akkor a

$$\text{Forgóeszköz igényesség \%} = \frac{\text{Forgóeszköz érték}}{\text{Termelési érték v. árbevétel}} * 100 =$$

$$= \frac{9\,000 \text{ eFt}}{27\,000 \text{ eFt}} * 100 = \mathbf{33,33\%}$$

Azaz az éves termelés lebonyolításának 100 forintjához éves átlagban 33,33 Ft forgóeszközre, illetve adott termelési érték, árbevétel eléréséhez évi átlagban az érték 33,33%-ára mint forgóeszközre van szükség. A különböző termelési tevékenységek eltérő mennyiségű forgóeszközt igényelnek, így pl. éves átlagban egységnyi termelési érték előállításához a baromfihízlalásban, ahol a termelési ciklus többször ismétlődik meg – pl. a szarvasmarha hízlaláshoz képest – lényegesen kisebb forgóeszköz mennyiségre van szükség az évi forgalomhoz mérten.

5.5. Forgóeszközök forgási sebességének mérése, -növelése

A vállalat forgóeszközeinek forgási sebessége azt tükrözi, hogy egy gazdasági tevékenység során **hány nap alatt, illetve egy adott időben, pl. 1 év alatt hányszor fordul meg a forgóeszköz.** A forgóeszközök fordulatszámának, illetve a fordulatok időtartamának számítását elvégezhetjük egy-egy tevékenységre, vagy a vállalat összes tevékenységére együttesen, továbbá egy-egy termelési ciklusra, vagy az egész évre vonatkozóan.

A fordulatok száma azt fejezi ki, hogy az átlagosan lekötött forgóeszközök értéke egy termelési folyamatban, vagy 1 év alatt hányszor fordul meg. A **számítás menete egy termelési ciklusra** a következő:

Amennyiben ismerjük adott időszak forgóeszközeinek átlagos értékét (F_{a1}) és a forgalmazott értéket, árbevételt ($\acute{E}$), úgy a termelési folyamatban a fordulatok számát (S) határozhatjuk meg:

$$\text{Fordulatok száma } S = \acute{E} / F_{a1}$$

A példa szerint egy sertéshízalással foglalkozó gazdaság 8 hónap alatt állítja elő hízósertéseit. Árbevételük ($\acute{E}$) 2 200 000 Ft, a forgóeszközök átlagos értéke (F_{a1}) 1 358 000 Ft, így a fordulatszám $S = 2\,200\,000 / 1\,358\,000 = 1,62$ egy termelési ciklusban, vagyis egy hízalási – termelési – folyamat során a forgóeszközök 1,62-szer fordulnak meg.

Ezen képlet segítségével az **egy évre vonatkozó fordulatok száma** is (S) kiszámítható, csupán nem egy termelési folyamatra, hanem egy évre kell vonatkoztatni az árbevételt.

A példa szerint folyamatos hízalást és értékesítést feltételezve az éves árbevétel értékét úgy kapjuk meg, hogy a 8 hónapos árbevételt 12 hónapra kalkuláljuk, vagyis ezt 1,5-del szorozzuk ($2\,200\,000 \times 1,5 = 3\,300\,000$ Ft).

Így a forgási sebesség: $S = \acute{E} / F_a = 3\,300\,000 / 1\,358\,000 = 2,43$

Tehát a sertéshízalásban egy év alatt a forgóeszközök 2,43-szor fordulnak meg.

Amennyiben egy vállalat **forgóeszköz-gazdálkodását** a forgóeszközök fordulatainak számával értékeljük, egyértelmű, hogy **annál kedvezőbb** ez a mutató, **minél többször fordul meg egy adott időszakban a forgóeszköz állomány.**

A fordulatok időtartama a forgási idő, **azt fejezi ki, hogy a forgóeszköz teljes fordulata hány nap alatt történik meg** egy termelési folyamat, vagy egy év alatt.

A számítás elvégezhető, ha ismerjük a vizsgált időszak átlagosan lekötött forgóeszköz állományát, a vizsgált időszak napjainak számát (N) és a forgalmazott árbevételt. Ekkor egy körforgás napjainak számát (K) a következő képlet segítségével kapjuk meg.

$$\text{Körforgás napjainak száma } K = F_a \times N / \acute{E}$$

Az előző példát folytatva, egy termelési folyamat forgóeszköz körforgásának ideje napokban kifejezve a következő:

$$K = 1\,358\,000 \times 240 / 2\,200\,000 = 148 \text{ nap}$$

Egy évre vonatkoztatva a számítás eredménye ugyanaz lesz, ha a lebonyolított forgalom és a napok száma arányosan változik.

$$K = 1\,358\,000 \times 360 / 3\,300\,000 = 148 \text{ nap}$$

A számítás az előző adatok alapján úgy is elvégezhető, ha ismerjük a termelés időegységét és az adott esetben 1 év alatt megtett fordulatok számát.

$$K = 360 / FS_{\text{év}} = 360 / 2,43 = 148 \text{ nap}$$

Természetesen, **amennyiben egy körforgás napjainak száma csökken, úgy javul a forgóeszköz gazdálkodás**, míg fordított helyzetben kedvezőtlen tendencia állapítható meg.

A forgóeszközök forgási sebességének növelése – az eszközök hatékonyabb kihasználása érdekében – fontos törekvése a vállalkozónak. **A forgási sebesség növelése tulajdonképpen azt jelenti, hogy azonos forgóeszközzel nagyobb volumenű lehet a termelés, vagy az előző időszakhoz képest kisebb mennyiségű forgóeszközzel azonos nagyságú termelés folytatható.**

A vállalati forgóeszköz gazdálkodás javítása fontos feladat a gazdálkodás során. Minden vállalkozó arra törekedik, hogy **rendelkezésre álló forgóeszközeivel minél többet termeljen**, illetve forgalmazzon, s **ennek legfőbb eszköze a termelési és a forgalmi folyamatok gyorsítása.**

A forgóeszközök fokozottabb kihasználásának növelésére sokféle eszköz áll rendelkezésre. Ezek közül a fontosabbak:

A **készletek területén** van elsősorban nagy lehetőség a forgási sebesség növelésére. Elsők között e területen meg kell említeni az alap- és segédanyagok és a késztermékek **raktározásának rövidítését**, a termelésben a befejezetlen termelés és a félkész termékek értékeinek ideális szinten tartását, nem kevésbé a **termelési ciklus rövidítését**. Ez utóbbival kapcsolatban az előbb említettekkel összhangban, sajnos a mezőgazdaságban **sokkal kisebbek a lehetőségek**, mint az iparban. Addig, míg az ipar területén elméletileg a gyártási idő nagy mértékű csökkentése is elképzelhető, pl. egy új gyártási eljárás bevezetésével, a mezőgazdaságban **a biológiai folyamatok alapvetően behatárolják, korlátozzák a termelési ciklust** pl. a búza előállítása, vagy a sertés vemhességi ideje, súlygyarapító képessége alapvetően behatárolt. Ez a tény a forgóeszköz-gazdálkodásnál, a forgóeszköz forgási sebességének növelése tekintetében **nagy hátrányt jelent a mezőgazdaságban más gazdasági tevékenységekkel szemben**. Ehhez még az is hozzátartozik, hogy növénytermesztés esetében a termékek előállítása évente jórészt csak egy alkalommal lehetséges, de az állattenyésztésben is hosszú időt, sokszor több mint egy évet – pl. tenyészülő előállítása – vesz igénybe.

A **fizetési eszközök** területén a forgási sebesség növelése elsősorban a **vevőállomány alacsony szinten tartásával**, a tartozások gyors behajtásával, valamint a **pénzeszközök mielőbbi gyors, ismételt termelésbe fordításával növelhető.**

Az előzők szerint más gazdasági ágakhoz képest **a mezőgazdaságban a forgóeszközök forgási sebesség növelésének lehetőségei szerény mértékűek**, a biológiai korlátok miatt erősen behatároltak. Általában jellemző, hogy a forgóeszközök – évente több tevékenységgel foglalkozó mezőgazdasági vállalkozásban – 1,8-2,2-ször fordulnak meg.

5.6. Készpénzzel kapcsolatos sajátos feladatok vizsgálata

A vállalat fizetőképessége, likviditása – hogy bevételeiből mindenkor kiadásait fedezni tudja – megkívánja, hogy az év minden időszakában meghatározott készpénz álljon rendelkezésre. **A fizetőképességet a pénzforgalmi terv kimutatásainak segítségével határozzuk meg**, amikor – az előzőekben leírtak szerint – havonta vagy dekádonként – a termelés tevékenységével összhangban – kimutatjuk az esedékes bevételeket és kiadásokat. Illetve a meghatározott időszak pénzforgalmának egyenlege alapján a szükséges vagy felesleges pénzügyi eszközöket.

Az egy-egy időszakban számba vett pénzforgalom bonyolításához elengedhetetlen bizonyos pénzügyi eszközök – elsősorban készpénz – jelenléte. Ennek nagyságát a pénzforgalmi tervben jól meg lehet határozni. Ehhez képest a vállalkozók jó része a termelés, a beszerzés-értékesítés váratlan, **kedvezőtlen eseményeinek** azonnali **kiküszöbölésére** a szükségesnél nagyobb mennyiségű pénzeszközt tart. Ezt a magatartást **óvatossági-motívum** eljárásnak nevezzük. A gazdálkodás során olyan helyzet is előállhat, hogy hirtelen **a tervezettnél több pénz áll rendelkezésre**. Erre az esetre is fel kell készülni a vállalkozónak, s olyan tranzakciókat kell megvalósítani, amikor felesleges pénzét valamilyen helyen és formában be tudja fektetni. Ezt a magatartást **tranzakciós motívumnak** nevezzük.

Végül e témakörben szólni kell a **spekulációs motívumról** is. A gazdaság különböző területein különböző időben és mértékben olyan piaci lehetőségek jelenhetnek meg alkalmasszerűen és hirtelen, amelyek az átlagos feltételekhez képest esetenként lényegesen nagyobb lehetőségeket biztosítanak a nyereség fokozására. Például betakarítások idején olcsóbb a termék, vagy alkalmanként félkész hízóállatok vásárlására nyílik lehetőség. A vállalkozók ilyen esetekre készülve, a saját tevékenységükhöz szükséges pénzeszközökön túl, nagyobb készpénzt tartanak készletben, s vásárlásokat eszközölnek a nagyobb nyereség érdekében. Megemlíthető, hogy az ilyen „**spekuláció**” **esetenként nagyobb jövedelem mellett nagyobb kockázattal is jár**, mert sokszor olyan döntéseket kell hozni, amelyeknek végeredménye előre még nem látható. Például a később eladott gabona vagy hízómarha ára a későbbi időpontban nem biztos, hogy az elképzelések szerint alakul.

Az előzőkből is kitűnik, hogy a mezőgazdasági vállalkozások forgóeszköz szükségletének nagysága és éven belüli ingadozása jelentős. A szükséglet saját és idegen forrásból biztosítható. A saját forrással szemben az **idegen forrás** – az előzőekben tárgyaltak szerint – elsősorban **akkor előnyös, ha annak használdozati költsége** – a bankkamat %-a – **kisebb lesz, mint a saját tevékenység jövedelmezőségi rátája**.

Így természetesen az idegen források igénybevétele kedvező lesz a vállalkozás számára. Az előnyösebb hitelkamatláb arra ösztönzi a vállalkozást, hogy saját erőforrásaival összhangban minél nagyobb mértékű idegen erőforrást – hitelt – vegyen igénybe, termelését bővítse.

Néhány esetben azonban, olyankor is hiteleket kénytelen a vállalkozó felvenni, amikor az előbb említett kedvező körülmény nincs meg.

Jellemző, hogy mivel a pénzpiacokon könnyebb rövidlejáratú hitelekhez jutni, ezért **saját tőkét a vállalkozó elsősorban befektetett tárgyi eszközök vásárlására fordítja. Ezek**

működtetése azonban megfelelő nagyságú forgóeszközt igényel, s ha a vállalkozó nem rendelkezik elegendő saját forgóeszközzel, úgy kedvezőtlen kamatfeltételek mellett is hitelfelvételre kényszerül, mert ellenkező esetben a jelentős tőkét lekötő befektetett tárgyi eszközeit, valamint meglévő forgóeszközeit nem tudja működtetni. Így tevékenységének – a felvett kedvezőtlenebb kondíciójú hitel nagyobb kamata miatt – tőkearányos jövedelme csökkeni fog ugyan, de meglévő erőforrásait ki tudja használni. Termelése nem lehetetlenül el, nem áll le és az esetek döntő részében a jövedelmi viszonyok is elfogadhatóak maradnak.

Gyakran hasonló esetek fordulnak elő akkor, amikor a vállalkozó a termelés csúcsideszakainak forgóeszköz szükségletét hiteltől fedezi. Ilyenkor az 1-3 hónapra felvett hitelek kamatrátái nagyobbak lehetnek a vállalkozás évi jövedelmezőségi rátájának mértékénél. Ugyanakkor mégis előnyösebb lehet ez az eljárás, szemben azzal a magatartással, hogy a vállalkozás saját forgóeszközének nagyságát a csúcsideszak forgóeszköz szükségletéhez méretezi, mert így az év nagy részében kihasználatlan forgóeszközeinek elmaradt jövedelme sokkal nagyobb lehet, mint a csúcsidezakra felvett hitelek kamatköltségei.

A hatékony forgóeszköz-gazdálkodásnál a forgóeszközök befektetésével, a szükségletek saját, vagy idegen forrásból történő finanszírozásával kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy egy vállalat forgóeszköz gazdálkodása időről-időre változik. Itt főképp nem a hetente-havonta bekövetkező változásokat hangsúlyozzuk, hanem az évente, vagy hosszabb időre tekintő forgóeszköz-gazdálkodást értjük ezen.

A forgóeszköz-gazdálkodásnak rendkívül nagy előnye – szemben a befektetett eszközökkel –, hogy egy-egy termelési folyamat befejezése után a forgóeszköz az adott termelési folyamatból kivonható s más termelési folyamatba áthelyezhető. Bár ez a rugalmasság a befektetett tárgyi eszközök által nagyban befolyásolt. Adott termelési folyamatban ugyanis a tárgyi eszközök típusa, mérete, nagysága meghatározza a forgóeszköz-szükséglet nagyságát, a forgóeszköz-gazdálkodás hatékonyságát. Önmagukban a forgóeszközök jórészt nem hasznosíthatók, ezért mindig fontos szempontnak kell tekinteni a két eszközcsoport összhangját.

Az összhang megteremtésének lehetnek rövid-, és középtávon meghatározható motívumai. Előfordulhat, hogy egy jónak induló fejlesztés az idő elteltével kedvezőtlenebb eredményeket produkál, majd egy idő után ismét hatékony lesz a tevékenység. Mindezeknek az ismeretében is hangsúlyozható, hogy a forgóeszköz-gazdálkodás időről-időre könnyen változtatható és az ebből adódó előnyöket ki is kell használni. Középtávon azonban mindig a befektetett eszközcsoporttal összhangban kell a döntéseinket meghozni. Ezzel a problémával, illetve megoldásaival a későbbiekben több helyen is foglalkozunk.

6. Az emberi erőforrás, a munka díjazása

6.1. Emberi erőforrás

A társadalom gazdasági fejlődésének különböző szakaszaiban az emberek szerepét a termelésben különbözőképpen értékelték. Szélsőséges esetben a gépekkel, eszközökkel szemben szerepüket alárendelték, másodlagos tényezőnek, passzív résztvevőnek tartották. Tulajdonképpen csak az eszközök kiszolgálására, munkaerejüknek – fizikai képességüknek – a gépek által diktált, minél nagyobb mértékű kihasználására törekedtek. E szemléleti mód hátrányait felismerve, napjainkban az embert tulajdonságai alapján a **termelés legjelentősebb erőforrásának tekintjük**. A tőkejavakkal ellentétben – amelyeket az ember hoz mozgásba, segítségével állítja elő az új értéket – az ember a termelés mozgatója. A **tőkével szemben az ember a vállalkozás élő lelke**. A termelés bármely szintjén jelen van, döntéseket hoz és cselekszik. Ezekben a cselekményekben, valamint a hatásukra végbemenő fizikai folyamatokban konkretizálódik a vállalat működése.

Az ember olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek nélkül a termelés nem tud előre lépni, mert a különféle tevékenységekhez szükséges

- **a kreativitás,**
- **a rugalmasság és**
- **az innovációs készség,** amellyel csak az ember rendelkezik.

Az emberrel születő **tulajdonságok tanulással továbbfejleszthetők**, kibontakoztathatók. Egy-egy vállalat fejlesztő képessége, fejlődése erre alapozódik, illetve eszerint határolódik be. Az emberi tulajdonságok a vállalkozó számára kiemelkedő értékűek, ezért lényegesen nagyobb figyelmet kell rájuk fordítani, mint a többi erőforrásra. Nem véletlen az, hogy a közép- és nagyvállalatoknál külön személyek, sokszor humánpolitikai osztályok foglalkoznak az emberekkel. Nem elsősorban a termeléssel kapcsolatos irányításukkal, hanem különféle emberi tulajdonságokból, felkészültségekből adódó kérdésekkel foglalkoznak, hogy egy adott munkához, a legmegfelelőbb embert tudják kiválasztani. Ez a speciális munka is jelzi azt, hogy az emberekkel való ilyen jellegű foglalkozás fontos a hatékony termelés szempontjából. **A vállalati humánpolitikának fontos szerepe van a munkaerő megszerzésében, megtartásában, képességeinek fejlesztésében, hasznosításában, bizonyos szociális feladatok megoldásában** ahhoz, hogy adott vállalkozás megfelelően fejlődjön, versenyképes legyen.

Az emberi erőforrás fogalmának használata a korábbi munkaerő fogalmának használata helyett helytállóbb, hiszen a munkavállaló a termelés egyik erőforrása, aki rendelkezik az erőforrásokra jellemző valamennyi tulajdonsággal, mivel a termelésben új érték előállítására képes. Ugyanakkor megállapítható, hogy jelenleg a gyakorlatban mindkét fogalmat gyakran felváltva használják.

Nagyon fontos és a **többi erőforrástól lényegesen megkülönbözteti az emberi erőforrást, hogy önálló, szabad akarattal rendelkezik, amellyel cselekvéseit, s ez által teljesítményét**

szabályozni tudja. E legfontosabb tulajdonsággal összefüggésben jellemző rá, hogy **saját célokkal, értékekkel, érdekekkel rendelkezik.**

A munkahelyválasztás, munkavégzés szempontjából – lakhelyével, társadalmi helyzetével összefüggésben – kisebb-nagyobb mértékben korlátozottan, de szabad választása van. **A munka számára nemcsak a megélhetés forrását jelenti, hanem önmegvalósításának, saját céljai elérésének eszköze is.**

Ezekkel összefüggésben, éppen a mezőgazdasági termelésre – elsősorban a családi gazdaságokra – jellemző a világon, hogy a befektetett tőke jövedelemtermelő képességének nagyon sokszor másodlagos szerepe van. **A gazdálkodó, mint életformát fontosabbnak tartja önmaga elképzeléseinek megvalósítását, mint tőkénének, munkájának jövedelmét.** Nagyon sok országban a mezőgazdaság alacsonyabb szintű jövedelme sokszor azzal is magyarázható, hogy a mezőgazdasági tevékenységet elsősorban életformának tekintik, s csak másodsorban minősül jövedelemforrásnak az abban dolgozók számára. Ez a szubjektív ítéleten nyugvó sajátosság valószínű, hogy a fejlett országok mezőgazdaságában fokozatosan módosul, át fog alakulni, de mint emberi magatartási formával más helyen és más formában mindig lehet majd vele találkozni.

Abban az esetben, **ha az ember nem önálló tevékenységet, vállalkozást folytat, úgy mint munkavállaló rendszerint jószántából, saját céljaival összhangban csatlakozik egy-egy vállalati szervezethez, melytől tevékenységéért fizetséget vár. Felkínálja saját munkaképességét** annak hatékonyabb működése érdekében, **amellyel szemben a vállalat munkát és az ezzel együtt járó fizetséget kínál, vagyis itt piaci viszonyok alakulnak ki.** Amennyiben a két fél megegyezik, úgy a munkavállaló teljesítményével összhangban anyagi juttatásban részesül alkalmazójától, a vállalattól. **Ezért a munkavállaló egyrészt munkájával hozzájárul a vállalat céljának megvalósításához, többek között a nyereséges működéséhez, amely egyúttal költséget is jelent, s ezt igyekszik a vállalat minimalizálni. A vállalkozónak – s rajta keresztül a fogyasztónak – érdeke az, hogy a vállalat munkadíj költsége minél kisebb legyen. Másrészt a munkavállaló célja az, hogy munkadíja növekedjen.** Tulajdonképpen itt **ellentétes az érdek a munkavállaló és a munkáltató között.** Ugyanakkor ezt az ellenérdekeltséget időről-időre fel kell oldani, összhangot kell teremteni, hogy úgy a munkavállaló munkájáért, mint a munkáltató tevékenységéért, tőkéért megfelelő jövedelemhez jusson.

Az előzőekben leírtak a munkavállaló és a vállalkozó kapcsolatainak két oldalról megvilágított problémáit foglalták össze. Ezek jórészt objektív alapon nyugszanak, pl. egy reális objektív helyzetet tükröz az, ha megfelelő díjazás ellenében, adott nehézségű munkát, adott munkakörülmények között kell elvégezni a munkavállalónak. Ugyanakkor a munkavállaló szubjektív ítélete alapján dönt a feltételek elfogadásáról, ha például adott helyen és időben nem szereti az elvégzendő munkát, azt nem fogadja el, vagy más igényekkel lép fel a feladat elvállalásával összefüggésben. Más esetekben fordított helyzet is előállhat. Ez azt jelenti, hogy **egy-egy munka, munkakör objektív elemek alapján értékelhető, díjazható, de a munkavállaló szubjektív ítéleteivel ennek találkoznia kell, mert ellenkező esetben a munkavállalók vagy nem vállalják el a munkát, vagy elégedetlenek lesznek, teljesítményüket visszatartják, esetleg elhagyják munkahelyüket.**

6.1.1. Emberi erőforrás-gazdálkodás területei

Az emberi erőforrással való gazdálkodást az előbbieken elemzett kettősség jellemzi. Egyrészt az, hogy a munkaerő a vállalati célok megvalósításának legfontosabb eszköze, s felhasználása költséggel jár, másrészt az ember – a munkaerő – saját célokkal, értékekkel, érdekekkel rendelkezik, teljesítményét ezekkel összhangban szabályozza. A kettősség mellett adott vállalat munkaerő-gazdálkodását bizonyos környezeti tényezők is befolyásolják:

- A vállalat **földrajzi helyzete** nagymértékben befolyásolja a munkaerő keresleti-kínálati viszonyait. Adott földrajzi helyzetben nemcsak a kereslet-kínálat eltérő, hanem a gazdaság, a társadalom termelési színvonalától függően jelentős eltérések vannak a munkavégzés szokásaiban, a díjazás nagyságában, struktúrájában.
- A **munkaerő piac** helyzete határozza meg azt, hogy a vállalat képes e szándékait érvényesíteni a mennyiségi és minőségi jellemzők tekintetében. Van-e a piacon a számára igényelt munkaerőből megfelelő kínálat, vagy szándékait esetleg csak korlátozott mértékben tudja érvényesíteni? Ez utóbbi körülmény rendkívül megnehezíti a vállalkozó helyzetét azon túlmenően, hogy a díjazás mértékében is indukálhat problémákat a kiegyensúlyozatlan piac, de olyan kérdésekkel is foglalkozni kell, mint a munkaerő átcsoportosítása, átképzése vagy a tevékenység átszervezése.
- A **jogi szabályozás** minden országra jellemző. Az állam a munkavállalók, és a munkaadók tevékenységét is szabályozza. Ezek közé például olyan kérdések tartoznak, mint az egyenlő foglalkoztatási esélyek előírásai, a bérezés pl. a minimál bérek szabályozása, a munkavégzés biztonságára, a nyugdíjazásra vagy az érdekellentétek kezelésére vonatkozó jogi szabályozások.
- A **szakszervezetek** is – mint a munkavállalók érdekeinek képviselői – hatással vannak a vállalkozó tevékenységére, a munkaerőpiac működésére.

Mindezekre tekintettel az **erőforrás gazdálkodás területeit ha vizsgáljuk, meg kell különböztetni az időben jelentkező és a tevékenység funkciójában jelentkező feladatokat.** Természetes, hogy a funkciókkal kapcsolatos tevékenységek, mint pl. a munkaerő tervezése az idő változásának függvényében más-más feladatot jelent. Az **idő függvényében** végzett feladatoknál, döntéseknél **megkülönböztetjük a:**

- **hosszú távú stratégiai döntéseket,**
- **középtávú taktikai döntéseket,**
- **rövid távú operatív döntéseket.**

Ezek a döntések a hosszú távú elképzelésekből (10-15 év) kiindulva, logikailag a középtávú tervezésen (3-5 év) keresztül a rövid távú, időben egy évnél nem hosszabb időszakra vonatkozva meghatározzák a vállalati munkaerő-gazdálkodást. A megjelölt három időszakra jellemző döntések tulajdonképpen egy-egy adott időszak munkaerő-gazdálkodással kapcsolatos stratégiáját tartalmazzák.

A humánpolitikai **döntések funkciók szerinti csoportosításánál négy csoportot különböztetünk meg.** Ezek:

- **humánerőforrás tervezése,** a szükséglet-kínálat összehangolása,
- az **operatív munkaszervezés,**
- a **díjazással,** anyagi érdekeltséggel **összefüggő feladatok,**
- **érdekegyeztetés,** kormánypolitikai feladatok.

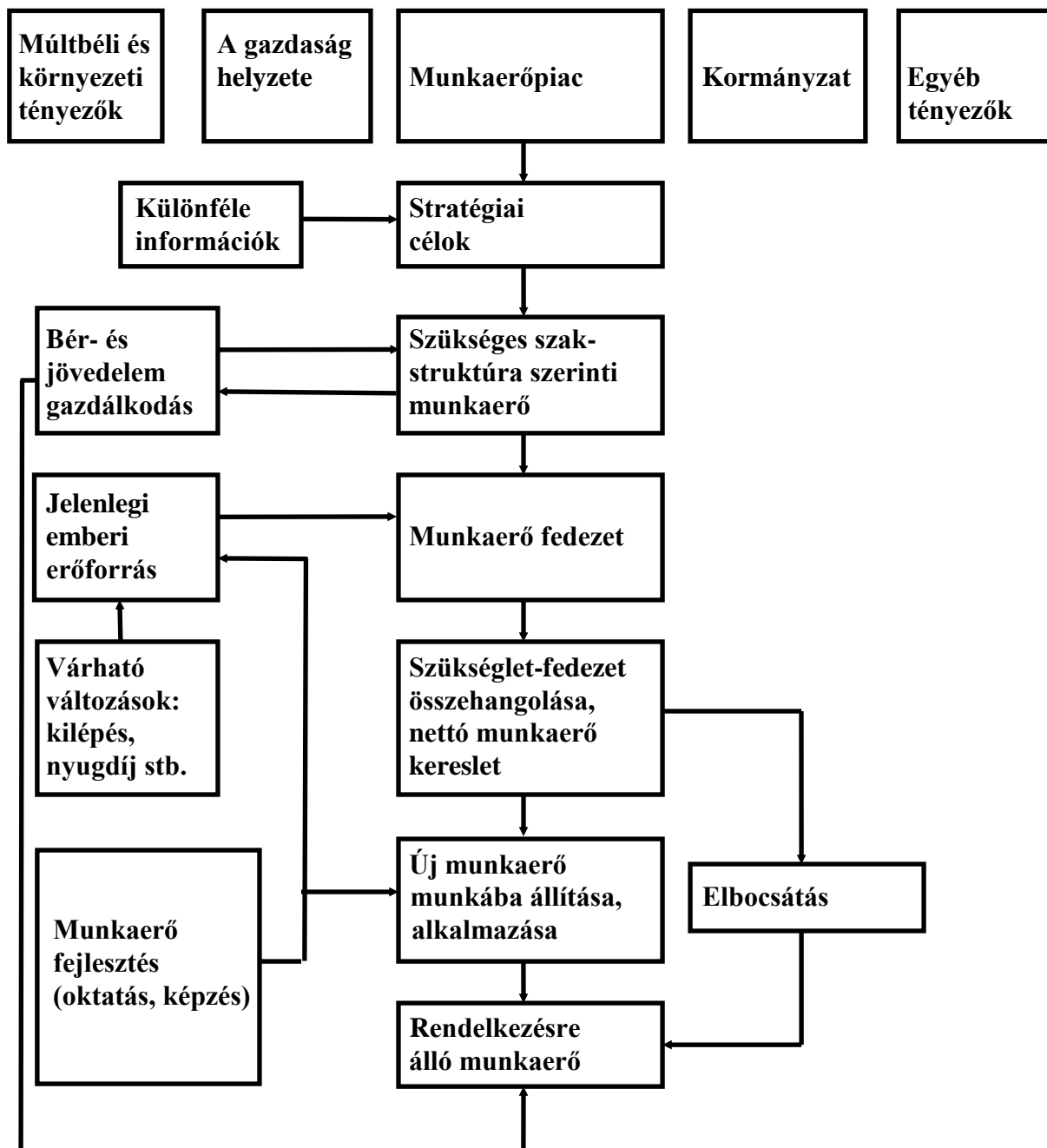
A mezőgazdaság vállalatgazdaságtan oktatásának szempontjából **csak két fontos feladattal, a munkaerő szükséglet-fedezet** tervezésével, valamint a **díjazás kérdéseivel kívánunk foglalkozni.**

Az eddigiekben leírtak azt tükrözik, mintha csak több alkalmazottat foglalkoztató közép és nagy vállalatok lennének a gyakorlatban. Ugyanakkor különösen a mezőgazdaságra jellemző az egyszemélyes, vagy csak egy-két alkalmazottat foglalkoztató családi vállalkozás. A következőkben tárgyalt munkaerő-szükségletet egy vagy két személyes gazdaságban is tervezni kell, mert ha a vállalkozás munkakapacitása nincs összhangban a munkaerő-szükséglettel, úgy gazdálkodásában feszültségek keletkeznek. **A családi gazdaságokban – ha kisebb mértékben is, de – e területen ugyanazokkal a feladatokkal találkozik a gazda, mint ha közép- vagy nagyvállalkozást menedzselne.**

6.1.2. Munkaerőforrás tervezése

A munkaerő tervezés folyamata **más feladatok együttes tervezéséhez szorosan kapcsolódik.** A termelőmunka tervezése megköveteli, feltételezi, hogy szorosan, **vele összhangban a munkadíjazás, jövedelemtervezés kérdéseivel is foglalkozzanak.** A bemutatott 13. ábra a munkaerőtervezés folyamatát, egymásra épültségét mutatja be. A következőkben ezeknek részletesebb tárgyalását végezzük el.

A munkaerőtervezés folyamata

Forrás: Chikán, 2001

A vállalati **munkaerőállomány**, s annak **belső szerkezetének kialakítása elég nehéz, s általában hosszabb időszak alatt megoldható feladat**. A mezőgazdaságban még inkább nehezebb tekinthető, mert nemcsak egy adott szakmai struktúrát igénylő létszámot kell biztosítani, hanem a **mezőgazdasági tevékenység idényszerű foglalkoztatásával összhangban, különböző időszakokban eltérő mennyiségű munkaerőt is**, aminek megoldására különböző lehetőségeket **kell feltárni**. Mindezek azt is jelentik, hogy a

tervezéskor körültekintő munkát kell végezni. **A stratégiatervezés, a hosszú- és középtávú gondolkodás fontos szempontja a tervezésnek.** A tervező munka a gazdálkodás minden szervezeti egységére kiterjed, ezért a vállalat **minden vezetéssel, irányítással foglalkozó dolgozójának feladata van a tervezési munka** folyamatában.

A tervező munkában több lépést különböztetünk meg:

- a munkaerő adott és múltbéli helyzetének elemzése,
- a stratégiai célok meghatározása,
- a munkaerő mennyiségének és struktúrájának meghatározása,
- a munkaerő fedezet-kínálat meghatározása,
- a munkaerő szükséglet-kínálat összehangolása,
- a munkaerő munkába állítása, alkalmazása,
- szakszervezetek, más intézmények, hatóságok szerepének bemutatása a vállalati munkaerő-gazdálkodásban.

6.1.2.1. Helyzetelemzés

Amint az a bemutatott ábrából is kitűnik, először a vállalkozás munkaerő-gazdálkodásának **jelenlegi helyzetét** kell feltárni. Az **idő függvényében** vizsgálni kell **a munkaerőre jellemző adatokat**, amit kiegészítenek a **gazdálkodás általános helyzetét tükröző adatsorok**. A munkaerőtervezés más vállalati tervezési feladatokkal együtt történik, pl. egy vállalati éves tervnek része a munkaerő terv is. Így a gazdálkodás általános adatai nemcsak a munkaerő tervezés megalapozását szolgálják.

A gazdaság saját adatain túlmenően nagyon fontos

- **a partnerekre** vonatkozó adatok bemutatása,
- **a munkaerőpiac** adott helyzetének az ismertetése,
- a **kormányzati magatartás**, szabályozás saját munkaerő állományra vonatkozó hatásának bemutatása.

A helyzetfeltárás konkrét adatok, mutatók segítségével történik. A munkaerő összes létszámának, szakmai struktúrájának, a munkaerő foglalkoztatás mértékének bemutatása, idősoros vizsgálata, bizonyos **összképet nyújt a vállalati munkaerő gazdálkodásról, annak időbeni változásáról**. A helyesen feltárt adatok megfelelő értékelése, elemzése jó **támpontul szolgál a következő időszakra vonatkozó munkaerő gazdálkodási célok**, feladatok meghatározására és **sikeres megoldására**.

6.1.2.2. Stratégiai célok meghatározása

Minden emberi cselekedet valamilyen elképzelés megvalósítását jelenti. A cselekedeteknek célirányosnak és koordinálnak kell lenniük. Megfelelő stratégiai cél és koordináltság nélkül

az egyes tevékenységek eredménytelensége következhet be. Különösen fontos megfelelő célok, stratégiák kimunkálása egy vállalati tevékenységre vonatkozóan. A humán erőforrás tervezés során a **stratégia által meghatározott cél egyrészt döntően meghatározza a termelés jellegét, ezzel összefüggésben a munkaerőigényt. Másrészt meghatározza a szervezeti struktúrát, az emberek közötti munkakapcsolatot, amely közül kiemelkedő szerepe van a vállalati vezetés, a menedzsment és a munkavállalók közötti kapcsolatnak.**

Az előzőkkel összefüggésben az emberi erőforrás-gazdálkodási **stratégia lényeges kérdései:**

- a vállalat **humánpolitikájának érvényesítése**, ami lényegében a dolgozók – munkájukkal kapcsolatos, különböző fontos – céljainak a vállalkozás által történő kielégítésére irányul, mint pl. megfelelő munkakörülmények, életkörülmények, jövedelem, előmeneteli lehetőség stb.
- **teljesítménynövelés**, amelyet elsősorban racionálisabb munkaszervezési intézkedésekkel kell elérni,
- **a munkaerőpiac figyelése**, amelynek mozgása pozitív vagy negatív irányba befolyásolja a vállalat munkaerő-gazdálkodását. A kedvező, illetve kedvezőtlen hatások kivédésére a vállalkozásoknak mindig fel kell készülniük.

A stratégiai célok meghatározása a vállalat múltbeli és környezeti tényezőinek adataiból kiindulva az **idő függvényében történik**. A jó stratégiai tervezés fontos feltétele, hogy a jövőre vonatkozóan megfelelő belső, de elsősorban széleskörű külső információkra támaszkodjon. **Helyes stratégiai döntések** csak széleskörű, a jövőbe tekintő **információk alapján hozhatók**. Az információk közül különösen a piaci viszonyoknak, illetve az erre hatást gyakorló állami befolyásnak van nagy szerepe. A vállalati stratégiai célok az idő függvényében természetesen különbözőek.

A **stratégiai célok** a vállalat adott környezeti és gazdasági helyzetéből kiindulva – az előzők szerint – különféle információk felhasználásával határozhatók meg. A célok **tovább bonthatók a funkcionális és vállalaton belüli hatékonyabb termelést szolgáló munkamegosztás területére**. A funkcionális bontás a munkafeladat és az ahhoz szükséges szakmai struktúra szerinti munkaerő meghatározását és termelésbe állítását, míg a munkamegosztási célok az egyes szervezeti egységekre történő bontását jelentik.

A **hosszú távú terveknél a vállalati fejlesztés és az ezekkel összefüggő létszám és struktúra nagyságrendekben történő tervezése a fontos**. A középtávú taktikai döntéseket tartalmazó **tervek** feladata a fejlesztések, visszafejlesztések során **a változó igények és a rendelkezésre álló munkaerő összehangolása**. Az ezekkel kapcsolatos intézkedések kidolgozása pl. a munkaerő átcsoportosítására, a tovább, illetve átképzésre, az új alkalmazások tervezésére vonatkozik. A **rövid távú éves munkaerő-tervezés középpontjában a rendelkezésre álló munkaerőnek a termelési feladatokban történő racionális felhasználása**, valamint az időszakonként jelentkező szükségletek alkalmazással történő biztosítása áll.

6.1.2.3. A munkaerő mennyiségének és struktúrájának meghatározása

A stratégiai célokkal összhangban történik ennek kimunkálása. A **tervezésnek az elvégzendő munkafeladatokból kell kiindulnia, s ez alapján kell meghatározni a munkaerő**

szükségletet. A munkát természetesen nem elegendő csak a munka mennyisége alapján felmérni, hanem annak **szakismereti struktúráját is meg kell határozni.** Munkaterületenként, munkakörönként, szakmai felkészültséget igénylő tevékenységenként kell az elvégzendő munkát, illetve a munkaerőlétszámot meghatározni.

A vállalati **munkaerő-szükséglet mennyiségét** és minőségét nemcsak az elvégzendő munkafeladatok, hanem adott **munkaszervezési mód és a tárgyi feltételek is jelentősen befolyásolják.** A munkaerőigény továbbá nagymértékben függ a **dolgozó tulajdonságaitól,** amelyet **objektív-munkaképessége és szubjektív magatartása határoz meg.** A munkavállaló és a munkáltató között meglévő érdekkülönbségek az érdekek egymáshoz közelítésével, megfelelő ösztönzési rendszer alkalmazásával, vagy pl. a dolgozóknak a döntésekbe való bevonásával oldhatók fel.

A mezőgazdasági közép- és nagyvállalatok munkaerő szükségletének meghatározásánál, időről-időre – különösen a növénytermesztés területein jelentkező **idényszerűség** csökkentésére, a munkaerő harmonikusabb foglalkoztatására, nem kevésbé a már rendelkezésre álló és a munkaerőpiacon beszerezhető munkaerő mennyiségére és minőségére tekintettel – **a termelés struktúrájának kialakítását, változtatását előzetesen át kell gondolni.** Olyan növényeket, állati termékeket kell pl. adott évben előállítani, amelyeknek megfelelő **piacuk** van. Ez a termelési szerkezet nem mondhat ellent a meglévő, vagy beszerezhető erőforrásoknak, s így többek között a munkaerőnek sem, sőt ez utóbbiaknál a munkaerő **megfelelő foglalkoztatásáról** is gondoskodni kell, hogy a vállalkozás számára rendelkezésre álljon és munkavállalásával összhangban, a munkaerő megfelelő jövedelemhez jusson.

A munkaerő-szükséglet felmérése pl. egy ipari tevékenységben viszonylag egyszerű feladat. Ahol egész évben egy meghatározott terméktípus előállításával foglalkoznak, a munkaerő-szükséglet felmérését elegendő egy alkalommal áttekinteni, mert a szükséglet folyamatos termelés esetén nagy valószínűséggel egész évben azonos lesz.

A **mezőgazdasági tevékenységben az év egyes időszakában** a termelési szerkezettől függően **más-más lesz a szükséglet,** munkacsúcsok-, illetve völgyek váltogatják egymást. Egy vegyes, többféle tevékenységet folytató vállalkozásra jellemző **a téli foglalkoztatás alacsony munkaerő-szükséglete,** amit jórészt az állattenyésztés igénye határoz meg, míg a **vegetáció időszakában nagyobb és kisebb szükségletek váltogatják egymást,** a növénytermesztés igényével összhangban. Az abszolút szükségleten belül, természetesen **a szakmai struktúra szerinti munkaerőigény még további és erősebb differenciákat tükröz,** éppen ezért legalább főbb tevékenységi körönként megkülönböztetjük az állattenyésztés – ezen belül a főbb ágazatok pl. szarvasmarha-tenyésztés –, továbbá a növénytermesztés – ezen belül a főbb ágazatok pl. szántóföldi növénytermesztés, gyümölcsstermesztés – feladatainak munkaerő-szükségletét. Ezen tevékenységek szerinti csoportosítások még tovább differenciálhatók szakképesítést igénylő – pl. traktoros, kombájnvezető – és szakképzettséget nem igénylő munkaerő-szükségletre.

A munkaerő-szükséglet tervezése tehát eléggé összetett tevékenység, mert az időről-időre változó, pl. egy-egy évre vonatkozó termelési szerkezet kialakításánál is figyelemmel vagyunk a munkaerő-szükséglet alakulására. **A konkrét munkák összes és szakmai struktúrák szerinti felmérésekor indokolt azok dekádokra, vagy havi időszakokra bontása,** s ezekkel párhuzamosan a megfelelő érdekeltségi rendszer kialakítása.

A munkaerő-szükségletet **általában ágazatokat** – s azon belül technológiai eljárásokat, esetenként táblákat, tevékenységeket – megkülönböztetve határozzák meg. Adott termesztési feltételeknek megfelelően kimunkálják egy-egy tevékenység technológiáját. A technológiának része a munkaerő szükséglet megállapítása. A **technológia tervezésekor** – amelynek során egy-egy növény termesztésének munkái időrendi sorban kerülnek meghatározásra – **időről-időre kimutatják az elvégzendő munkák mennyiségét, majd munkanormák** (egységnyi munkával elvégzendő munkamennyiség) **segítségével kifejezik az adott termékmennyiség előállítására fordítandó munkamennyiséget.** Ezután a **biológiailag optimális munkavégzési időt figyelembe véve, határozzák meg az elvégzendő feladat naptári időnek megfelelő munkaigényét.** Például 200 ha búzát 10 munkanap alatt kell betakarítani, a kombájn napi teljesítménye 10 ha, így naponta 2 kombájnra, szakmunkásra, illetve – ez esetben a gépi kapacitást is meghatározva – két kombájnra lesz szükség.

Az egyes ágazatok naptári időszaknak megfelelő technológiai terveinek elkészítése alapján végül **kimutatható a tevékenység** – szakmai struktúrájának is megfelelő – **évi összes munkaerő-szükséglete,** az igényének megfelelően napi, dekádonkénti és havi bontásban is. Az egyes tevékenységek munkaerő szükségletének időszakonkénti összesítése tükrözi az egész vállalkozás munkaerő szükségletének összes, illetve **dekádonkénti, vagy havi értékét.**

A tervező munkánál gyakran felvetődik a biológiai határidők hosszának, és az alkalmazott munkanormák mértékének kérdése. Általában azt a gyakorlatot kell elfogadni, hogy a **biológiai határidők betartása érdekében az elvégzendő munkák rendelkezésre álló idejét az átlagtól valamivel rosszabb** (pl. időjárás) **feltételek alapján indokolt figyelembe venni** és a szükséges munkanapokat ennek megfelelően tervezni. **A munkanormák meghatározásánál egy átlagos dolgozó, átlagos munkakörülmények mellett elérhető teljesítménye lehet alapja a számításoknak.** A munkanormákkal részletesebben nem kívánunk foglalkozni, ugyanakkor megjegyezhető, hogy széleskörű irodalmi forrásuk van. Az ilyen kiadványokban rendelkezésre bocsátott munkanormákat körültekintő munka alapján csak a helyi adottságokra figyelemmel lehet adaptálni.

6.1.2.4. A munkaerő fedezet-kínálat számbavétele

A feladatot a munkaerő-szükséglet felmérése után végezzük el. Célja egyrészt a már **rendelkezésre álló** (belső forrás), **másképpen az alkalmazásra kerülő munkaerő** (külső forrás) **felmérése.** A **rendelkezésre álló munkaerőnek át kell tekinteni a nagyságát, szakmai struktúráját,** annak **időben várható csökkenését,** pl. az esetleges nyugdíjazásokat, valamint a **belső struktúrájában várható mozgását,** mint pl. a munkaerőnek a vállalati hierarchiában való előrelépését, új munkakörbe sorolását, vagy a munkaerő időszakos csökkenését és növekedését, pl. katonai szolgálatba lépését vagy onnan visszaérkezését, illetve gyed, gyés igénybevételét. A vállalat meglévő munkaerejének mozgását, elsősorban a nem- és korszerinti összetétele és a vállalaton belüli szakmai mozgása határozza meg.

Az alkalmazásra kerülő munkaerőnek az időben jelentkező piaci hatását, annak szakmai struktúráját, az alkalmazás körülményeit, feltételeit kell áttekinteni.

A munkaerő **fedezetet** több szempontból vizsgálhatjuk. A mezőgazdasági vállalkozásokban a **nem szerinti összetétel** vizsgálatából kitűnik, hogy a nők elsősorban a növénytermesztésben vállalnak munkát. Ez egyrészt fizikai képességeikkel, szakmai képzettségük hiányával, másrészt a családon belül rájuk háruló többletfeladatokkal van összefüggésben. Jelenleg **jellemző, hogy a növénytermesztés kézi munkáinak döntő részét a női munkaerő végzi el,**

tehát a növénytermesztés munkaerő fedezetének jelentős részét képezik. A mezőgazdaság számára ez nagyon előnyös, mivel ha a családot is ellátó női munkaerőről van szó, úgy az még inkább megelégszik a vegetációs időn belüli szakaszos foglalkoztatás lehetőségeivel, s így a növénytermesztés kézi munka csúcsainak megoldása elsősorban a női munkaerőre alapozódik.

A rendelkezésre álló mezőgazdasági **munkaerő szakképzettségét** elemezve megállapítható, hogy a szakképzettség nemcsak a technikai eszközök mozgásba hozását és az ahhoz szükséges szakértelmet kell hogy jelentse, hanem a szakembernek a biológiai folyamatok sajátosságait is ismernie kell. A mezőgazdaságban dolgozóknál a **szellemi tevékenységet folytató munkaerő állományt tekintve kedvező helyzetben vagyunk**, mert jelenleg jelentős létszámú, jól felkészült szakemberrel rendelkezünk. Sajnos, egyáltalán **nem ilyen kedvező a fizikai munkát végzők szakmai felkészültsége**. A foglalkoztatottaknak csupán 10-15%-a rendelkezik valamilyen speciális szakképzettséggel, mely más gazdasági ágazatokhoz pl. az iparhoz képest – ahol a fizikai állomány szakágtól függően 30-40%-a szakképzettséggel rendelkezik – előnytelen helyzetet tükröz. Olyan szakképzettséggel pedig, amely egy családi gazdaság valamennyi munkájának elvégzésére képesítene, jelenleg nagyon kevés ember rendelkezik.

A szakképzettség növelését a jövőben fokozottabban hangsúlyozni kell. Ennek legfontosabb motivációja az a tény, hogy a **mezőgazdaság** jelenlegi korszerűbb színvonalát tükröző vállalkozások **tőkeszükséglete egy foglalkoztatottra az ipar átlag tőkeszükségletét lényegesen meghaladja, annak sokszor 2-3-szorosát teszi ki.** A nagy értékű eszközök hatékony hasznosításának egyik alapvető tényezője a magasabb szakmai felkészültség. A tényről jól támasztják alá azon vizsgálatok, amelyeket úgy országos számok, mint egy-egy táj adatai tükröznek. Többek között megállapították, hogy **azokban a gazdaságokban, ahol a fizikai állomány szakképzettsége magasabb volt, ott a gazdálkodás eredményei is kedvezőbben alakultak.** Részletesebben tanszéki kutatómunkánk igazolta például, hogy ahol az erőgépek, traktorok kezelését csak szakmunkások látták el, ott a gépek üzemelési költségei kisebbek voltak, mint azon gazdaságokban, ahol egyáltalán nem, vagy csak nagyon szerény volt a szakmunkások aránya. Számptalan esetben bizonyítható – különösen napjainkban –, hogy a szakképzettség hiánya a termelés során durva technológiai hibákhoz vezethet.

A vállalat **munkaerő igénye külső forrásokból**, a vállalat vonzáskörzetébe tartozó **munkaerőpiacokról biztosítható.** A kínálat mennyisége, minősége természetesen befolyásolja a keresletet, illetve a kereslet és kínálat kölcsönösen hatnak egymásra. A mezőgazdasági munkaerő kínálatra egyrészt jellemző a **teljes foglalkoztatást igénylő munkaerő** kínálat, vagyis az egész évben munkalehetőséget kereső dolgozók. Másrészt, a mezőgazdaságba jelentkező munkaerőnek az előbb már részben jelzett sajátossága az, hogy **nem kíván esetenként egész évi – csak a vegetáció idejében – foglalkoztatást**, továbbá olyan töredék munkaerő-kínálat is jelentkezik – nyugdíjasok, diákok, családtagok, más ágazatokban dolgozók –, akik időközönként a mezőgazdaság főképp kézi munkaerőt igénylő munkáinak ellátására hajlandók munkát vállalni, **ők az alkalmi foglalkoztatást igénylők.**

Az előzők szerint három munkavállalói csoport különböztethető meg mezőgazdaságunkban:

1. A teljes foglalkoztatást igénylők – **állandó munkaerő**,
2. Időleges, főképp a növények vegetációs időszakában foglalkoztatást igénylők (120-150 munkanap/év foglalkoztatás) – **főidényben dolgozó munkaerő**,

3. Alkalmi foglalkoztatást igénylők (10-40 munkanap/év foglalkoztatás) – **alkalmi munkaerő.**

Ezek a munkaerő csoportok természetesen adott tájban eltérőek, foglalkoztatási területtől függően, a mezőgazdasági termelés évtizedes hagyományának megfelelően **más-más struktúrájú munkaerő-kínálatot jelentenek.** Egyértelmű, ha adott helyen – különösen a külső – **nagyobb mértékű kínálat** a gazda számára optimális munkaerő-szerkezet kialakítását teszi lehetővé, akkor a vele kapcsolatos a költségek is kedvezőbben alakulhatnak. **Fordítva,** szerény munkaerő kínálat esetében a feladat megoldása sokkal nehezebb és sok megalkuvást kíván. Például nehezebben alakítható ki a megfelelő munkaerő létszám és annak szakmai struktúrája.

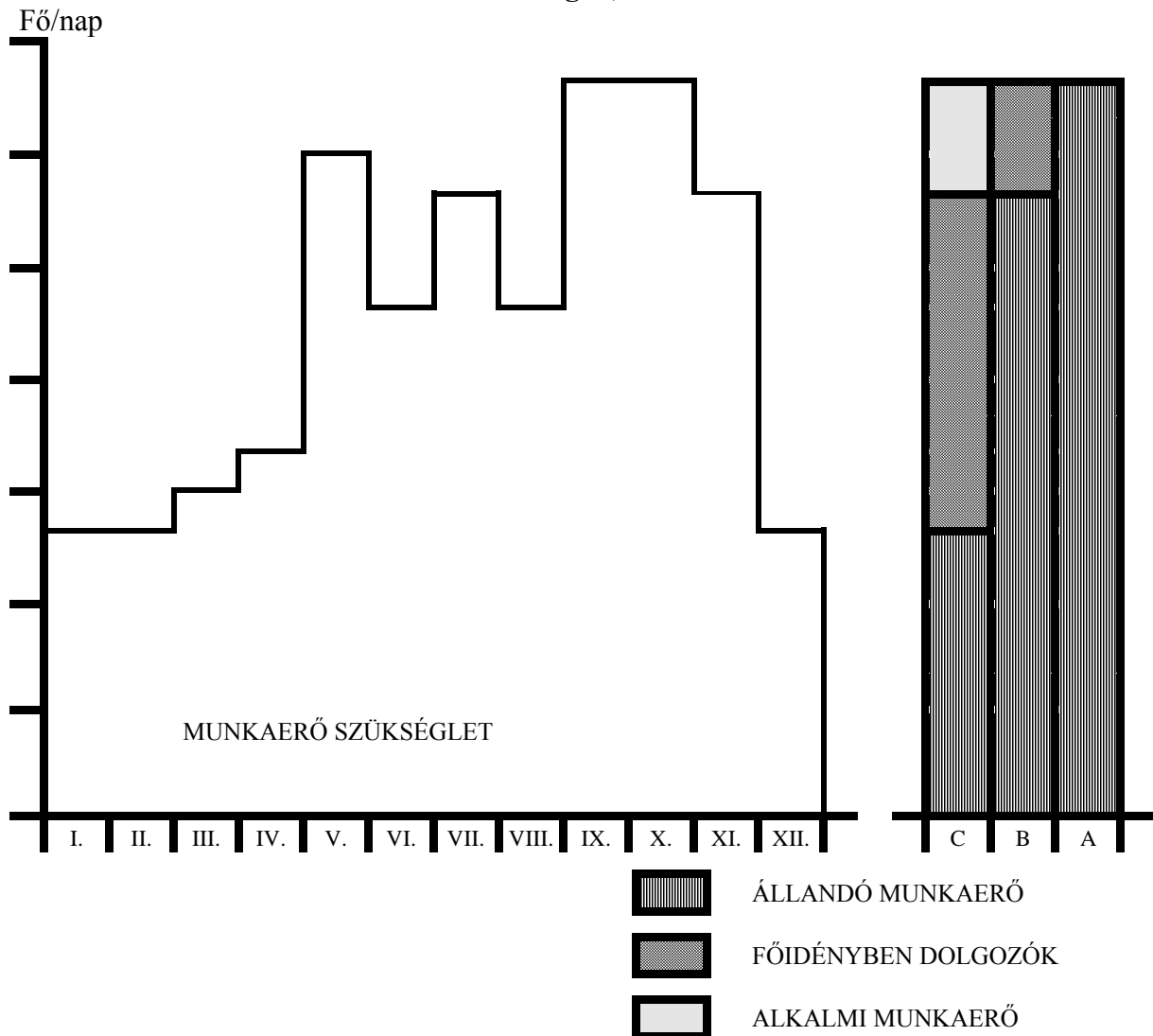
Amennyiben a kérdést országosan vizsgáljuk, úgy megállapítható, hogy az elmúlt években az aktív keresőkön belül **a mezőgazdaságban foglalkoztatottak** aránya jelentősen csökkent, jelenleg az **összes keresőknek csupán 5-7%-a.** Ugyanakkor megállapítható, hogy a felnőtt lakoságnak több mint 30%-a esetenként valamilyen mezőgazdasági tevékenységet folytat kis területű birtokán mint tulajdonos, vagy családtag, esetenként **alkalmi munkavállaló.** Ez a sajátosság egyrészt bizonyos többletjövedelemhez juttatja az ilyen munkavállalót, az egészségesebb életmód lehetőségeit is megteremtheti, másrészt az előzők szerint gazdasági szempontból fontos az is, hogy ez a munkaerő **a mezőgazdaság sajátos, kézi munkaerő csúcscsükségleteinek megoldását segíti elő.**

6.1.2.5. A munkaerő-szükséglet, -fedezet összehangolása

A munkaerő szükségletének és fedezetének egybevetését a munkaerőmérlegben végezzük el. A munkaerő mérleg különböző formában készülhet el. A mezőgazdaságban jellemző a **havi, vagy dekádokra bontott szükséglet és fedezet bemutatása.** A mérleg elsősorban azt a célt szolgálja, hogy adott termelési struktúra munkaszükségletét egybe vessék a rendelkezésre álló kapacitásokkal, s ezek alapján kimutatható legyen az egyes időszakok munkaerő hiánya, illetve az alulfoglalkoztatottság mértéke.

A munkaerő szükséglet és a rendelkezésre álló munkaerő egybevetése, majd összehangolása az előbb elmondottak figyelembe vételével történik. Adott termelési struktúra megfelelő munkaerő szükségletét mindenkor szembe kell állítani a fedezettel. Ezt a feladatot leegyszerűsítve a 14. ábrában foglaltuk össze, amikor egy konkrét havi bontásban elkészült munkaerő szükségletet mutatunk be, szembeállítva az elméletileg lehetséges munkaerő fedezettel.

Munkaerő-szükséglet, fedezet alakulása

A bemutatott ábrából kitűnik, hogy az év egyes időszakainak munkaerő-szükséglete különböző. A **szükségletek kielégítésére elméletileg három megoldás van**. Az „A” változat szerint – figyelemmel a legnagyobb igényre – a szükségletet teljes mértékben **teljes foglalkoztatást igénylő dolgozókkal elégítjük ki**. Természeteszerű, hogy ez az út járhatatlan, hisz egész évben ennek a munkaerőnek a megtartása olyan költségekkel járna, amelyet a termelés nem tud elviselni. A „B” változat, amikor a **vegetációs időszak munkáit főidényben dolgozókkal oldjuk meg**, már jobb megoldást ad, de a munkavölgyekben nincs megfelelően foglalkoztatva a munkaerőállomány. Ezért a vállalatok döntően a „C” változat szerint próbálják a munkaerőt biztosítani, alkalmazni, vagyis a **csúcsmunkák munkaerő-szükségletét alkalmi, töredék munkaerővel fedezik**. Az alkalmazási szerződéseket ennek megfelelően kötik. Itt van annak rendkívül nagy előnye, hogy a mezőgazdasági termelés változó mértékű munkaszükséglete – mely az ágazatnak egy jellemző sajátossága – jól összehangolható a munkaerő eltérő foglalkoztatást igénylő kínálatával.

A mezőgazdasági vállalkozásnak az év egyes időszakának változó munkaerő szükségletére és annak fedezetére mindig **tudatosan készülni kell**. Egy-egy vállalkozás a termelési

feladatait eltérő mértékű és összetételű munkaerővel tudja csak megoldani. Minden valószínűség szerint egy gyümölcsstermesztés őszi betakarítási munkái csak jelentős töredék munkaerő bevonásával oldhatók meg, míg a tejtermelés csak állandó foglalkoztatású munkaerőt igényel. **A munkaerő szükséglet-fedezet összehangolásának alapvetően három módszere van.**

- **Megfelelő** struktúrájú **munkaerő alkalmazása.** Az ideális „C” változat szerinti szükséglet-fedezet összehangolás csak egyik, de hatékony megoldása a termelés munkaerő igényének fedezésére.
- **A műszaki fejlesztéssel** különféle technikai elemek – gépesítés, kemikáliák, növényvédőszerk stb. – alkalmazásával csökkenthető az élőmunkaerő szükséglet. Természetesen ezt **csak akkor tekinthetjük eredményes eljárásnak, ha a végrehajtott műszaki fejlesztés-innováció költsége kisebb lesz, mint a helyettesített élőmunka költsége.**

A műszaki fejlesztés megvalósítása a munkaerő-gazdálkodás szempontjából akkor lesz hatékony, ha a **műszaki fejlesztés elsősorban a csúcsidőszakok munkaszükségletét csökkenti.** Jellemző ez elsősorban az őszi és a nyári időszak betakarítási munkaműveleteinek gépesítésére, vagy a tavaszi időszak kézi munkára alapozott növényápolási munkáinak vegyszerekkel, gépekkel történő helyettesítésére. A munkaerő szükséglet csökkentés műszaki eljárásokkal történő helyettesítésekor nagyon gyakran találkozunk olyan megoldásokkal is, amikor azok nem csökkentik a költségeket, de mégis ezt a megoldást vállalja a termelő. Ilyen helyzetek állnak elő akkor, ha nincs elegendő munkaerő, vagy az eljárással az optimális biológiai határidők jobban betarthatók stb.

- **A termelési szerkezet változtatása** szintén lehetővé teszi a munkaerő szükséglet-fedezet konfliktusának megoldását. Ennek a gyakorlatban **két megoldási formája** van. Az **egyik** az, amikor munkaerőhiány esetében **megszüntetik azokat a tevékenységeket** – pl. a **zöldségtermesztést** –, **amelyek a nagy munkacsúcsokat okozták.** Így eltűnik a kiemelkedő nagy munkaerő szükséglet, illetve annak csúcsai és a rendelkezésre álló, valamint az alkalmazásnál figyelembe vehető munkaerő kínálat összhangba kerül a szükségletekkel. A **másik** esetben a **tevékenységek egymáshoz viszonyított arányának változtatásával oldják meg a csúcsidőszakok munkáinak mérséklését.** Például a paradicsom termesztés arányát csökkentjük, a gyökérezőségek területét növeljük, így a betakarítás csúcsidőszakában kiegyenlítettebb szükségletekkel számolhatunk. A gyakorlatban jellemző, hogy mindkét eljárással élnek, sőt a két megoldást egyszerre is alkalmazzák. Kivonhatnak növényeket a termelésből, és a meglévő struktúrát is átalakíthatják. A változtatáskor fontos szempont, hogy minden **módosítást úgy kell megoldani, hogy azok összességében ne járjanak a jövedelem csökkenésével, illetve a tevékenység hatékonysága összhangban legyen a változtatás mértékével.**

Az előbb ismertetettek szerint, a munkaerő szükséglet-fedezet összehangolásának mindhárom eszközével élnek napjainkban a mezőgazdaságban. Annak eldöntésére, hogy melyiket válasszuk, illetve egy-egy eljárásból melyik megoldás lesz a vállalkozás számára a legkedvezőbb, **gazdaságossági számításokat kell végezni.** Ezen túlmenően, döntéseinknél más szempontokat is mérlegelni kell, pl. a gépekkel történő munkaerő helyettesítés esetén, amennyiben nem áll elegendő mennyiségű gépi erőforrás rendelkezésre, úgy kivitelezhetetlen az egyébként gazdasági szempontból előnyösebb megoldás. Ugyanilyen esetet indukál adott

munkaerő foglalkoztatásának problémája. Hiába lesz egy technikai megoldás olcsóbb, ha annak működése idején a már alkalmazott munkaerőnek nem tud a vállalkozó megfelelő elfoglaltságot biztosítani. Ezért – hogy a munkaerőt folyamatosan biztosítani tudja – vállalja annak esetenként rövid idejű olyan foglalkoztatását is, amely más technikai megoldáshoz képest költségesebb.

Végül megemlíthető az a mezőgazdaságra jellemző helyzet, hogy a tartósan alkalmazott munkaerő az esetenkénti „holt időben”, téli foglalkoztatására a saját gazdaságon kívül, más területen vállal munkát. Nagyon sok esetben tudatosan számolnak, terveznek ilyen lehetőséggel, esetleg külön szerződésekkel biztosítják a meglévő munkaerő vállalaton kívüli foglalkoztatását.

6.1.2.6. Munkaerő munkába állítása, alkalmazása, elbocsátása

A munkaerő **szükséglet-fedezet összehangolásának** egyik **lehetősége az új munkaerő alkalmazása**, illetve a munkaerő **esetleges elbocsátása**. Az emberi erőforrás személyi kérdésekkel foglalkozó részeinek sikeres megoldása nemcsak az eredményes termelő tevékenységgel, hanem az ezzel szorosan összefüggő munkahelyi légkörrel is kapcsolatban van. Az alkalmazás-elbocsátás kérdéseivel közép- és nagyvállalatoknál esetenként vezetők, vagy külön személyek foglalkoznak.

A termelés bővítése a **mezőgazdaságban sokszor állandó foglalkoztatást biztosító új munkaerő alkalmazását** igényli. Más esetekben a munkacsúcsok munkafadatainak megoldására évről-évre ismételten **rövid idejű alkalmazásokat** kell eszközölni. A két feladat eltér egymástól. A **munkaerő állandó alkalmazása nagyon körültekintő munkát igényel a kiválasztás és megtartás tekintetében**, míg az **ideiglenes alkalmazás nagyobb problémája a rövid időre munkát vállalók felkutatása, megszerzése**.

A **munkaerő felvételekor** nagyon fontos szempont, hogy a „**munkaerő toborzásakor**” a lehető **legnagyobb mértékű választási lehetőséget biztosítsuk**. A munkakör jelentőségétől függően a reklámozásra a sajtóban, rádióban stb., nagy hangsúlyt kell fektetni. Ugyanakkor arra is ügyelni kell, hogy a munkahely meghirdetése reális legyen. Természetes, hogy a kínálat mértékét nagyban befolyásolják a munkaerőpiac viszonyai. A választás követelményét ezek alapján határozzák meg. A megfelelő **kiválasztásnak két fontos tényezője van, az alkalmazott megfelelő kiválasztása és a kiválasztásnak az alkalmazottra gyakorolt hatása**, amely a vállalkozással kapcsolatos első benyomását jelenti.

A sikeres **szelektálásnak** nagyon sokféle módszere van, lényeges az, hogy bármilyen formában is történik, arra kell választ adnia, hogy a jelöltek közül ki a legalkalmasabb az adott munkahely betöltésére. Ez többek között **nemcsak a szakmai felkészültségtől**, iskolai végzettségtől **függ, hanem sajátos emberi tulajdonságok** – közösségbe illeszkedés készsége, jelenlegi családi helyzete stb. – **is befolyásolnak**. Mindezeket az alkalmazás előtt fel kell tárnunk.

Az **új munkaerő** alkalmazásakor az első benyomások alapján kialakult szubjektív ítéleteket a továbbiakban az alkalmazó olyan tevékenységével kell erősíteni, mint az új munkakör és a munkatársak megismertetése, azok közé a **beilleszkedés elősegítése, munkájának kezdeti elismerése**.

Az alkalmazásnak fontos írásos dokumentuma a **vállalat munkaügyi szabályzata, amely alapját képezi az alkalmazási-munkavállalói szerződésnek**, mely rögzíti a dolgozó jogait és a vele szemben támasztott követelményeket és kötelezettségeket, valamint a munka díjazását.

Az **állandóan** foglalkoztatott **dolgozók munkaviszonya határozatlan idejű**, míg a **rövidebb időre alkalmazottakkal** – akik jellemzőek a mezőgazdasági vállalkozásra – vagy a feladat elvégzésére, vagy egy rövidebb időre szóló **munkaszerződést kötnek**. Itt is fontos a jogoknak, kötelezettségeknek, a díjazás formájának a tisztázása. Bármilyen típusú szerződés megkötésénél lényeges, hogy az állami szabályokkal kapcsolatos előírásokat mindkét fél betartsa, ne indukáljanak munkaügyi vitákat, vagy bírságokat.

A **munkaerő megtartása** esetenként fontosabb, mint az alkalmazás. A jó szakember gárda **elsődleges biztosítéka a sikeres vállalkozásnak**. Az ezzel kapcsolatos feladatok sikeres megoldását elsősorban a jó munkahelyi légkör és a munkaerő minimális fluktuációja jellemzi. Jobb a **dolgozók kötődése** a vállalathoz, s alkalmazásukkal kapcsolatban nagyobb a biztonságérzetük. Ezek kialakulását **befolyásolják**:

- megfelelő és biztonságos **jövedelem** (később részletesen tárgyalva),
- a vállalati hierarchiában való **előrelépés lehetőségének** biztosítása,
- a szakmai érdeklődésnek megfelelő szakmai **továbbképzés** feltételeinek biztosítása. A vállalaton belüli, illetve kívüli továbbképzéssel, esetleges átképzéssel biztosítják a munkavállaló szakmai ismereteinek szintentartását, fejlesztését, hogy alkalmas legyen esetleg eddigi tevékenységétől lényegesen eltérő új feladatok ellátására is,
- **szociális gondoskodás** a munkavégzés során, illetve nyugdíjbavonulás után,
- vállalati **döntésekbe való bevonás**, tulajdonlás, részvényvásárlás előnyös lehetőségeinek biztosítása,
- gondoskodás arról, hogy a vállalati **sikerek** az alkalmazott **egyéni sikerévé is váljanak**.

Az elbocsátás nem kívánt, de szükségszerű része a munkaerő-gazdálkodásnak. Összefüggésben van a nyugdíjazással, a vállalat átszervezésével, átalakításával, esetleg a munkafegyelem be nem tartásával.

Világos foglalkoztatási előírásokkal, egyértelmű fegyelmi szabállyal, a vállalkozásban bekövetkező változások okainak bemutatásával, humánus nyugdíjazási feltételekkel mérsékelhető az egyébként feszültségekkel járó eljárás.

6.1.3. A munkaerő teljesítményének, hatékonyságának mérése

Munkateljesítmény a kitűzött feladat időegység alatt teljesített része. Legegyszerűbben kifejezhetjük az **egy óra alatt előállított termékek**, szolgáltatások mennyiségével, értékével. A munkateljesítmény egyénileg és csoportosan is mérhető. Anélkül, hogy a mérés bonyolult kérdéseinek tárgyalásába bocsátkoznánk, hangsúlyozni kell egyrészt, hogy a teljesítmények csak akkor lesznek kielégítőek, ha a munkafeltételek megfelelőek, a teljesítmények mérhetőek,

s általában a tevékenység megfelelően ellenőrzött. A munkateljesítmények alapul szolgálnak a munka díjazásának.

A munka hatékonysága – **a munka termelékenysége** – **az előállított termék és az előállítás érdekében felhasznált munka viszonyában fejezhető ki. Mérése:**

$$\text{Munkatermelékenység} = \frac{Q}{L} = \frac{\text{Termék-, teljesítmény-mennyiség, érték}}{\text{Felhasznált munka mennyisége}}$$

Q = Quantum (mennyiség)

L = Labor (munka).

A munkatermelékenység mérésének három jellemző közvetlen mutatóját alkalmazzák a gyakorlatban:

- **1 munkanapra jutó termelési érték,**
- **1 foglalkoztatottra jutó termelési érték,**
- **100 Ft munkabérre jutó termelési érték.**

Ezeknek a **mutatóknak a reciproka a munkaigényességet fejezi ki**, amit szintén gyakran alkalmaznak.

$$\text{Munkaigényesség} = \frac{L}{Q} = \frac{\text{Felhasznált munka mennyisége}}{\text{Termékmennyiség, érték}}$$

Az előbb felsorolt mutatók mellett a munkára vonatkozóan esetenként a **jövedelem tömegét is kimutatják**. Ezt nem fogadhatjuk el munkatermelékenységi mutatónak, de mint közvetett mutatót, bizonyos összehasonlításoknál alkalmazhatjuk.

A munkatermelékenységi mutatók értékelésekor hangsúlyozni kell, hogy a jövedelemtermelésben úgy az élő, mint a holt munka (befektetett-, forgóeszközök) vesz részt. Ezért hibásak lehetnek azok a következtetések, amikor pl. egy kézi munkára alapozott termelést egy jól gépesített termeléshez hasonlítunk, hisz lehet ez utóbbinál egy kiváló munkatermelékenységi mutatót kapni, de a **vállalkozót** elsősorban **az összes ráfordítás (költség) és az összes hozam viszonya** érdekli, amely rosszabb munkatermelékenységi mutató esetén is lehet jobb.

Mindezekből következik, hogy a vállalkozó számára **a munkatermelékenység mutatója** az összes ráfordításokat tükröző mutatókkal szemben **csak másodlagos értékű a gazdálkodás hatékonyságának megítélésekor**. Hasznos lehet olyan elemzésekkor, amikor pl. azonos tevékenységeket hasonlítunk össze az élő munka felhasználásának nagysága és hatékonysága szempontjából. Választ keresünk pl. arra, hogy azonos technológiai színvonal esetén miért rosszabb a munkatermelékenység. Az okok feltárása a munkatermelékenység növeléséhez, s ezzel az élő munka költségének csökkenéséhez vezethet.

Az élő munka hatékonyságának mérésénél vállalati szinten más mutatókat is ki tudunk számolni.

A **szezonális foglalkoztatási index** számítása különösen a mezőgazdasági vállalkozásoknál használt mutató, mely **megmutatja adott időszakban a rendelkezésre álló munkaerő-kapacitás kihasználtságát.**

$$\text{Szezonális fogl. index \%} = \frac{\text{Ledolgozott munkaidő}}{\text{Rendelkezésre álló munkaidő}} \cdot 100$$

A foglalkoztatási indexet számíthatjuk egész vállalkozásra, de egy-egy főbb gazdasági tevékenységre is. Természetes, hogy a növénytermesztés és az állattenyésztés mutatói e tekintetben jelentősen eltérhetnek, ha azonos kapacitású a munkaerő. Ugyanakkor, ha esetenként töredék munkaerőt alkalmaznak, a rendelkezésre álló munkakapacitás lényegesen szerényebb lesz, s így a munkaerő kihasználása is kedvezőbb alakul.

Továbbiakban megemlíthetők olyan **közvetett mutatók is**, mint a termőföld, az állatállomány és a munkaerő viszonyát kifejező mutatók, mint pl. az 1 dolgozóra jutó termőföld, állatlétszám stb. Ez utóbbi mutatók nem fejezik ki az élő munkaerő hatékonyságát, de jelezhetik a gazdaság erőforrás ellátottságát.

6.2. Munkadíjazás, munkabér-gazdálkodás

A helyes vállalati munkadíjazás kialakítása fontos feltétele a munkaerő-szükséglet, -fedezet összehangolásával tárgyalt problémák megoldásának.

A **munkadíjazás** alapvető kapcsolatot jelent a vállalkozó és az alkalmazott között. A vállalkozások **legfontosabb eszköze a munkaerő teljesítményének jó értelemben vett maximális kifejtésére**, aminek érdekében minden vállalkozás bizonyos **bérlpolitikát alakít ki**. A **vállalati bérlpolitika – figyelemmel az országos szabályozásra, pl. a minimálbérrre – tartalmazza mindazon intézkedéseket, módszereket, amelyek meghatározzák a bérszínvonalat, annak növekedési ütemét, a bemeneti arányokat. Magában foglalja a bérekkel és keresetekkel egyrészt mint költségekkel való gazdálkodást, másrészt olyan érdekeltségi rendszer, mely a teljesítményekkel, követelményekkel összhangban a munkaerő hatékony kihasználását biztosítja.** A munkavállaló szempontjából **alapvető motívumnak** minősül, de közel sem kezeli objektíven, hanem **többnyire szubjektíven ítéli meg**. Adott helyzetben nem a tényleges munka ráfordítását veti egybe a munkadíjával, hanem szubjektíven értékeli, pl. munkadíját másokéhoz viszonyítja, vagy azt értékeli, hogy munkája során mennyire tudja önmegvalósításának célkitűzéseit elérni stb. Ebből következik az, hogy a bérezésnek adott környezetben más-más elemét kell kisebb-nagyobb hangsúllyal alkalmazni. Végül is általában megállapítható, hogy a munkáltató és a vállalkozó értékítélete nem azonos motívációkon nyugszik. **Míg a vállalkozó objektív elemeket – a teljesítményeket –, addig a dolgozó ezeken túlmenően szubjektív motívációs elemeket is mérlegel.** Másképp megfogalmazva, **az a vállalati bérlrendszer jó, amely kellően ösztönöz a vállalati jövedelem fokozására és a dolgozók szubjektíven is igazságosnak, elfogadhatónak tartják.**

A vállalat, a bérgazdálkodás során – a ráfordításokkal gazdálkodva – a költségek minimalizálására törekszik. Ugyanakkor a dolgozó eredményes ösztönzése csak megfelelően növekvő tömegű díjazással biztosítható. A két tényező csak látszólagosan tűnik

ellentmondásosnak, ugyanis a **munkadíj növelése, ha arányaiban ennél fokozottabb mértékű teljesítménnyel jár, úgy nagyon hatékony ráfordítást jelent.** Tehát ha a vállalkozó fajlagos bérköltsége a munkatermelékenység növekedésével csökken, ezzel összhangban a munkavállaló jövedelme is növelhető. A keresetfokozás eszközét a vállalkozók különféle mértékben és formában alkalmazzák. Az alkalmazással kapcsolatos döntéseket nagyban befolyásolja az, ha a szükségletekhez képest túl, vagy alul kínálat van a munkaerőpiacon, de az is jelentősen befolyásol, hogy a jól kialakult szakembergárdáját hogyan tudja a vállalathoz kötni a vállalkozó.

A bérgazdálkodásra jellemző általánosítások mellett fontos hangsúlyoznunk, hogy a **mezőgazdaságban a munkadíjazás tekintetében több sajátosság is fellelhető,** amit a díjazás kialakításánál mérlegelni kell. **Ezek** közül meg kell említeni, hogy:

- Az **időjárás** függvényében nem azonosak a munkavégzés feltételei. A **munkateljesítmény** az időjárási körülményektől függően **változó**, pl. egyszer jól művelhető a talaj, míg máskor – a csapadékos időjárás miatt – nehezen, vagy egyáltalán nem.
- A **munkaidő alap** az egyes tevékenységekben az év egyes időszakában eltérő. Ezeket befolyásolják úgy a természeti, mint a biológiai tényezők. A növénytermesztésben jellemzően a növény fejlődési szakaszai, míg az állattenyésztésben az állatok biológiai igénye, tűrőképessége jelentősen befolyásolják a munkavégzés idejét, napon belüli megoszlását, körülményeit.
- Az egyes ágazatok eltérő mennyiségű foglalkoztatást biztosítanak, ami hol **folyamatos**, hol **változó munkavégzéssel** jár.
- Egy-egy munkakör **változó szellemi**, illetve **fizikai felkészültséget** igényel. Így a munkavégzés során egyszer szakértelmet igényel a munkafeladat, míg máskor csak változó mértékű fizikai képességekre van szükség.
- A **munkavégzés eredménye** sokszor nem jelenik meg a munka végzésekor.
- A **termelés eredményei** az időjárással összhangban – **a munkavállalótól függetlenül** – évről-évre **változóak**, ami bizonyos értelemben a díjazásban is kifejezésre jut. A munkadíj az elvégzett munkával és nem az eredménnyel legyen összefüggésben akkor, ha az eredményt a munkavállalótól független körülmények, pl. az időjárás befolyásolják.
- Fontos szempont az is, hogy **egyes tájakban**, egy-egy tevékenységnek természeti hagyományai vannak, s ezekhez sajátos **szubjektív ítéletek** kapcsolódnak, így pl. a hagyományos tevékenységekkel szemben az új tevékenységeket nehezebben fogadják el, illetve végzik. Általában azokat a munkákat, amelyeket már hosszú évek óta folytatnak – sokszor alacsonyabb munkadíjért is – szívesebben végzik, mint az újakat.

Ezeknek a tényezőknek a mérlegelése elkerülhetetlen ahhoz, hogy egy jó vállalati díjazási rendszer alakuljon ki. A **kialakított díjazási rendszer a bér-, illetve a munkaügyi szabályzatban írásban is rögzítésre kerül.** Ez a vállalati munkaerő és a bérgazdálkodás alapdokumentuma, amit a munkáltató és a dolgozók kölcsönösen elfogadnak. Jellemző, hogy a dolgozók képviselőiben a szakszervezet és a vállalati vezetés általános keretszerződést – „**kollektív szerződést**” – **köt.** Ebben szabályozzák a bérekre, egyéb juttatásokra, a

munkaidőre, a munkavégzés feltételeire vonatkozó munkáltatói és munkavállalói jogokat és kötelességeket. A szerződés jogilag körülhatárolt folyamat során jön létre.

A vállalati bérgazdálkodás kialakításakor – időbeniségét is figyelembe véve – három feladatot kell megoldani:

- a vállalat bérgazdálkodása épüljön be az adott mikrokörzet helyzetének megfelelő bérgazdálkodásba, **megfelelő nagyságú keretek alakuljanak ki** adott vállalkozásban,
- vállalaton belül az alkalmazottak között **helyes kereseti arányok** legyenek,
- a keretek megfelelő **díjazási formában** jelenjenek meg.

Ezeknek a **feladatoknak a megoldásánál az időbeni sorrendiség betartása is fontos**, mert ha csak a konkrét díjazásban intézkedünk és az arányosítás problémáit nem gondoltuk át, akkor jelentős feszültségek indukálódnak a dolgozók, illetve egyes munkacsoportjaik között, pl. ha nem megfelelőek az egyes munkakörök közötti bérarányok. Jellemző hiba a mezőgazdaságban, hogy esetenként a kívánatos arányokat megsértve, hol az állattenyésztésben, hol a növénytermesztésben nagyobbak a jövedelmek. Ez a dolgozók egyik vagy másik csoportjában elégedetlenséget válthat ki, rontja a munkahelyi légkört, lazítja a munkafegyelmet, s végül a munkaerő elvándorlásához is vezethet. A három feladatról a következőkben külön-külön kívánunk szólni.

6.2.1. Keretek nagyságának meghatározása

Adott makro- és mikrokörzetben ez azt jelenti, hogy **egy vállalkozás kialakításakor** figyelemmel az ország, vagy mikrokörzet jövedelmi viszonyaira tisztázni kell, hogy **milyen nagyságú személyes jövedelem mellett hajlandók a dolgozók munkát vállalni**. A vállalkozás létrehozásakor fel kell mérni, hogy adott tájban milyen a hasonló jellegű munkának a díja. Amennyiben ezt nem méri fel, egy kisebb díjazás esetén nem kap megfelelő munkaerőt, nagyobb díjazás esetén, pedig a menedzser felesleges költségnövelést okoz a vállalkozásának. A munkadíjak mértéke között, egyrészt az egyes országok társadalmi fejlettségétől függően nagyok a különbségek. Nem véletlenül telepítenek nagy munkaigényű tevékenységeket a „fejletlenebb” országokba, ahol kisebb a munkadíj színvonala. Ilyen jellemző tevékenység mezőgazdaságunkban például a zöldség termesztése. Másrészt különbségek vannak még egy olyan kis országon belül is, mint hazánk, ahol pl. a díjazás mértéke jóval szerényebb Szabolcs-Szatmárban, mint Győr-Sopron megyében. **A kívánatos bérszínvonal eldöntése után – ami jellemzően egy év keretét tükrözi – lehet tovább lépni a díjazási rendszer kialakításában.**

6.2.2. Keretek arányosítása

Minden vállalkozásra jellemző egy átlagbér-színvonal, ami kifejezi, hogy a dolgozók átlagos keresete havonta, évente mennyi. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy minden **dolgozó** bére azonos, hanem a **munkakörök, beosztások szerint különböző**. A **differenciálás alapja a munka nehézsége, a szakmai felkészültség igénye, a munkavégzés során a figyelem, kitartás mértéke** stb. Ezek a paraméterek egy-egy beosztásra vonatkozóan – megfelelő megfigyelések és objektív paraméterek alapján – jól meghatározhatók. Nagyon sok munkára, beosztásra vonatkozó hosszú megfigyelések, tapasztalatok alapján – pl. a fizikai munkánál országosan több csoportot megkülönböztetve – nyertek besorolást az egyes munkák. A

vállalatoknál az egyes munkacsoportokra, amelyek esetenként szakmai csoportban is jelentkezhettek, az úgynevezett törzsbért is meghatározzák, pl. egy traktorvezető munkáját a 3. munkacsoportba sorolják, amelynek bére adott vállalatnál óránként meghatározott összeg. Ezt a bért **alaplérnek** nevezzük, melynek **ismerete támpontul szolgálhat az arányosításra**. Természetesen az országos ajánlásokon túl saját megfigyeléseken nyugvó munkabesorolást is végezhet a vállalkozó. Ez utóbbi eljárást jellemzően csak új munka-, technológiai eljárás bevezetésekor alkalmazzák. Megállapítható ugyanakkor, hogy ezek az arányosítások – a munka és az ehhez kapcsolódó munkadíj besorolások – úgy a vállalkozó, mint a munkavállaló **szubjektív ítéletei alapján korrigálásra kerülhetnek**. Jellemző például, hogy egyes vidékeken az állattenyésztési tevékenységet az objektív minősítéssel szemben jobban értéklik, mint a növénytermesztés munkáját. Az is számtalanszor bizonyítható, hogy szubjektív alapon csak egy-egy munkát vagy munkakört értékelnek le, vagy fel. Jellemző, hogy az új tevékenység munkái a már végzett tevékenységekhez képest felértékelődnek. Előfordul az is, hogy egyes munkakörök személyektől függően – aszerint hogy azokat a közösségben tekintélyes vagy kevésbé tekintélyes emberek látják-e el – szubjektíve fel-, vagy leértékelődnek.

A mezőgazdasági vállalkozásokban a keresetek arányosításánál az előzőekben elmondottakon túl arra is figyelemmel kell lenni, hogy a **munkaidő alapot különböző mértékben lehet ledolgozni**. A növénytermesztésben a természeti feltételek miatt az évi munkaidő alapot sokkal kisebb mértékben lehet kihasználni, mint az állattenyésztésben. Annak érdekében, hogy a munkaerőt mindkét helyen meg tudják tartani, **az azonos nehézségű és képzettséget igénylő munkát** egységnyi időre vonatkoztatva **jobban meg kell fizetni** azokon a területeken, **ahol a foglalkoztatást kevésbé lehet az év egészében folyamatosan biztosítani**.

A keresetek arányosításánál az objektív és szubjektív elemek figyelembe vétele nagyon fontos. Az ezekre alapozódott **bérek arányai akkor jók**, ha azokat reálisnak, „**igazságosnak**” **ítélik meg a dolgozók**. A vállalaton belül a bérghazdálkodásnak ugyanolyan fontos eleme a jó kereseti arányok kialakítása, mint a bérezés kellő színvonalának biztosítása.

A keresetek nagyságának és a munkakörök, **beosztások közötti arányosításnak elvégzése után lehet csak a konkrét díjazási formák kiválasztásával foglalkozni**.

6.2.3. Díjazási formák és megválasztásuk

A díjazási rendszer legfontosabb része a díjazási formák kiválasztása, mert itt kell elsősorban kialakítani a különböző ösztönzőket – s azokat arányosítani –, amelyek jelentősen befolyásolják a termelés, a gazdálkodás hatékonyságát. A kifizetett **munkabérek és azok járulékai a mezőgazdasági tevékenység** struktúrájától, színvonalától függően az **összes termelési költségnek 10-25%-át teszik ki**, amelyeknek – az állami szabályozást figyelembe véve – körülbelül 2/3-a bérköltség, 1/3-át pedig a társadalombiztosítási- és más járulékok teszik ki.

A **munkavállalók jövedelme megbontható** készpénzre és úgynevezett keresetre, vagyis **pénzjövdelemre és nem pénzbenei juttatásokra**.

A **nem pénzbenei juttatások csak szerényebb részét teszik ki a jövedelemnek**. Sok tekintetben csak egy-egy vállalkozásra jellemzőek, ezért ezeket csak felsorolásszerűen ismertetjük. Ilyenek a természetbenei juttatások, a kötelező és nem kötelező biztosítások,

nyugdíjhoz kapcsolódó juttatások, szociális szolgáltatások pl. az üdültetés, hitelezés, hitelgaranciák stb.

A pénzbeli jövedelmekkel a következőkben részletesen foglalkozunk. A **mezőgazdaságban található díjazásra vonatkozó sajátosságokról** az előzőekben már szó volt, a pénzbeli juttatások taglalása előtt azonban fontos hangsúlyozni, hogy:

- visszatérő probléma az, hogy a **munkavégzés eredménye nem jelenik meg a munka végzésekor**, bár a teljesítmények utalnak rá, pl. a szántás, mint munka mérhető, de valóságos eredményei pl. annak minőségi paraméterei csak a termék betakarításakor jelentkeznek,
- **a díjazásnál** mindig fontos szempont, hogy **a díjazás az elvégzett munkával legyen összefüggésben, s az esetleges termelési problémák**, pl. a rossz abraktakarmány, a takarmány minősége azt **ne befolyásolják**. A mezőgazdaságban ugyanakkor a kedvező, vagy a kedvezőtlen időjárási körülmények – különösen a növénytermesztésben –, az esetleg nem várható betegségek, járványok – úgy a növénytermesztésben, mint az állattenyésztésben – egyaránt jelentősen befolyásolják a termelés eredményét. Ezeknek az alkalmasszerűen jelentkező hatásoknak a figyelembe vétele, kiszűrése nagyon nehéz. Ugyanakkor itt is arra kell törekedni, hogy ezek a díjazás mértékét ne befolyásolják.
- a **munkaidő alapot** a különféle tevékenységekben különböző mértékben tudják ledolgozni, pl. a növénytermesztésben jórészt csak a vegetáció időszakában tudnak foglalkoztatást biztosítani. Ennek a sajátosságnak a bérszínvonal nagysága tekintetében kifejezésre kell jutni.

A jelzett három sajátos tényező, mely együttesen lép fel a mezőgazdasági vállalatoknál, a munkadíjazást más tevékenységekhez képest különösen nehezíti és többféle formájúvá teszi. Többek között addig, míg egyes munkakörökben ezekkel egyáltalán nem kell számolni, más helyeken ezek figyelmen kívül hagyása feltétlen problémákat okoz.

A konkrét **pénzjövödelmeket** vizsgálva **különbséget kell tennünk az alapidíjazás és az azt kiegészítő pénzbeli juttatások között**.

Az **alapidíjazásnak** a besorolás szerint **két formáját különböztetjük meg, az időbért és a teljesítménybért**. A munkavállalónak a besorolási rendszer alapján megállapított személyi óra-, heti-, havi-, vagy éves bérét **alpbérnek, törzsbérnek** nevezzük.

6.2.3.1. Időbérben történő díjazás

Időbér alkalmazása esetén **a dolgozó keresete a munkában eltöltött idő (óra) és a megállapított óradíj – alpbér – szorzata alapján alakul ki**. Időbérnek tekinthető nemcsak az így megállapított napi bér, hanem a heti vagy havi bér is. A heti vagy havi keresetek szerinti megállapodásban a dolgozó által ledolgozandó órák száma is meg van határozva, csak a díját hétre, vagy hónapra vonatkoztatják.

Az **időbér** esetén **a dolgozó a munkában eltöltött idő és az órabér nagyságában érdekelt**. A munkaidő alatt csak annyi tevékenységet végez, amennyi a munkahely megtartásához szükséges. Kevés lehetősége van a fő munkaidőben többletjövedelem megszerzésére, ezért jellemző, hogy sokszor **munkahelyen kívüli tevékenységre** vállalkoznak a dolgozók.

Az időbérben dolgozók teljesítménye nagyban függ a kialakított munkaszervezettől, a vezető munkaköri intézkedéseitől és a munka rendszeres ellenőrzésétől. **Az időbérben díjazást** csak olyan területen kívánatos alkalmazni, ahol a **teljesítményeket nem tudják mérni**, illetve a teljesítményeket a dolgozó nem tudja befolyásolni, pl. az elvégezendő munka mennyiségét a „futószalag” sebessége szabályozza.

Napjainkban ugyanakkor olyan munkahelyeken, **ahol a bérnek, mint költségtényezőnek kicsi szerepe van és a munka minősége fontosabb szempont, mint a teljesítmény**, kellő munkaszervezet, ellenőrzés kialakítása esetén **előtérbe került az időbéres díjazás alkalmazása**. Például a mezőgazdaságban tevékenykedő nagy teljesítményű gépek vezetőit díjazták így, ha a gépen a munkában eltöltött időt mérő eszköz van, mely csak a gép terhelésekor működik. Ekkor előnyösebb a munkában töltött idő alapján, s nem területi teljesítmény szerint díjazni, mert nagy a valószínűsége, hogy ez esetben a gép kezelője optimális terheléssel üzemelteti a traktort, s nem mindenáron a nagyobb teljesítmények elérése lesz a célja. Ennek eredményeként összességében a jobb minőségű munka, a megkímélt erőgép fontosabb tényező, mint a teljesítmények fokozása.

Az időbér nyilvántartása, elszámolása nagyon egyszerű, kevés adminisztrációt igényel. Egyúttal bizonyos elkényelmesedés irányába hat az adminisztráció részéről.

6.2.3.2. Teljesítménybérben történő díjazás

Teljesítménybér alkalmazása esetén **a dolgozó valamilyen mennyiségi, minőségi, hatékonysági teljesítmény függvényében kapja a bérét**. A teljesítménybér arra ösztönzi a dolgozót, hogy munkájának elvégzésekor a **kitűzött teljesítményekkel összhangban minél nagyobb eredményt érjen el**, hiszen munkája így anyagilag is fokozottabban elismertté válik. A dolgozó érdeke, hogy ne csak az alapteljesítmény elvárásoknak feleljen meg, hanem ezt meghaladó teljesítményszintet érjen el, így az alpbért meghaladó munkadíjhoz juthat. Amennyiben a vállalat fokozni kívánja teljesítményét, úgy a követelményeket meghaladó teljesítményt progresszíven jutalmazhatja, ellenkező esetben degresszíven ismeri el. A növekvő teljesítmények anyagi elismerésére – **attól függően, hogy mire kívánják a munkavállalót ösztönözni – többféle teljesítmény-bérezési forma alkalmazható**. Ezek közül a legfontosabbakkal kívánunk röviden foglalkozni.

- **A munka mennyiségéhez kötött bér** a dolgozót az **elvégzett munka teljesítményének fokozására ösztönzi**. Ilyen pl. a **darabbér**, mely az előállított termék mennyiségének fokozására ösztönöz, vagy a mezőgazdaságra jellemző – nem végtermékben, hanem az elvégzett munka mennyiségében kifejezett – olyan teljesítménymutatók, mint pl. az időegység alatt elvégzett szántás, vagy a növényvédelem hektárban kifejezett munkamennyisége. Jellemzője, hogy a teljesítménytől függően lineárisan változik.

Ez a díjazási forma egybeeshet a vállalati célkitűzésekkel, a nyereséget pozitívan befolyásolhatja, de nem érdekelt a dolgozó a munka minőségében, bár ez számára előírható, illetve egyre inkább elő is kell írni. Különösen nem érdekelt a dolgozó a felhasznált anyagok, eszközök, szolgáltatások mennyiségének korlátozásában, optimális felhasználásában. Ezeknek a paramétereknek a betartása csak külön szabályozással, szigorú ellenőrzéssel, de nem a dolgozó önkéntes vállalásával érhető el.

- **A munka minőségéhez kötött bért** elsősorban ott alkalmazzák, ahol az elvégzett munka minőségének kiemelkedő szerepe van.

- **A munka mennyiségét és minőségét egyaránt figyelembe vevő díjazás** adott esetben a teljesítményt, valamint annak minőségét együttesen díjazza.
- **Pénzügyi eredményekhez kötött bér.** A vállalati nyereség növelésével összhangban úgy alakítják ki a dolgozók érdekeltségét, hogy minimális ráfordításokkal maximális eredményeket érjenek el, vagyis **úgy a hozamok, teljesítmények növelésében, mint a mindenféle ráfordítás, költség csökkentésében érdekeltté válik a dolgozó.** Ennek a díjazási formának úgy a kialakítása, mint a működtetése bonyolultabb, nehezebb feladat, de hatékonyságát tekintve kedvezőbb, mint a csak a teljesítményhez kötött díjazási forma. Ugyanakkor alkalmazásakor külön figyelmet kell fordítani a dolgozók teljesítményétől független természeti tényezők hozamra, költségekre gyakorolt hatására. **Törekedni kell arra, hogy a természeti hatások szélsőségesen jelentkező elemeitől függetlenítsük a díjazás nagyságát.**
- **Önálló saját kockázattal járó bérezés.** Tipikusan a mezőgazdasági tevékenységre jellemző díjazási forma, amely az előző díjazási formától abban különbözik, hogy míg ott a bér nagysága a termelés hozamainak szélsőséges ingadozásától védett és a munkadíj nem függ az értékesítési eredménytől, addig **ez a díjazási forma teljes kockázatot vállal az értékesítésig befejezőleg a termelés minden szakaszában. Ez már nemcsak a munkadíjat, hanem a kockázattal összefüggő kockázati-vállalkozási díjat, nyereséget vagy esetleg veszteséget is tartalmazza.**

Az **utóbbi két díjazási forma** bevezetése elsősorban olyan feltételek mellett különösen eredményes, **ahol a költségek jelentős részét a bérköltségek teszik ki**, például zöldség-, vagy dohánytermesztésben.

6.2.3.3. Kiegészítő pénzbenei juttatások

A vállalat teljesítményeinek fokozására, valamint esetenként különleges feltételek mellett végzett munka teljesítése érdekében az alapidíjazáson – alpbéren – túl más, pénzbenei juttatásokban, prémiumokban is részesíthetők a munkavállalók. Ezek közül legjellemzőbbek:

- **A bérpótlékok** elsősorban a különleges munkafeltételek, mint pl. vezetői megbízások, éjszakai munka, túlóra stb. alapján kerülnek kifizetésre.
- **Kiegészítő fizetéseket** a le nem dolgozott időre vonatkozóan kaphat a munkavállaló. Ilyen pl. a rendes szabadságra járó bér.
- **A prémiumok, jutalmak** két alapvető díjazási formát – az idő- és teljesítménybért – egészítik ki. **Elsősorban a nagyobb teljesítmények elismerését célozzák**, amelyek a vállalati célok hatékonyabb megvalósítását és az ebben tevékenykedők kiemelt elismerését jelenti. A premizálás a vállalati sikerrel párosulva elősegíti, hogy a vállalati siker egyéni sikerré váljon.

A **premizálásnak** alapvetően két formáját különböztetjük meg, a rövidebb ideig tartó kiemelkedő tevékenységet ösztönző **célpremiomot** és a **hosszabb időszak munkáját elismerő premizálást.**

A **célpremiomot** a ténylegesen kiemelt munkafeladat megoldására tűzik ki. **Alkalomszerűen, csak nehéz körülmények és kiemelt munkafeladatok teljesítésének elismerését kell**

szolgáltatnia. A célprémiumot leggyakrabban **sürgősségi és minőségi okok miatt alkalmazzuk.** Ilyen jellemző esetek lehetnek például a betakarítás munkálatai rendkívül kedvezőtlen időjárási viszonyok esetén, illetve a munkák határidőre történő megoldása. Esetleg a szellemi munkák területén egy alkalomszerűen jelentkező, szoros határidőhöz kötött beruházási terv, vagy hitelkérelem elkészítésére kitűzött célprémium.

Fontos, hogy a **célprémium csak alkalomszerű legyen,** fontosságával összhangban **megfelelő nagyságú legyen, és hogy ténylegesen a nagyobb teljesítmények kifejtésére ösztönözzön.** Kis összegű célprémiumoknak nincs megfelelő ösztönző hatásuk. Például egy vetés, vagy betakarítás kedvezőtlen természeti körülmények miatt fellépő rövidebb határidőben történő megoldásával, az emberek rövid ideig tartó kiemelkedő teljesítményének segítségével rendkívül nagy mértékű hozamnövekedést, vagy veszteségcsökkenést lehet elérni, ezért indokolt a feladat megoldására jelentősebb prémium kitűzése. Természetesen a célprémiumok nemcsak a kedvezőtlen időjárással összefüggésben, hanem más rövid idő alatt megoldandó munkáknál, pl. a szállítási határidők betartásánál is hatékonyan használhatók fel.

Hosszabb időszak munkájának premizálása egy-egy időszak tartósan jó minőségben és hatékonyan végzett munkájának az elismerésére szolgál. Jellemzője, hogy a vállalati tervekben, célkitűzésekben előírt teljesítmények elérésekor, illetve azt meghaladó eredmények teljesítésekor kapják a dolgozók. Erre a premizálási, jutalmazási formára jellemző, hogy **követelménye és mértéke előre meghatározott,** külön írásban szabályozott. Egy-egy termelési folyamat lezárásakor, vagy az évi eredmények alapján kerül megállapításra és kifizetésre.

Ennél a premizálási formánál fontos szempont továbbá az is, hogy ne általában jelenjen meg egy vállalkozáson belül, hanem **szorosan kapcsolódjon egy-egy munkaterülethez,** munkakörhöz és a hosszabb időszak teljesítményétől függően differenciált legyen. További jellemzője, hogy **aránya a pénzjövodelmen belül a vezetői munkaköröknél sokkal nagyobb, mint a beosztott dolgozóknál.** A vállalat vezető beosztású dolgozóinak a vállalati eredményre gyakorolt hatása nagyon jelentős, ezért ennek a díjazásban – a hosszabb időszak munkájának premizálásában – is kifejezésre kell jutni.

Az **adminisztratív munkakörben dolgozók premizálásának** kritériumait nehéz meghatározni. Elsősorban az időben, hibamentesen végzett munkát kell időről-időre elismerni. Az ilyen jellegű munkadíjat **jutalomnak nevezzük.**

A munkadíjazáskor előzőekben leírtakkal összhangban fontos, hogy megfelelő kalkulációk alapján legyen meghatározva a személyes jövedelem nagysága. Mindenkor keresni kell a megfelelő **alapidíjazási formát, amely az összes jövedelemnek 75-95%-át tegye ki és ehhez kapcsolódjanak a különféle premizálási és egyéb juttatási formák.** Fontos, hogy ezek összhangban legyenek a vállalati érdekekkel és adott közgazdasági szabályozókkal. A díjazásnál a mezőgazdaság sajátosságait is messzemenőleg figyelembe kell venni, főleg az időjárási körülményekkel összefüggésben és az ilyen okok kedvező vagy kedvezőtlen hatásait nem lehet a bérezésben teljes mértékben érvényesíteni. Sőt, az esetek jó részében a bér nagyobb, döntő részét a vállalati jövedelmektől függetlenül kell meghatározni.

A vállalkozások közép- és felső vezetői körében különböző díjazási módszereket kell alkalmazni.

A **középvezető díjazásának** kialakításakor alapkövetelmény, hogy a díjazás az általa befolyásolható feladat sikeres megoldásától függjön. Összhangban legyen az általa irányítottak érdekelttségével.

A **felsővezetők** – mint a vállalkozás kulcsszereplői – **díjazásánál** egyrészt figyelembeveendő a vállalkozás rövid- és hosszú idejű működésének eredményessége. Jellemzően alapbérük az összes elérhető jövedelmükön belül – különösen sikeres vállalt működése esetén – szerényebb arányú. Jelentős viszont a rövid- és hosszú távú célok elérését ösztönző jövedelmük. Mindezeket kiegészítik bizonyos juttatások, pl. személygépkocsi-használat, reprezentációs költségtérítés, üdülés stb.

6.2.3.4. Vezetők díjazása

A vállalkozások közép- és felsővezetői körében különböző díjazási módszereket kell alkalmazni.

A **középvezetők** díjazásának kialakításakor alapvető követelmény, hogy a díjazás mértéke az általa befolyásolható feladat sikeres megoldásától függjön, valamint összhangban legyen a középvezető által irányítottak érdekelttségével.

A **felsővezetők**, mint a vállalkozás kulcsszereplőinek díjazásánál egyrészt figyelembe veendő és a díjazásban megkülönböztetendő a vállalkozás rövid és hosszú idejű működésének eredménye. Jellemzően alapbérük az összes elérhető jövedelmükön belül – különösen a sikeres vállalati működés esetén – szerényebb arányú. Jelentős viszont a rövid és hosszú távú célok elérését ösztönző jövedelmük. Mindezeket kiegészítik bizonyos juttatások – személygépkocsi használat, reprezentációs költségtérítés, üdülés stb. –.

6.2.3.5. Bérjárulékok

Az előzőekben leírtak szerint a **vállalkozó** termelési költségeiben a munkavállalóknak kifizetett béreken túl, az annak **29%-**ával megegyező **társadalombiztosítási járulékot is fizetni** kell, amelyből 18% a nyugdíjbiztosítási járulék, 11% pedig az egészségbiztosítási járulék.

Munkaadói járulék fizetésére is kötelezettek a vállalkozók, amely a munkabéreknek **3%-**át teszi ki. Ezt a járulékot az állam elkülönített pénzalapként kezeli, s a munkanélküliek Szolidaritási Alapjába helyezi a munkanélküliek támogatásának szolgálatára.

A **szakképzési hozzájárulást** a gazdálkodó szervek a középfokú szakoktatás költségeihez való hozzájárulás címen fizetik, nagysága a bérköltség **1,5%-**a.

Végül is megállapítható, hogy a vállalatokat nagyon jelentős, a munkabérrel összefüggő bérjárulék-kötelezettség terheli. Az összes dolgozóknak **kifizetett bér mintegy 1/3-át kell különféle címen további költségként figyelembe venni**. Úgy is jellemezhetjük a helyzetet, hogy a vállalat személyi jellegű költségként történő kifizetéseinek mintegy 70%-át munkabérként, 30%-át különféle járulékként fizeti ki.

A munkavállalók a munkáltatótól kapott bérük 11,5%-át társadalmi biztosítási járulékként kötelesek befizetni a társadalombiztosítónak. Ebből 8,5% nyugdíjjárulékként, 3% egészségbiztosítási járulékként kerül elszámolásra. Emellett a munkavállalók 1% munkavállalói járulékot is fizetnek, továbbá személyi jövedelemadó fizetésére is kötelezettek. Ennek nagysága a munkajövedelem nagyságától függően progresszíven növekszik, értéke a jövedelem 20-40%-a között változik.

7. Innováció

A korábban megfogalmazottak szerint az üzleti vállalkozás célja a fogyasztói igények kielégítése nyereség elérésével. A sikeres vállalkozás egyik kulcskérdése a piacon maradás, illetve a saját piac bővítése. A vállalkozónak időről-időre tevékenységét meg kell újítani, amit az innováción keresztül tud megvalósítani. Az **innováció fogalmát**, célját először (Schumpeter, 1939) fogalmazta meg, miszerint az „**a termelési tényezők újrakombinálásában**” **jelölhető meg**. Más megfogalmazás szerint az innováció a **fogyasztói igények kielégítésének új, a korábbinál magasabb színvonalú kielégítéséről szól**. Az **újdonság** az innováció alapvető belső tulajdonsága. Az innováció – vagy műszaki fejlesztés – segítségével Dimény I. szerint a mezőgazdaságban négy – biológiai-kémiai-műszaki-humán – területet megkülönböztetve, az erőforrások új kihasználásáról, fejlesztéséről beszélhetünk.

Amennyiben a vállalat alapvető célja a fogyasztói igények kielégítése, akkor fel kell készülnie a fogyasztói igények változására, új igények kielégítésére – mint ahogy a versenytársak is ezt teszik. A nyereség megtartása, növelése azt jelenti, hogy a vállalatnál más vállalatokhoz képest hatékonyabban kell a fogyasztói igényeket kielégíteni, illetve olyan igényt kell indukálni a fogyasztóban, amit éppen az ő terméke tud kielégíteni.

Így az **innováció megjelenhet:**

- **új termékben,**
- **új technológiában,**
- **új beszerzési-, elhelyezési piacok megnyitásában,**
- **új szervezet, vagy szervezeti kapcsolat kialakításában.**

Mindez a vevőt szolgálja, mert az **innováció legfontosabb eleme az újdonság**. A piacon megjelenő termék valamilyen szempontból a vevő számára újat nyújt a korábbi termékhez, szolgáltatáshoz képest, ami azt is jelenti, hogy az árak, a szállítási határidők, a kiszolgálás minősége stb. is javulhat és így a termék megítélése a vevő szempontjából kedvezőbb lesz.

Egy termék esetenként több újdonsággal is rendelkezhet. Az újdonság mértéke, értéke jellemzően nem elválasztható az innováció fogalmától. Általában a vállalatok innovációjának megvalósítására a kis lépések a jellemzőek, amelyeknek pénzben kifejezett értéke esetenként jelentéktelen, de a vevők megtartására, létszámuk fokozása érdekében jelentős lehet. Ezt az innovációt a **kis lépések innovációjának nevezzük**. Jellemzője a folyamatosság, az egymással összefüggő fejlesztési akciók. Más esetekben **nagy jelentőségű stratégiai** fejlesztésekről, **innovációról** szólhatunk, pl. egy új növényfajta, új típusú, kapacitású gép kifejlesztéséről, hasznosításáról dönt a vállalkozó. Sokan csak ezeket tekintik innovációnak.

Amennyiben egyrészt az innováció lényegét – az újdonságát –, másrészt a vállalati működés hatékonyságának javulását értékeljük, úgy a folyamatos, kis lépésekben megvalósuló fejlesztéseket is innovációnak kell tekintenünk. **A gazdaságokra döntően a kis lépéseket jelentő folyamatos megújulás, innovációs tevékenység a jellemző**, a természetes. A „nagy

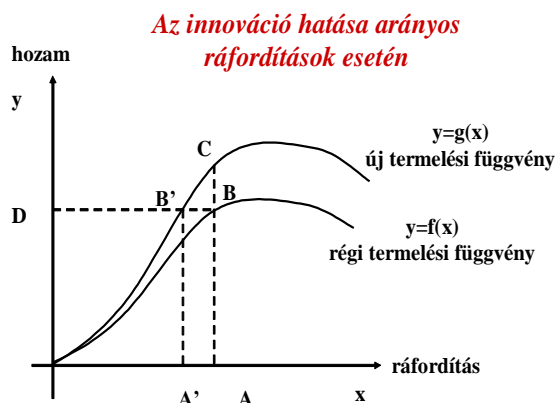
ugrásokat”, stratégiai újdonságokat jelentő innovációk döntő változásokat okoznak a vállalkozásoknál. Jellemző, hogy ezek kombinálódnak.

7.1. Az innováció folyamata

Az innováció jellegét, forrását tekintve (15. ábra) lehet azonos ráfordítási mennyiség megvalósításával **egyszerű újratermelést** (a. ábra), illetve növelt ráfordítással **bővített újratermelést** (b. ábra) végezni, pl. a nyereség visszaforgatásával. Úgy az egyszerű, mint a bővített újratermelés esetén az innováció elvárható eredménye az előző eredményekhez képest nagyobb lesz. A jól működő vállalkozások esetében természetes a bővített újratermelés megvalósítása. Egyértelmű, hogy **mindkét esetben a rendelkezésre álló erőforrások újrakombinálását végzi el a vállalkozó** a nyereség fokozása érdekében.

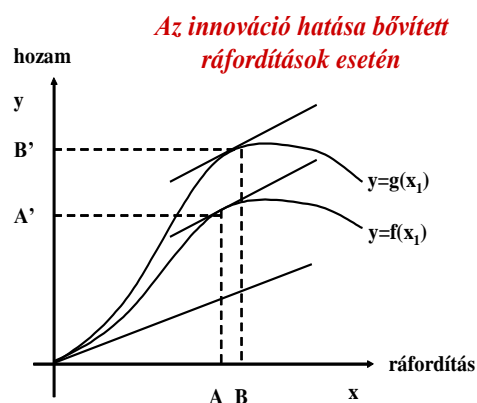
15. ábra

Az innováció hatása

AB=régi termelés eredménye
AC= új (azonos értékű) ráfordítás eredménye
A'B'=AB ugyanaz a termelés érhető el kevesebb ráfordítás mennyiséggel

a. ábra egyszerű újratermelés

AA'=régii termelés eredménye
BB'= új – bővített – ráfordítás eredménye

b. ábra bővített újratermelés

Forrás: Bublot, 1987

Az **innováció** előbb jelzett négy területén – **indítékait** tekintve – célja lehet:

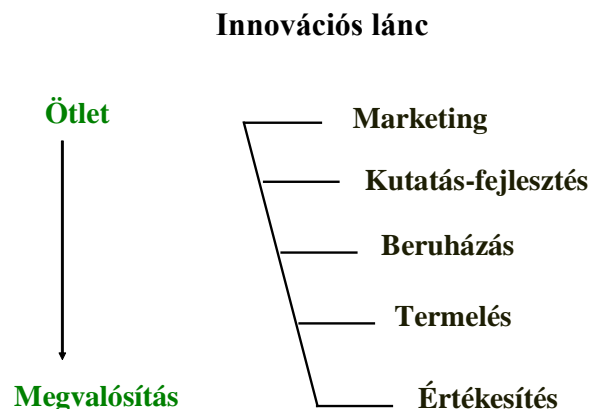
- a **piac** megtartása, bővítése,
- **műszaki-technikai fejlődés,**
- az **állam gazdaságirányításának követése,**
- **ökológiai szempontok érvényesítése,**
- **munkakörülmények javítása.**

A felsorolásból többek között az is kitűnik, hogy az **innováció** esetenként **nemcsak a vállalati eredmények fokozását, hanem a környezetvédelem, a humán erőforrások, az ember munkakörülményeinek javítását is célozhatja.** Mindezekhez kapcsolódva azt is

hangsúlyozni kell, hogy az innováció központjában mindig a fogyasztó áll. Igényei nem mindig jelennek meg kifejezett módon, sokszor látensek, ami azt jelenti, hogy bizonyos igények – pl. a technika egy bizonyos szintjén – már kielégíthetők volnának, de még a fogyasztó igénye ezzel kapcsolatban nem fogalmazódott meg. Legjellemzőbb ilyen látens szükséglet a hadiipar fejlesztésének termékeként pl. a lézer technika lakossági alkalmazása.

Minden innováció az ötlettől a megvalósulásig bizonyos lépcsőket fut be. Az innováció nagyon tudatos emberi tevékenység, különösen nagy vállalatoknál stratégiáját is kidolgozzák, például egy termék piacra történő belépésekor. **Az innováció tudatosan tervezhető lépései úgynevezett „innovációs lánc” ként képzelhetők el.** A 16. ábra szerint az innovációs lánc – az ötlettől a megvalósításig – **öt lépést megkülönböztetve valósítható meg.**

16. ábra

A **marketing**, piaci munkával kezdődő innovációs lánc első feladata egyrészt megkeresni a fogyasztók kielégítetlen igényeit, másrészt feltárni a tudomány által felkínált lehetőségeket. Úgy is szoktak fogalmazni, hogy az innováció a piacból indul ki.

A második lépcsőben az igényekkel összhangban a **kutató- és fejlesztőmunka (K+F)** segítségével kialakítják pl. az új terméket, illetve annak prototípusát. Erre a munkára egyrészt jellemző, hogy sokszor a kutatás egyes fázisait meg kell ismételni, a prototípust tesztelni kell, hogy az a fogyasztók számára elfogadható legyen. Másrészt jellemző, hogy a kutatómunka az esetek jelentős részében hosszú időt vesz igénybe és ez költséges. Sok főképp közepes, illetve kis vállalkozás nem is vállalja ezt a feladatot. Nagyon gyakran – a társadalmi érdekekkel összhangban – az állam finanszírozza ezt a tevékenységet, magára vállalja a K+F feladatokat. Így pl. hazánkban, de más országokban is a mezőgazdasági kutatásokat döntően az állam finanszírozza.

Az innovációs lánc harmadik szakaszában a kutatás-fejlesztés (K+F) során létrejött és ismételten tesztelt és elfogadott termék **gyártására való berendezkedés, beruházás következik.** Ez a szakasz különösen nagy befektetéseket igényel, de ezeket jórészt a vállalatok finanszírozzák. Cél, hogy ennek a szakasznak a megvalósítása minél kisebb tőkét igényeljen és a beruházás minél rövidebb idő alatt valósuljon meg. Ez utóbbival kapcsolatban megjegyezhető, hogy a mezőgazdasági termelésben esetenként a biológiai folyamatokkal összefüggésben a beruházás ideje nem gyorsítható, pl. gyümölcsös telepítések.

A negyedik szakasza az innovációs láncnak a **termelés**, amely nagyságának összhangban kell lennie a felvevő piac méretével és fizetőképességével. Ebben a szakaszban nagy figyelmet igényel a minőség és a költségek alakulása.

Az innovációs lánc végső eleme az **értékesítés**, ami az első szakaszhoz hasonlóan a piaccal zárul. „A puding próbája, hogy azt elfogyasztják”, vagyis a **vevők az innováció eredményét megvásárolják**. Amennyiben az innovációs lánc egyes elemei jól meghatározottak és egymásra jól felépítettek, úgy a „piac” véleménye kedvező lesz. Ellenkező esetben, amikor a piac kedvezőtlen ítéletet mond, akkor az innovációs lánc, vagy annak egy-egy eleme hibásan került kialakításra. Az innováció nem a termék előállításával, hanem a terméknek a piacon történő értékesítésével zárul, ami azt is jelzi, hogy ha a befektetések megtérülnek, akkor az innováció nyereséget biztosított, ellenkező esetben viszont sikertelen volt az innováció.

Az **innováció bizonyos gazdasági környezetben játszódik le**. A **környezet szereplői** közül többször került említésre a **fogyasztó**. A vállalatoknak hosszú távon fontos szempontja, hogy fogyasztóival jó kapcsolatot alakítson ki, amikor marketing tevékenysége során sok ismeret szerezhető. Itt csupán arra kívánjuk felhívni a figyelmet, hogy a jó kapcsolatnak egyik fontos célja, hogy a vállalat a legkülönbözőbb körökből minél több olyan ötletet tudjon begyűjteni, amelyek az innováció tekintetében nagyon fontosak. Itt említhető meg, hogy a vevőkön túl a **szállítókkal** való jó kapcsolat is igen fontos, hiszen termékeik elősegítik adott vállalakozások adott innovációs tevékenységeinek fejlesztését.

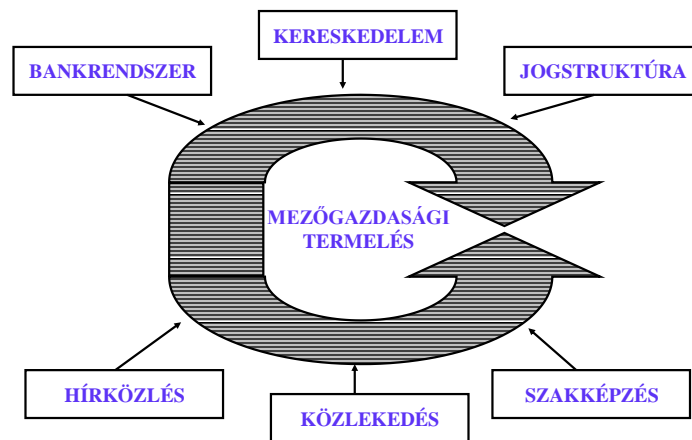
A versenytársak szerepét az innováció szempontjából nagyra kell értékelni. Az innovációs hajlandóságot, s ezzel a **társadalom gazdasági fejlődését döntően befolyásolja a verseny**, amely folyik a piacért, a vevőért, a vállalat finanszírozásáért, fejlődéséért, egyszóval a profitért. Ennek hiánya az egész társadalom fejlődésére negatív hatású. Amennyiben nincs verseny, úgy a vállalatok nincsenek rákényszerítve új termékek előállítására, a meglévő termékek hatékony termelésének fokozására. A **verseny hiánya a társadalom innovációjának, s az ezzel együtt járó fejlődésének legnagyobb akadálya**. Ezért minden ország gazdasági érdeke, hogy valós piaci körülmények között folyjon, valósuljon meg az innováció, s ezzel együtt a gazdaság fejlődése.

Az **állam** minden országban **nagy befolyással van az innovációs magatartás érvényesülésére**. Az állam az osztársadalmi érdekek képviselője, egyrészt jól át tudja tekinteni a szükséges fejlesztések mértékét, irányát, másrészt a **támogatás-elvonás eszközével érvényesíteni tudja gazdaságpolitikai törekvéseinek megvalósítását**. Az innováció érdekében nemcsak a **kutatás-fejlesztés (K+F)** során tud jelentős erőforrásokat biztosítani, hanem **közvetlen termelést támogató beavatkozásaival** elő tudja segíteni egyes ágazatok nemzetközi versenyképességének kibontakozását, hosszútávon pedig **közvetett támogatásokkal**, mint pl. az infrastruktúra fejlesztése – lásd 17. ábra – jelentős segítséget nyújt a gazdaság hatékonyabb működtetéséhez, fejlődéséhez.

Az ábrából kitűnik, hogy az infrastruktúra különböző területeinek fejlesztése az állam szempontjából az egyik legnagyobb feladatot jelenti a gazdálkodás hatékonyabb működtetésének elősegítése szempontjából.

A mezőgazdasági termelést befolyásoló főbb infrastrukturális elemek

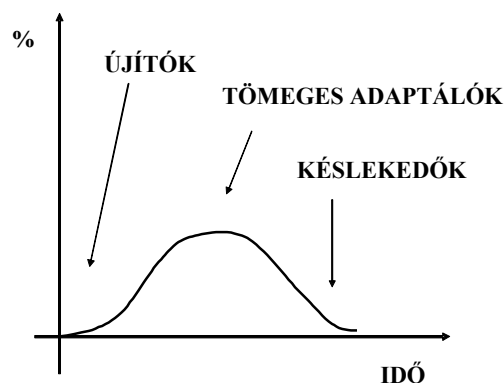

A különböző **önkéntes állampolgári csoportosulásoknak** is szerepük van a fejlődésben pl. a környezetvédelem terén, amikor a vállalatokat állandó együttműködésre kényszerítve, olyan innovációs tevékenységet ösztönöznek, amely egy-egy kisebb térség lakosai számára a természeti környezet megóvására, javítására sarkall.

7.2. Az innováció megvalósítása

Az **innováció megvalósítása** sokféleképpen történhet. Az előzőekben említésre került, hogy a mezőgazdasági vállalkozások a kutatás-fejlesztés (K+F) munkájával kevésbé foglalkoznak, azt jórészt állami funkcióknak tekintik, hiszen – a vállalati méretekkel összefüggésben – ezt egy-egy vállalkozás nem is tudná megoldani. E helyett elsősorban az új eredmények bevezetésére törekednek. Ezzel kapcsolatban lényeges annak ismerete – a profitszerzés szempontjából –, hogy a vállalkozások esetében az új eredmények bevezetése milyen gyorsan valósul meg. A bemutatott 18. ábrából kitűnik, hogy – évente egy megtett innovációra vonatkozóan – az alkalmazókból három csoport képezhető.

Az évenként egy újítást alkalmazó termelők arányának időbeli alakulása

Az „**újítók**” azok, akik először alkalmazzák pl. az új eljárást, ezek száma, aránya kevés. Egyértelmű, hogy az általuk előállított új termék árának profitartalma a legnagyobb, de a bevezetéssel járó kockázat is nagy, hiszen a terméket a piacon még nem ismerik, s ha arra nem tart igényt a vevő, úgy ez veszteséget okozhat az újítók számára. A „**tömeges adaptálók**” aránya a legnagyobb. Ezek ugyan már kipróbált, a vevők által elfogadott terméket értékesítenek, de csak az átlagprofit körüli jövedelemre tesznek szert. A „**késlekedők**” csoportja, ha kicsi is, de egyértelmű, hogy tevékenységük profitja az átlag alatt marad, sőt esetleg veszteséget is okozhat. Mindezek azt jelentik, hogy a vállalkozónak állandó és nagy figyelmet kell fordítani az új (K+F) eredmények fejlődésére, változására, s az eredményeiket – a profit maximalizálása érdekében – minél előbb adaptálniuk kell saját gazdaságukba.

A mezőgazdasági vállalkozások esetében említésre került, hogy többféle innovációval számolhatunk, **biológiai – kémiai – fizikai-technikai – emberi tényezőkkel összefüggő innovációról** beszélhetünk. Ezek egy-egy termék előállítása során bizonyos egymáshoz viszonyított arányok kialakítását is feltételezik. Ezt a kérdést a „tényezők dézsájával” szoktuk érzékeltetni (19. ábra).

19. ábra

Termelési tényezők – hozamok összefüggése (a tényezők dézsája)

Például 5 t/ha búza elérése érdekében a hozamok a költségekhez képest akkor lesznek a legkedvezőbbek, amikor az egyes ráfordítási tényezők – „dongák” – azonos magasságban vannak, vagyis minden termelési tényező 100%-osan biztosítva van. Az elmélet könnyen megfogalmazható, a tény viszont az, hogy az egyes ráfordítási tényezők kielégítésének színvonala – az egyes „dongák” – általában nem egyforma. Ezért a hozamok nagyságát – a bemutatott ábra szerint – mindig a minimumban lévő tényező határozza meg, pl. hiába lesz 8 t/ha-ra képes a búza fajta, ha ehhez csak 4,5 t/ha hozamra elegendő tápanyagot biztosítunk. Az innováció tehát csak akkor lesz sikeres, ha a műtrágya mennyiségét növeljük, de ennek hatása is csak a második minimumban lévő „dongáig” fog érvényesülni. A hozam most már ettől függően fog alakulni, vagyis a biológiai potenciál – a 8 t/ha – csak akkor tud érvényre jutni, ha a második korlátot pl. a növényvédelem színvonalát – „dongáját” – is megemeljük. A potenciális hozamot tehát csak akkor fogjuk elérni, ha minden ráfordítási elemet – „dongát” – a 8 t/ha-t biztosító színvonalra növeljük.

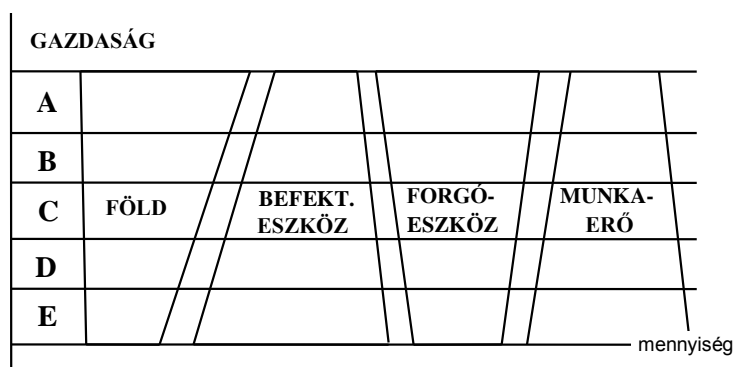
Összességében a termelés **fejlesztésének csak akkor lesz eredménye, ha az innováció mindig a minimumban lévő tényezőre hat.** Ezek ismerete nagy szakmai felkészültséget, a helyi környezeti adottságok elemzését tételezi fel. Sajnos, a mezőgazdaságban még ezek mellett olyan tényezők is – nagyban befolyásolják más ráfordítások hatékony érvényesülését,

mint pl. az időjárás, a csapadék mennyisége –, amelyek előre kevésbé meghatározhatók. Természetesen, a mezőgazdasági tevékenység ez utóbbi sajátossága a szakmai felkészültség szükségességét egyáltalán nem halványítja el.

Az innováció hatékonysága az egyes termelési tényezők harmonizálásával szoros összefüggésben van. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy **egy-egy vállalkozó erőforrásainak nagysága, milyensége és struktúrája alapvetően meghatározza az innováció-fejlesztés lehetőségeit.**

20. ábra

Belső termelési tényezők nagyságának arányainak változékonysága

A bemutatott 20. ábrában sematikusán öt gazdaság esetében négy erőforrás csoportot – földet – befektetett eszközöket – forgóeszközöket – munkaerőt – megkülönböztetve megállapítható, hogy a vállalaton belüli erőforrások belső szerkezete, egymáshoz viszonyított mennyisége eltérő. Ebből a helyzetből arra a megállapításra juthatunk, hogy egészen más irányú lehet az innováció az „A” gazdaságban, ahol sok föld áll rendelkezésre, ugyanakkor kevés a munkaerő, mint az „E” gazdaságban, ahol fordított helyzetről szólhatunk. Tulajdonképpen a helyi adottságok – körülmények – lényegesen befolyásolják a fejlődés lehetőségeit. Így pl. ahol sok a munkaerő, ott a munkaigényes tevékenységek fejlesztése irányába toódik el az innováció. Sőt, a fejlesztés tovább differenciálódhat aszerint, hogy milyen a befektetett- és a forgóeszközök nagysága, mert egy jó tőkeellátottságú üzemben nemcsak a munkaigényes, hanem a tőkeigényes tevékenységek irányába is indokolt a gazdaság tevékenységét fejleszteni. Ezek mellett azzal is számolnia kell többek között a vállalkozónak, hogy milyen a föld minősége, a befektetett tárgyi eszközök struktúrája, az adott piaci igény stb. **A termőhelyi feltételek és a termékvariációk összehangolása az innováció (műszaki fejlesztés) során időről időre visszatérő feladata a vállalkozásoknak.** E tevékenység végzésénél hivatkozhatunk a jegyzet 17. ábrájára is, ahol a föld minőségének szerepével kapcsolatban bemutattuk, hogy a jó minőségű földeken a fejlesztéseknek – az ágazatok kiterjesztése szempontjából – sokkal kedvezőbb feltételei vannak, a gyengébb földekkel szemben.

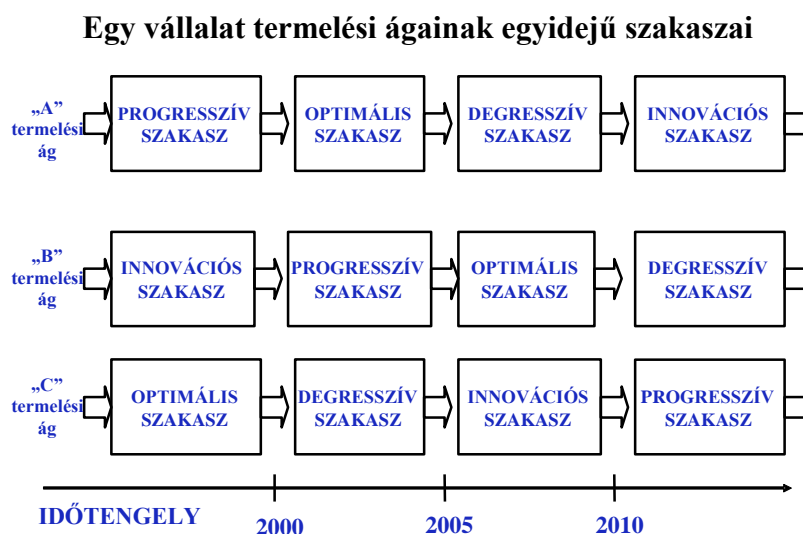
Vállalaton belül adott fejlesztésekre – az innovációra – azok megvalósításától a használat befejezéséig bizonyos életszakaszok (21. ábra) jellemzőek. **Az életciklust általában négy szakaszra bontjuk,** így beszélünk:

- **innovációs szakasról,** amikor a fejlesztéseket végezzük el. Itt arra törekszünk, hogy a szakasz minél rövidebb ideig tartson, hiszen ebben az időszakban a fejlesztések, befektetések jelentős erőforrásokat igényelnek. A vállalkozó számára fontos, hogy ezek minél előbb a termelésbe álljanak, nyereséget termeljenek.

- **a progresszív szakasz** a befejezett innováció üzembe állítását jelenti. Jellemző e szakaszra a termelés felfutása. A szakasz mindaddig tart, amíg a termelés a tervezett szintre nem fut fel. Ezzel a szakasszal szemben is az a vállalkozó törekvése, hogy minél rövidebb ideig tartson. A mezőgazdaságban e szakasz hosszúságát sokszor a biológiai-, természeti sajátosságok jelentősen befolyásolhatják, pl. egy új tehenészeti telep tejtermelésének növekedése több évet is igénybe vehet.
- **az optimális szakasz** jellemzője, hogy a megvalósult fejlesztés termelés eredményeként a célkitűzésekkel összhangban évről-évre magas színvonalon egyenletes és kellő hatékonyságú. Ennek a szakasznak az idejét a vállalkozó minél hosszabbra szeretné nyújtani, hiszen a fejlesztés pozitív eredményét minél hosszabb ideig szeretné élvezni. Tulajdonképpen, az innováció során megvalósult fejlesztés minél hosszabb ideig történő termelésben tartását tűzi ki célul.
- **a degresszív szakasz** a fejlesztés produktumának csökkenését jelenti, aminek végső jellemzője a veszteség megjelenése. Ebben a szakaszban a vállalkozó végül a korábban sikeres innováció során létesített eszközt a termelésből kivonja. A kivonás időpontját arra az időre kell kitűzni, amikor a fejlesztés eredménye a vele szemben támasztott követelményeknek már nem tud eleget tenni. Általában a degresszív szakasz idejét rövidre szabjuk. Különösen akkor, ha a vállalkozó erőforrásai számára máshol kedvező innovációs lehetőségek vannak. Abban az esetben, amikor a rendelkezésre álló erőforrások mennyisége nem teszi lehetővé egy újabb innováció megvalósítását – mely helyzet napjainkban jellemzője a gazdálkodásnak –, szerényebb eredmények mellett – esetleg kisebb felújítások megvalósításával – igyekeznek a termelést fenntartani, a fejlesztés élettartamát növelni.

A vállalkozások jellemzően többféle termelési ágazattal foglalkoznak, ezek **innovációja** – fejlesztése – a **vállalati erőforrásokkal összhangban, különböző időpontokban valósul meg**. Ezért megállapítható, hogy az **egy-egy tevékenységek eltérő életszakaszaival találkozhatunk egy adott időpontban**. Ezt a helyzetet három termelési ágazat esetében a 21. ábra érzékelteti.

21. ábra

Ebből a tényből azt a fontos következtetést kell levonni, hogy **a gazdának különféle tevékenységeivel kapcsolatban – az adott szakaszra figyelemmel – más-más feladatot kell megoldani egy adott időpontban.** Jellemző, hogy mindig vannak fejlesztések, felfutó ágazatok, tevékenységek, a tevékenységek döntő része optimális szakaszban helyezkedik el, ugyanakkor van olyan tevékenység is, amelyik degresszív szakaszban van.

Az innováció üzemen belüli megvalósításával összefüggésben tehát a vállalkozónak az egyes tevékenységeinek életciklusával, valamint saját erőforrásaival tisztában kell lennie. A különböző körülményekkel – **a piaccal, a versenytársak viselkedésével –, az állami intézkedésekkel összhangban kell meghozni a döntéseit az egyes tevékenység fejlesztésére, működésére vonatkozóan.** Így pl. egy tevékenység kedvező piaci helyzete, vagy az állami támogatások jó kondíciói arra ösztönözhetik a vállalkozót, hogy létrehozza vállalkozásán belül a tevékenységet, vagy úgy is gondolkodhat, hogy egy tevékenységet, mely nála degresszív szakaszban van, adott gazdasági helyzet miatt nem számol fel, hanem megújítja, tovább működteti. Ezzel szemben egy kedvezőtlenebb eset kialakulásakor a degresszív szakasz kezdetekor megszünteti ugyanezt a tevékenységét.

7.3. Az innováció hatékonysága, mérése

A vállalati tevékenység során a legfontosabb az erőforrások, költségek hatékonyságának fokozása. Már fejlesztéseinek megvalósítása előtt alapos **kalkulációt végez** a vállalkozó, hogy **meghatározza azt az innovációs tevékenységet, amely számára a legkedvezőbb eredményt biztosítja.** Ezeket a számításokat többféle formában lehet elvégezni.

A költséghatékonyság vizsgálatával kapcsolatban a **két legalapvetőbb számítást** mutatjuk be, elsősorban abból a célból, hogy felhívjuk a figyelmet arra a fontos kérdésre, hogy **ha a fejlesztések nem teljes körűek, akkor milyen problémákat okoz egy-egy tevékenységi elem hatékonyságának elkülönített vizsgálata.**

Az index módszer használata esetén végezhetjük a számításokat úgy, hogy az összes eredményt viszonyítjuk az összes ráfordításhoz, s ekkor a ráfordítások együttes hatékonyságát vizsgáljuk.

$$\text{Ráfordítások együttes hatékonysága} = \frac{\text{Termelési érték}}{\text{Termelési költség}} \times 100$$

Más esetben csak a jövedelem és a termelési költség viszonyát vizsgáljuk, s ekkor a fejlesztés jövedelmezőségi rátáját mutatjuk ki:

$$\frac{\text{Jövedelem}}{\text{Termelésiköltség}} \times 100$$

Például:	Termelési érték	1 200 eFt
	Termelési költség	1 050 eFt
	Jövedelem	150 eFt

Így a fejlesztés ráfordításának együttes hatékonysága:

$$\frac{1200}{1050} \times 100 \approx 114\%, \text{ míg a jövedelmezőségi ráta: } \frac{150}{1050} \times 100 \approx 14\%.$$

Abban az esetben, ha új fejlesztések működésének eredményét vizsgáljuk, úgy ezek a mutatók alkalmasak lehetnek a **teljes fejlesztés költséghatékonyságának vizsgálatára**.

Az innováció gyakran nem egy teljes – komplex – fejlesztést jelent, hanem csak egy elem fejlesztését, pl. egy növény esetében csak a műtrágyázást fejlesztik és annak hatékonyságára kíváncsiak. Az adott helyzetben a **pótlólagos ráfordítás** és a többlet hozam viszonyát úgy határozzuk meg, hogy a többlet eredményét és annak többletköltségét viszonyítjuk egymáshoz.

Például:

Pótlólagos ráfordítás eredménye % =

$$= \frac{\text{Többlet termelésiérték}}{\text{Többlet termelési költség}} \times 100, \text{ vagy } \frac{\text{Többlet jövedelem}}{\text{Többlet termelési költség}} \times 100$$

A műtrágyázás fejlesztése növeli a hektáronkénti hozamot. Adott esetben nő a termelés hozam értéke 20 000 Ft-tal, aminek költsége 11 000 Ft/ha, tehát a keletkezett nyereség 9 000 Ft/ha.

A többlet jövedelem és a költség vizsgálata esetén:

$$\text{A pótlólagos ráfordítás együttes hatékonysága} = \frac{20000}{11000} \times 100 \approx 182\%, \text{ míg}$$

$$\text{a jövedelmezőségi ráta: } \frac{\text{Jövedelem}'}{\text{Költség}'} \times 100 = \frac{9000}{11000} \times 100 \approx 82\%.$$

A hatékonyság ilyen formában történő vizsgálata esetén külön kell kimutatnunk a többlet költséget és a hozamot, ami a vizsgálatok során általában kivitelezhető. Nagyobb **problémát akkor okoz ez a számítás, ha egyetlen elem – ráfordítás – javára írjuk az összes eredményt és a hatékonyságot így vizsgáljuk**. Ekkor **hibás következtetésekre juthatunk**. Igaz az, hogy ha a tápanyag van az egyes ráfordítások közül minimumban, úgy a ráfordításnak ténylegesen ilyen mértékű hozamnövekedést eredményez. Ugyanakkor nem szabad arról elfeledkezni, hogy ha a többi ráfordítási elem pl. a növényvédelem, víz, gépi eszközök nem állnának megfelelő mennyiségben rendelkezésre, úgy a műtrágya önmagában nem tudna az előző példánkban leírtak szerint érvényesülni. Vagyis minden ráfordítás a **minimumban lévő tényező fokozása biztosítja a legjobb eredményt, ez a hatás azonban csak akkor érvényesül, ha a többi ráfordítási elem is rendelkezésre áll**, nem korlátozzák a ráfordítás érvényesülését. Ilyenkor felvetődik a kérdés, hogy mennyire hatékony egy ráfordítási elem, pl. adott esetben a műtrágya? Adott növénytermesztési technológia megvalósítása során annak produktumát a talajmunka, a vetőmag, a növényápolás, a betakarítás műszaki, technológiai színvonala határozza meg. Ezeknek az elemeknek a termesztési cikluson belül adott időben meghatározó szerepük van, pl. a burgonya növényvédelmének elmaradása esetleg a termés 30-

50%-os kiesését is jelentheti. Így azt is mondhatjuk, hogy a növényvédelem szerepe óriási. De ha a burgonya vetőgumó minősége nem megfelelő, úgy a hozamok esetleg szintén felére mérséklődnének, s így a burgonya termesztése során a többi ráfordítási elem eredményéről talán már nem is tudnánk szólni, illetve eredményük lényegesen kisebb lenne.

Helyesen úgy fogalmazhatunk, hogy **egy-egy fejlesztés során a ráfordítási elemeket az idő függvényében harmonizálni kell**, s pl. a növény egyes fejlődési fázisaiban a növényvédelem elmaradása nagy károkat okozhat. A vállalkozó nem is termelne burgonyát, ha nem tudná azt a kórokozóktól, kártevőktől megvédeni, hiszen ekkor a többi ráfordítási elem nem tudna érvényesülni. Ugyanakkor a növényvédelemnek sem lenne mit védeni, ha nem lenne jó vetőgumó, tápanyag, víz stb. ellátás. Az előzőekben leírtak alapján megállapítható, hogy egy ágazati tevékenység – egy-egy technológiai elem fejlesztésének hatékonysága önmagában környezetéből kiragadva – nehezen ítéltető meg, esetleg téves megállapításokra vezethet. **Minden technológiai elemnek önmagában megvan a saját szerepe a termék előállításánál, a termelés adott fázisában, elmaradása jelentős eredményromláshoz vezet**, de az összes gazdasági eredmény értékelése során – pl. egy növény esetében – a vállalkozó az **egy-egy ráfordítási elem nyereséghez való hozzájárulását a költségek között elfoglalt szerepük alapján értékeli**.

Az innováció – műszaki fejlesztés – során az előzőekben szóltunk arról, hogy tevékenységektől függően a különböző erőforrásokból eltérő mennyiségekre van szükség. Az erőforrásokra vonatkozóan a korábbiakban megállapítottuk, hogy a befektetett eszközök a tevékenység méretét, a forgóeszközök azok kihasználását biztosítják. Ebből következik, hogy az innováció során e tényt messzemenően figyelembe kell venni. Vagyis **a befektetett eszközök létesítése bizonyos mennyiségű forgóeszköz felhasználást tesz lehetővé. Mindaddig, míg ezek nagysága, felhasználásának mértéke nem korlátozódik a befektetett eszközök mérete által, a forgóeszköz felhasználás hatékonysága általában kedvezőbb**, mint ha egy újabb befektetett eszközbe investálnánk a tőkét. Amit erősít az a tény is, hogy a forgóeszközök rövidebb idő alatt térülnek meg, könnyebb kivonni őket a termelésből. A gazdaság fejlesztése során ezt a tényt mindig mérlegelni kell. Ugyanakkor előfordulnak olyan piaci viszonyok, lehetőségek, esetleges állami beavatkozások, támogatások, amelyek más gazdálkodásra, döntésre ösztönzik a vállalkozót.

Mindezek alapján az innováció megvalósításakor az **innovációs fejlesztések eredményességi rangsorát** felállítva megfogalmazhatjuk, hogy:

- általában az **új forgóeszköz** igénylő ráfordítások a leghatékonyabbak, pl. új növényvédőszer, vetőmag stb. bevezetése,
- második helyre általában az **ismétlődő forgóeszköz**-jellegű innovációt rangsoroljuk pl. a műtrágya felhasználás növelését,
- a **gépi eszközök**, műszaki berendezések termelésbe állítását tartjuk a befektetett eszközök közül a leghatékonyabb innovációnak,
- az **épületek, ültetvények** hosszú ideig kötik le a vállalkozó tőkéjét. Az e területen végzett innováció térül meg a leghosszabban idő alatt. Ugyanakkor az ilyen jellegű ráfordításoknál mindig figyelembe kell venni az előbb említetteket, különösen az állami ösztönzőket, támogatásokat.

A rangsorral kapcsolatban ismételten hangsúlyozni kell, hogy **a forgóeszköz-jellegű ráfordításoknak a befektetett eszközök nagyságával, méretével összhangban kell lenniük**, pl. egy új technológia megvalósítása önmagában csak forgóeszköz fejlesztéssel nem valósítható meg. **A két eszközcsoportnak egymással harmonizálni kell**, pl. a folyékony műtrágya alkalmazása új kijuttató eszközök beszerzése nélkül nem lehetséges.

A bemutatott rangsor tehát általában elfogadható, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy különösen nagyobb fejlesztések esetén, mivel a négy alapeset egyszerre jelentkezik, egymás nélkül nem képzelhető el az innováció megvalósítása.

Irodalmi források

- Bedő Gy. – Iványi A. – Tomcsányi E. – Várdai Gy.:** Vállalkozások gazdaságtana, Perfekt, Budapest, 1994.
- Bélyácz I.** (szerk.): Vállalati gazdaságtan, JPTE Kiadó, 1994.
- Bublot B.:** A mezőgazdasági termelés gazdaságtana, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1987.
- Buzás Gy. – Nemessályi Zs. – Székely Cs.** (szerk.): Mezőgazdasági üzemtan I., Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 2000.
- Castle E. N. – Becker M. H. – Nelson A. G.:** Farmgazdálkodás, Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1992.
- Chikán A.:** Vállalatgazdaságtan, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Aula, Budapest, 1995.
- Chikán A.:** Vállalatgazdaságtan, Aula Kiadó, Budapest, 2001.
- Csete L. – Gönczi I. – Kádár B. – Vadász L.:** Mezőgazdasági vállalatok és üzemek gazdaságtana, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1974.
- Dimény I.:** A gépesítésfejlesztés ökonómiája a mezőgazdaságban, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
- Ertsey I. – Nábrádi A.** (szerk.): Általános vállalkozási alapok, Campus Kht., Debrecen, 2003.
- Fülöp Gy.:** Kisvállalati gazdálkodás, BKE, Aula Kiadó, 1994.
- Gönczi I. – Kádár B. – Vadász L.:** Vállalati gazdaságtan. Debreceni Agrártudományi Főiskola, Debrecen, 1967.
- Hisrich R. D. – Peters M. P.:** Vállalkozás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.
- Husti I.:** Mezőgazdasági vállalkozás kézikönyv, Dinasztia Kiadó, Budapest, 2001.
- Kopányi M.:** Mikroökonómia, BKE, Aula Kiadó, Budapest, 1990.
- Kvancz J.:** A mezőgazdasági kistermelők, őstermelők adózási, nyilvántartási, támogatási rendszerének elemzése és fejlesztésének lehetőségei, PhD értekezés, DE ATC, Debrecen, 2003.
- Pfau E. – Posta L.:** Vállalatgazdasági alapfogalmak, DE ATC, Debrecen, 2002.
- Pfau E. – Széles Gy.** (szerk.): Mezőgazdasági üzemtan II., Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 2001.
- Pfau E.:** Családi vállalkozások kialakításának pénzügyi feltételei, Gazdálkodás, Budapest, 1997. 2. sz.
- Posta L.:** A termőföldhasználat gazdasági kérdései, Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2002.
- Roóz J.:** Vállalkozások gazdaságtana, Perfekt, Budapest, 2003.
- Samuelson O. A. – Nordhaus V. D.:** Közgazdaságtan I-III., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Szűcs I.:** A föld ára és bére, Agrárinformatika, Budapest, 1998.
- Ülbert J.:** Beruházások gazdaságtana, JPTE Kiadó, 1992.
- Varga S. – Bedő Gy. – Lőrincz Gy.:** Vállalkozások gazdaságtana, Perfekt, Budapest, 1997.
- Varian Hal R.:** Mikroökonómia középfokon, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1991.

Függelék

A kamatos kamatra elhelyezett 1 Ft tőke értéke n időszak után

$$K^n = (1 + i)^n$$

n	2%	4%	6%	8%	10%	12%	15%
1	1,02000	1,04000	1,06000	1,08000	1,10000	1,12000	1,15000
2	1,04040	1,08160	1,12360	1,16640	1,21000	1,25440	1,32250
3	1,06128	1,12486	1,19102	1,25971	1,22100	1,40493	1,52088
4	1,08243	1,16986	1,26248	1,36049	1,46410	1,57352	1,74901
5	1,10408	1,21665	1,33823	1,46933	1,61051	1,76234	2,01136
6	1,12616	1,26532	1,41852	1,58687	1,77156	1,97382	2,31306
7	1,14869	1,31593	1,50363	1,71382	1,94872	2,21068	2,66002
8	1,17166	1,36857	1,59385	1,85093	2,14359	2,47596	3,05902
9	1,19509	1,42331	1,68948	1,99900	2,35795	2,77308	3,51788
10	1,21899	1,48024	1,79085	2,15893	2,59374	3,10585	4,04556
11	1,24337	1,53945	1,89830	2,33164	2,85312	3,47855	4,65239
12	1,26824	1,60103	2,01220	2,51817	3,13843	3,89598	5,35025
13	1,29361	1,66507	2,13293	2,71962	3,45227	4,36349	6,15279
14	1,31948	1,73168	2,26090	2,93719	3,79750	4,70711	7,07571
15	1,34587	1,80094	2,39656	3,17217	4,17725	5,47357	8,13706

K^n = tőke értéke n időszak múlva

i = kamatrát

n = időszak száma

Az „n” időszak után esedékes 1 Ft tőke jelenlegi értéke

$$D^n = \frac{1}{(1+i)^n}$$

n	2%	4%	6%	8%	10%	12%	15%
1	0,98039	0,96154	0,94340	0,92593	0,90498	0,89286	0,86957
2	0,96117	0,92456	0,89000	0,85734	0,81898	0,79719	0,75614
3	0,94233	0,88900	0,83962	0,79383	0,74114	0,71178	0,65752
4	0,92385	0,85480	0,79209	0,75503	0,67073	0,63552	0,57175
5	0,90573	0,82193	0,74726	0,68058	0,60700	0,56743	0,49718
6	0,88797	0,79031	0,70496	0,63017	0,54932	0,50663	0,43233
7	0,87056	0,75992	0,66506	0,58349	0,49712	0,45235	0,37594
8	0,85349	0,73069	0,62741	0,54027	0,44989	0,40388	0,32690
9	0,83676	0,70259	0,59190	0,50025	0,40714	0,36061	0,28426
10	0,82035	0,67556	0,55839	0,46319	0,36845	0,32197	0,24718
11	0,80426	0,64958	0,52679	0,42888	0,33344	0,28748	0,21495
12	0,78849	0,62460	0,49697	0,39711	0,30175	0,25688	0,18795
13	0,77303	0,60057	0,46884	0,38770	0,27308	0,22917	0,16253
14	0,75778	0,57748	0,44230	0,34046	0,24713	0,20462	0,14133
15	0,74301	0,55526	0,41727	0,31524	0,22365	0,18270	0,12289

D^n = tőke jelenértéke n időszak múlva

i = kamatrátá

n = időszak száma